

LIBRARY DAY
SOUVENIR

2023

स्मारिका
सोह्रौं पुस्तकालय दिवस
२०८०

प्रकाशक

सोह्रौं पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

LIBRARY DAY

SOUVENIR

2023

स्मारिका

सोह्रौं पुस्तकालय दिवस

२०८०

सम्पादन समूह

यादवचन्द्र निरौला	- संयोजक
प्रदिप भट्टराई	- सदस्य
सरिता गौतम	- सदस्य

प्रकाशक : सोह्रौं पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

डिजाइन/लेआउट मुद्रण

सोपान प्रेस प्रा.लि.

डिल्लीबजार, काठमाडौं, फोन नं. ०१-४४४२२०६

(यस स्मारिकामा प्रकाशित लेख, रचनाहरू लेखकका निजी विचार हुन् । तिनीहरूले संस्थागत प्रतिनिधित्व गर्दैनन् ।)

सम्पादकीय

शिक्षा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । शिक्षा औपचारिक, अनौपचारिक एवम् अनियमित गरी मुख्यतः तीन किसिमले हासिल गर्न सकिन्छ । पुस्तकालय अनौपचारिक र अनियमित शिक्षा हासिल गर्ने प्रमुख थलो हो । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासका कारण अबका पुस्तकालयको आयाम नै परिवर्तन हुने भएको छ । विशेषतः सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको विकासलाई मुलुकको समृद्धि र विकासको परिचायकका रूपमा लिइन्छ । भनिन्छ असल मित्रले कहिल्यै कुभलो गर्दैन । पुस्तकालयहरू त्यस्तै असल मित्र हुन् । निरक्षरका लागि साक्षर बन्ने, साक्षरलाई शिक्षित बनाउने र शिक्षितले आफूलाई मनपरेको पेशा, व्यवसाय अपनाउनका लागि सहजीकरण गर्ने जस्ता कामहरू पुस्तकालयले गर्छन् ।

पुस्तकालयमा काम गर्ने जनशक्तिको काम भनेको पठन सामग्री लिने र दिने काम त हो नि भनेर कसैले बुझेको छ भने त्यो अपुरो बुझाइ हो । अबको पुस्तकालयकर्मी वा पुस्तकालयसेवी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका अवसर र चुनौतीको सामना गर्न सक्ने हुनुपर्छ । धेरै सूचना वा ज्ञान अहिले क्लाउडमा (Cloud) छ । क्लाउडमा भएको सूचनालाई कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial intelligence) का माध्यमबाट सेवा प्रदान गर्न सक्नु वर्तमान र भावी पुस्ताका पुस्तकालयकर्मीको जिम्मेवारी हो । पुस्तकालय एक पुस्ता वा पिढीका लागि मात्र होइनन्, इतिहासको साक्षी भनेर पुस्तौ पुस्तासम्म जीवित रहन्छन् भन्ने मान्यतालाई यस वर्षको आदर्श वाक्य “पुस्तौ पुस्ताका लागि पुस्तकालय” ले प्रतिविम्बन गरेको छ ।

नेपालमा पुस्तकालय दिवस वाल्यावस्थाबाट बिस्तारै किशोरवयमा प्रवेश गर्दै छ । सोझै पुस्तकालय दिवससम्म आइपुग्दा मुलुकका अधिकांश पुस्तकालयसम्बन्धी सङ्घ संस्था, शैक्षिक प्रतिष्ठान एवम् सरकारी निकायले कुनै न कुनै कार्यक्रमको आयोजना गरेर पुस्तकालय दिवस मनाउन थालेका छन् । नेपालमा पहिलो पटक सोझै पुस्तकालय दिवसको सन्दर्भ पारेर सङ्घीय संसद्, राष्ट्रिय सभा अर्न्तगत रहेको दिगो विकास तथा सुशासन समितिले संवत् २०८० साल भाद्र ३ गते नेपालमा पुस्तकालय र दिगो विकास लक्ष्य नम्बर चारसम्बन्धी कार्यसूचीमा समितिका माननीय सदस्यहरू एवम् नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रमा लामो समयदेखि कार्यरत संस्थाका प्रतिनिधि, पुस्तकालयकर्मी, सञ्चारकर्मीको सहभागितामा बैठकको आयोजना गरेर विभिन्न छ ओटा बुँदामा नेपाल सरकार एवम् शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयलाई निर्देशन दिएको थियो ।

सोझै पुस्तकालय दिवस मनाउनका लागि मन्त्रालयका सचिव श्री सुरेश अधिकारीज्यूको अध्यक्षतामा नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रको विकास र विस्तारमा संलग्न सबै सरोकारवालाको सहभागितामा मूल आयोजक समिति तथा सो समितिलाई सहयोग गर्न विभिन्न उपसमितिहरू गठन गरी कार्यविभाजन समेत गरिएको थियो ।

छैटौँ पुस्तकालय दिवसदेखि निरन्तर रूपमा प्रकाशन हुँदै आएको पुस्तकालय दिवस स्मारिकाको पछिल्लो प्रकाशन यहाँको हातमा छ । स्मारिकामा आफ्ना सारगर्भित शुभकामना मन्तव्य दिनुहुने माननीय मन्त्रीज्यू, माननीय राज्यमन्त्रीज्यू, मूल आयोजक समितिका अध्यक्ष श्रीसचिवज्यू, महाशाखा प्रमुखज्यू लगायत मूल आयोजक समितिका सम्पूर्ण सदस्यज्यूहरू लगायत विभिन्न उपसमितिमा रहेर पुस्तकालय दिवस सफल पार्न लागि पर्ने सम्पूर्ण महानुभावहरू, सहकर्मी मित्र अमूल्य नारायण कण्ठ, स्मारिकाको आकर्षक डिजाइन तथा सेटिङ गरी छपाइ समेत गर्ने सोपान प्रेसका सम्पूर्ण कर्मचारीलगायत प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा महत्त्वपूर्ण लेखरचना पठाउने सबै लेखकवर्ग प्रति सम्पादन समूहका तर्फबाट हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्छौं ।

जय पुस्तकालय

जय पुस्तकालय दिवस ।

यादवचन्द्र निरौला

संयोजक तथा सम्पूर्ण सदस्यहरू

सोझै पुस्तकालय दिवस स्मारिका प्रकाशन उपसमिति, २०८० ।

पत्र संख्या/Let.No.:
चलानी नं./Ref. No.:

हार्दिक शुभकामना ।

सभ्यताको विकासको थालनी संगसंगै स्थापना भएका पुस्तकालयहरूले आजसम्म पनि कुनै न कुनै रूपमा सेवा पुऱ्याइरहेका छन् र सुदूर भविष्यसम्म पनि सेवा दिइरहनेछन् भन्ने मूल सन्देशलाई आत्मसात गर्दै “पुस्तो पुस्ताका लागि पुस्तकालय” आदर्श वाक्यसहित विविध कार्यक्रमको आयोजना गरेर भाद्र महिना भर सोही पुस्तकालय दिवस मनाइदै गरेको थाहापाएर खुशी लागेको छ ।

पुस्तकालय स्वाध्यायनका ठाउँमात्र होइनन् । यि त सामाजिक सांस्कृतिक एकताका प्रतीक हुन् । प्रजातान्त्रिक अभ्यास गर्ने उत्तम थलो समेत हुन् । निरक्षरका लागि साक्षर बन्ने, साक्षरका लागि शिक्षित बन्ने र शिक्षितका लागि थप ज्ञान हाँलिलगरी समाज परिवर्तनका संवाहक एवम् जिवीत संग्रहालय हुन् । त्यसैले हरेक स्थानीय तहमा सुविधा सम्पन्न सार्वजनिक पुस्तकालयको निर्माणमा सहजीकरण गर्न नेपाल सरकार प्रतिबद्ध छ ।

नेपालमा सिमित मात्र कानून बनेको समयमा पुस्तकालय स्थापना गर्ने कानूनको प्रमाणीकरण भएको ऐतिहासिक दिन वि.सं. १८६९ भाद्र १५ गतेको स्मरणस्वरूप वि. स. २०६५ साल देखि गैरसरकारी प्रयासबाट पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको भएपनि सोही पुस्तकालय दिवससम्म आइपुग्दा यसको दायरा फराकिलो भएर हरेक स्थानीय तह, शैक्षिक संस्था र पुस्तकालय सम्बद्ध सबै सरोकारवाला समक्ष पुगेको छ । पुस्तकालय दिवसका माध्यमबाट सबै खालका पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा आम चासो बढेको छ ।

गत संविधान सभाको चुनावताका सुनौलो पुस्तकालय धरानले आयोजना गरेको हजुरबाको कथा मेरो चित्र विषयक कथावाचन कार्यक्रममा एक कथावाचकका रूपमा आफूले पनि भाग लिने अवसर पाएको र आफूले वाचन गरेको धरानको कथामा स-साना नानीबाबुहरूले चित्राङ्कन गरेको कुरालाई पनि यस वर्षको आदर्श वाक्यले प्रतिबिम्बन गरेको महशुस गरे ।

सोही पुस्तकालय दिवस स्मारिकाको माध्यमबाट, पढ्ने संस्कृति, नेपाल सरकार, विभिन्न निकायले सञ्चालन गरेका पुस्तकालय सम्बद्ध गतिविधि लगायतका समसामयिक लेखरचनाहरू सङ्कलन गरेर प्रकाशन भएको स्मारिकाले नेपालको पुस्तकालय साहित्यमा थप योगदान पुग्ने विश्वास लिएको छ ।

अन्त्यमा सोही पुस्तकालय दिवस मुलुक भर मनाउन मन्त्रालयका सचिवज्यूको अध्यक्षतामा गठन भएको मूल आयोजक समिति, विभिन्न उपसमितिका सदस्य लगायत स्मारिका प्रकाशन उपसमिति र आफ्ना महत्वपूर्ण लेखरचनाहरू उपलब्ध गराउने सबैलाई हार्दिक वधाइ जापन गर्दै प्रकाशनको सफलताको कामना गर्दछु ।

२०८० भाद्र ०६

मा. अशोक कुमार राई
मन्त्री

श्री प्रमिला कुमारी
माननीय राज्यमन्त्री
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

Mrs. Pramila Kumari
Hon'ble State Minister
Ministry of Education, Science and
Technology
Singhadurbar, Kathmandu, Nepal

पत्र संख्या/Let.No.:
चलानी नं./Ref. No.:

शुभकामना

भनिन्छ शिक्षा कोक्रोवाट शुरु भएर चिहानमा गएर टुडिन्छ अर्थात् शिक्षा व्यक्तिको जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । शिक्षा र पुस्तकालय एउटै सिक्काका दुईपाटा जस्तै हुन् । पुस्तकालयले निरन्तर शिक्षालाई वढावा दिन्छन् । यसै तथ्यलाई हृदयंगम गरी सोही पुस्तकालय दिवस, २०८० को आदर्श वाक्य “पुस्तौ पुस्तका लागि पुस्तकालय” तय गरिएको हो ।

सोही पुस्तकालय दिवस मनाउनका लागि केन्द्रमा सचिवज्यूको अध्यक्षतामा मूल आयोजक समिति र अरु विभिन्न उपसमितिको गठन भई कार्यादेश दिएको, सातवटै प्रदेश सरकारले आफू मानहतका सवै निकायहरु एवम् स्थानीय तहलाई समेत पत्राचार गरी केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मै विविध कार्यक्रमको आयोजना गरी हामी पुस्तकालय दिवस मनाइरहेका छौं ।

सोही पुस्तकालय दिवसकै अवसर पारेर संघीय संसद राष्ट्रिय सभा, अन्तर्गतको दिगो विकास तथा सुशासन समितिले आयोजना गरेको “दिगो विकास र पुस्तकालय: वर्तमान अवस्था र चुनौति” विषयक छलफल कार्यक्रममा म स्वयम् उपस्थित भएर नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रमा लामो समयदेखि कार्यरत पुस्तकालयकर्मी, माननीयज्यूहरु लगायत सरोकारवालाले राखेका जिज्ञासा उपर मन्त्रालयका तर्फबाट आफ्ना धारणा राख्ने अवसर पाएकी थिए ।

अन्त्यमा सोही पुस्तकालय दिवसका अवसरमा पठन संस्कृतिको विकास, विभिन्न पुस्तकालय सम्बद्ध संस्थाले सञ्चालन गरेका गतिविधि र समसामयिक लेख रचना समावेश गरेर स्मारिका प्रकाशन हुन लागेको थाहा पाउँदा खुसी लागेको छ । स्मारिकामा आफ्ना महत्वपूर्ण लेखरचना उपलब्ध गराउने लेखक, सम्पादन तथा प्रकाशन कार्यमा संलग्न सवैमा धन्यवाद सहित पुस्तकालय दिवसको सफलताको कामना गर्दछु ।

Pramila

प्रमिला कुमारी
राज्यमन्त्री

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।

मा. प्रमिला कुमारी
राज्यमन्त्री शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पत्र संख्या:-

चलानी नं.:-

सिंहदरबार,
काठमाडौं, नेपाल ।

शुभकामना ।

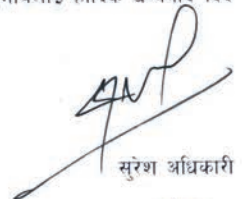
मानव सभ्यताको विकासको प्रतिविम्बत गर्ने महत्वपूर्ण स्थानमध्ये पुस्तकालय पनि एक हो । जीवनपर्यन्त शिक्षा हासिल गर्ने सवैभन्दा सहज र शुलभ स्थानका रूपमा पुस्तकालयलाई लिइन्छ । कार्यप्रकृतिका आधारमा पुस्तकालयलाई, राष्ट्रिय, शैक्षिक, विशिष्ट र सार्वजनिक गरी प्रमुख चार वर्गमा विभाजन गरिएको पाइन्छ । कुनैपनि मुलुक कति विकसित छ भनेर मापन गर्ने विभिन्न परिसूचकमध्ये सार्वजनिक लगायत सम्पूर्ण पुस्तकालय प्रणालीमा आम सरोकारवालाको सहज पहुँचलाई व्यवस्थाको अध्ययनबाट थाह पाउन सकिन्छ ।

देशमा रहेका पुस्तकालयलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति २०६४ को व्यवस्था गरिएको छ भने नीतिगत व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्नको लागि पुस्तकालय व्यवस्थापन निर्देशिका समेत जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ । पुस्तकालय क्षेत्रलाई समग्र रूपमा विकास गर्दै अगाडि बढ्ने कुरामा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय दृढ रहेको छ । यसका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाको समन्वयात्मक सहयोगको आवश्यकता रहेको छ ।

नेपालमा पुस्तकालय स्थापना गर्न बनेको कानूनमा लालमोहर लागेको ऐतिहासिक दिनको संक्रान्तिस्वरूप विसं. २०६५ सालदेखि हरेका वर्ष भाद्र १५ गते नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो । पुस्तकालय दिवसका माध्यमबाट पठन संस्कृतिको विकास, पुस्तकालय तथा सूचना सेवा क्षेत्रमा भए गरेका नवीनतम विकास र तिनको उपयोग, विभिन्न पुस्तकालयले सामाना गरिरहेका चुनौति र अवसरका सम्बन्धमा बृहत् र पैरवी भई यस क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुगेको छ । सोही पुस्तकालय दिवसका अवसरमा प्रकाशित प्रस्तुत स्मारिकाले सम्बन्धित पक्षका विचार एवम् गतिविधिलाई उजागर गरेको छ । यस क्षेत्रमा भएका सीमित प्रकाशनमा यो एक अझ थप भएको छ । प्रस्तुत स्मारिका पुस्तकालयकर्मीहरु, यो क्षेत्रका अध्ययनकर्ता, अभियन्ता लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाका लागि उपयोगी हुन सक्छ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

अन्तमा, पुस्तकालय दिवसलाई सफलता पूर्वक सम्पन्न गर्न सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावलाई हार्दिक धन्यवाद दिँदै पुस्तकालय दिवसको शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

मिति:- २०८०/०५/०६

सुरेश अधिकारी
सचिव

फोन नं.:

वेबसाइट: www.moest.gov.np

विषय सूची

सि.नं.	विषय	पृष्ठ
१.	अनुभव र अनुभूति : निजामती सेवामा रहदा पुस्तकालय स्थापना गर्न गरेको प्रयास	१
२.	ज्ञान निर्माण, हस्तान्तरण र संरक्षणमा पुस्तकालय	२
३.	प्रविधिको विकास र सार्वजनिक पुस्तकालयको भविष्य	५
४.	पुस्तकको महिमा	१५
५.	नेपालमा सञ्चालित सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय र जनशक्ति: एक विश्लेषण	१७
६.	पुस्तकालय दिवस स्मारिकामा प्राप्त सुभाष र गर्नु पर्ने काम	२२
७.	पुस्तक र पुस्तकालयको महत्व	३०
८.	पुस्तकालयप्रति बालबालिकाको धारणा	३६
९.	पुस्तकालयमा थपिएका नयाँ विषय तथा कार्यान्वयनका चुनौतीहरू	३९
१०.	सामुदायिक पुस्तकालयहरूको ज्योति: टोनीको संभन्ना	४२
११.	सामुदायिक पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा रिड नेपाल	४५
१२.	मिश्रित पुस्तकालय : आजको आवश्यकता	५०
१३.	नेपाली बालसाहित्यमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको स्थान	५२
१४.	समावेशी विकासका लागि अपाङ्गतामैत्री पुस्तकालय	५८
१५.	पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयको आरोह-अवरोह	६१
१६.	मोती पुस्तकालयको अविराम यात्रा	६५
१७.	नेपाल पुस्तकालय सङ्घका ०७५ भदौदेखि ०८० भदौसम्मका गतिविधिहरू	६८
१८.	बालबालिका र पुस्तकालय	७२
१९.	सरकारी कार्यालयका पुस्तकालय व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपाय	७५
२०.	पुस्तकालय कविता	७७
२१.	पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा पुस्तकालयको परिचय र यसका सेवाहरू	७८
२२.	परम्परागत पुस्तकालयबाट विद्युतीय पुस्तकालयमा फड्को मारेको युग	८१
२३.	पुस्तकालयकर्मीको आँखामा पुस्तकालय दिवस	८४
२४.	अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक अङ्क: अनलाइनबाट प्राप्त गर्ने तरिका	८८
२५.	भत्काइएको पुस्तकालयको व्यथा	९०

सि.नं.	विषय	पृष्ठ
२६.	Second National Conference On Public And Community Library – 2079 :A Brief Analysis)	९२
२७.	Assessing librarians for public and university libraries in Nepal	९७
२८.	Public and community libraries (pcl) and cultural development: promoting diversity, preservation, and engagement in Nepal	१०४
२९.	Relevancy of the Five Laws of Library Science: in the ICT Era	११४
३०.	Users' Perception on the Curriculum Development Centre Digital Library	११९
३१.	Usage statistics of koha integrated library system in Nepal	१२५
३२.	The Values and Ethics of Library and Information Science	१३०
३३.	Library Development in Nepal: From Royal Patronage to Public Access	१३३
३४.	The anonymous library of a famous person: 'Niranjan Govinda Memorial Library' at a glance.	१३८
३५.	Strategic Layout Design for Digital Data Preservation in Libraries	१४१
३६.	Use of IoT in Library Services	१४७

अनुभव र अनुभूति : निजामती सेवामा रहदा पुस्तकालय स्थापना गर्न गरेको प्रयास

ॐ रामप्रसाद थपलिया
पूर्व सचिव, नेपाल सरकार ।

वि.सं. २०६५ सालबाट वर्सेनि भदौ १५ गतेका दिन पुस्तकालय दिवस मनाउन शुरू गर्नु हुने अग्रजहरूप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मुलुकमा पठन संस्कृतिको विकास गर्न नै यो दिवसको परिकल्पना गरिएको हो । हाम्रो मुलुकमा मदिरालयको संख्या बढिरहनु तर पुस्तकालयको स्थापना र विकासमा समाज, समुदाय र राज्यसंयन्त्र समय सापेक्ष ढंगबाट अघि नबढेको महशुस गरेर नै यो दिवसको परिकल्पना गरिएको हुनुपर्छ भन्ने विश्वास मैले लिएको र आफूले शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको सचिवको जिम्मेवारी र भूमिकामा रहँदा यस्ता दिवस मार्फत् स्थानीय सरकार, समाज र समुदायलाई नै जिम्मेवार र अपनत्व लिनेगरी अघि बढाउन कोशिश गरेको संभना गर्दै यस वर्षको पुस्तकालय दिवसले नवीन गन्तव्य तय गर्न सकोस् भनी शुभकामना दिन चाहन्छु ।

आफू सरकारी सेवामा रहदा रौतहटको कलाकुन्ज पुस्तकालयमा अध्ययन गर्ने गरेको संभना गर्दै त्यस्तो पुस्तकालय स्थापना गर्नु हुने अग्रजप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दै पछिल्लो समयमा पुस्तकालयको स्थापना, संरक्षण र विकासमा देखिन लागेको उदासिनता हटाउन पनि पुस्तकालय दिवस अपरिहार्य आवश्यकताको रूपमा देखिएको छ ।

कर्णाली प्रदेशमा प्रमुख सचिव रहेर काम गर्दा प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा प्रदेशको जुम्लार सुर्खेतमा सुबिधा सम्पन्न एक/एक वटा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना गर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्न खोजेको थिए, तर सोच अनुसारको सहयोग पाईएन । विभिन्न जिल्लामा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको भूमिकामा रहँदा धेरथोर सार्वजनिक

पुस्तकालयको विकास, विस्तारमा आफूलाई संलग्न गराउदै लगेको संभना ताजै छ । उदयपुरका मानव अधिकार अभियान्ता भरत खड्कासंगको पटकपटकको साक्षात्कार पछि गाईघाट आसपासका क्षेत्रमा पठन संस्कृतिको विकास गर्न मानव अधिकारका अलावा पुस्तकालयको विकास र विस्तार गर्न गरेको आग्रहलाई उहाँले शुरू गर्नु भएको र त्यो पुस्तकालयको नाम संगम पुस्तकालयको रूपमा छोटो अवधिमा कोशी प्रदेशकै अब्बल पुस्तकालयको रूपमा विकास भएको देख्दा गरे के हुदैन भन्ने तथ्य स्थापित भएको कुरा सुनाउन पाउँदा धेरै खुशिको अनुभूति गरेको छु । यस्तो पुनित काममा लाग्नु हुने भरत खड्का र उहाँको सबै टिमका सदस्यहरूलाई हार्दिक आभार प्रकट गर्दै हाम्रो मुलुकमा विभिन्न कालखण्डमा खुलेका तर जीवन्तता नपाएका पुस्तकालयहरूलाई कसरी सञ्चालन गर्न सकिदोरहेछ भनेर सबैलाई ज्ञान र सुभाष दिन सक्ने हैसियतमा संगम पुस्तकालय पुगेको सुनेको छु । संगम पुस्तकालयका भरत खड्काले मुलुकका अन्य क्षेत्रमा पनि सामुदायिक पुस्तकालयको विकासमा आफूलाई अभियन्ताको रूपमा अघि बढाउनु हुनेछ भन्ने आशा राखेको छु ।

मध्य नेपालको हेटौँडामा ॐ शान्ति आश्रमका ब्रह्म कुमार विजय सिग्देल र उहाँको टिमले पनि पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा महत्त्वपूर्ण योगदान गरिरहनु भएको छ । पुस्तकालयलाई कसरी ई फ्रेन्डली बनाउन सकिन्छ भनेर हेटौँडाको ॐ शान्ति पुस्तकालयबाट सिक्न सकिने स्थिति देखिएको महशुस गरी आफू प्रशासनिक नेतृत्वमा रहेको समयमा पुस्तकालय दिवसको अवसरमा उत्कृष्ट पुस्तकालयको रूपमा पुरस्कृत गरिएको संभना गर्दै शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले वर्सेनि सञ्चालनमा रहेका पुस्तकालयहरूको अभिलेखिकरण गरी मापदण्डका आधारमा आर्थिक, प्राविधिक सहयोग पुर्याउने गरी कार्यक्रमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नुका साथै प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका साथै आम जनसमुदायलाई समाज विकासको कडिकोरूपमा प्रत्येक वस्ति वस्तिमा पुस्तकालयको प्रवर्धन र विकास गर्ने गरी अघि बढ्न यो अवसरमा हार्दिक आग्रह गर्दै २०८० सालको पुस्तकालय दिवसको सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दै वर्षभरि विविध कृयाकलापको आयोजना गर पठन संस्कृतिको विकासमा योगदान गर्न यस अभियानमा संलग्न सबैलाई सफलता मिल्ने अपेक्षा राखेको छु ।

ज्ञान निर्माण, हस्तान्तरण र संरक्षणमा पुस्तकालय

गोपी मैनाली
पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

पाँच हजार वर्षअघि मेशोपोटामियाबाट शुरू भएको पुस्तकालाई अभियानको पहिलो स्वरूप ईशा पूर्व सातौं शताब्दीमा असुरबानिपालका समयमा स्थापित पुस्तकालाईमा देखिन्छ। उतिखेर आसिरियन सम्राटले राजकीय अभिलेख, विभिन्न स्वरूपका पाण्डुलिपि र स्मेस्ताहरू संरक्षण गर्ने स्थलका रूपमा पुस्तकालय रहन्थे। आसिरियन, बेबिलोन, अलेक्जेण्ड्रिया जस्ता सभ्यताका केन्द्रका रूपमा चिनिएका एशियाली नगरबाट पुस्तकालयको विकास भएको थियो।

प्राचीन वैदिक समाज ज्ञान निर्माणमा उत्कृष्ट थियो। तर त्यतिवेलाका ज्ञानहरू श्रुति र स्मृतिका माध्यमले पुस्ताहरूमा हस्तान्तरण हुँदै आएका थिए। लिपि र पुस्तकालयको व्यवस्थित रूप नहुँदा कैयन ज्ञानहरू हस्तान्तरणको मार्गमा हराएका थिए, कति त विस्मृतिमा विलाएका थिए। पश्चिमी दार्शनिक सेक्रेटसले एथेन्स नगरमा दिएका भाषणहरू उनका शिष्यबाट व्यवस्थित रूप नदिएको भए त्यसपछिको समाज उनका दर्शन र दृष्टिकोणबाट लाभान्वित हुने थिएन।

प्रारम्भमा शासक-सम्राटहरूले पढ्ने, लेख्ने, पाण्डुलिपिहरू संरक्षण गर्ने, मनोरञ्जन लिने उद्देश्यबाट विकास भएको पुस्तकालय अव कार्य, प्रयोजन र उद्देश्यमा विस्तारित भएको छ। प्राचीन समयमा स्क्राइवहरू पाण्डुलिपि, लेखोट र सरकारी अभिलेखहरू संरक्षण गर्थे। पुस्तकालयलाई इतिहास

र संस्कृति संरक्षणको रूपमा पनि उपयोग गरिन्थ्यो भन्ने कुरा प्राचीन इजिप्सियन इतिहास र सांस्कृतिक वैभवलाई नामेट गर्न ग्रीक सम्राटहरूबाट पटक पटक गरिएको आक्रमणबाट थाहा पाउन सकिन्छ।

प्लेटो र एरिस्टोटलले पुस्तकालयलाई दर्शन निर्माण गर्ने स्थल बनाए। अलेक्जेण्डरले यसैबाट प्रभावित भएर अलेक्जेण्ड्रियामा पुस्तकालय खोले। दोस्रो शताब्दीबाट चीनले हान बंशको उदयपछि पुस्तकालय खोल्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राखे। कागजको विकास अघि चीनियाँहरू बाँसका भाटामा लेखेर अभिलेख सुरक्षित गर्थे, महङ्गा र महत्वपूर्ण कुराहरू रेशम कपडामा स्वर्ण अक्षरमा लेखिन्थ्यो। ११५० मा स्पेन तथा जर्मनमा कागजको विकास भएपछि पुस्तकालय विकास हुने अर्को आधार खडा भयो। सन १४४० मा जर्मन नागरिक जोहान्स गुटेनवर्गले छापाखानाको आविस्कार गरेपछि ज्ञान प्रकाशन, अभिलेखन र प्रसारणमा तहल्का नै मच्चियो। धर्म संस्कृति र साम्प्रदायिक प्रभाव विस्तारका लागि पनि पुस्तकालयहरू खोलिए। मुस्लिमहरू पुस्तकालाईलाई ज्ञानको भण्डार (हाउस अफ वीज्डम) का रूपमा लिन थाले, हिन्दूहरूले शास्त्रको भण्डारमा लिए, इसाईहरू भगवानका उपदेश विस्तारको स्रोतमा यसलाई विस्तार गर्न थाले भने बुद्धिष्टहरू सुत्र, विनय र अभिधम्म पिटक (त्रिपिटक) मा ज्ञान जम्मा गर्दै प्रसार गर्न थाले। विश्वविद्यालयले ज्ञान निर्माणलाई पुस्तकालयलाई उपयोग गर्न थाले। ठूलठूला पुस्तकालयहरू स्थापना हुन थालेपछि उन्नाइसौं शताब्दीबाट यसलाई व्यवस्थित गर्न कानूनको आवश्यकता महशुस गरियो र युरोप अमेरिकामा पुस्तकालय सम्बन्धी कानूनहरू बने।

कम्प्युटर र इन्टरनेट प्रविधिको विकासपछि डिजिटल लाईब्रेरीको अभ्यास भयो। माइकल स्टेर्न हार्टबाट ई-बुक (इलेक्ट्रोनिक बुक) डिजाइन गरी इन्टरनेटबाट

सजिलै सबैले पाउने व्यवस्था गरेपछि पुस्तकालय विधामा अर्को क्रान्ति आयो । यसले शास्त्रीय पुस्तकालय परम्परा वा पढ्ने, पुस्तक संरक्षण गर्ने, हस्तान्तरण गर्ने विधिमा आमूल परिवर्तन ल्यायो । समय र पहुँचका अवरोधहरूलाई पनि भत्काइदियो, जसले जतिखेर जहाँबाट पनि पुस्तक पढ्न पाउने भए । तर भुल्न नहुने कुरा के हो भने यसले पुस्तकालाई पढ्नलाई प्रतिस्थापन गरेको नभै स्वरूप र पहुँचलाई मात्र बदलेको हो । जे होस् आजभोलि डिजिटल अर्काइभ, संस्थागत संरक्षण र राष्ट्रिय पुस्तक संरक्षणलाई डिजिटाइज्ड स्वरूपमा लिइन्छ । डिजिटल पुस्तकालयले पहुँचमा दिने व्यापकता, विषयबस्तुको आद्यावधिकता, ताजापनको उपलब्धता, प्रसार सहजता, पुस्तकालाई खुल्ने बन्द हुने समयको अन्त्य, एकसाथ कैयन व्यक्तिले पढ्न सक्ने अवसर, पुस्तकालय व्यवस्थापनमा सहजीकरण र सुरक्षाका साथै रियल टाइममा गर्न सकिने अन्तरक्रिया जस्ता विशेषता ल्याइदिएकाले पुस्तक प्रणाली र पाठ्य अभ्यास नै विस्तार भएको छ । यसले पठन संस्कृतिलाई कहाँको कहाँ पुऱ्याइदिएको छ ।

जे जस्ता स्वरूप, संरचना र आकारमा भएपनि पुस्तकालयको उपयोगिता भने एकै हो । पहिलो त यसले जानकारीको पहुँच बढाउँछ । पुस्तक ज्ञानको शिक्षक र मार्गदर्शकका रूपमा रहन्छ । ज्ञानले व्यक्तिको मानसिक क्षितिज उघारिदिन्छ । चेतना दिन्छ, सशक्तीकरण गर्छ । यसले अन्य व्यक्ति, ठाउँ, विचार र विषयमा जानकारी दिन्छ । परिस्थितिको चिनारी, विषयबोध, अवधारणाको विकास र समझदारी निर्माणलाई आधार दिन्छ । व्यक्तिलाई सोच र संस्कारको ढोका खोलिदिन्छ । बाहिरी विश्वलाई चिन्नु, परको जान्नुले व्यक्तिको पहिचान विस्तार पनि गर्न पुग्छ । पुस्तकालय ज्ञान निर्माणको कार्यशाला हो । पुस्तकभित्र समेटिएका विचार, दर्शन, तथ्य, आँकडा तथा जानकारीले व्यक्तिको सिर्जनशीलता, प्रवर्तन, क्षमता र अग्रसरता विकास गर्छ । खास विषयमा

अभिरूचि जगाउँछ । समाजलाई नबोन्मेषी, ज्ञानमुखी, आविस्कारमुखी बनाउँदै परिवर्तनको प्रवाहमा हेलिदिन्छ । समाज यसरी नै आजको अवस्थामा आइपुगेको हो । कल्पना गरौं त श्रुति-स्मृतिको भरमा मात्र विश्वमा ज्ञान प्रसार हुन्थ्यो भने विश्व यो अवस्थामा आउन मानव सभ्यता विकास गर्न कति असजिलो हुन्थ्यो होला ? आजको पुस्ता प्रविधिको पारखी बनिरहेने अवस्था आउथ्यो होला र ?

पुस्तकले दिने अर्को विषय संस्थागत सम्भना, समाज र पुस्ताका सम्भनालाई निरन्तरता दिनु पनि हो । निरन्तरता मात्र दिदैँन, ज्ञान र विचार हस्तान्तरण गर्ने क्रमसँगै परिस्कार पनि गरिदिन्छ । त्यसो गर्ने शक्ति, सामर्थ्य र साहस पाठकलाई दिन्छ । व्यक्तित्व विकासको आधार त हुँदै हो । यसले जीवनपर्यन्त शिक्षालाई आधार दिन्छ । पुगेनपुगेको ठाउँमा पुऱ्याइ दिन्छ । मनोरञ्जन दिन्छ, दर्शन दिन्छ, दृष्टि दिन्छ र व्यक्ति आफ्नो मत अभिमत निर्माण गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्छ ।

आधुनिक लोकतन्त्रमा संस्था र शासकलाई जवाफदेही बनाउने र समाज सुशासित हुने मार्ग प्रशस्त गर्छ । नागरिक जीवन स्वयम् नियमित हुन, सुसूचित हुने, जिम्मेवार हुन र सदाचारी हुन सिकाउँछ । वैश्विक रूपमा बसुधैव कुटुम्बकम्लाई संस्थागत गराउँछ । त्यसैले मुलुकहरू, समुदायहरू पुस्तकालय विकासका अभियानमा लागेका छन् । पठन संस्कृति, ज्ञान संस्कृति विकासमा लागेका छन् । त्यसैले कसैले भुल्न हुँदैँन ज्ञानको केन्द्र हो, यसका दृश्य-अदृश्य उपयोगिताका आयाम छन् ।

एक्काइसौं शताब्दी लगनै लाग्दा मानव पुस्तकालयको अवधारणा विकास भएको छ । हुनतः आदिम कालका गुरुकुलहरू, ऋषिस्थलहरू मानव पुस्तकालय नै थिए । तर यसलाई पुनःस्मरण र पुनर्वोध गर्ने प्रयास हुन थालेको छ । वास्तवमा मानव ज्ञान, अर्जित अनुभव र विचार अक्षरले चाहेर पनि उठाउन सक्दैन । समय,

परिवेश र विकसित विधि, लिपि र प्रविधिले मानवीय ज्ञानको पूर्ण आयामको चित्रण गर्न सक्दैन, न सम्प्रेष नै गर्न सक्छ । यति ठूलो ज्ञानको भण्डार मानिस बाहेक अरु को हुन सक्छ ? स्वयम् मानिसलाई किताबका रूपमा प्रस्तुत गरेर दर्शकलाई पाठक बनाएर ज्ञान अनुभव हस्तान्तरण गर्ने काम २००० बाट कोपेनहेगेनमा शुरू भयो । मानिसमा अवचेत तहमा अग्रह र विविधताको पहिचान, अनुभव र विशिष्ट ज्ञानको उदात्तीकरण एवम् पुस्तक र पाठकको प्रत्यक्षीकरण मानव पुस्तकालयमा गरिन्छ । लाखौं पुस्तक भन्दा एक व्यक्तिको ज्ञान बढी हुनसक्छ । मानिसले स्वभाव वा सामर्थ्यका कारण पनि ज्ञान तथा अनुभूतिलाई अक्षरमा नउतारेको हुनसक्छ । मानव पुस्तकालयमा पाठक मानव पुस्तकबाट सम्वाद र शब्द मात्र होइन, संवेग पनि प्राप्त गर्छ । अनुभव मात्र होइन, अनुभूति पनि प्राप्त गर्दछ । ज्ञान र विचारका लुकेका, लुकाइएका विषय पनि उजागर हुनपुग्छ । त्यसैले यो जीवन्त पुस्तकालय हो जहाँ पुस्तक पनि पाठकबाट ज्ञान आर्जनमा पुग्छ । यो ज्ञानको सम्पूर्ण आयाम खोल्ने जीवन्त स्थल हो । तर यसलाई व्यवस्थित गर्ने धेरै कामहरू अबै बाँकी छन् । यसको निष्कर्षलाई किताब वा डिजिटल अर्काइभमा संरक्षण गर्ने काम धेरैजसो मानव पुस्तकालयले गरेका छैनन् । मानव पुस्तकको छनौटमा आग्रह रहन सक्छ र मानव ज्ञान पस्कन अभिरूचि नराख्न सक्छ । त्यस अवस्थामा मानव पुस्तकबाट पुस्ताहरू लाभान्वीत नहुन सक्छन् । कसरी मानव पुस्तकालयलाई व्यवस्थित गर्ने भन्ने सोच र नीति व्यवहारहरू पुस्तकालय अधिकारीले लिनु पर्छ ।

आधुनिक प्रविधिले अदृश्य क्लाउडलाई पुस्तकालय बनाउँदैछ । सर्व इज्जिनहरू पाठकका अभिरूचि अनुरूप भनिएको समयमा भनिएका विषय पस्कन थालेका छन् । कृत्रिम वौद्धिकताले पुस्तक लेख्न थालेको छ, सिस्टम सफ्टवेयरहरू पुस्तकालाई सञ्चालक बन्न थालेका छन् र अवको पुस्ता विस्तारै यान्त्रिकृत, निमानवीकृत र पुस्तकहीन बन्ला कि भन्ने खतरामा छ । मानवले निर्माण गरेको प्रविधिबाट स्वयम् मानव नै विस्थापित होला कि भन्ने खतरालाई संवोधन गर्न पनि पुस्तकालय कार्यशाला हो ।

त्यसैले पुस्तकालय इतिहासदेखि आजसम्मको पाँच सहस्राब्दीको विकासक्रममा आइपुग्दा भौतिक, पाठ्य, देख्य, श्रव्य, विद्युतीय अनेकन स्वरूप संरचना लिइसकेको छ । किताबका रूपहरू स्मृति-श्रुति, ढुङ्गे-काठ्य किताब, छापा किताब, अडियो किताब, डिजिटल पेज, मानव किताब र यिनीहरूका मिश्रित स्वरूपमा आइपुगेको छ । लोकतन्त्र, सुशासन भनौ कि सभ्यता किताब सापेक्ष हिड्ने गरेको छ । तर सबै समाज पुस्तकालयबाट लाभान्वीत हुनसकेका छैनन् । समुदाय र राज्य संरचनाहरू पुस्तकालय विकास, सम्वर्द्धनमा संवेदनशील हुनुपर्ने धेरै ठाउँ बाँकी छ । लगानी, व्यवस्थापन, जागरूकता र प्रयासहरू बाँकी छन् । तर भुल्लु हुन्न पुस्तकालय ज्ञान निर्माण, संरक्षण र हस्तान्तरणको महाअभियान हो, यही अभियानले सभ्यता र समृद्धिको जग मजबूत बनाउने गर्दछ । समाज, समय र पुस्ताको सेतू पनि हो ।

प्रविधिको विकास र सार्वजनिक पुस्तकालयको भविष्य

डा. हरिप्रसाद लम्साल
सहसचिव,

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

मानव सभ्यता र पुस्तकालयको विकासक्रम

मानव इतिहासमा पुस्तकालयको अवधारणा कहिलेबाट शुरु भयो होला? अर्थात् पुस्तकालय के कसरी बनाइए होलान्? आज देखिएको पुस्तकालयको सुत्रधार को थिए होलान्? अहिलेका पुस्तकालय अवश्य पनि एकै दिनमा बनेका होइनन् होला। पुस्तकालय के कसरी बने भनेर खोजि गर्नका लागि मानव सभ्यताको विकासतर्फ नै फर्कनु पर्छ होला।

एकछिनलाई लगभग ७० हजारवर्षदेखिको मानव इतिहास केलाउँ। यूवल नोहा हरारी (Harari, 2011) र एन्ड्रयू मार (Marr, 2012) जस्ता मानवशास्त्री एवम् मानव सभ्यताका इतिहासकारका अनुसार विगत सत्तरी हजारवर्षदेखि आजसम्म आइपुग्दा मानव इतिहासमा धेरै आरोह अवरोह आए। शुरुमा मानव खुला आकाश मुनिको जीवनमा आफ्नै अनुभवबाट सिक्थो होला। अरुका अनुभवबाट पनि सिक्थो होला। धेरैका अनुभवहरू आदान प्रदान गरेर सिक्थो होला। सिक्ने क्रममा एक अर्काको बीचमा प्रतिस्पर्धा, सहयोग एवम् समन्वय भए होलान्। मानव इतिहास यसै अवधारणाबाट गुज्रिदै यहाँसम्म आयो।

मानवले वित्तगदेखि अहिलेसम्म सिक्ने क्रममा मानवले आफ्नै जातिसंग मात्र नभई समग्र प्रकृतिसंग अन्तरकृया गरेर सिकेको देखिन्छ। पृथ्वीमा रहेका अन्य जीवजगतसंगको सान्निध्यताबाट नै ज्ञान र अनुभव हासिल गर्दै यहाँसम्म आइपुगेको हुनुपर्छ। सिक्ने क्रममा नै मानिसले ज्ञान संग्रह गर्न शुरु गरेको हुनुपर्छ। अनुभवलाई संग्रह गरेको हुनुपर्छ। लिपी विकास भएपछि लेखेर संग्रह गर्न थाल्यो होला।

समयक्रममा केहि अनुमानलाई लिपीबद्ध गर्न पनि सिक्यो होला। यस्ता ज्ञान, अनुभव र सीप संग्रह गर्ने स्वरूप विभिन्न कालखण्डमा फरक फरक थिए होलान्।

मानिसले सिकेको यहि ज्ञान र सीप संग्रह गर्ने प्रकृत्याले पछि गएर पुस्तकालयको स्वरूप लिएको हुनुपर्छ। विगतमा यस्ता कार्य व्यवस्थित थिएनन् होला। समयक्रममा हासिल गरेकै ज्ञान र सीपबाट संग्रह गर्ने कार्यमा थप निपुणता आयो होला। यस्तै कार्यबाट व्यवस्थित पुस्तकालयको स्वरूप बनेको हुनुपर्छ। विगतका यीनै कार्य नै आधुनिक पुस्तकालयका आधारस्तम्भ हुन।

इन्टरनेटको आविष्कार हुनुअघि पुस्तकालयलाई भौतिक रूपमा पुस्तक एवम् पत्रपत्रिका संग्रह एवम् प्रयोग वा अध्ययन गर्न दिने स्थानको रूपमा मात्र लिइन्थ्यो। समयक्रमसँगै यीनमा जर्नल, अडियो एवम् भिडियो सामग्री थप भई व्यवस्थापन हुन थाल्यो। सन् १९९० को दशकपश्चात् यसमा डिजिटल सामग्री पनि संग्रहित हुन थाले। यसरी हेर्दा पुस्तकालयको आफ्नै इतिहास छ, जहाँ ज्ञान एवम् सीप सङ्ग्रह गर्ने स्थानको स्वरूपमा समयसँगै परिवर्तन आएको छ। यहाँ सेवा लिन आउनेले क्षमता र चाहना अनुसार लिन सक्ने प्रवृत्तिमा भने समानता नै छ।

मानव सभ्यता विकासमा पुस्तकालयको योगदान

मानव सभ्यता केलाउँदा मानवले ज्ञान र सीप हासिल गर्नमा मुख्यतः तीओटा विधि तथा उपाय प्रयोग भएको पाइन्छ। मानिसले शुरुमा आफूलाई अनुभवबाट सिक्थो होला। किनकी अनुभवबाट व्यक्तिले धेरै सिक्न सक्छ। दोश्रोमा अरुसँग अन्तरकृया गर्दै सिक्थो होला। व्यक्तिले आफू रहेको वातावरण एवम् यसका तत्वहरूसँग अन्तरकृया गर्दै सिक्दै अगाडि बढेको हुनुपर्छ। यस क्रममा कतिपय सिकाइ प्रयोगशालामा जस्तै परीक्षण गरेर पनि सिक्थो होला। तेस्रो आत्मकेन्द्रित चिन्तन वा ध्यानबाट पनि सिकाइ हासिल भएको हुनसक्छ। व्यक्ति स्वयम् आफूले आफैँसँग अन्तरकृया गरेर सिकाइ हासिल हुनसक्ने भएकोले यसमा अभ्यास गर्दै गयो होला।

व्यक्तिले जुन विधि वा प्रकृया अपनाएर सिकाइ हासिल गरेपनि उक्त सिकाइले मानव सभ्यता अगाडि बढाउन सकारात्मक भूमिका निर्वाह गरेको हुनुपर्छ । सिकाइका ज्ञान तथा सीप हासिल गर्ने सामाजिक अन्तरकृया र प्रयोगशाला परीक्षण वा ध्यान एकाग्रता जस्ता विधि तथा उपायहरू एक आपसमा प्रतिस्पर्धी होइनन् । यी त एक अर्काका परिपूरक हुन । किनकी एउटाको कामलाई अर्कोले सहयोग गरिरहेको हुन्छ । यसरी सिक्ने सिकाउने क्रममा एउटाको अनुभव अर्कोलाई काम लाग्यो होला । यी सबै कार्यले विस्तारै अहिलेको पुस्तकालयको जस्तै भूमिका निर्वाह गर्दै गए होलान् । किनकी ज्ञान लिन पाइने स्थान र ज्ञानको प्रसारण गर्ने स्थान त पुस्तकालय नै हुन ।

पुराना पुस्ताले विद्यार्थीलाई इतिहासका बारेमा जानकारी दिए होलान् । जान्नेले अरुलाई दर्शन एवम् साहित्यका बारेमा बताए होलान् । सत्यको खोजका बारेमा जानकारी दिए होलान् । विगतका घटना विवरण बताए होलान् । मानवका गल्ति एवम् कर्महरू देखाइदिए होलान् । मानिसलाई विगत बताएर पाठ पढाए होलान् । यी सबैकार्यबाट मानिसलाई आफ्नो धरातल पहिचान गर्न सहयोग गर्यो होला । आखिर मानिसले विगतबाट सिकेर नै यहाँसम्म आइपुगेको हो । समयक्रमसँगै यस्ता कार्यबाट सबै उमेर समूहका व्यक्तिलाई सहयोग पुर्याएको महसुस भयो होला । बालबालिका र विद्यार्थीका लागि यी कार्य अझ महत्वपूर्ण ठानिएको हुनुपर्छ । किनकी यीनिहरूको सिकाइका लागि अनुभव आदान प्रदानले ठूलो सहयोग गरेको हुनुपर्छ ।

यी सबैकार्यबाट मानिसले पढनुपर्छ भन्ने अवधारणा विस्तारै बसेको हुनुपर्छ । पुस्तकालयकै अवधारणाले मानिसलाई पढ्न सिकायो होला कि पढेपछि पुस्तकालयको महत्व बुझ्यो होला ? मानव सभ्यताको विकासक्रममा पढनुपर्छ भन्ने सोच क्रमश विकसित भयो होला । के मानिसले पढेको छ त ? के पढ्नुलाई पढेको मानिने हो ? साँच्चै मानिसले कति पढेपछि पुग्छ ? तर पनि अहिले मानिसले पढ्न अल्छी गरेजस्तो देखिन्छ ।

के मानिसले पढ्ने पर्छ ?

पढ्नु र नपढ्नुमा के फरक छ ? पढेको र नपढेको मानिसमा कति फरक हुन्छ ? यो फरक के कस्ता क्षेत्रमा देखिन्छन त ? पुस्तक पढ्नु भनेको के हो ? पुस्तक पढ्नुमा फाइदा छ त भनिन्छ तर यस्तो फाइदा केकसरी देखाउन सकिन्छ ? वा केकसरी मापन गर्न सकिन्छ त ? के पढेका सबै मानिसले यस्तो फाइदा व्यवहारमै देखाएका छन् त ? जवसम्म पुस्तक पढेका, कम पढेका र नपढेका मानिसको सोच र व्यवहारमा कुनै फरक देखिदैन अनि पुस्तक पढ्नुका फाइदा हुन्छ भनेर अरुलाई के कसरी बुझाउने ?

माथिका प्रश्नको उत्तर सजिलो छ । व्यक्तिले केही सिक्नका पढ्ने पर्छ । सिकाइ नक्कल गरेर हुन्छ, अन्तरकृयाबाट हुन्छ, पढेर हुन्छ । अझ बालबालिका त नक्कल गरेर धेरै सिक्न सक्छन् । डा. नवराज के.सी ले शुन्यको मूल्य पुस्तकमा मानव आमाले चिम्पान्जी बच्चा र चिम्पान्जी आमाले मानव बच्चा हुर्काएको घटनाका साथमा ती बच्चाहरूको सिकाइ अवस्था उल्लेख गर्नुभएको छ । उहाँका अनुसार मानव आमाले हुर्काएको चिम्पान्जी बच्चाले १० प्रतिशतमात्र मानव व्यवहार सिक्थ्यो र बाँकी ९० प्रतिशत स्वभाव चिम्पान्जीकै रहथ्यो । तर चिम्पान्जी आमाले हुर्काएको मानव बच्चाले ९० प्रतिशत चिम्पान्जीको व्यवहार सिक्थ्यो र उसमा १० प्रतिशत मात्र मानव गुण बाँकी रहथ्यो । मानिसले नक्कल एवम् वातावरणको अध्ययनबाट धेरै सिक्नसक्छ । सिक्ने वातावरण बालबालिकाको लागि अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । सिक्ने वातावरणमा धेरै पक्षहरू पर्नसक्छन् तर तीमध्ये पुस्तकालय एक पक्ष हो ।

माथिको उदाहरणले के देखाउँछ भने बालबालिकाहरू आफ्नो वातावरणमा भएको अन्तरकृयाबाट धेरै सिक्न सक्छन् । सिकाइका सिद्धान्तहरूले पनि यहि भन्छन् । बालबालिकामा वंशानुगत स्वभावले फरक पाउँदैन भन्ने होइन तर त्यो भन्दा महत्वपूर्ण त वातावरण र उसँग भएको अन्तरकृया एवम् उसँग गरिने व्यवहारमा भर पर्दछ । सानैदेखि पुस्तकको संगत गर्ने वातावरण उपलब्ध गराउन सकेमा बालबालिका त्यसबाट धेरै सिक्न सक्छन् । Hughes (2022)

का अनुसार बालबालिकाको सामाजिक संबेगात्मक विकासमा सार्वजनिक पुस्तकालय र पुस्तक अध्ययन गर्ने बानीले थप सकारात्मक भूमिका खेल्न सक्छ । पुस्तकालयलाई पार्क र मनोरञ्जन वा फ्रेस हुने क्षेत्र, आर्थिक विकास, अस्पताल र सार्वजनिक हेल्थपोस्ट सँग जोड्न सके भविष्य बदल्न अभि सहज हुनसक्छ ।

सन् २००५ मा नेपालियन हिल्सले थिड्ड एण्ड ग्रो रिच भन्ने पुस्तक प्रकाशन गरे । यस पुस्तकलाई पहिलो पटक सन् १९३७ मा प्रकाशन गरिएको थियो जुन सफलताको नियममा आधारित थियो । लेखकले यसमा सफलताका १६ ओटा नियमहरू उल्लेख गरेका थिए । तर सन् २००५ को पुस्तकमा उनले प्राप्तिका दर्शनलाई १४ शीर्षकमा समेटेका छन् । जो कोहीले पनि यी १४ ओटा दर्शनबाट सफलता हासिल गर्न सक्छन् भनेर उल्लेख गरेका छन् । यसमा व्यक्तिको सोच, चाहना अर्थात् विश्वासलाई पहिलो दर्शनको रूपमा लिइएको छ जसलाई डिजाएर भनेका छन् । यो सोच भन्ने विषय मूलतः बालक वा बालिकालाई उपलब्ध गराइएको वातावरणमा भर पर्दछ । जन्मभन्दा अगाडि आमाको स्वास्थ्य र व्यवहार एवम् जन्मपश्चात् बालकबालिका रहने वातावरणले निजको विश्वास सोच, मूल्य र मान्यता निर्माण हुने भएकाले गर्भावस्था र किशोरावस्थामा समको समय अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । माता सुभद्राको गर्भमा रहदा नै अभिमन्यूले धेरै सिकेको प्रसंग महाभारतमा उल्लेख गरिएको छ । वातावरण अनुकूल भएमा सिकाइमात्र नभएर सोच र व्यवहार नै सकारात्मक बन्न सक्छ ।

पुनः डा. नवराज के.सी.को शून्यको मूल्यकै सन्दर्भ लिउँ । उहाँले रोमानियाका तानाशाहको धेरैभन्दा धेरै बच्चा जन्माउने आदेशको सन्दर्भ सुक्ष्म रूपमा केलाउनु भएको छ । शासकको आदेश धेरैभन्दा धेरै बच्चा जन्माउने हुन्छ । सोआदेश पालन गर्न बाध्य पारिएका महिलाले धेरै बच्चा जन्माए । त्यसरी जन्मेका बालबच्चाहरूलाई गरीबी र अन्य कारणले चाहिने स्याहार सुसार पुर्‍याउन सकिएन । बालबालिकाहरू सडकमै रहनु पर्ने अवस्था सृजना भयो । पछि कोहि दाताले ति बालबालिकाहरूलाई क्यानडा लगे । त्यहाँ नै पालन पोषण गरे । यसरी पालिएका बालबालिकाले उनीहरूको किशोरवस्थाको फरक फरक खालको

व्यवहार देखाए । एकढँगबाट भन्नुपर्दा अनौठो व्यवहार देखाए । जुन बालबालिकाले बाल्यवस्थामा उचित स्याहार सम्भार पाएका थिए, वयस्क हुँदा उनीहरूको व्यवहार अपेक्षित नै रह्यो । तर जसले बाल्यकालमा उचित स्याहार सुसार पाउन सकेका थिएनन, त्यस्ता बालबालिकाहरूले उनीहरूको किशोरावस्थामा अलि डेभियन्ट खालको व्यवहार देखाए । यिनीहरू अरुभन्दा थप नकारात्मक रूपमा प्रस्तुत हुने खालका भए । तसर्थ भविष्यमा बालबालिकाहरूबाट उचित व्यवहारको अपेक्षा गर्ने हो भने बाल्यकालमै उचित वातावरणमा हुर्काउन सक्नुपर्छ ।

मानिस सामाजिक प्राणी भएको हुनाले सामाजिक अन्तरकृया गराउन पुस्तकालयले ठूलो भूमिका निर्वाह गर्दछ । पुस्तकालय आफै सामाजिक अन्तरकृयाको साभ्ना स्थल बन्न सक्छ । चौतारी बन्न सक्छ । बजारीकरण र व्यस्त जीवन शैलीले गर्दा अहिले यस्ता सार्वजनिक स्थल र तीनमा हुने अन्तरकृयाको मात्रा कम हुदै गएको छ । यस किसिमका सामाजिक अन्तर कृया बढाउन पनि सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन आवश्यक हुन्छ ।

पुस्तकालय ज्ञान संग्रह गर्ने स्थान हो । यो भौतिक अवस्थितीमा मात्र हुन्छ भन्ने छैन । प्रकृति खुला पुस्तकालय हो । यसैगरी हरेक समाज आफैमा पुस्तकालय हो । यहि समाज सामाजिक मूल्य मान्यता मानिसका सोच, व्यवहार एवम् सामाजिक सम्बन्ध पहिचान गर्न पढ्नु पर्छ । समाज बुझ्न समाज र पुस्तक पढ्नु पर्छ । प्रकृतिलाई अनुभव गर्न शुरुमा प्रकृतिलाई बुझ्नु पर्छ, साथै पुस्तकसमेत पढ्नु पर्छ । व्यक्तिले आफ्नो सोच, मूल्य मान्यता र ज्ञानको दायरा बढाउन एवम् विषयवस्तु प्रति बुझाइ परिपक्व बनाउन समाज, प्रकृति र पुस्तक पढ्नुपर्छ । पुस्तकालयको दायरा व्यापक छ । Greenhalgh, Landry and Worpole (1993) ले पुस्तकालयले शिक्षा, सामाजिक नीति, सूचना, सांस्कृतिक प्रबर्धन र आर्थिक विकासमा सहयोग गर्न सक्ने भएकोले यसको दायरा सामाजिक, साँस्कृतिक, आर्थिक एवम् राजनैतिक र वातावरणीय पक्षसँग जोडिएको देखिन्छ ।

के मानिसले पुस्तकालयबाट माथि भनिएका लाभहरू लिन सकेको छ त ? पुस्तकालयबाट लाभ लिन

पुस्तकालय हुनुपर्छ । नभए पुस्तकालय खोल्नुपर्छ । पुस्तक पढ्ने बानी बसाल्नुपर्छ । अध्ययन गर्ने बानी बसाल्नु पर्छ । सारमा भन्नुपर्दा यसबाट लाभ लिनका लागि पढ्नेपर्छ । तर पढ्ने सामग्री र स्थान पनि हुनुपर्छ ।

ज्ञान आफैमा सार्वजनिक हुन्छ । एउटाले पाउँदा अर्कोले नपाउने भन्ने हुदैन । विगतमा के थियो भन्न सकिन्न तर अहिलेको युगमा ज्ञान आफैमा सार्वजनिक स्वरूपको छ । त्याग, समर्पण, प्रयास एवम् क्षमता आदिले ज्ञान लिनसक्ने हैसियत निर्धारण गर्दछ । यहि सार्वजनिक ज्ञान संग्रह एवम् प्रवाह गर्ने पुस्तकालय पनि सार्वजनिक प्रकृतिका हुन्छन् नै । सार्वजनिक शब्दको अर्थ सन्दर्भ विशेष अनुसार फरक फरक जस्तो देखिए तापनि यसले साभ्ना अर्थात् सबैको भन्ने अर्थ लगाउँछ । यहाँ एउटाले प्रयोग गर्दा अर्कोले नपाउने भन्ने हुदैन । हरेक समाजमा विविधता हुन्छ । यस्तो विविधता जातजाती, भाषा, वर्ण, संस्कृति, उमेर आदिमा हुन सक्छ । सार्वजनिक स्थान यस्तो स्थान हो जहाँ यी सबै विविधता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँच हुन्छ । समय मिलाएर जोकोहि त्यहाँ पुग्न सक्छन्, पुग्छन् पनि । समुदायमा रहेका सबैलाई एकस्थानमा ल्याउन पनि पुस्तकालय सार्वजनिक हुनुपर्छ ।

के पुस्तकालय सार्वजनिक स्वरूपमा मात्र हुनुपर्छ भन्ने छ त ? माथि भनियो ज्ञान आफै पब्लिक गुड अर्थात् सार्वजनिक स्वरूपको हुन्छ । किनकी यसलाई एउटाले प्राप्त गर्दा अर्कोलाई नपुग्ने वा अर्कोले नपाउने अवस्था आउँदैन । यो आफैमा अप्रतिस्पर्धी हुन्छ । तर कस्तो ज्ञान, ज्ञान प्राप्त गर्ने स्रोत, ज्ञान प्राप्तिका लागि चाहिने स्रोतसाधन र प्रयासले यसलाई कहिलेकाँही बहिष्कृत अर्थात् एक्सक्लूसिभ स्वरूपको बनाइदिन्छ । लागत तिर्नेले ज्ञान प्राप्त गर्न पाउने र नतिर्नेले नपाउने अवस्था सृजना हुन पुग्छ । जब ज्ञान प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा शुल्क वा लागतको प्रश्न उद्छ, कमजोर आय भएकाहरू ज्ञान पाउने कार्यबाट बञ्चित हुन पुग्छन् । तसर्थ सबैका लागि समान पहुँच स्थापित गर्न पुस्तकालयहरूलाई सार्वजनिक बनाउनु पर्छ ।

पुस्तकालय खुला समाज विकास गर्नका लागि सहयोगी हुन्छ । Aabo (2005) ले डिजिटल युगमा

सार्वजनिक पुस्तकालयको भूमिका र महत्व मसिनो ढंगबाट केलाएका छन् । उनका अनुसार पुस्तकालय सांस्कृतिक, शैक्षिक र प्रजातान्त्रिक मान्यता सम्बर्धन गर्न सहयोगी देखिन्छ । यसका लागि पुस्तकालय खोलेर मात्र पुग्दैन । पुस्तकालयलाई समुदायसंग आवद्ध गर्न सक्नुपर्छ । १० देखी ५ बजे सम्ममात्र खुला रहने पुस्तकालयले खुला समाज बनाउन खासै उल्लेख्य योगदान नगर्न सक्छ । यसका लागि त बिहान बेलुका समेत खुला रहने पुस्तकालय चाहिन्छ । अनिमात्र पुस्तकालय र समुदाय एकआपसमा जोडिन सक्छ । यसरी पुस्तकालयले सामाजिक अन्तरकृया र खुला समाज विकासमा प्रत्यक्ष र हस्तक्षेपकारी भूमिका खेल्न सक्दछ ।

Brophy (2002) ले सार्वजनिक पुस्तकालयको महत्व सविस्तार चर्चा गरेका छन् । उनका अनुसार पुस्तकालयको प्रभाव वा असर व्यक्तिगत वा समूहगत, सकारात्मक वा नकारात्मक, छोटो अवधिको वा लामो अवधि, सामान्य वा विशेष हुन सक्छ । यसलाई सामाजिक प्रभाव वा असर भनेर अर्थ लगाएको पनि पाइन्छ (Kerslake and Kinneil, 1997) . Kerslake and Kinneil (1997) and Ole Poris (2007) जस्ता विज्ञहरूले सामाजिक प्रभाव वा असरलाई सार्वजनिक पुस्तकालय रहेको समुदायमा पर्ने असर वा प्रभाव, सीप विकासमा पर्ने असर वा प्रभाव र आर्थिक पक्षमा पर्ने असर वा प्रभाव गरेर मोटामोटीहरूमा तीन भागमा बाँडेका छन् ।

पुस्तकालयका विद्यमान चुनौती

उदार अर्थनीति एवम् बजारीकरणको फैलदो क्रमसँगै समुदायको अवधारणा हराउँदै जाने थालेको देखिन्छ । परम्परागत मूल्य मान्यताको समुदाय अब पाउन कठिन भइसक्यो । बचेखुचेका केहि समुदाय पनि भूमण्डलीकरणको चपेटामा परेका छन् । अहिले सबैजना हतारमा देखिन्छन् । सबैजना दौडधुपमै देखिन्छन् । मानिसहरू एकले अर्कोलाई उछिन्न दौडिरहेका छन् । मानिसहरूमा अन्तरकृया कम हुदै गएको छ । मानव मानव र मानव प्रकृतिको बीचमा हुने अन्तरकृया मसिन तथा उपकरणमा सरेको छ । अहिलेको मुख्य चुनौती भनेको व्यस्त जीवनशैलीमा रहेका मानिसलाई सामाजिक र प्राकृतिक अन्तर

कृत्यामा कसरी संलग्न गराउन सकिन्छ भन्ने हो । यसमा पुस्तकालयले सहयोग गर्न त सक्छ । तर केहि क्षण वा समय भएपनि मानिसलाई मेसिनबाट बाहिर निकालेर ज्ञानसँग अन्तरकृत्या गराउन कसरी सकिन्छ होला ?

मानिसलाई एकैछिन भए पनि पुस्तक अध्ययन गर्ने वा पुस्तकालय नै जाने संस्कार बसाल्न सके हाल भोगिरहेको तनावबाट मुक्त हुन सहयोग पुग्नसक्छ । मानिसले चिन्तन गर्ने समय पाउनसक्छ । एकअर्काका कुरा सुन्ने फुर्सद मिल्थ्यो । एकआपसमा नेटवर्क बनाउन सहयोग पुग्थ्यो । यसरी पुस्तकालय आफूले आधुनिक समाजभित्र पनि समुदाय सृजना गर्नसक्छ । अझ भनौ पुस्तकालय आफै पनि समुदाय बन्न सक्छ । मानिस सामाजिक प्राणी भएको हुनाले समुदाय उसको लागि अति आवश्यक हुन्छ । यसरी पुस्तकालयले आधुनिक समयमा मानिसलाई समुदाय बनाउन र यससँग जोड्न सहयोग गर्नसक्छ । अध्ययनहरूले पूर्वीय समाजमा भन्दा पश्चिममा समाजमा मानिस एकलोपनको सिकार बढ्न थालेको उल्लेख गरेका छन् । यसको समाधानका लागि मानिसलाई अरुसँगको अन्तरकृत्यामा संलग्न गराउनु हो । समुदाय र प्रकृतिसँग अन्तरकृत्या गराउनु पर्छ । तर यो कार्य त्यति सजिलो छैन ।

अहिलेको युगमा व्यक्तिमा तनाव, दबाव, वेचैनी, असन्तोष बढ्दो क्रममा छ । यो पनि एक प्रकारको रोगजस्तै भइसकेको छ । यसमा व्यक्तिलाई मनोपारामर्श चाहिन सक्छ । मानिसले पुस्तक पढेर पनि यसबाट छुटकारा पाउनसक्छ । अरुसँगको अन्तरकृत्याले पनि राहत दिनसक्छ । यी कार्यका लागि पुस्तकालय उपयुक्त स्थान बन्नसक्छ । तहाँ उपलब्ध सामग्रीले व्यक्तिमा रहेका नकारात्मक पक्षहरू कम गर्न सहयोगी हुन सक्छन् । यसै गरी प्रवचन, गोष्ठी, भेला आदिबाट समेत व्यक्तिलाई थप राहत हुन सक्छ । व्यक्तिले समान पिडामा रहेका अन्य व्यक्तिसँग भेटघाट गरेर पनि आफूलाई बुझाउन सक्छ । दुःख सबैलाई आउने रहेछ भनेर महसुस गर्न सक्छ । आफैले आफ्नो साहस बढाउन सक्छ । अर्थात् साहस रिगेन गर्न सक्छ । अझ भनौ थप सिक्न सक्छ । कसैको जीवनी पढेर वा विगतका घटना हेरेर बुझेर पनि

आफूलाई सम्हाल्न सक्छ । मानिसलाई तहाँसम्म कसरी ल्याउने ?

माथिका कार्यहरू त्यतिबेलामात्र सम्भव हुन्छ, जब सिक्नका व्यक्ति स्वयम् तयार हुन्छ । आफूलाई सामाजिक बनाउन पुस्तकमात्र नभएर समाज पढ्नुपर्छ, मूल्यमान्यता पढ्नुपर्छ, मानव इतिहास पढ्नुपर्छ । यसका लागि पढ्ने पर्छ । तर अहिले बालबालिकादेखि प्रौढसम्ममा पढ्ने प्रवृत्तीमा कमी आउँदै गएको देखिन्छ । पुस्तकालय पढ्ने संस्कार कसरी बसाल्ने ? सूचना तथा प्रविधिले गर्दा अहिले व्यक्तिले खोजेको सामग्री सजिलैसँग मोबाइल, आइप्याड वा कम्प्युटरको स्क्रिनमा पाउन सक्छ । अर्थात् यस्ता सामग्री सजिलै उपलब्ध हुन सक्छन् । यस्तो सुविधा पाउन सकिन्छ । तर सबैले उहिढँगबाट सुविधा लिन सक्छन् भन्ने नहुन सक्छ । कमजोरको पहुँचमा यी सबै सामग्री कसरी पुर्याउने त ?

के समुदायमा अझै पनि सार्वजनिक पुस्तकालयको आवश्यकता छ ? भविष्यमा यस्ता सार्वजनिक पुस्तकालय चाहिएलान् ? कि यिनका विकल्प तयार भइसके । अहिले सार्वजनिक पुस्तकालयको विकल्प छ भन्न सकिएला । विद्युतीय पुस्तकालय विकल्प हुनसक्छ । व्यक्तिले घरमा नै बसेर चाहिएको सामग्री पाउन सक्छ, अध्ययन गर्न सक्छ । मानिसले यस सुविधाको प्रयोग गरेर आफ्नो ज्ञान बढाउन पनि सक्छ, यसैगरी पुस्तकालयसँग सम्बन्धित अन्य कुनै पनि काम गर्न सक्छन् । घरमै बसेर ज्ञान र सीप त हासिल गर्न सकिएला । तर अरु व्यक्तिसँग हुने अन्तरकृत्या घरमा एक्लै बसेर पाउन सकिदैन । अर्थात् विद्युतीय पुस्तकालयबाट व्यक्तिले सामाजिक अन्तरकृत्या गुमाउँछ । सामाजिक अन्तरकृत्या यस्तो साधन हो, जहाँ मानव मानव बीचको अनुभव आदान प्रदान गर्ने, पीडा साट्ने, खुसी व्यक्त गर्ने जस्ता मानवीय स्वभाव भौतिक रूपमा उपस्थित मात्र सम्भव हुनसक्छ । यस्तो अवसर सार्वजनिक पुस्तकालयमात्र सम्भव छ ।

हैसियत हुनेले घरमै पुस्तकालय बनाउन पनि सक्छन् । घरमा उपलब्ध हुने पुस्तकालयमा पुस्तक तथा पत्रपत्रिका पाउन त सकिएला तर सामाजिक

जीवन भने पाउन सकिदैन । सामाजिक विविधता पाउन सकिदैन । हो, यहि सामाजिक जीवन र ज्ञान आर्जन गर्ने स्थानका लागि सार्वजनिक पुस्तकालय आवश्यक हुन्छ । समाजलाई जीवन्त राख्न, ज्ञान हस्तान्तरण गर्न, समाजसंग अन्तरकृया गर्न सार्वजनिक पुस्तकालय चाहिन्छ । यो सबै समुदायमा चाहिन्छ तर स्थापना र सञ्चालनका क्षमता छ त ? अहिले पुस्तकालय व्यवस्थापन र सहभागितामा नागरिक संलग्नता घट्दो क्रममा छ । अभ्र खासगरी बालबालिकाहरूको सहभागिता कम छ । यसलाई बढाउन उनीहरूको रूचि, चाहना अनुसार पुस्तकालय व्यवस्थापन पर्नेपर्छ । यसका लागि हाम्रा सोच र कार्यशैली बदल्नुपर्छ । के यसका लागि सबै तयार हुन्छन त ?

Aabo (2005) ले सार्वजनिक पुस्तकालयले विभिन्न उमेर समूहका आमनागरिकलाई उपलब्ध गराउन सक्ने सेवाका बारेमा चर्चा गरेका छन् । उनका अनुसार पुस्तकालयले विविध खालका सेवा उपलब्ध गराउन सक्छ, विविध कृयाकलाप सञ्चालन गर्न सक्छ । पुस्तकालय सचेतना प्रवर्धन गर्न पनि सहयोगी हुन्छन् । यसले सचेतना बढाउन सक्छ । साक्षरता बढाउन सक्छ । तर यसको सहज उपलब्धता के कसरी गर्ने अर्को महत्वपूर्ण यक्ष प्रश्नको रूपमा रहेको छ । यसैगरी पुस्तकालय डिजिटाइजेसन गर्न र व्यवस्थितरूपमा सञ्चालन गर्न सीपयुक्त जनशक्ति चाहिन्छ, यसका लागि शुरुवातमा ठूलै धनराशी आवश्यक पर्छ । यी सबैको व्यवस्थापन कसरी गर्ने होला ? यी सबैपक्षहरू साँच्चिकै चुनौतीपूर्ण छन् । साथै प्रविधिमा आउने परिवर्तनसँगै सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउन र जनशक्तिको विकास गर्ने अर्को कार्य पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण छ (Wyatt, McQuire and Butt, 2015) ।

सार्वजनिक पुस्तकालयको अबको बाटो: प्रविधिसँगको तादात्म्यता

के अहिलेको प्रविधियुक्त युगमा पनि सार्वजनिक पुस्तकालयको महत्व छ ? प्रविधिको बढ्दो विस्तारसँगै कतै सार्वजनिक पुस्तकालयको अस्तित्व धरापमा त पर्दैन ? अत्यन्त प्रतिस्पर्धाको युगमा मानिसहरू पुस्तकालयमा गएर अध्ययन गर्ने संस्कारै हराउने त होइन ? कतै छापाखानाबाट प्रिन्ट गरेको पुस्तक

किन्ने व्यक्ति नभेटिने पो हुन कि त ? पुस्तकालयको भविष्यसँग यी र यस्ता थुप्रै प्रश्नहरू जोडिएका छन् । सार्वजनिक पुस्तकालयले पुस्तक मार्फत सूचना प्रवाह गर्ने भएकोले यसमा विश्वसनियता बढि हुन्छ । प्रयोग गर्न सजिलो हुन्छ, लागत वा शुल्क कि त लाग्दैन शुल्क लागिहाले पनि न्यून हुन्छ । चाहेको वा आवश्यकता परेको बेलामा पुस्तकालयका सहयोगी वा अरु प्रयोगकर्ताबाट पनि सहयोग पाउन सकिन्छ । पुस्तकालयको सेवा प्रवाह बदल्नुपर्ने चाँहि देखिन्छ ।

प्रविधिको विकास र विस्तारसँगै कम्प्यूटर लगायतका डिभाइस तथा उपकरण सस्तो बन्न पुगे । समाजमा इन्टरनेटको व्यापक प्रयोग हुन थाल्यो । कम्प्युटर इन्टरनेट आदिले प्रविधिलाई धेरै मानिसको पहुँचमा पुऱ्यायो । मोबाइलमा पहुँच बढ्यो । यी र यस्ता खालका उपकरण एवम् डिभाइस र इन्टरनेटबाट मानिसले कति सिक्नु पर्ने विषय सिके र कति अनावश्यक सूचनाको दबाबमा परे होलान् भन्ने विषय एकिन गर्नका लागि त थप अध्ययन आवश्यक हुन्छ नै । तर परम्परागत ढाँचाको पुस्तकालयले शताब्दीमा पुऱ्याउन नसकेको पहुँच यी उपकरण, डिभाइस र इन्टरनेटले दशकमै गर्नसक्ने देखियो । पुस्तकालयलाई यस्ता प्रविधि र उपकरणसँग जोड्नै पर्ने देखियो । यसैगरी सँगै सोच्नुपर्ने देखियो, यी प्रविधि सबैको पहुँचमा कसरी पुऱ्याउने त ?

Aabo (2005) ले पुस्तकालय र इन्टरनेट एक अर्काको प्रतिस्पर्धी जस्तो देखिए तापनि यीनले एक अर्कालाई सहयोग पुऱ्याइरहेको उल्लेख गरेका छन् । उनको अनुसन्धानबाट आएको नतीजाले पनि यीनीहरूको बीचमा सहसम्बन्ध रहेको पुष्टि गर्दछ । उनका अनुसार सन् २००० को तथ्याङ्क बमोजिम लगभग ७५ प्रतिशत इन्टरनेट प्रयोगकर्ताहरू पुस्तकालयको प्रयोगकर्ता पाइए । यसैगरी ६० प्रतिशत पुस्तकालय प्रयोगकर्ताहरू इन्टरनेट प्रयोगकर्ता रहेछन् । केही क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धी भए पनि केहिमा भने यीनले एकअर्कालाई सहयोग गर्ने रहेछन् । यिनीहरूलाई एकअर्कामा थप सहयोगी बनाउन पुस्तकालयको अवधारणा र सेवामा पनि समयानुकुल परिवर्तन गर्ने समय आएछ । यसै अध्ययनमा पुस्तकालयको

भविष्यका बारेमा सोधिएको रहेछ । उत्तरदातामध्ये १० प्रतिशतले भविष्यमा अझ बढि पुस्तकालय प्रयोग गर्ने भनेका थिए भने २.५ प्रतिशतले पुस्तकालय प्रयोग रोक्छु भनेको पाइयो ।

प्रविधिको प्रयोगले पुस्तकालय सेवा प्रवाहमा निरन्तरता कायम गर्न सहयोग गर्छ । यसबाट सेवाग्राहीहरू लाभान्वित भइरहन सक्छन् । कोभिड १९ को कारण गर्नु परेको बन्दाबन्दीको समयमा अन्य सेवा प्रवाह अवरुद्ध भए तापनि डिजिटल सुविधा भएका पुस्तकालयहरूले आफ्नो सेवा प्रवाहलाई निरन्तरता दिन सके । पुस्तकालयमा भएका विविधतायुक्त डिजिटल सामग्रीहरू जुनसुकै समयमा प्रयोग गर्न पाउनेमात्र नभई यस्ता सामग्रीले विविधताको सम्मान, समता बढाउन एवम् कुरीति घटाउन सहयोग गर्नसक्छन् । यसरी विविधतायुक्त सामग्रीको पहुँचले समावेशीता प्रवर्धन गर्न समेत सहयोग पुग्छ । तर यस्तो नतिजा हासिल गर्न पुस्तकालयमा संग्रह गरिने सामग्रीले महत्व राख्दछ जुन यसका व्यवस्थापकमा भर पर्दछ । (Management Outsource Solution, 2023)

पुस्तकालयमा प्रविधिको प्रयोगले पुस्तकालय स्वयम्लाई थप स्मार्ट बनाउन पनि सहयोग पुग्छ । मार्च ११, २०२१ मा Management Outsource Solutions ले अहिले पुस्तकालयको डिजिटाइजेसनले भण्डारण अर्थात् स्टोरेजलाई थप व्यवस्थित गर्न सहयोग गर्छ भनेर उल्लेख गरेको छ । कम स्थानको प्रयोग गरेर पुस्तकालय सञ्चालन गर्न सकिन्छ भन्ने देखाएको छ । यसले अन्य पुस्तकालयहरू डिजिटाइजेसनमा जान बाध्य पनि भएका देखिन्छन् । यो क्रम पछिल्ला दिनमा अझ बढेको देखिन्छ । इस्क्यानिङ सुविधा बढेसँगै डिजिटाइजेसनले पुराना दस्तावेजलाई इकपी वा डिजिटल बनाउन थप सहयोग गरिरहको छ ।

प्रविधिको प्रयोगले पुस्तकालयलाई अझ सार्वजनिक स्वरूपको बनाउन थप सहयोग पुग्छ । अझ खुल्ला स्रोतका सामग्रीका कारण पहुँच बढाउन सजिलो हुने गर्दछ । यसबाट सेवाग्राहीले थप लाभ लिन सक्छन् । यस्ता सामग्रीबाट थप लाभ लिनका लागि पनि पुस्तकालयहरू डिजिटाइजेसनमा जानुपर्छ नै । अबका दिनमा छापाका पुस्तक, पत्रपत्रिका एवम्

जर्नल भन्दा पनि डिजिटल अर्थात् इकपीको खरिद विक्री गर्ने प्रवृत्ति बढ्ने देखिन्छ । यस्ता इकपीहरूको व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालयको स्वरूपमा पनि परिवर्तन ल्याउन आवश्यक छ । अब पुस्तकालयको इन्टेरियर डिजाइनमा परिवर्तन आवश्यक देखिन्छ । अनलाईनमा उपलब्ध हुन सक्ने गरी आर्काइभमा राख्ने व्यवस्थाले संसारको जुनसुकै कुनाबाट पनि यस्ता सामग्रीमा पहुँच स्थापित गर्न सकिन्छ । यसबाट लाभ लिन पुस्तकालयलाई प्रविधिसँग जोड्दै लैजानुपर्छ ।

Ex Libris (2022) को Three Trends Shaping the Future of Libraries शीर्षकमा विगत केही वर्षमा पुस्तकालयले भोगेको अत्यन्त नाटकीय परिवर्तन उल्लेख गरिएको छ । यस्तो परिवर्तन ल्याउनमा आन्तरिक भन्दा पनि बाह्य पक्षहरू जिम्मेवार रहेको देखिन्छ । कोभिड १९ ले यसमा अझ मलजल गर्ने काम गर्यो । पुस्तकालयको स्वरूप परिवर्तन गर्ने कार्यमा उल्लेख्य मानिएका ३ ओटा मुख्य प्रवृत्तिहरू देहाय बमोजिम छन्:

१. इन्टरनेटको आविष्कारसँगै छापामा रहेका पुस्तकालयका सामग्रीहरू डिजिटल फर्मेटमा रूपान्तरण भइरहेका छन् । सन् २०१४ देखि २०१८ को अवधिमा अमेरिकामा छापा सामग्रीमा प्रति व्यक्ति बिताउने औसत समय ६ प्रतिशतले घटेको छ भने डिजिटल सामग्रीमा बिताउने समय ३१ प्रतिशतले बढेको छ । कोभिड १९ पछि यो क्रम अझ फैलदै गयो । डिजिटल सामग्री २४ सै घण्टा खोज्न सकिने तर भौतिक उपस्थितीलाई पुस्तकालय खुल्ने समयसँग मिलाउनु परेकोले पनि यस्तो भएको हुनसक्छ ।
२. सूचना र प्रविधिमा भएको द्रुत विकासले सेवाग्राहीका अपेक्षामा परिवर्तन ल्याएको छ । अहिलेका पुस्ता नितान्त वैयक्तिक अर्थात् इन्टोभर्ट बन्दैछन्, कम सामाजिक अन्तरकृया गर्न रूचि राख्छन्, कुनै पनि सेवा तत्काल प्राप्त होस् भन्ने चाहन्छन् । व्यक्तिमा आएको यस खालको परिवर्तनको असर पुस्तकालय र यसले दिने सेवामा पर्ने नै भयो । प्रविधिले यसमा सहयोग गर्नसक्ने हुनाले युवापुस्ता

स्वभाविकरूपमा यसतर्फ आकर्षित हुने भइहाले ।

३. पुस्तकालय सञ्चालन र व्यवस्थापन खर्च कटौती गर्ने अवस्थाले गर्दा पुस्तकालयहरू लागत किफायती बन्न बाध्य भैरहेका छन् । डिजिटल सामग्रीहरू छापा भन्दा कम खर्चमा व्यवस्थापन हुन सक्छन् । यसले पनि व्यवस्थापक र सेवाग्राही दुवैलाई आकर्षित गरिरहेको छ ।

विकसित मुलुकहरूमा पुस्तकालय व्यवस्थापन एवम् सञ्चालनका लागि सरकारले कानून नै निर्माण गरेको पाइन्छ । सन् १९९९ मा जारी गरिएको फिनिश पुस्तकालय (Library Act 1998) सम्बन्धी कानूनले भर्चुअल नेटवर्क, सेवा विस्तार गर्ने, पुस्तकालयले प्रदान गर्ने सेवामा नागरिकलाई आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउने र यस्ता सूचनामा शैक्षिक एवम् सांस्कृतिक विषयवस्तु समावेश गर्ने जस्ता विषय समावेश गरेको छ । यसमा मूख्य गरेर ३ पक्षलाई ध्यानमा राखिएको छ - नागरिक, पुस्तकालय र समुदाय । हामीकहाँ पनि पुस्तकालय सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि छुट्टै कानून नै चाहिने भइसक्यो जसले प्रविधिसँग जोडन पनि सहयोग गर्न सकोस् ।

Aabo (2005) का अनुसार सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अभ्यूदय र बढ्दो प्रयोगले पुस्तकालयको अस्तित्वलाई चुनौती दिएको छैन । सार्वजनिक पुस्तकालयको महत्व र आवश्यकतालाई विश्वव्यापी रूपमा अभ्र बढिमात्रामा स्वीकार गरिएको छ । उनका अनुसार सार्वजनिक पुस्तकालयले प्रजातान्त्रिक मूल्य मान्यता, समानता र सामाजिक न्याय, आदिमा सहयोग गर्न सक्छ । यसैगरी सूचनाको पहुँच बढाउने, ज्ञान र संस्कृतिको प्रबोधिकरण गर्ने, समयलाई सार्थक, एवम् उपलब्धिमूलक बनाउने सूचना प्रविधिमा लगाउने, सामुदायिक गतिविधि गर्ने स्थानको रूपमा विकास गर्न सहयोग गर्छ । साथै सामाजिक गतिविधि गर्ने स्थानको रूपमा साभ्ता चौतारी बनाउन सक्छ । यस्ता कार्यबाट यसको औचित्य पुष्टि गर्न सकिन्छ । कसरी यस्ता पक्षमा पुस्तकालयले सहयोग गर्न सक्छ भनेर सोच विचार गर्नुपर्छ ।

सूचना प्रविधिको अहिलेको युगमा पुस्तकालय यसले दिने सेवा, यसको संरचना एवम् व्यवस्थापनमा

समयानुकुल परिवर्तन गर्न सक्नुपर्छ । सूचना प्रविधिलाई पुस्तकालयको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गरेर लैजानु पर्छ । Agresta (2014) न्यूयोर्क पब्लिक लाईब्रेरीको इन्टेरियर डिजाइनमा गरेको परिवर्तनको सन्दर्भ उठाएर एक्काइसौं शताब्दीको पुस्तकालयले गर्नुपर्ने कामलाई जोडेका छन् । विगतमा पुस्तक बिनाको पुस्तकालय कल्पना पनि गर्न सकिन्नथ्यो तर अहिलेको डिजिटल युगमा यो पनि सम्भव भइसक्यो । सार्वजनिक पुस्तकालयमा सरकारको खर्च कटौतीले पनि यस्ता पुस्तकालय आफ्नो स्वरूप परिवर्तन गर्न बाध्य भएका छन् । इन्टरनेट र डिजिटल प्रविधिले पनि पुस्तकालयको निरन्तरतामा संकट ल्याएको छ । तर पनि भौतिक उपस्थिती सहितको छापा सामग्रीयुक्त पुस्तकालयको आफ्नै महत्व छ । कतिपय पुस्तकालयहरूले आफ्नो सामग्रीमा बिस्तारै डिजिटल सामग्री थप्ने र सेवा प्रवाहमा विविधता ल्याउने काम गरेर आफूलाई परिमार्जन गर्दै लगेको विवरण Agresta (2014) को यस लेखमा उल्लेख गरिएको छ ।

Hughes (2022) ले Susan Benton, जो Urban Libraries Council, Washington D.C को अध्यक्षबाट सेवानिवृत्त भएकी हुन, उनको अन्तरर्वाता लिएका छन् । सुसानको अनुभवमा पुस्तकालयको व्यापक महत्व छ । पुस्तकालयले मानिसको भविष्य परिवर्तन गर्ने हैसियत राख्दछ तर यस्ता पुस्तकालयहरू सार्वजनिक स्वभावका हुनुपर्छ । पुस्तकालयले जनताको जीवनमा परिवर्तन ल्याउन सक्छ । रूपान्तरण गर्न सक्छ । एकआपसमा सम्बन्ध बढाउने हिसाबले यसको सीमा नै हुदैन । जो गयो उसले अध्ययन गर्न सक्छ, ज्ञान हासिल गर्न सक्छ । पुस्तकालय बालबालिकाहरूको लागि अति उपयोगी हुन्छन् । विद्यालयमा यस्ता पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापनले बालबालिका भविष्यमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन उल्लेख भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ । हरेक बालबालिकालाई पुस्तकालयको सदस्य बनाउने, सदस्यता कार्ड दिने, पढ्न प्रोत्साहन गर्नका साथै विद्यालयले पुस्तकालय गतिविधिलाई शिक्षण सिकाइ कृयाकलापसँग जोड्न सके अभ्र उत्तम हुन सक्थ्यो ।

Fabunmi, Paris and Fabunmi (2006) ले कम्प्यूटर इन्टरनेटले पुस्तकालय र यसको अभ्यासमा चुनौती के कसरी थप्यो भन्ने पक्षमा सुक्ष्म विश्लेषण गरेका छन् । पुस्तकालयको डिजिटाइजेशनले पुस्तकालय पेशामा पनि परिवर्तन गर्यो । अमेरिकामा २००० देखि नै पुस्तकालय डिजिटाइजेशन गर्ने कार्यको शुरुवात भयो । शुरूमा प्राज्ञिक स्थानका पुस्तकालयहरू डिजिटाइजेशन भए । यस्तो कार्यलाई सार्वजनिक पुस्तकालयले पनि क्रमशः अवलम्बन गरे । आफूलाई रूपान्तरणको प्रकृत्यामा लागे । पछिल्ला समयमा विद्यालयका पुस्तकालयहरू पनि डिजिटाइजेशनको प्रकृत्यामा संलग्न भए । डिजिटाइजेशन आफैमा खर्चिलो प्रकृता भएकोले सबै पुस्तकालयहरूले यो काम गर्न सक्छन् भन्ने पनि नहुन सक्छ । यसका लागि पुस्तकालयलाई सरकार वा यस्तै फन्डिङ एजेन्सीको सहयोग आवश्यक पर्छ । पुस्तकालयहरू सार्वजनिक स्वरूपको हुने भएकोले यस्तो सहयोग अझ आवश्यक हुन्छ नै ।

Wyatt, McQuire and Butt (2015) ले पुस्तकालयलाई साकार समाज निर्माणको जग अर्थात आधार मानेका छन् । सार्वजनिक पुस्तकालयमा प्रविधिको प्रयोग गरेर अध्ययन गर्न सक्ने र डिजिटल सामग्री उपलब्ध गराउन सकेमा यसले समाजमा विद्यमान डिजिटल डिभाइडलाई कम गर्न सक्छ । पुस्तकालय आफैले सार्वजनिक संस्कृतिको विकास गर्न सक्छ, एकलाई अर्कोसँग जोड्न सक्छ । दुई भिन्न संस्कृतिलाई एक स्थानमा ल्याई साझा संस्कृति विकास गर्न सहयोग गर्नसक्छ । वास्तवमै सार्वजनिक

पुस्तकालय सामाजिक पुँजी निर्माणमा अत्यन्त सहयोगी हुन्छन् । फरकफरक पुस्तालाई एक स्थानमा आएर अन्तरकृया गर्ने वातावरण प्रविधियुक्त पुस्तकालयले गर्न सक्छ । प्रौढ पुस्तालाई डिजिटल साक्षरता, पछिल्ला प्रविधि र तिनको प्रयोग, कार्यात्मक साक्षरता जस्ता विषयमा ज्ञान र सीप प्रदान गरेर, विकास गरेर समाजमा रूपान्तरण ल्याउन पुस्तकालय अझ भनौ २१ औं शताब्दीको डिजिटल पुस्तकालय अत्यन्त सान्दर्भिक र उपयोगी हुन सक्छ (Wyatt, McQuire and Butt, 2015)

निष्कर्ष

अबका दिनमा पुस्तकालयले आफूमा व्यापक परिमार्जन गर्नुपर्छ । परस्परगत ढाँचाको पत्रपत्रिका र पुस्तक राख्ने, अध्ययन गर्ने स्थान उपलब्ध गराउने र पुस्तक लिएर घरमा जान पाउने जस्ता सेवामा थप विविधता चाहिएको छ (Aabo, 2005) । पुस्तकालयले अब सामुदायिक गतिविधी सञ्चालन गर्नुपर्छ, आइसिटी सम्बन्धमा तालिम, शैक्षिक अन्तरकृया र प्रयोगका बारेमा जोड दिनुपर्छ । खास गरी जुन वर्ग वा समूह सूचना, एवम् सञ्चार प्रविधिको दायाराभन्दा बाहिर छ उसलाई सहयोग गर्ने सोच बनाउनु पर्छ ।

अबका पुस्तकालयमा पुस्तक वा पत्रिकामा मात्र राख्नुपर्छ भन्ने छैन । यसलाई प्रविधिका हिसाबले पनि उपयुक्त बनाउनुपर्छ । पुस्तकालयमा प्रिन्ट गर्ने, फोटोकपी गर्ने, फोटो खिच्ने आदि जस्ता सुविधा दिनु पर्ने भइसक्यो । घरमा यस्ता सुविधा पाउन नसक्नेले यस किसिमको पुस्तकालयबाट लाभ लिन सक्छन् ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- Aabø, S. (2005). The role and value of public libraries in the age of digital technologies. *Journal of Librarianship and Information Science*, 37(4), 205–211. <https://doi.org/10.1177/0961000605057855>
- Agresta, M. (2014). What will become of the library? How it will evolve as the world goes digital, SLATE briefly tilted of its axis. <https://slate.com/human-interest/2014/04/>
- Brophy, P. (2002). The Evaluation of Public Library Online Services: Measuring Impact (People's Network workshop series; issue papers no.1): <http://www.peoplesnetwork.gov.uk/impact/impact-issue-paper.pdf>
- Ex Libris. (2022). Three Trends Shaping the Future of Libraries. A ProQuest Co. Jan 03, 2022. Field in Technology. <https://www.libraryjournal.com/story/three-trends-future>

- Fabunmi, B.A., Paris, M. and Fabunmi, M. (2006). Digitization of Library Resources: Challenges and Implications for Policy and Planning. *International Journal of African & African American Studies* Vol. V, No. 2, Jul 2006. https://www.researchgate.net/publication/228521970_Digitization_of_Library_Resources_Challenges_and_Implications_For_Policy_and_Planning
- Greenhalgh, L., Landry, C. and Worpole, K. (1993). *Borrowed Time?: The Future of Public Libraries in the U.K.* Bournes Green: Comedia.
- Harari, Y. N. (2011). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. McClelland & Stewart. ISBN. 0771038518, 9780771038518.
- Hill, N. (1937). *Think and grow rich: original 1937 classic edition*. The Ralston Society. ISBN 978-1-78844-102-5. Retrieved January 2, 2019.
- Hill, N. (2005). *Think and grow rich*. Penguin Publishing Group, 2005. ISBN 1440628238, 9781440628238.
- Hughes, K. (2022). Libraries can really change the Future. A Publication of the Public Library Association, Public Libraries Online. Let's talk race. <https://publiclibrariesonline.org/2022/04/libraries-can-really-change-the-future/>
- Kerslake, E. and Kinnel, M. (1997). *The Social Impact of Public Libraries: A Literary Review*. Boston Spa: British Library Innovation Centre (Report No. 85).
- Kerslake, E. and Kinnel, M. (1998). Public Libraries, Public Interest and the Information Society: Theoretical Issues in the Social Impact of Public Libraries', *Journal of Librarianship and Information Science* 30 (3): 159–67.
- Library Act (1998) Act no: 904: Issued in Helsinki on the 4th of December 1998.
- Managed Outsource Solutions. (2023). Latest Digitalization Trends for libraries in 2021, Managed Outsource Solutions. Solutions and Beyond. <https://www.managedoutsource.com/blog/latest-digitization-trends-for-libraries-in-2021/>
- Marr, A. (2012). *A History of the World*. The Sunday Times Top Ten Bestseller. BBC. London: Pan Macmillan Publisher Limited.
- Ole Pors, N. (2007), "Measuring Library Performance: Principles and Techniques", *Performance Measurement and Metrics*, Vol. 8 No. 1. <https://doi.org/10.1108/pmm.2007.27908aae.002>
- Wyatt, D., McQuire, S. and Butt, D. (2015). *Public Libraries in a Digital Culture*. The University of Melbourne in association with State Library of Queensland, September 2015, Australia.

केसी, नवराज । २०७९ विस । शून्यको मूल्य । काठमाडौं: साङ्गिला बुक्स ।

महाभारत गीताप्रेस गोरखपुर ।

पुस्तकको महिमा

✍ यज्ञराज यात्री
साहित्य साधना सदन

पुस्तकलाई माता सरस्वतीको प्रतिकका रूपमा मानिएको पाइन्छ । पुस्तकको विषयमा लेख्ने जमर्को गर्नु भनेको धष्टता गरेजस्तो भएतापनि पुस्तकको प्रति श्रद्धा सम्मान र आस्था पोख्नु भनेको हामी सर्जकहरूको परम कर्तव्य तथा धर्म जस्तै हो । पुस्तकमा नै सारा ब्रह्माण्ड अटाएको कुरा भनीरहनु नपर्ला, ब्रह्माजीले सृष्टिको रचना गर्नु भएतापनि सृष्टिलाई पूर्णरूप माता सरस्वतीले दिनु भएको हो भन्ने कुरा शास्त्रमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । माता सरस्वतीको प्रादुर्भाव नहुन्जेलसम्म सृष्टि गुड्दो, बोली नफुटेको नादान बालक जस्तै थियो रे पछि सृष्टिको यस्ता अवस्था देखेर ब्रह्माले आफ्नो मुखबाट माता सरस्वतीको उत्पत्ति गर्नुभयो र संसारका प्राणीमा बोली फुटेको हो भन्ने कुरा पनि शास्त्रले भनेको कुरा पत्तिकारले दर्शाउन खोजेको मात्र हो ।

माताजी मुखारविन्दुबाट सात प्रकारका स्वरहरू प्रस्फुटन भएर नै सरस्वती नाम रहेको हुन सक्दछ । यसैगरी वेदका प्रत्येक ऋचा पनि सरस्वती कै वाणी मानिएको छ । मन्त्र पनि सरस्वती कै कृपा हामीले जम्मा पाएका छौ । पुस्तकका वा ग्रन्थका प्रत्येक शब्दलाई सरस्वतीको रूप मानिएको छ । यसरी पुस्तकका बारेमा अनुसन्धान वा अध्ययन गर्दै जाने क्रममा जता पनि जहाँ पनि सरस्वती कै अनुसन्धान

भएको पाइन्छ । यसैगरी सृष्टिमा भौतिक प्रकाश प्रदान गर्ने सूर्यनारायण हुन् भने आन्तरिक रूपमा हृदयलाई ज्योतिर्मय बनाउनुमा माता जगदम्बा सरस्वतीको ठूलो करूणा रहेको कुरा प्रस्टै छ ।

सरस्वती माताको कृपा यदि नहुन्थ्यो भने हामी मानिसमात्र होइन की सम्पूर्ण चराचर जगत नै बजारमा राखिएका कार्टुन जस्तै देखिन्थ्यो होला । वाणी भएका कारण नै हामी सचेत वा चेतनशील भएका हौ, चेतना भएको भए हामी जड मानिथ्यौ । वाणी भएर पनि कहाँ हुन्छ र वाणीमा पनि विवेक हुनुपर्दछ । यी सबै वस्तुलाई सरस्वतीका प्रतिक मानिएको छ । यसै गरी विवेकहीन व्यक्तिले गरेका कर्महरूले मानिसलाई नर्कमा पुर्‍याउन सक्छ भने विवेकवानले गरेका कर्मले मानिस मनुष्यबाट देवता बन्न सक्दछ । यो सबै सरस्वती माताको आशिष मानिन्छ ।

सरस्वतीका अनुकम्पाबाट वञ्चित भएका व्यक्तिहरू आफूलाई भगवानको दास मान्न छोडेर स्वयंलाई भगवान् मन्न पछि पढैनन् । जसका कारण उनीहरू अधोगतिमा पर्दछन् र दुवारा उम्कन पनि पाउँदैनन् । मनुका कतिपय सन्तानहरू सरस्वती माताको करूणालाई बिर्सेर माताको अपमान गर्न थाल्दछन् र माताको पाउँमा नतमस्तक हुन छोडेर आफ्नो भाग्यले भएको मान्दै माताप्रति कृतज्ञ रहनुका साँटो कृतघ्न भएका हुन्छ, जो स्वयंका लागि पतन तिर धकेलिनु हो । यसर्थ माता जगदम्बा नै सर्वेसर्वा हुन् । कवि, साहित्यकार, कलाकार, संगीतकार, गीतकारका सबै व्यक्तित्वकला जस्ता अनेकौ कलाकारिताको ज्ञान पनि माता सरस्वती कै कृपाले हुन्छ भन्ने कुराको हामीमा बोध हुनु जरूरी छ । तर अस्मिता र अस्तित्वको क्रय विक्रय

गर्ने व्यक्ति भने माता जगदम्बा सरस्वतीलाई पटकै मन पर्दैनन् ।

पुस्तक भन्ने वित्तिकै माता सरस्वतीको सम्मान जागदछ । सज्जन व्यक्तिहरूमा हृदयमा तर दुर्जन व्यक्तिहरू भने जुन पुस्तकलाई आधार बनाएर माथि अथवा आफ्नो गन्तव्यमा पुगेका हुन् आफूले लगाएको लुगालाई सफा राख्नका लागि तिनै पुस्तकमा बस्ने गरेको यो पंक्तिकारले स्वयं देखेको छ । त्यो भने अति नै घटिया कार्य हो । जसका कृपाले आफू ठूलो पल्टिन्छ मान्छे उसैको अपमान गुर्न भन्दा ठूलो पतीत कर्म अरू के होला यदि मानिस हो भने उसले जान्नु पर्ने हो, मलाई यहाँसम्म कसले पुऱ्यायो कसका माध्यमले पढेँ, भन्ने कुराको बोध नहुने मानिसले आफुलाई जतिसुकै महान मानोस् तापनि, ऊ मान्छे माता सरस्वतीका श्रापले अर्को जन्ममा पनि दुःख पाउछ ।

पुस्तकालय विद्यालय र साहित्यिक संस्था पनि सरस्वतीकै प्रतिक मानिन्छन् । माताप्रति पनि हामीले नतमस्तक हुनु पर्दछ, यिनीबाट स्वार्थ लिने तर यिनको सेवा गर्न नरूचाउने, संस्थाको सेवा आफू पनि सेवा नगर्ने सेवागर्ने मानिसलाई पनि हेर्ने दृष्टिमा विकार भर्ने जस्ता मानिस भनेका यथार्थमा सरस्वतीका प्रीय भक्त भएर स्वार्थी मात्र हुन् । यस्ता व्यक्तिहरू बाहिरी

रूपमा जतिसुकै बाठा वा सम्पन्न होउन् तापनि भित्री रूपमा जगदम्बा दास हुन सक्दैनन् । यसैगरी मानिस र पुस्तक तथा पुस्तकालयको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भनेको नैसर्गिक हो । यस्तै यथार्थ साहित्यकार पनि यिनीप्रति अन्यत्रै आस्था राख्दछन् मनमा यिनका प्रति सम्मान राख्दछन् । बचनमा आदर जगाउछन् र व्यवहारमा पनि श्रद्धा देखाउने हुन्छन् । यिनका प्रति देखाएको आदरसम्मान, आस्था सरस्वती र सरस्वतीका सेवकका अतिरिक्त सबैलाई हुन गाह्रो हुन सक्छ, त्यो थाहा पाउँनका लागि चर्मचक्षुको हैन ज्ञानचक्षुको आवश्यकता पर्दछ । ज्ञान चक्षु पाउनका लागि पुर्व जन्ममा सत्कर्म गर्नु पर्दछ । उहाँ सत्कर्म गर्न बिसिने व्यक्तिले यहाँ पश्चाताप गरेर केही हुनेवाला छैन । माता मालिका, माता सरस्वती र पुस्तक वारेमा सकरात्मक सोच राख्नु नै मनुष्यहरूका लागि पुण्य हो । पुण्यले मानिसको जुनिको उद्धार गर्छ भने पाप (नकरात्मक सोच) ले मानिसलाई नर्कको भोगी बनाउँछ । यसकारण पुस्तकालयको विकास विषयमा तन, मन, बचन र कर्मले अगाडि बढौं तब हाम्रो ठाउँको विकास हुन्छ, भौतिक विकास मात्रै विकास होइन । बौद्धिक विकास पनि विकास हो । बौद्धिक र भौतिक एक अर्काका परिपुरक हुन् । पुस्तकको सम्मान गरौं पुस्तकालय जाऔं ज्ञानले आफ्नौ हृदय भरौं ।

नेपालमा सञ्चालित सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय र जनशक्ति: एक विश्लेषण

✍ मुरारिविनोद पोखरेल

महालक्ष्मी नगरपालिका ४, इमाडोल, ललितपुर

सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालयका स्वरूप

यी यस्ता पुस्तकालय हुन्, जुन खासगरी देशले शिक्षा नीति मार्फत् शिक्षाकै उन्नतीको लागि, अर्थात् देशकै समुन्नतीको लागि, सरकारका बन्दोबस्तीहरू बारेमा जनमानसलाई सुसूचित गराउन, विश्वमा विकसित भईआएका नवीनतम् प्रविधिहरूसँग जनतालाई आत्मसात गराउन, पठनपाठनको खर्कदो स्थितिलाई कम गर्न, शहर, नगर वा पालिका तहमा पठन संस्कृतिको विकास गर्दै लान, समुदाय विकासका जुनसुकै गतिविधिहरूसँग यसलाई समाहित गराउन, बालकदेखि जेष्ठ नागरिकसम्मका कृयाकलापहरू निर्वाध सञ्चालन गर्न जस्ता बहुजन हिताय कार्यका लागि स्थापना र सञ्चालन गर्नु पर्ने हो, तापनि हालसम्म सरकार यो जिम्मेवारी लिन असमर्थ रहेकोले गाउँ ठाउँ दूरदराजमा केही पुस्तकालय अभियन्ताहरूले आफ्ना अभिभावकलाई जीवन्त राख्न, स्थानीयको शैक्षिक भोकको आवश्यकतालाई केहीहदसम्म भए पनि परिपूर्ति गर्न, समाजमा केही त गरौं भन्ने भावना र चाहनालाई मूर्तरूप दिन लगायतका कारणले नेपालमा सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालयहरू स्थापना र सञ्चालन हुँदै आएको छन् ।

माथिको फाँकीले के प्रष्टपाछ भने नेपालमा सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय खोल्ने सरकारी बन्दोबस्त नै छैन । अर्को तर्फ कुनै पनि संस्था गठन र सञ्चालन व्यक्तिले आफै मनगढन्ते हिसावले गर्न पाउँदैन । यसको अर्थ हुन्छ 'जेमन्त गर्ने' । यस्तो जेमन्त गर्ने छुट पनि सरकारसँग मात्रै

हुन्छ । पुस्तकालय जस्तो नितान्त शैक्षिक संस्था एउटा गैर सरकारी संस्था (NGO) कसरी हुन सक्छ ? यतिको छोर्याँफोर्याँ चिरफार गर्ने र एउटा छुट्टै ऐन बनाएर तदअनुरूप स्थापना गर्ने गराउने बुद्धि सम्म पनि हामीमा अभै पलाएको छैन । बुद्धिमै बिको लाग्पछि, शिक्षा कसरी फस्टाउँछ, शिक्षामा राजनीति गरेपछि शिक्षामा अवनती नभए के हुन्छ ? हाम्रो देश कता जाँदैछ, सोचनीय छ । भनाईको सार हुन्छ- सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय नेपाल सरकारले नीति, ऐन, नियमहरू बनाएर देशव्यापीरूपमा स्थापना र सञ्चालन गर्नेपर्ने हुन्छ । सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालयलाई जीवन्त विश्वविद्यालय भनिन्छ । हो पनि यी पुस्तकालयमा समाजका सबै सदस्यहरू जन्मेदेखि अन्तिम अवस्थासम्म सधैं सँगै रमाएर रहन सक्छन् ।

सञ्चालन पद्धति

सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय नेपाल सरकारले नीति, ऐन, नियमहरू बनाएर देशव्यापीरूपमा स्थापना र सञ्चालन गर्ने हो तापनि यो हालको अन्य शिक्षण निकाय (विश्वविद्यालय, शिक्षालय) जसरी सरकारको हस्तक्षेप रहनेगरी प्रत्यक्ष व्यवस्थापन र सञ्चालन हुने कुरा होइन । यो त नीति, ऐन, नियमको अधिनमा रही स्थानीय निकायको सामान्य निरीक्षण एवं पूर्ण संरक्षणमा नितान्त स्वतन्त्र संस्थाको रूपमा निर्वाध चल्यो पर्छ । यसको लागि ऐन नियमले नै यसको गठन विधि र कार्यविधि निर्धारण गरेकै हुन्छ । यो किन पनि भनिएको हो भने, सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालयको कार्यक्षेत्र कुनै एक विधा वा दिशामा केन्द्रित हुँदैन र यसले त समाजको सम्पूर्ण पहलुमा हातोमालो गर्न सक्छ, गर्नुपर्छ र समग्र समुदायको विकासमा पुस्तकालय संगसंगै काँधमा काँध मिलाएर हिडेको हुन्छ ।

त्रैआयामिक व्यवस्थापन

पुस्तकालय त्रैआयामिक व्यवस्थापनमा चलने संस्था हो । यसको त्रैआयामिक मध्ये कुनै एकको कमी

कमजोरीले यो संस्था चल्न सक्दैन । जसरी पाठक विनाको पुस्तकालय कल्पना गर्न सकिन्न, त्यसै गरी पाठ्यसामाग्री विनाको पुस्तकालय हुनै सक्दैन भने ती पुस्तकादि सामग्री र पाठकलाई एकीकृत गराउने काम पुस्तकालय कर्मचारीको हुन्छ । अतः पुस्तकालयध्यक्ष विनाको पुस्तकालय पनि यसरी नै असम्भव हुन्छ । अर्थात् पुस्तकालयको तीन खम्बा मध्येको जटिल खम्बा पुस्तकालयका दक्ष जनशक्ति हुन्छन् । हालसम्मको सामान्य परिपाटीमा सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालयमा- केही किताब, पत्रपत्रिका खोज बटुल हुन्छन्, चन्दा दान आदिबाट जे जहाँ जस्तो स्थान भेटिन्छ, त्यसमा कम मूल्यको जसोतसो कोठा वा भवन निर्माण गरिन्छन् र यसो फुर्सत हुने व्यक्ति खोजेर ल ! पुस्तकालय खोलेर पठन पाठन गराउनु है भनेर निजलाई साधारण जिम्मेवारी दिइन्छ । ढोकाको ताल्चा खुल्छ, पाठ्यसामाग्री हराउला भन्ने डरले उनले दर्राको साँचो जनैमै भुण्ड्याएका हुन्छन्, पाठकले मागेमा यसो दर्रा खोलेर पढ्न दिन्छन् । अर्थात् सामुदायिक/सार्वजनिक पुस्तकालय भनेको समजको अपरिहार्य संस्था हो भन्ने सम्मको बोध पनि राज्य व्यवस्था सञ्चालन गर्नेलाई थाहाछैन भन्दा पनि हुन्छ । पुस्तकालय यसरी चल्ल ? विकसित देश किन विकसित भए-राज्य व्यवस्था सञ्चालन गर्नेले सिकु पढ्न ? आजको युगमा माथि भनिएको त्रैआयामिक चुस्तताबाट मात्रै पुस्तकालय सिद्धान्ततः अधि बढ्न सक्छ ।

दक्ष जनशक्तिको अपरिहार्यता

कुनै पनि संस्था जनशक्ति विना चल्न सक्दैन । कतिपय कार्यालयहरू/संस्थाहरू साधारण विषय अध्ययन गरेका जनशक्तिले पनि सञ्चालन गर्न सक्छन् । यद्यपी, यो भने पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विधा नै भएकोले, पुस्तकालय सञ्चालन गर्न यसै विधा अध्ययन गरेको जनशक्तिको अपरिहार्यता रहन्छ । धेरै कारणले यो विषय पढेको वा तालीम लिएको हुनुपर्छ । पुस्तकालयमा ठीकठीक स्थानमा ठीकठीक किताब राख्नु पर्ने अपरिहार्यताले गर्दा र विश्वमा उत्पादन भएका जुनसुकै विधाका पुस्तक पाठ्यसामाग्री पुस्तकालयमा आउने हुँदा, ती विधाहरूको वर्गीकरण कसरी गर्ने भनेर जान्नको लागि कि त सो विधाकै

तोकिएको पाठ्यक्रम पढ्नु पर्‍यो वा तालिम लिएर जान्नु पर्‍यो । पुस्तकालयको पाँच सिद्धान्तः पुस्तक प्रयोगको लागि हो, हरेक व्यक्तिको आफ्नै पुस्तक हुन्छ, प्रत्येक पुस्तकको पाठक हुन्छ, पुस्तकालयले पाठकको समय वचाउँछ र पुस्तकालय दिनानुदिन बढोत्तरी हुने संस्था हो भन्ने कुरा राम्ररी नछिचोली पुस्तकालयाध्यक्षले पाठकलाई उपयुक्त सेवा पुर्याउनै सक्दैन । अतः यो विज्ञान नै भएकोले पुस्तकालय विज्ञान पढे जानेकै व्यक्तिले मात्र पुस्तकालय सहिदंगबाट सञ्चालन गर्नसक्छ ।

चुनौती

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा त्रैआयामिक चुनौतीहरू छँदैछन् । बालबालिका लागि रङ्गिन चित्रयुक्त बाक्लो कागजमा छापिने किताब महँगो हुने कारणले नेपालमा प्रायः छापिदैनन् । विज्ञान प्रविधिका किताबहरू नेपाली भाषामा छँदैछैनन् । अन्यत्र छापिएका त्यस्ता किताब अत्यन्त महँगो हुन्छन् । जे जति जस्ता प्राप्त भएका पनि एउटा साधारण पुस्तकालयले ठुलो संख्यामा सङ्कलन गर्न सक्दैन र आफ्नो पाठक उपयोगी सबै प्रकारका सामाग्री पुस्तकालयले राख्न सक्दैन । अर्थात् पाठ्य सामाग्री वा सङ्कलन भनौ यसमा पनि अत्यन्त चुनौती छ ।

दोश्रो पाठकबाट पनि आ-आफ्नै रुची, विषयबस्तु, भाषा तथा स्तरका सामाग्री माग हुन्छ । त्यो पनि सजिलो छैन । बालकदेखि जेष्ठनागरिक सम्म, कृषकदेखि प्राध्यापकसम्म, गृहकार्य गर्न सामाग्री खोज्ने देखि अनुसन्धानकर्ता सम्म, गृह विज्ञान देखि बगैँचा विज्ञान सम्म, विज्ञानदेखि सूचना प्रविधि सम्म, के कुन विषयका किताब पुस्तकालयमा मागिदैन र ? अर्थात् जुनसुकै विधा, पेशा, क्षेत्रका पाठकलाई पुस्तकालयले सेवा पुर्याउनु अनिवार्य हुन्छ । तसर्थ पुस्तकालयको लागि पाठक अपरिहार्य त छन्, यद्यपी, उनका रुची, तह, भाषा अनुसारको सही व्यवस्थापन गर्न पाठकहरू चुनौती पनि बन्छन् ।

पुस्तकालयमा पाठ्य सामाग्री सङ्कलन भयो, पाठक पनि खचाखच आउने भए भने, तिनलाई सेवा दिनु पर्‍यो । ऊ ती तख्ता/दर्राहरूमा बिसहजार सामाग्रीछन्, खोजेर पढ्नुस् भन्यो कसैले भने के पाठकले

एकएकवटा हारमा चाहदै आफ्नो किताब खोज्न सक्ला ? असंभव ! ऊ त यहाँ पार लाग्दोरहेनछ भनेर त्यहाँबाट कुलेलम ठोकछ । पुस्तकालयले त पाठक भित्र्याउनु पर्छ, भगाउने हैन । पुस्तकालयविद्ले मात्रै पाठकले खोजेको कुनै पनि बस्तु केही निमेषभरमा भट्ट भिकेर दिन सक्छन् । तसर्थ त्रैआयामिकको तेश्रो पुस्तकालयमा मानवसंसाधन पक्ष अत्यन्त सम्बेदनशील कुरा हो । यो आलेखमा तीनैवटा पक्षको चुनौती र समाधान खोज्नु अतिशयोक्ति हुने हुँदा यो तेश्रो पक्षलाई मात्र आधार बनाइएको छ ।

पुस्तकालयमा मानव संसाधनको स्थिति

नेपालका सबै सार्वजनिक/सामुदायिक पुस्तकालयहरूका भवन व्यवस्थापनदेखि लिएर पुस्तकाय सञ्चालन, दीगो व्यवस्थापन, लगायत सिद्धान्तानुरूप पुस्तकालय चलाउने सम्बन्धमा एकै प्रकारका समस्याहरू छन् । मानव संसाधनकै मात्र कुरागर्ने हो भने पनि समस्या एउटै छ । विज्ञ, दक्ष, तालिमप्राप्त जे भनौ पुस्तकालयमा काम गर्ने जनशक्तिकै अभाव छ । चाहे त्यो पूर्वतिर ख्याती कमाएको भापाको त्रिफला राष्ट्रिय पुस्तकालय होस्, उदयपुरको संगम पुस्तकालय होस्, देशको मुटु काठमाडौँकै श्री रत्न पुस्तकालय होस्, चितवनको चर्चित भुवानी पुस्तकालय होस्, कास्कीको पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय होस्, पर्वतको मोती सामुदायिक पुस्तकालय अथवा गुल्मीको किरण पुस्तकालय नै किन नहुन् ? सबैमा यो समस्या समान रूपमा छ । यस्ता नियमित र राम्ररी चलेका भनेर कहलिएका पुस्तकालयहरूको त यो स्थिति छ भने कान्छा मामाको कुन गति भनेर बाँकी पुस्तकालयहरूको सन्दर्भ जोड्ने परेन ।

हामी पुस्तकालय पेशेवरहरूलाई विभिन्न पुस्तकालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूले बारम्बार यो दिशामा के गर्न सकिन्छ भनेर घच्चच्याउने काम भइरहेको छ । कतिपय स्थानमा त लौ न दक्ष पुस्तकालयकर्मी पठाइदिनु पथो भनेर माग नै आइरहेको अवस्था छ । नेपालमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विषयमा अध्ययन अध्यापन पनि चलि नै रहेको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभाग, नेपाल खुला विश्वविद्यालय

जस्ता निकायले यस विधामा अध्यापन गराउने गर्छन् । यद्यपी, देशको लागि आवश्यक पर्ने संख्यामा उच्च तहको पुस्तकालयकर्मी उत्पादन भइरहेको अवस्था भने छैन । लामो समय देखि यस विधामा तालिम पनि हुँदै आएको छ । पुस्तकालयसम्बन्धी विभिन्न निकायहरूबाट ७ दिने, २१ दिने र ३ महिने (दैनिक आधा दिन) तालिम सञ्चालन भई आएकाछन् । पुस्तकालय स्थापना वा सहयोग गर्ने निकायहरूले पनि पुस्तकालय सञ्चालन गर्नु अघि कर्मचारीलाई तालिम दिने गरेकाछन् । तापनि, ती कर्मचारीहरू अन्यत्र काम पाएर जाँदा वा कुनै कारणले छोड्दा पुनः तत्कालै समस्या आइपर्ने खण्ड हुन्छ र सामान्य व्यक्तिबाट पुस्तकालय चलाउँदा पुस्तकालयको आशातित सेवा पूर्ति नभइरहेको अत्यन्त ठुलो समस्या छ ।

समाधानका बैकल्पिक उपायहरू

समस्या छ भने समाधानका उपायहरू अनगिनि हुनसक्छन् । विश्वविद्यालयहरूलाई आग्रह गरेर केन्द्र बाहिर कम्तिमा पनि सातवटा क्याम्पसमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विधामा स्नातक तहको अध्यापन गर्न पैरवी गर्ने । यद्यपी, विश्वविद्यालयहरू तयार हुने, विषय समितिबाट पारित हुने, क्याम्पस छनौट गर्ने र अध्यापन गराउने र जनशक्तिको प्रत्याभूतगर्ने जस्ता पट्यारलाग्ने प्रक्रियाका कारण यो तुरुन्तै भइहाल्ने कुरा हैन । तर पनि यो एउटा दूरगामी असर पुर्‍याउने उत्कृष्ट उपाय हो । नेपाल पुस्तकालय सङ्घ जस्ता संस्थाले केन्द्र बाहिर कम्तिमा सात स्थानमा (भनौ सात प्रदेशमा) आफ्नो शाखा खोल्ने र पुस्तकालय सम्बन्धमा परिआउने सबै प्रकारका कामहरूमा अग्रणी भूमिका खेल्ने । मानौ कुनै संस्थाले पुस्तकालय स्थापना गर्न चाह्यो भने, पुस्तकालयको सिद्धान्त देखि दिगो सञ्चालन र कार्यविधिका एकएक पक्षमा उपयुक्त राय सल्लाह एवम् नमूना प्रस्तुत गर्ने, गराउने काम गर्न सक्छन् । यी शाखा/संस्थाले आधा दिने तीन महिने तालिम नियमित सञ्चालन गरेर पुस्तकालयको अर्धदक्ष जनशक्ति तयार गर्न सक्छन् । केही समय लाग्छ, यो बाटो पनि हिँड्ने पर्ने मध्येको हो ।

तत्काल उपत्यका बाहिर धेरै गतिविधि गर्न नसक्नुजेल केन्द्रमै पनि पुस्तकालय सम्बन्धी विभिन्न निकायहरूबाट तीन महिने तालिम सञ्चालन अलि

वढी संख्यामा गरिरहनु पर्ने देखियो । यसमा पनि केही समस्या देखियो: काठमाडौं बाहिरका जुन जुन पुस्तकालयको लागि अर्धदक्ष जनशक्ति चाहिएको हो, ती पुस्तकालयहरूको काठमाडौंमा व्यक्ति पठाएर आउने, जाने, तीन महिना पाल्ने र तालिम शुल्क तीनों क्षमता हुँदैन । अर्थात् केन्द्रमा सञ्चालन भइरहेका तालिमले ग्रामिण भेगका पुस्तकालयलाई खासै सहयोग गर्न सकेकै छैन । यद्यपी, सञ्चालन भइरहेका तालिमहरू अझ बढी संख्यामा निर्वाध चलिरहनु ।

बैकल्पिक उपायको खोजी

माथि उपाय बारेमा केही चर्चा भयो । हुन सक्ने ती बाहेक पनि थुप्रै उपाय होलान् । समस्या तत्कालको छ । भोक लागेको छ, भोली पर्सी खाउँलानी त भनेर मानिस बाँच्न सक्दैन । नेपालमा स्वयंसेवा र परोपकार (Charity) जस्ता शब्दहरूका वास्तविक सिद्धान्त, अर्थ, मर्म परिपालन भएकै छैन । कसैले मलाई सिद्धान्त, अर्थ, मर्म अनुरूप स्वयंसेवा र परोपकार कति गरिस् ? भनेर सोधे भने, म त्रिहत्तरवर्ष पुरागर्न लागेको व्यक्तिको जवाफ- आफूलाई ढाँट्दै, अँ गरेको हुँला, केहि न केहि त पक्कै गरेको छु, भनौला । वास्तवमा न मैले स्वयंसेवा गरेको छु न त कुनै परोपकारको काम नै । हामीले बुझेको स्वयंसेवाको अर्थ नै गलत छ । फुर्सत भएमा, भर्को नलागेमा, बढी घाम पानी नभएमा, म आएर गरिदिन्छु नि जस्तो हलुका रूपमा हामीले स्वयंसेवालाई लिने गरेका छौं । त्यो होइन, दिनमा वा सातामा अमूक समय म यो काम निश्चय नै गर्छु भन्ने अठोट लिने, काम गर्ने पारिश्रमिक नलिने, हो स्वयंसेवा । परोपकार त अझ परैको कुरा छ । क्रिश्चियनहरूले धर्म परिवर्तन गराए भनिन्छ । अत्यन्तै कठिनाई परेको मानिसलाई परोपकार गरेर वा भनौं उद्धार गरेर मन जितेर धर्म परिवर्तन गरिदिए भने कसको के लाग्छ ? के हामीले अत्यन्त अप्ठेरामा परेका व्यक्ति वा परिवारलाई उद्धार गर्ने काम गरेका छौं ? गरेका छैनौं, तर अब गर्नु पर्छ । तसर्थ, मलाई लाग्छ, म जस्तै मेरा धेरै पुस्तकालय सहपाठीहरूको परोपकार वा स्वयंसेवा गर्नेमा सहमति हुन्छ । यस सन्दर्भमा मैले हामी सबैलाई सोध्ने है त ? के हामी सबै केही न केही त गर्न सक्छौं होला ? यसै

पेशामा आफ्नो जीवन आहुति गर्नु भएका, तपाईंहरू सबैले अवश्यै जवाफ गर्नुहुन्छ- 'केही न केही त म अवश्य गर्न सक्छु' । बस हामीहरूले चाहेको यति हो ।

पुस्तकालय परोपकार/स्वयंसेवा कोष

देशभर कम्तिमा २१ दिने पुस्तकालय तालिम सञ्चालन गर्नुपर्ने अहिलेको नेपालको टड्कारो आवश्यकता हो । तसर्थ, यस अभियानलाई मात्र आधार बनाएर २१ दिने तालिम सञ्चालन गर्ने तर्फ लागौं । हामी सबै पुस्तकालय सेवी मिलेर पुस्तकालय परोपकार/स्वयंसेवा कोष खोला । नेपालमा हामी निवृत्त एवं कार्यरत गरी करीब चारसय जति पुस्तकालय सेवी होलाऊँ । हामी मध्ये कसैले आफ्नै निवृत्तिभरणबाट वार्षिक अमूक रकम अवश्य दिन सक्छन् । कार्यरत मध्ये केहीले केही न केही वार्षिक रकम अवश्य दिन्छन् । केही रकम दिन नसक्ने पनि अवश्य हुन्छन्, तर तिनले केन्द्र बाहिर गएर वार्षिक सात देखि १० दिनको सेवा निःशुल्क दिन सक्छन् । यही सद्भावनालाई अंगालेर, यही पुस्तकालय प्रेमलाई आत्मसात गरेर, यस सेवारूपी पेशामा लागेको दायित्वलाई बुझेर, सानो एउटा कोष र स्वयंसेवा गर्ने पुस्तकालय प्रेमीको समूह बनाऊँ । रकम दिनेले रकम दिन्छन्, सेवा दिने त भन उत्कृष्ट हुन्छन् नै ।

तालिम सञ्चालन प्रकृया

यस कोषमा आवद्ध समूहले हाललाई काठमाडौं उपत्यका भित्र सेवा दिने होइन । भरिसक्थ दूरदराजलाई ध्यान दिने हो । मानौं गुल्मीको किरण पुस्तकालयमा दक्ष कर्मचारीको अभाव रहेछ । सोही पुस्तकालयलाई आधार बनाएर केन्द्रबाट एकजना २१ दिन पुरै रहने गरी तालिम संयोजक र बाँकी प्रशिक्षकहरू एकसाता वा दश एघार दिनको लागि दुईजनाको दरले जम्मा पाँच वा सात जनाको (३ जना सधैं रहने गरी) तालिम समूह बनाउने । तालिम संयोजक एवं प्रशिक्षकहरूका जाते आते बस भाडा, गुल्मीमा रहँदाको खाना जस्ता नितान्त आवश्यक खर्च र दैनिक एकहजार फुर्माइस खर्च तथा संयोजक भत्ता वीस हजार कोषबाट व्यहोर्ने । उद्घाटन समारोह, तालिममा दैनिक खाजा, समापन कार्यक्रम र प्रमाणपत्र वितरण आदिमा लाग्ने रकम कोषबाट नै खर्च हुने । यसरी साधारण तरिकाले

स्वयंसेवा गर्दा पनि एउटा तालिमको खर्च जोडी हेर्दा कोषको मात्रै खर्च करिब सबैदुईलाख पर्न आउने देखियो ।

किरण पुस्तकालयले तालिमको सम्पूर्ण बन्दोबस्त मिलाउने । पुस्तकालयको तालिम कक्ष यस प्रयोजनलाई निःशुल्क उपलब्ध गराउने । प्रशिक्षकहरूलाई निःशुल्क बस्ने स्थानको व्यवस्था मिलाउने र शुल्क तिरेर उचित खाना पाउने व्यवस्थाको प्रत्याभूति गर्ने । किरण पुस्तकालयले आफ्नो वरिपरिका अन्य पुस्तकालयबाट १९ जना सहभागी जुटाउने । सहभागीहरूलाई छात्रावास/होमस्टे वा अन्य कुनै उपायले सस्तो बास र खानाको उचित व्यवस्था मिलाउने । यसो गर्दा लाग्ने न्यूनतम खर्च सहभागी पठाउने पुस्तकालयलाई अग्रिम जानकारी दिएर सहभागी आउदा नै लिएर आउने कुराको प्रत्याभूति गर्ने । तालिम संयोजकसंग सानिध्यमा रहेर तालिम सामाग्रीको बन्दोबस्त मिलाउने (यस काममा लाग्ने खर्च भने किरण पुस्तकालयले व्यहोर्ने हैन) ।

सहभागी पठाउने पुस्तकालयले सहभागीको आतेजाते बस्ने खाने खर्च (किरण पुस्तकालयबाट न्यूनतम लाग्ने खर्चको जानकारी लिएर) सबै व्यहोर्ने । सो को अतिरिक्त हरेक पुस्तकालयबाट तालिमीहरूलाई उपलब्ध गराउने तालिम सामाग्री वापत रु ५,००० को दरले रकम किरण पुस्तकालयलाई पठाउने । यस प्रकार त्रिपक्षीय संयोजन भएमा सबै पक्षको केही न केही योगदान हुने, सबैले आफ्नो कार्यक्रम भन्न पाउने र वीस जना तालिमीले पुस्तकालय सञ्चालनको ज्ञान हासिल गर्न पाउने हुँदा सबैको जित हुने देखिन्छ । तालिमको दौरानमा एउटा पुस्तकालयको समग्र पक्षः वर्गीकरण, सूचीकरण लगायत के कसरी पाठ्य सामाग्री रहन्छ भन्ने सिकाई तालिमीहरूलाई हुने र एउटा पुस्तकालय सञ्चालनको नमूना तयार हुन सक्छ ।

यस प्रकारको तालिम सञ्चालन गर्दा थोरै लामो समय कामगरेका अनुभवी र बाँकी भरखर विश्वविद्यालयबाट अध्ययन पुरा गरेका तर पुस्तकालय सेवामै जुटेर

अनुभव संगाल्न बाँकी रहेका जनशक्तिको स्वयंसेवा लिनु बढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ । भरखर अध्ययन गरेकालाई पुरानाका अनुभवबाट सिक्ने र आफूले पछि सम्हाल्ने कुनै पुस्तकालयको व्यवस्थापन म यसरी गर्नु भनेर मनन गर्ने स्वर्णम समय यो हुन सक्छ । हामी निवृत्त पुस्तकालय सेवीहरू धेरैजसो कुनै न कुनै रूपमा पुरस्कृत भएका छौं । केहीले सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट पदक पाइसक्नु भएको छ, केही पुस्तकालय दिवशमा अलङ्कृत वा सङ्घ संस्थाबाट सुशोभित हुनुभएको छ । अब हामीले केही प्राप्त गरेवापत् केही यसै पेशामा फिर्ता गर्ने बेला आएको छ । समयको माग हामीसंग छ । ए ! तिमीहरू के हेरिरहेका छौ, तिम्रो यस विधामा कुनै दायित्व छैन ? भनेर हामीलाई टोकसीरहेको अवस्था छ । हामीले यस दिशामा केही न केही गर्नु छ । मैले नगरे कसले गर्ने, अहिले नगरे कहिले गर्ने, आफूले आफैलाई सोधौ !

पुस्तकालयकर्मी मध्येबाट एकजना दक्ष युवाले कम्प्यूटरमा यस अभियानको लागि एउटा डाटाबेस बनाइदिने र हामीलाई जोडिदिने काम पनि होस् भनि अनुरोध गर्दछु । यस कोषमा सम्मिलित हुने हामी सबैको तर्फबाट तीनजनालाई छानौं र तीनजनाकै दस्तखतबाट मात्र रकम भिक्न सक्ने गरी हाललाई संस्थागतरूपमा हैन, एउटा अभियानकोरूपमा कुनै बैकमा खाता खोली यसको सुभारम्भ गरौं ।

यस अभियानमा एउटा सानो बिज रकम सहित म मुरारिविनोद पोखरेल वार्षिक एक महिनाको निवृत्तभरण उपलब्ध गराई दृढ सङ्कल्पका साथ जुट्न चाहन्छु ! मेरो यो प्रश्न पुस्तकालय सेवी (पूर्व वा अहिलेका) सबैलाई है- हे सहयात्री पुस्तकालय प्रेमी ! तपाईं नि ?

पुस्तकालय दिवस

स्मारिकामा प्राप्त सुभावा र गर्नु पर्ने काम

✍ जुजुभाई डंगोल

काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय,
भृकुटीमण्डप, काठमाडौं ।

(१) भूमिका

आजकल, पुस्तकालय दिवस धेरै देशमा मनाइ आएका छन्। आम नागरिकलाई पुस्तकालय तथा सूचना सेवा क्षेत्रमा भएका प्रगति र उपलब्ध सुविधाबारे जानकारी दिने र प्रविधिमा आएको विकाससंगै युवा पुस्ताको माग अनुसार पुस्तकालय तथा सूचना सेवालाई समय सापेक्ष गर्न प्रयोग भएका विविध सुविधाबारे जानकारी दिने काम पनि यस्ता अवसरमा हुने गरेका पाइन्छन्। साथै विभिन्न कलेज तथा विश्वविद्यालयले आफ्ना पाठ्यक्रममा पुस्तकालय तथा सूचना सेवा विज्ञान (LIS) विधालाई समय सापेक्ष गर्न थपेका विषय र अपनाएका प्रविधिबारे जानकारी दिने अवसरको रूपमा पनि यस्ता समारोहलाई लिने गरिन्छन्।

छिमेकी मुलुक भारतमा श्री एस.आर. रंगनाथनको जन्म दिन अगष्ट १२ लाई राष्ट्रिय पुस्तकालय दिवसको रूपमा मनाइदै आएको छ। नाममा फरक भए पनि प्रत्येक महिनामा जस्तै विश्वभर पुस्तकालय दिवस मनाइ आएका छन्: ८ फेब्रुरीमा फिनलैण्ड, १२ फेब्रुरीमा संयुक्त अधिराज्य र संयुक्त राज्य अमेरिका, ८ मे महिनामा पोल्याण्ड, १० जुलाईमा साउथ अफ्रिका, सेप्टेम्बर १ मा रसिया, २४ अक्टोबरमा स्पेन, अक्टोबर महिनाको मध्यतिर बेल्जियम, ११ नोभेम्बरमा क्रोएसिया, नोभेम्बर ११-१५ मा आयरलैण्ड, र २० नोभेम्बरमा स्लोभेनियामा मनाउने गरिन्छ।

(२) नेपालमा पुस्तकालय दिवस

नेपाल पुस्तकालय सङ्घको अगुवाईमा नेपालमा २०६५ सालदेखि हरेक वर्ष भदौ १५ गते पुस्तकालय दिवस मनाउन शुरू भएको हो। पुस्तकालय दिवसको अवसरमा सबैसरोकारवालालाई सन्देश दिनको लागि प्रत्येक वर्ष एउटा नारा तय गर्ने गरिएको छ।

पहिलो, २०६५ : सबैका लागि पुस्तकालय

दास्रो, २०६६ : पुस्तकालयको विकास, नयाँ नेपालको विकास

तेस्रो, २०६७ : सूचना, ज्ञान र सीपका लागि पुस्तकालय

चौथो, २०६८ : समृद्ध नेपालको लागि पुस्तकालय

पाँचौं, २०६९ : पुस्तकालय जाओ, पढ्ने बानी बसालौ

छैटौं, २०७० : एक गाँउ एक पुस्तकालय, एक विद्यालयमा एक पुस्तकालय

सातौं, २०७१ : पुस्तकालयको विस्तार सभ्य समाजको आधार

आठौं, २०७२ : पुस्तकालयलाई माया गरौ, पुस्तकालयको विकास गरौ

नवौं, २०७३ : जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि पुस्तकालय

दशौं, २०७४ : जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि एक स्थानीय तह : एक नमूना पुस्तकालय

एघारौं, २०७५ : समृद्ध पुस्तकालय : सुदृढ समाज

बाह्रौं, २०७६ : पठन संस्कृतिको पूर्वाधार: पुस्तकालयको विकास र विस्तार

तेह्रौं, २०७७ : समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय

चौधौं, २०७८ : सबल समाजको आधार: सार्वजनिक पुस्तकालयको विकास र विस्तार

पन्धौ, २०७९ : पढौ, पढाऔ: निरन्तर शिक्षाका लागि पुस्तकालय जाऔ

(३) स्मारिका प्रकाशन

पहिलो पुस्तकालय दिवसदेखि नै सरकारी, शैक्षिक, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा विशेष सेवा दिइआएका पुस्तकालयहरूसित सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूसँग हातेमालो गरी सूचनामूलक, शिक्षामूलक, सामाजिक हितका कामहरू हुँदै आएका छन्। विक्रम सम्वत् २०६९ सालको पाँचौ पुस्तकालय दिवसदेखि अहिलेसम्म नियमित रूपमा स्मारिका प्रकाशन पनि भैरहेको छ। अहिलेसम्म प्रकाशित ११ वटा स्मारिकामा धेरै व्यक्तिका लेख रचनाका साथमा शुभकामना मन्तव्यहरू आएका छन्। ती स्मारिकामा रहेका विषयवस्तुलाई लिएर छुट्टै अध्ययन समेत भएका छन्।

स्मारिकामा प्रकाशित भएका प्रायः जसो लेखहरू सम्बन्धित नारासँग मिल्दोजुल्दो गरी लेखिएका पाइन्छन्। केही लेखमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान क्षेत्रसित सम्बन्धित सैद्धान्तिक र प्राविधिक पक्ष समेटिएका छन्। पुस्तकालयबाट समाजलाई (विशेष गरेर पठन संस्कृतिको विकासमा) पुर्‍याएका योगदानका लेखहरू पनि धेरै छन्। केही लेखकले पुस्तकालय दिवसलाई अभि बढी कसरी उपयोगी र उपलब्धीमूलक बनाउन सकिन्छ भन्ने सुझावहरू समेत दिएका छन्।

(४) विभिन्न व्यक्तिका भनाई तथा सुझावहरू

(क) आठौँ स्मारिका, २०७२ बाट :

- ... At present our concern should be to care, preserve and digitize those heritage document possessed in those damaged four libraries TUCL, NNL, Kaiser Library and MPP libraries with the help of national and international communities for present and future users (Bina Vaidya, page 3).
- हामीले पुस्तकालय दिवसलाई युवा वर्गसम्म लोकप्रिय बनाउन कम्तिमा एउटा मन परेको पुस्तक किन्ने, अध्ययन गर्ने र आपसमा

सकारात्मक अनुभव आदान प्रदान गर्नुका साथै पुस्तक पेमपूर्वक प्रेमीप्रेमिका, साथीसाथी, शिक्षक-विद्यार्थी, विद्यार्थी-शिक्षक, लेखक लेखिका र लेखक- पाठक बीच साटासाट गर्ने, आपूले लेखेका, प्रकाशन गरेका वा किनेका नयाँ पुस्तक पुस्तकालयलाई उपहार दिने नवीन संस्कृतिको विकास गर्नु पर्दछ। (पूर्णलाल श्रेष्ठ, पेज २२)

- दुर्गम जिल्लाका विद्यालयमा शैक्षिक सत्रको शुरूमा पाठ्यपुस्तक पुर्‍याउन नसकेर हरेक वर्ष सरकार आलोचित भइरहेको छ। कम्तीमा विद्यालय तहका सबै पाठ्यपुस्तक डिजीटाइज गरी अनलाईनमा राख्नु आजको आवश्यकता हो। (यादवचन्द्र निरौला, पेज २७)
- सयौं वर्ष पुराना बहुमूल्य पुस्तकहरू ओसिलो भूइँमा कुइँनै लाग्दा यस्को मर्मलाई देश, समाज र परिवेशले उति महत्व दिएको पाँइँदैन। त्यसैले, पुस्तक र पुस्तकालयलाई सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, सूचना प्रविधि, आर्थिक अवस्था जस्ता विभिन्न आयामबाट अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने बेला आएको छ। (प्रेमराज अधिकारी, पेज ४९)

(ख) नवौँ स्मारिका २०७३ बाट

- नेपालको समग्र पुस्तकालयको व्यवस्थापनको लागि पुस्तकालय समन्वय तथा शैक्षिक प्रलेख केन्द्रको कार्यक्रमलाई विस्तार गरी पुस्तकालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवम् समन्वय परिषदको गठन गर्न सके मुलुकमा रहेका ४० हजार पुस्तकालयहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र सुदृढीकरण गर्नमा सहज हुने थियो। (उपेन्द्रप्रसाद मैनाली, पेज ६)
- नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको आफ्नै सुन्दर, भव्य संस्कृति भल्कने, सवैलाई पायक पर्ने ठाउँमा भवन बनाउदै छौं भने सुन्न पाइयोस्, केसर पुस्तकालयको गरिमामय केसर महल रेक्टोफिटिंग भएर पुस्तकालयमा भव्यता

पुनर्जिवित होस् र पुस्तकालय कानून बन्दैछ भन्ने विश्वास दिलाईयोस् । प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य पुस्तकालयको व्यवस्था होस् र प्रत्येक गाउँ पालिका, नगरपालिकामा सामुदायिक पुस्तकालयको व्यवस्था होस् । जनतामा ज्ञान, सूचना र सीप भएमा नै व्यक्ति बन्छ, समाज बन्छ अनि देश बन्छ । यसका लागि नेपाल सरकारले पुस्तकालयलाई प्राथमिकता देओस् । (भोलाकुमार श्रेष्ठ, पेज १४)

- “जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि पुस्तकालय” सफलभूत हुने निश्चित छ । यसको लागि पुस्तकालयकर्मी, शिक्षक लगायत प्रधानअध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापक समिति, श्रोत व्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, जिल्ला शिक्षा अधिकारी अनि नीति निर्माण तहमा रहने नेपाल सरकारका उच्च पदस्थ कर्मचारीहरूको सबैको समन्वय र सहकार्य हुनु अत्यन्त जरूरी जरूरी छ । (नर्वदा पोखरेल, पेज ४७)
- समुदाय र समुदायका सदस्यहरूको चौतर्फी विकासका लागि सरकारले “एक गाउँ एक सामुदायिक पुस्तकालय” को नीति जति सक्दो छिटो कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ । सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयको दीगोपनमा सरकारले न्यूनतम आर्थिक सहयोग गर्ने नीतिगत व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । त्यस्को अलावा, राज्यले पुस्तकालयलाई विजुली, पानी, जस्ता आधारभूत कुरामा लाने शुल्क मिनाहा गर्ने व्यवस्था पनि मिलाउनु पर्दछ । (चिनकाजी श्रेष्ठ, पेज ६५)
- २१ औं शताब्दीमा आएर पनि शिक्षा र चेतनाको जीवित शक्तिका रूपमा ई-पुस्तकालय र सूचना प्रविधिलाई नलिने हो भने कुनै पनि विकास कार्यले गति लिन सक्दैन । साथै, देशमा आर्थिक विकास र औद्योगिक क्रान्ति गर्नु छ भने सूचना प्रविधिको माध्यमबाट मात्र सम्भव हुने कुरामा दुई मत छैन । (हरिकृष्ण ढुंगेल, पेज ७०)

(ग) दशौं स्मारिका २०१७

- युनेस्को, रिड नेपाल, रूम टु रीड, नेपाल लाईब्रेरी फाउन्डेशन, जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले नेपालमा विभिन्न प्रकारका पुस्तकालयहरूको स्थापना तथा सञ्चालनमा महत्वपूर्ण कार्य गर्दै आएका हुनाले उनीहरूको समेत सहकार्यमा राज्यले देशमा सबै नेपालीहरूले सहज रूपमा पुस्तकालय सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी परिवर्तित सङ्घीय पद्धतिले प्रभावकारी ढंगले कार्य गरोस् जसले गर्दा नेपालीहरूले आफूले खोजेको सूचना छिटो भन्दा छिटो आफ्नै स्थानीय सूचना केन्द्र वा पुस्तकालयबाट सजिलै प्राप्त गर्न सक्नु । (दशरथ थापा, पेज ५)
- नेपालमा पुस्तकालयलाई समुदायको सोख, सरकारको गहना र परम्परावादी वाचनालयका रूपमा मात्र ग्रहण गरिएको पाइन्छ । तसर्थ, पुस्तकालयको बारेमा आम मानिसको पुरातनवादी धारणामा परिवर्तन गराउन र अपाङ्गता मैत्री पुस्तकालय बनाउने बारेमा सर्वत्र जागरण ल्याउनु जरूरी छ । (प्रतिमा शर्मा, पेज २९)
- समयसापेक्ष र प्रविधि मैत्री पुस्तकालय तथा सूचना सेवाले मात्र यस पेशाको महत्वलाई उजागर गर्दछ । एक नमूना पुस्तकालय बनाउन सबै केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तहबाट आफ्नो आवश्यकता र उद्देश्य अनुसार कार्य योजना, रणनीति र दबाब सिर्जना गराउनु आजको आवश्यकता भएको छ । (प्रेमराज अधिकारी, पेज ४१)
- जनसंख्याका आधारमा प्रत्येक टोलटोलमा अध्ययन केन्द्र, वाचनालय जस्ता बौद्धिक छलफल गर्ने थलोको विकास गर्नु जरूरी छ । (अनुपमा उपाध्याय, पेज ५५)
- बच्चाहरू स्कूलबाट आएर गृहकार्य गर्न लागेको बेलामा आमाहरूले हातमा रीमोट होइन किताब लिएर उनीहरूको पढाइमा सहयोग गर्दा, आफ्ना नानीबाबुहरूको उमेर अनुसारको पुस्तक पढ्न अभिप्रेरित गर्दै जाँदा पठन संस्कृतिको विकास सँगै सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माण हुदै जान्छ । (खिमबहादुर लामिछाने, पेज ६२)

- to promote the current status of library professionals and semi-professionals, regular workshop, talk programs, seminars and conferences should be organized for sharing new technologies and standards in the field of library and information science. (Goma Banjade, page 123)

(घ) एघारौं स्मारिका, २०७५

- पुस्तकालय यस्तै उर्जाको सहज केन्द्र हो । यस केन्द्रलाई अघि बढाउन सचेत अभियान आवश्यक छ । पुस्तकालयले ज्ञानको केन्द्र निर्माणमा जोड दिनै पर्छ । (सुकुम शर्मा, पेज २)
- बालबालिकामा पढ्ने बानी बसाउँदा (पठन संस्कृतिको विकास गर्दा) यो उनीहरूको लागि आनन्ददायक हुनु पर्छ भन्ने कुरामा विशेष ध्यान पुर्‍याउनु आवश्यक छ । (इन्दिरा दली, पेज ९)

(ङ) बाह्रौं स्मारिका, २०७६

- सबभन्दा ठूलो कुरा, बालबालिकाहरूलाई आफ्नो मातृभाषाको पहिचान, आवश्यकता र महत्वका विषयमा सानैदेखि बोध गराउन आवश्यक छ । यसका लागि नेपालमा भएका विभिन्न भाषाभाषीहरूमा बाल साहित्यको सृजना गर्न र गराउन अति आवश्यक छ । (इन्दिरा दली, पेज ५)
- यदि बच्चादेखि पठन संस्कृतिको विकास गर्ने हो भने छापिएका बालसाहित्यहरू हामी पनि पढौं बालबालिकालाई पनि पढाऔं । (भोलाकुमार श्रेष्ठ, पेज ४१)
- विद्यालय तहको औपचारिक शिक्षा हासिल गरून्जेल पुस्तकालयमा जाने फर्सद नै नहुने, त्यो शिक्षा हासिल गरेपछि, विदेशिन हतार हुने, अनि कसरी हुन्छ पुस्तकालयको विकास र पठन संस्कृतिको विकास ? अव त बालबालिकालाई होइन, जेष्ठ नागरिकहरूलाई लक्षित गरेर पुस्तकालय सञ्चालन गर्नु पर्ने जस्तो पो देखिन्छ

त । (रमेशकुमार भुसाल, पेज ४९)

- हामीले पुस्तकालय सेवालाई परिवर्तन गरी पुराना मान्यताबाट अघि बढी विश्व परिप्रेक्ष्य बुझेर डिजिटल पुस्तकालयको अवधारणा अनुरूप घरघरमा अझ सकिन्छ भने उपयुक्त प्रविधि प्रयोग गरी जुनसुकै बेला पनि उपलब्ध हुने गरी हातहातमा पुस्तक अभियान चलाउनु पर्छ यस्को लागि सरकारी तवरबाट पहलको खाँचो छ । (जगदीशचन्द्र अर्याल, पेज ६६)
- पढौं र पढाऊ । पढ्ने बानीको विकास आफैंबाट गरौं । सबै बालबालिकाहरूले पढ्न सक्ने वातावरणको सिर्जना गरौं । पठन संस्कृतिको लागि, “सानैदेखि लगाउ बानी पुस्तक पढ्नु हाम्रा नानी” भने सोचका साथ अघि बढौं । (निमा धिताल पण्डित, पेज ८२)

(च) तेह्रौं स्मारिका, २०७७

- ज्ञान आर्जनको प्रक्रिया जीवनभर चलिरहने भएकाले विद्यमान असमानता घटाउने र न्यायपूर्ण एवं ज्ञानमा आधारित समृद्ध समाज निर्माण गर्ने उत्तम विकल्प भनेको प्रविधि र पाठकमैत्री पुस्तकालयको विस्तार नै हो । (सूर्य क्षेत्री, पेज २२)
- देशमा शैक्षिक विकासको एक मात्र सशक्त आधारशीला पुस्तकालय हो भने सन्देश राज्यका हरेक निकायमा पुर्‍याउन आवश्यक छ । (विजय शर्मा, पेज ३२)
- जुन समाजमा सार्वजनिक वृत्त सुरक्षित छन् समृद्ध छन् त्यो देशको प्रजातन्त्र सुरक्षित छन् । त्यहाँ नागरिक समृद्धिको बाटोमा छन् । पुस्तकालय संस्कृति सुरक्षित हुनु लोकतन्त्र सुरक्षित हुनु हो । (दीपेन्द्र मुडभरी, पेज ५८)
- सञ्चार र प्रविधिलाई मनोरञ्जनको साधनको रूपमा मात्र प्रयोग नगरी सहज सिकाइ र समुन्नत समाजका लागि उपयोग गर्नु पर्छ । (नेत्रप्रसाद दाहाल, पेज ११६)
- Creativity and innovation are

becoming more important elements for competitiveness and significant resources for industrial development in the knowledge society. Library of Nepal including special, community, public and academic libraries are not well equipped to serve information to the diverse needs of the all sectors such as industry and business, different communities, innovators, etc. The different libraries and information centres are need to convert information to knowledge, to contribute to knowledge creation and the support for technical innovation, necessitate that the library remains relevant and contribute towards economic growth, innovation, social enabling and industrial development in Nepal. (Dr. Antonio Neubauer, page 182)

(छ) चौधौ स्मारिका, २०७८

- बालबालिकाहरूलाई जीवनको शुरूवातमा जे जस्ता पुस्तक एवम् पाठ्यसामग्री अध्ययनका लागि उपलब्ध गराइन्छ यसले उनीहरूको जीवनलाई सेपिग र रिसेपिग गर्न सक्छ । यसका लागि उपयुक्त सामग्री चाहिन्छ । यी उपयुक्त सामग्री सबैका लागि उपलब्ध गराउने माध्यम भनेकै विद्यालय वा सामुदायिक पुस्तकालय नै हो । (डा. हरिप्रसाद लम्साल, पेज १०)
- किताबको माध्यमबाट हामी कारागारभित्रको नकारात्मक मानसिकतालाई परिवर्तन गर्न सक्छौ । आफ्नो वास्तविक संसारबाट विछोडिएर कारागारको पर्खाल भित्र बन्द हुन पुगेका बन्दीहरूका लागि किताब एक त्यस्तो साथी हो जस्तै तिनीहरूलाई असल नागरिक बन्ने प्रेरणा दिनुका साथै कारागार भन्दा बाहिरको मुक्त संसारसंग जोडी दिन्छ । (महेशविक्रम शाह, पेज १९)

- प्रविधि विकास र सामाजिक सञ्जालको बढ्दो प्रयोगले मान्छेलाई एकाइकी बनाउँदै लगेकोले यी आशाका बीच प्रविधियुक्त पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्नु आजको आवश्यकता हो । (विजयराम सुवेदी, पेज ३१)
- समृद्धिको लागि विज्ञान, प्रविधि, अनुसन्धान र व्यावसायिक तालिममा ठूलो लगानी आवश्यक हुन्छ । शिक्षा, सूचना, साक्षरता, चेतना तथा व्यवहारिक ज्ञानका लागि समान रूपमा सेवा प्रदान गर्न सार्वजनिक पुस्तकालयको विकास, विस्तार र लगानीमा सबै तहको सरकारको ध्यान जानु पर्दछ । (निमा धिताल पण्डित, पृ. ४८)
- स्थानीय ठाउँमा मात्र पाउन सकिने सूचना स्रोतहरूलाई प्राथमिकता राखेको खण्डमा पनि सामुदायिक पुस्तकालयहरूले आफ्नो विशेष महत्वको स्थान बनाउन सकिन्छ । (लीला न्याइच्याई, पेज ७६)
- पुस्तकालय भनेको सूचना केन्द्र हो । आफ्ना पाठक तथा आम नागरिकलाई सही सूचना उपलब्ध गराएर सुसूचित गर्नु यस्को मुख्य उद्देश्य हो भने उनीहरूलाई गलत सूचना प्राप्त गर्नबाट रोक्नु पनि यस्को त्यतिकै दायित्व हुन्छ । (जगदीशचन्द्र अर्याल, पेज १२९)
- The strength of libraries and information centres is not measured by their collection but by their use and services... User's interests are generally expressed in the form of subjects so to address these interest, libraries should organize documents systematically on the basis of the subject covered by the document. (Parbati Pandey, p. 144)
- A democratic society needs citizens who are aware of their environment and well acquainted with the cultural, social, political and economic heritage of the country.... A public library is the most suitable institution

for this purpose simply because it is an essential part of one's life. (Prem Raj Adhikari, p. 150)

(ज) पन्ध्रौं स्मारिका, २०७९

- पुस्तकालय स्थापना, सञ्चालन, विकास तथा विस्तारका लागि आवश्यक ऐन, कानून, नीति, नियम तथा अन्य संरचनाहरूको विकास गर्नुमा जोड दिनु जरूरी छ । (इन्दिरा दली, पेज १५)
- निरन्तर शिक्षा वा जीवनपर्यन्त सिकाइलाई यसबाट सहयोग पुग्ने भएकोले पुस्तकालय वास्तवमै व्यक्तिको जीवनको लागि महत्वपूर्ण छ । (डा. हरिप्रसाद लम्साल, पेज २१)
- प्रदेश तहले प्रदेश भित्रका सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको पूर्वाधार विकासमा सहयोग गर्ने र स्थानीय तहले सामुदायिक अध्ययन केन्द्र र सामुदायिक पुस्तकालयहरू बीच नेटवर्किंग गर्नु पर्ने आवश्यकताको विषयमा ध्यान दिन सकेमा आगामी दिनहरूमा यस क्षेत्रमा थप सुधारका संकेतहरू देखिने छन् भन्न सकिन्छ । (दीपक शर्मा, पेज २६)
- बालबालिकालाई माया गरौं, पढ्न संस्कारका लागि आकर्षक सेवा सुविधाहरू र सम्मानको व्यवस्था मिलाऔं । सबै तह र तप्काका नागरिकहरूको आआफ्ना पेशागत क्षमता तथा आत्मिक चेतना अभिवृद्ध गरौं । विश्वमा उत्कृष्ट सुन्दर पुस्तकरू पुस्तकालयहरूमा संग्रह गराऔं र पढौं । (इश्वरीप्रसाद पोखरेल, पेज ६२)
- शिक्षालाई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सम्मानजनक रूपमा प्रवाह गर्न विभिन्न माध्यम मध्ये सबैभन्दा सहज र सरल माध्यम पुस्तकालय हो । (भरत खड्का, पेज ६६)
- निरन्तर शिक्षालाई शिक्षाको परिपुरकका रूपमा ग्रहण गरी पर्याप्त साधन श्रोत साथै सञ्चार प्रविधिले युक्त पुस्तकालय प्रत्येक स्थानीय तहको वडा वडामा स्थापना गर्ने गरी निरन्तर शिक्षाका लागि आवश्यक परिवेश निर्माण गर्नु राज्यको दायित्व हो । (अमृता अधिकारी, पेज ८०)

- खोज र अनुसन्धानमा आधारित व्यवहारिक र जीवनोपयोगी सीप प्राप्त गर्न सकिने महत्वपूर्ण सिकाइको थलो विद्यालयको भित्रको पुस्तकालय पनि हो भन्ने कुरालाई मनन गरी विकसित राष्ट्रहरूले यही शिक्षाको गुणस्तरीय विकासको माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक फट्को मार्न सकिने ज्वलन्त उदाहरण दिएबाट विद्यालय र पुस्तकालय एक अर्काको परिपुरक हन् र छन् । (डा. विनु बाबा अर्यालय, पेज ९५)
- मानिसमा सकारात्मक सोचको विकास गर्न निरन्तर रूपमा सुसूचित हुन पुस्तकालय आवश्यक छ । (निमा धिताल पण्डित, पेज ११०)

(५) पुस्तकालय दिवस र स्मारिकाको मूल्याङ्कन तथा समीक्षा सम्बन्धी लेखहरू

आठौं पुस्तकालय दिवसदेखि पन्ध्रौं पुस्तकालय दिवससम्मका ८ वटा स्मारिकाहरूमा प्रकाशित भएका विभिन्न लेखकहरूबाट लिएका केही भनाई तथा सुभावहरू माथि उल्लेख गरे । पुस्तकालय दिवसको समष्टिगत कामहरूलाई ध्यानमा राखेर पनि केही लेखहरू मूल्यांकन तथा समीक्षाको रूपमा प्रकाशित भएका छन् । उदाहरणको लागि :

- (क) भोलाकुमार श्रेष्ठ, नवौं पुस्तकालय दिवससम्म आइपुग्दा (९औं स्मारिका, पेज १२-१४)
- (ख) यादवचन्द्र निरौला, नेपालमा पुस्तकालय दिवसको एक दशक (१०औं स्मारिका, पृ. ७७-८५)
- (ग) दिवस लामिछाने, पोखरामा पुस्तकालय दिवसको एक दशक (११औं स्मारिका, पृ. ६०-६४)
- (घ) भोलाकुमार श्रेष्ठ, पहिलो पुस्तकालय दिवस : केही सम्झनाहरू (१२औं स्मारिका, पृ. ३८-४१)
- (ङ) यादवचन्द्र निरौला, प्रतिवेदन: ११ औं राष्ट्रिय पुस्तकालय दिवस (१२औं स्मारिका, पृ. १३९-१५२)
- (च) विजय शर्मा, नेपालमा पुस्तकालय दिवस : उपलब्धी र सन्देश (१३औं स्मारिका, पृ. ३०-३२)
- (छ) विजय शर्मा, त्रिविमा बाह्रौं पुस्तकालय दिवस २०७६: एक स्मरण (१३औं स्मारिका, पृ. ३३-३६)

- (ज) यादवचन्द्र निरौला, पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित व्यक्ति तथा संस्थाहरू: एक सिंहावलोकन (१३औं स्मारिका, पृ. ६९-७८)
- (फ) जुजुभाई डंगोल, पुस्तकालय दिवस फर्कर हेर्दा (१४औं स्मारिका, पृ. ८०-८४)
- (य) विजय शर्मा, पुस्तकालय दिवसका स्मारिका फर्कर हेर्दा (१४औं स्मारिका, पृ. १०७-११३)
- (ट) यादवचन्द्र निरौला, पुस्तकालय दिवसका गतिविधि सङ्क्षिप्त समीक्षा (१५औं स्मारिका, पृ. ३१-३४)

(६) पुस्तकालय दिवसको उपलब्धी

माथि उल्लेखित गरिएका पुस्तकालय दिवस सम्बन्धी मूल्यांकन र समीक्षा गरिएका लेखहरूमा उल्लेख भएका केही उपलब्धीका बुँदाहरू यस प्रकार छन्:

- ब्रोसरबाट शुरु भएको नेपालको पुस्तकालय दिवसको प्रकाशनको यात्रा स्मारिकामा पुगेको ।
- शिक्षा मन्त्रालयले पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९ जारी गरेको ।
- छैठौं पुस्तकालय दिवस २०७० देखि शिक्षा मन्त्रालयले दिवस मनाउन जिम्मेबारी बहन गरेको ।
- नेपालको संविधान २०७२ को भाग ४ राज्यको सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको धारा ५१ राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत उपधारा (ज) मा व्यक्तिको आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीतिको ४ नं. मा नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्ने भन्ने उल्लेख भएको ।
- २०७४ कार्तिक १२ र १३ गते शिक्षा मन्त्रालयबाट नेपालमा पहिलो पटक सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको राष्ट्रिय सम्मेलन आयोजना गरेको ।
- २०७५ भाद्र २४ गते प्रथम प्रदेशस्तरीय पुस्तकालय सम्मेलन, गुल्मीमा सम्पन्न भएको ।
- २०७८ भाद्र २३ गते सार्कस्तरीय सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको बेबिनारको आयोजना

भएको ।

- शिक्षा मन्त्रालय, शान्ति भोलुन्टियर र रिड नेपालको सहकार्यमा २०७९ मा सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको राष्ट्रिय सर्भेक्षण भएको ।
- सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरूको दोस्रो राष्ट्रिय सम्मेलन, २०७९ असार महिनामा सम्पन्न भएको
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय मार्फत निश्चित मापदण्ड बनाई विद्यालय पुस्तकालय र सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको नियमित रूपमा अनुदान दिने गरेको ।

(७) गर्नु पर्ने काम

प्राथमिक विद्यालय तहदेखि विश्वविद्यालयसम्मका विद्यार्थीहरू लेखक, अनुसन्धानकर्ता, वैज्ञानिक तथा विभिन्न पेशामा आवद्ध व्यक्तिहरू, भौगोलिक रूपमा पिछडिएका समुदायहरू र आर्थिक सामाजिक रूपमा पिछडिएका दलित, जनजाति, आदि सबै वर्ग र तप्काका मानिसहरूको आधारभूत आवश्यकता हो: सूचना र आधारभूत शिक्षा । यही महत्वपूर्ण सूचना र आधारभूत शिक्षा सहज र सरल रूपमा सबैको पहुँच पुऱ्याउने माध्यम पुस्तकालय नै हो ।

शैक्षिक पुस्तकालय, सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालय, विशेष पुस्तकालय, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय र सरकारी पुस्तकालयहरू तथा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान क्षेत्रसित सरोकार राख्ने सबैको सक्रिय सहभागितामा पुस्तकालय दिवस आयोजना गरी आएको पनि आज पन्ध्र वर्ष पूरा हुदैछ । पन्ध्र वर्षको दौरानमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान क्षेत्रमा धेरै कुराहरूमा सुधार भएका छन् । सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा भएको प्रविधिको विकासले यस क्षेत्रलाई पनि प्रभावित पारेको छ । आज ई-पुस्तकालय, डिजिटाइजेशन, पुस्तकालयको नेटवर्किंग जस्ता शब्दहरू पुस्तकालय क्षेत्रमा दैनिक प्रयोग हुने शब्दहरू भएका छन् । केन्द्रीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरूको नीतिहरूमा पनि पुस्तकालय तथा सूचना सेवाका साथ राखेका छन् । पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानका पाठ्यक्रमहरूमा पनि समय

अनुसार परिमार्जित भैरहेका छन् ।

माथि उल्लेख गरेका स्मारिकाहरूमा प्रकाशित लेखहरूमा दिइएका सुभावहरू हाम्रो बौद्धिक सम्पत्ति हुन् । ती प्राप्त सुभावहरूको आधारमा एक दुई दिनको कार्यशाला सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । कार्यशालामा विशेष गरी निम्न कुरामा ध्यान दिनु आवश्यक छ :

- पुस्तकालय क्षेत्रमा काम गरी आएका व्यक्तिहरूले निजि स्तरमा गर्न सकिने र गर्नु पर्ने कामहरूको निक्कौं गर्ने,
- पुस्तकालयहरू (शैक्षिक, सार्वजनिक र सामुदायिक, सरकारी मन्त्रालय तथा विभागीय पुस्तकालयहरू, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, अनुसन्धान तथा विशेष) ले संस्थागत रूपमा गर्न सकिने र गर्नु पर्ने कामहरूको रूपरेखा तयार पार्ने,
- शिक्षा मन्त्रालयबाट गर्नुपर्ने नीतिगत कुराहरूको कार्यान्वयनको लागि समय अवधि तोकी जिम्मेवारी दिनु पर्ने,
- पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान क्षेत्रसित सम्बन्धित नेपाल पुस्तकालय सङ्घ, नेपाल सामुदायिक पुस्तकालय सङ्घ, त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभाग लगायतका सङ्घ संस्थाले समग्र पुस्तकालय तथा सूचना

सेवा क्षेत्रको विकासको लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणका कुराहरू जस्तै शिक्षा, तालिम तथा नीति निर्माताहरूको ध्यानाकर्षण गर्न पैरबीका कामहरूको स्पष्ट खाका सहित कार्यनीति बनाउनु पर्ने,

- पुस्तकालय दिवस शीर्षक भित्र बार्षिक कार्यक्रम सहितको बजेटको व्यवस्थाको लागि सुभावहरू दिने,

- कार्यशालाको प्रतिवेदन प्रकाशित गर्ने ।

माथि उल्लेख गरेका कामहरूको शुरुवात गर्नको लागि शिक्षा, प्रविधि तथा विज्ञान मन्त्रालयको अगुवाईमा नै हुनु पर्छ । नेपाल पुस्तकालय सङ्घ, नेपाल सामुदायिक पुस्तकालय सङ्घ, त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभाग, रिड नेपाल, शान्ति भोलुन्टियर एशोसियन लगायतका सङ्घ संस्थाहरूको सहयोग पनि नितान्त आवश्यक छन् । आम पाठकहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी विद्यार्थी, शिक्षक, अनुसन्धानकर्ता, लेखकको साथमा भौगोलिक तथा सामाजिक रूपमा पिछडिएका वर्गहरूको पनि प्रतिनिधित्व हुने गरी कार्यशाला सञ्चालन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

सोह्रौं पुस्तकालय दिवसको सफलताको कामनाका साथ सम्पूर्ण सेवा प्रदायकहरू तथा पाठकहरूमा शुभकामना ।

पुस्तक र पुस्तकालयको महत्व

सह प्रा. डा. विनु बाबा अर्याल

बिना किताबको कोठा आत्मा बिनाको शरीर जस्तै हो भनेर दार्शनिक सिसरोले भनेका छन् । किताब जस्तो उपयुक्त साथी अरू केही हुन सक्तैन भने भै एउटा पुस्तकालय जस्तो ज्ञान प्रदायक संस्था अरू हुन सम्भव छैन । मानिसको बौद्धिक स्तर कुन किसिमको छ भनेर बुझ्न उसले पढ्ने गरेको पुस्तकबाट थाहा हुन्छ । मानिसमा जुन किसिमको बौद्धिक स्तर छ सोही किसिमको पुस्तक उसंग हुन्छ । ज्ञानका विभिन्न स्रोतमध्ये पुस्तकको महत्व ठूलो छ, पुस्तक बिनाको संसार अन्धकार हुन्छ । मन/शरीर र आत्मा यी तीन शाखा भएको मानवरूपी वृक्ष यदि शिक्षित भयो भने सबै भागमा परिपुष्ट भएर लोककल्याण गर्न सफल हुन्छ । अतः पुस्तकालय ज्ञान, विज्ञानको आधार चरित्रको उत्थान, ज्ञानको प्रकाश फैलाउने बौद्धिकताको केन्द्र हो । वास्तवमा सभ्य, सुशिक्षित समाज निर्माणका लागि यसको अपरिहार्यतालाई कसैले पनि नकार्न सक्दैन । किनकि पुस्तकालय पुस्तक भण्डार मात्र नभएर बौद्धिक स्फूर्ति प्रदान गर्ने जीवित संस्थाका साथै सेवामुखी संस्था हो । औपचारिक शिक्षाका अतिरिक्त अनौपचारिक शिक्षाको मुख्य आधार नै पुस्तकालय हो ।

शिक्षा मनुष्यको खोज हो, उपज होइन । खोज सधैं अविनाशी तत्त्व हुन्छ । यही दृष्टिले शिक्षा अविनाशी तत्त्व हुन्छ । त्यसैले शिक्षा वास्तवमा मुल्यनिष्ठ हुनु पर्दछ । स्वयंलाई सजाउन कमसेकम पाँचवटा (C) अर्थात् चरित्र (Character), प्रतिवद्धता (Commitment), निश्चय (Conviction), शिष्टाचार र साहस (Courtesy) जीवनमा हुन पर्दछ । किनकि

चरित्र नै जीवनको अमूल्य निधि हो । यसलाई जस्तोसुकै अवस्थामा पनि जीवन्त राख्न सक्नु पर्दछ । यो नै मूल्यनिष्ठ शिक्षाको पाठ र दीक्षा हो । सान्दर्भिक, गुणस्तरीय शिक्षाले सामाजिक मूल्य र मान्यताको विकास गर्नका साथै व्यावहारिक एवम् सकारात्मक सोच भएको नागरिक तयार गर्न ठूलो मद्दत गर्दछ । शिक्षाले नै समाजमा स्थायित्व, शान्ति, उन्नति, सकारात्मक सोचको विकास गर्नुका साथै शिक्षा एकलैले विकास गर्न सक्ला, नसक्ला भन्ने बारेमा वहस हुन सक्ला तर विकासको लागि शिक्षा एक अनिवार्य पूर्व शर्त हो । शिक्षाको माध्यमबाट नै विश्वमा नयाँ खोज, अनुसन्धान र अविष्कार भएका छन् । विज्ञान र प्रविधिको विद्युतीय विकास शिक्षाको माध्यमबाट नै भएको हो । दृढइच्छा, शक्ति र दृष्ट्यावलोकन शक्ति (Will power and visualization power) व्यक्तिको वाह्य सरोकार वा इन्द्रियजन्य ज्ञानको पहुँच होइन, यो अन्तर्मन र ज्ञान चक्षुसंग सम्बन्धित विषय हो । जुन सहि शिक्षासंग सम्बन्धित हुन्छ । समय समयमा उदाएका महापुरूष, महान व्यक्तित्वहरू, दिव्य आत्माहरू हुनुहुन्छ, उहाँहरूले छोडेका पदचिन्ह, उहाँहरूका आत्मकथा, ऐतिहासिक अवसरहरू आदिले पनि शिक्षाको क्षेत्र, महत्व आर्जन गर्नमा ठूलो मद्दत गरेको छ र गर्दैछ । जीवनलाई पूर्णताको बाटोमा लैजान यस्ता सन्दर्भहरूको ठूलो देन हुन्छ । त्यो कल्याण कारक तत्त्व भनेको नै शिक्षा आर्जन हो भनिन्छ । एउटा मूर्तिले हजारौं शब्द बोल्दछ, त्यस्तै जीवन नै ज्ञान गुणको ज्वलन्त उदाहरण बन्दछ । सहजै अरूलाई प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्न सक्छ । जसरी एउटा अगरबत्तीले स्वभाविक रूपमा आफ्नो मिठो र मनमोहक सुगन्ध दिने गर्दछ उसलाई म अगरबत्ती हुँ भन्नु पर्दैन । उसको गुणले उसलाई प्रत्यक्ष प्रभावित गर्दछ त्यसको लागि सहि वातावरण बनाएर सक्षम बनाउने कार्य भने पुस्तकालयले गर्दछ । पुस्तकालय एउटा प्राज्ञिक थलो हो जहाँ ज्ञानको खेती हुन्छ । त्यस प्राज्ञिक थलोलै बनाएको प्राज्ञले विद्यमान अवस्थालाई भन्दा भविष्यलाई र एकल व्यक्तिको हितलाई भन्दा समस्त लोकको

पारस्परिक हितलाई हेर्दछ । अतः पुस्तकालय सबैका लागि खुला साभ्रा र निरन्तर हस्तान्तरित भइरहने सम्पत्ति हो । पुस्तकालयको विकास विश्वका मानव जातिको उत्पत्ति संगसगै भाषा र चित्र लिपिको विकास भयो । पुस्तक लेखनको विश्व इतिहासलाई पल्टाउँदै जाँदा इसापूर्व ३५०० देखि सुमेरिया, मेसोपोटामिया, बेबेलोनिया तथा अरिसियाका बासिन्दाहरूले माटाका खवटाहरूमा काठ वा ढुङ्गाको फेसोले कोरेर आफ्ना विचारहरू व्यक्त गर्न थालेदेखिलाई लिन सकिन्छ । यसरी लेखिएका खवटे पुस्तकहरूलाई संग्रह गरेर राखेका संग्रहालयलाई नै विश्वको पहिलो पुस्तकालय भनिन्छ । यसरी खवटामा शुरू भएको लेखनको परम्परा क्रमशः विकसित हुँदै अहिले विद्युतीय माध्यमसम्म आइपुगेको छ । नेपालमा पुस्तकालयको इतिहास बारे बुझ्दै जाँदा लिच्छविकालीन समयमा शुरू भएको मानिन्छ । नेपालमा मध्यकालीन समयमा आइपुग्दा शासकहरूबाट हजारौंका संख्यामा हस्तलिखित ग्रन्थहरू लेख्ने काम भयो । राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको थ्यासफु (नेवारी भाषामा सफु भनेको पुस्तक राख्ने कोठा अथवा पुस्तकालय) मा उल्लेख भएअनुसार सं ८२९ देखि ८३७ सम्मको अवधिमा भूपतिन्द्रमल्लले विभिन्न व्यक्ति र विभिन्न ठाउँहरूबाट ११९० वटा पुस्तकहरू संग्रह गरेका थिए । संस्कृति सम्पदाको धरोहरको रूपमा रहेका ऐतिहासिक सामग्रीहरूलाई एकै ठाउँमा राख्ने कामको शुरूवात पृथ्वीनारायण शाहदेवबाट भएको हो । यसले पुस्तकालयको नाम नपाए पनि यसैबाट पुस्तकालयको शुरूवात भएको हो भन्नेमा कुनै शंका छैन । उनले नेपाल एकीकरणका क्रममा विजय हासिल गरेका राज्यहरूमा भेटिएका ग्रन्थ, सामग्रीहरू एकीकृत गरी हनुमानढोका स्थित वसन्तपुर दरबारमा संकलन गरेर राख्ने व्यवस्था भयो । उनको पनाति गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले वि.सं १८६९ भाद्र १५ गते कानूनी आधारबाट हेर्दा पुस्तक चिताइ तहविलमा लालमोहर जारी गरेपछि पुस्तकालयको विधानतः शुरूवात भएको मान्नु पर्दछ । सो दिनलाई ऐतिहासिक उपलब्धिको रूपमा स्मरण गरिन्छ । पुस्तकालय क्षेत्रमा भएका गतिविधि एवम् पुस्तकालयको आवश्यकता बारे जानकारी गराउने उद्देश्यका साथ नेपालमा २०६५ भदौ १५

गतेदेखि पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको छ । अहिलेसम्मका सन्देश र आदर्श वाक्य हेर्दा पठन संस्कृति र पुस्तकालयको विकासमा जोड दिइएको देखिन्छ । नेपालको इतिहासमा खासगरी मकै पर्व र पुस्तकालय पर्वलाई चेतनाको बीजारोपण गर्ने जगका रूपमा लिइन्छ ।

पुस्तकालय दिवसका आदर्श वाक्यहरू

पुस्तकालय दिवसका आदर्श नाराहरू पहिलो “सबैका लागि पुस्तकालय” दोश्रो “पुस्तकालयको विकास नयाँ नेपालको विकास” तेश्रो “सूचना ज्ञान र सीपका लागि पुस्तकालय” चौथो “समृद्ध नेपाल निर्माणका लागि पुस्तकालय” पाँचौ “पुस्तकालय जाऔं पढ्ने वानी वसालौं” छैठौ “एक गाँउ एक पुस्तकालय, एक विद्यालय एक पुस्तकालय” सातौ पुस्तकालयको विस्तार सभ्य समाजको आधार” आठौ “पुस्तकालयलाई मायाँ गरौं, पुस्तकालयको विकास गरौं, नवौ “जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि पुस्तकालय”, दशौ “जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि एक स्थानीय तह एक नमूना पुस्तकालय” एघारौ “समृद्ध पुस्तकालय सुदृढ समाज” बाह्रौ “पठन संस्कृतिको पूर्वाधारः पुस्तकालयको विकास र विस्तार” तेह्रौ “समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय” चौधौ “सवल समाजको आधारः सार्वजनिक पुस्तकालयको विकास र विस्तार” पन्ध्रौ “पढौ पढाऔः निरन्तर शिक्षाका लागि पुस्तकालय जाऔं” रहेका छन् ।

यसरी तय भएका आदर्श वाक्यहरूलाई संश्लेषण गर्ने प्रयास गर्दै रहँदा पुस्तकालयको अवधारणा आवश्यकता, महत्व र हाम्रो दायित्व के हो भन्ने, विषयमा बुझ्न धेरै सजिलो हुन्छ । यी नाराहरूले पुस्तकको महत्वलाई मुख्य आधार बनाएर पाठकलाई सहज सरल बनाई सेवा प्रदान गर्ने पुस्तकालय बिना ज्ञान सम्भव हुँदैन भन्ने सन्देश प्राप्त हुन्छ । जो कोही पनि व्यक्ति पुस्तकालयबाट टाढा रहनु पर्दैन सबैलाई सुलभ हुनुपर्दछ भन्ने मान्यता लिएको छ । सबैले अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि पुस्तकालयको प्रयोग गर्न पाउनु अनिवार्य आवश्यकता हो । शिक्षित नागरिक मात्र स्वतन्त्र र राज्य व्यवस्था अनुरूपको नागरिक दायित्व पूरा गर्न सक्षम हुन्छन् । पुस्तक र पुस्तकालयको विकास क्रमसंग मानव सभ्यता

जोडिएको छ । मानव विकासका लागि शिक्षा पहिलो प्राथमिकतामा पर्दछ भने शिक्षाको जगेर्ना गर्ने माध्यम भने पुस्तकालय हो । पुस्तकालयको सदुपयोगबाट मुलुकको सामाजिक विकास, सांस्कृतिक संरक्षण, शैक्षिक उत्थान, नागरिकको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । प्रारम्भमा विभिन्न सामग्रीहरू संग्रह गर्नु तत्कालीन शासकहरूको लागि सोखको विषय जस्तो थियो तर समयक्रममा अगाडि बढ्दै जाँदा राज्यको प्राथमिकतामा पर्न गयो । क्रमशः सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक र नैतिक पूर्वाधारका विषयमा स्थापित भएका छन् । समग्र आदर्श वाक्यहरूको निचोड के हो भने हामी सबै उमेर समूहका मानिसको लागि पुस्तकालयको आवश्यकता यति छ कि त्यसको मापन हुन सक्तैन जुन असिमित छ र हुन्छ ।

पुस्तकालय दिवस मनाउनुको उद्देश्य

यसरी पुस्तकालय दिवस मनाउनुको भित्री उद्देश्य हो पुस्तकको महत्व समस्त जनले बुझ्नु, पुस्तक र पुस्तकालय सबैको पहुँच भित्र परोस् । पठन संस्कृतिको विकास जनजनको पठन पाठनतर्फ रूचि बढ्दै जाओस्, घरघर भित्र पसेर सबै तहका परिवारलाई शिक्षा तर्फ समेटेर अर्थात् ज्ञानको भोक जगाएर त्यसतर्फ आकर्षित गराउन सकियोस् विद्यालय, समुदाय, वडा, स्थानीयस्तर, जिल्लास्तर र प्रदेशस्तर तथा सङ्घीय तहसम्मका नीति निर्माता र शैक्षिक निकायहरू क्याम्पस, शैक्षिक प्रतिष्ठान र विश्वविद्यालयसम्मलाई एउटै अभियानमा जोड्ने उत्कृष्ट उद्देश्यलाई पूर्णता तर्फ लैजाने पुस्तकालयलाई जीवित सङ्ग्रहालयका रूपमा पनि लिन सकिन्छ । पुस्तकालय ज्ञान सामग्रीहरूको अमूल्य नीधि हो जहाँ त्यस्ता सामग्रीहरू अध्ययन अनुसन्धान एवम् बौद्धिक विकासका लागि सङ्कलित व्यवस्थित र संरक्षित गरिएको हुन्छ । पुस्तकालयको विस्तार सभ्य र सबल समाजको आधार पनि हो । यो समाज रूपान्तरणको लागि पनि आवश्यक छ । मानिसको मस्तिष्कलाई निरन्तर क्रियाशील बनाउन, तनावमुक्त गराउन, फुर्सतको समयलाई उपयोग गरी पठन संस्कृतिलाई बढावा दिन पुस्तकालयको भूमिका अहम् छ । व्यक्ति र सहयोगी सङ्घ संस्थाको सहयोगबाट मात्र पुस्तकालय जस्तो सेवामूलक

संस्था जीवन्त बन्न सक्तैन । कुनै पनि मुलुक कति विकसित छ भन्ने कुरा त्यस मुलुकमा भएका पुस्तकालयहरूलाई नियाल्दा स्पष्ट हुन्छ । मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने पवित्र संस्थाको रूपमा पुस्तकालयलाई पनि लिन सकिन्छ । त्यो यथार्थ हो अतः राज्यले यसको विकासको लागि सक्दो सहयोग गर्नुपर्दछ भन्ने कुरामा विकल्प छैन । कुनै पनि देशको विकास हेर्नु परेमा त्यस देशको पुस्तकालयहरूको वस्तुस्थिति, अवस्थाबाट जानकारी प्राप्त हुन्छ । व्यवस्थित पुस्तकालय भएको समाजमा पठन संस्कृतिको विकास भएर सवल र शिक्षित समाज निर्माणमा सहयोग पुग्छन् । पुस्तकालयले फरक फरक पुस्तालाई एक ठाँउमा ल्याएर जोड्ने मात्र हो र मानिस र समाजमा रहेका पुराना कमजोरीहरूलाई हटाएर एउटा नयाँ संस्कृतिको निर्माण गरिरहेको हुन्छ । फरक पुस्तालाई एक ठाउँमा स्थान उपलब्ध गराएर संस्कृतिको आदान प्रदान हुनमा ठूलो मद्दत गर्दछ । संस्कृति भनेको संस्कार या बानी हो, पठन संस्कृतिमा मौलाएको समाजमा नै पुस्तक र पुस्तकालय पनि मौलाउँछ जसलाई पठन पाठनमा चाख छैन, उसलाई पुस्तक पुस्तकालयको आवश्यक पनि पर्दैन । व्यक्तिका सबै पक्षहरू सुसज्जित गर्ने शिक्षा नै हो तर यो शिक्षा विद्यालयमा भर्ना हुँदैमा हासिल भएको मान्न सकिँदैन । विद्यालय जाँदैमा ज्ञान हासिल नहुन सक्छ । पढ्नु भनेको केवल औपचारिक शिक्षा हासिल गर्नु मात्र होइन, औपचारिक शिक्षा हासिल गरिसकेपछि पनि नियमित रूपमा आफ्नो जीवनलाई आनन्दपूर्वक सञ्चालन गर्न पढ्ने बानी बसाल्नु हो ।

तर आज भोलिका सानादेखि युवा उमेरसम्मका विद्यार्थीमा प्राय सबैमा पुस्तक पढ्न भन्दा टि.भि.हेर्न, भिडियो गेम खेल्न तथा फेसबुक, ट्विटर, युट्यूव आदि विविध सामाजिक सञ्जाल चलाउनमा समय बढी नै खर्चिएको देखिन्छ । हुनतः यिनीहरूबाट सकारात्मक कुराहरू धेरै पाए पनि आफूले छान्न नजान्दा नकारात्मकता तर्फ हेर्ने बानीको लतले पढाइमा जरूर हानी गर्दछ । अतः आमाबाबु, शिक्षकहरू, समाजका अगुवाहरू तथा अग्रज पुस्ताले नयाँ पुस्तालाई पठन संस्कृतिको विकास, विस्तार र सूचना प्रविधिमा आएको नकारात्मक पक्षहरूबाट

भावी सन्ततीहरूलाई जोगाउन अध्ययन गर्ने बानी बसाल्न आदर्श उदाहरण बनेर देखाउन सक्नु पर्दछ र पढन मन लाग्ने वातावरण र किताबहरूको छनौटमा पनि ध्यान दिँदै पढ्ने बानीको विकास गराउनु पर्दछ ।

सभ्य, शिष्ट असल नागरिक बनाउन पढ्ने पढाउने सिक्ने सिकाउने कलापूर्ण तरिकाको जरूरी सदा सर्वदा भइरहन्छ । यसर्थ पुस्तक आफैमा जीवन्त पाठशाला हो । विचार अनि सिद्धान्त मन्थन उत्पादन गर्ने कार्यशाला हो । त्यसैले महान आत्माहरूलाई पुस्तकले नै बचाइरहेको छ । युगौयुगसम्म पुस्तकले नै विश्वलाई चिनाउँछ । सिर्जनाको बाटो फैलाएर ज्ञानको सागरमा डुबुल्की मार्न सिकाउँछ । प्रगति र समृद्धिको आधारमा सबैलाई सतमार्ग देखाउने सूत्र हो । आजको प्रविधिले आजको पाठकवर्गलाई यति सहज सरल बनाइदिएको छ कि अब ठुलाठुला पुस्तकका ठेलीलाई हत्केलामा राखेर अध्ययन गर्न सक्ने, आफ्ना चाहना अनुसारको पुस्तक निमेशमै प्राप्त गर्न सक्ने, दृश्यमा मात्र होइन, आवाजमा पढ्न सक्ने अवसर पाएका छन् । यो त एउटा सुनौलो अवसर हो, जसबाट कोही पनि बञ्चित हुन नपरोस् । जो कोही पनि व्यक्तिले पुस्तकालयबाट टाढा रहन नपरोस् र टाढा रहनु पनि हुँदैन भन्ने मान्यतालाई पुस्तकालय दिवसले आवाज उठाउँदै आइरहेको छ । शिक्षाको शक्तिशाली केन्द्र नै पुस्तकालय हो । पुस्तकालयलाई केवल पुस्तक तथा पठनपाठनको सामग्रीको भण्डार गृहको रूपमा मात्र लिनु हुँदैन । यो बिना पर्खालले घेरिएको ज्ञानको भण्डार हो । ज्ञानले सूचना सञ्चार प्रविधि आदि सबै आयामलाई समेट्छ, चेतनाको क्षितिज फराकिलो बनाउँछ । यसको अर्थ उसका विचार, बुद्धि, विवेक खुलेर स्वार्थ र संकुचितताबाट माथि उठ्छ । पुस्तकका अक्षरहरूले नै सभ्यता, सृजना र विकासको उन्नति गर्दछ, जसले उसको अध्ययन गर्दछ ऊ भेदभाव बिना सबै गर्न अग्रसर भइरहन्छ । पुस्तक नै ज्ञान र शक्तिका पुञ्ज हुन् । पढ्ने बानीले ज्ञानको दायरालाई फराकिलो पारेर उन्नत विचार गर्ने तर्फ लागेर नयाँनयाँ खोजहरूमा जानकारी गराई आफू समाज, देश र विश्वलाई नै विभिन्न कोणबाट बुझ्न सक्ने बनाई सभ्य नागरिक बन्न सक्छ । त्यसैले समयको रफ्तारसँगै ज्ञानको

भण्डारलाई भदै जानसक्नु पर्दछ र यसको निम्ति समाजका हरेक व्यक्तिमा अध्ययन संस्कृतिको विकास हुनुपर्दछ । पर्याप्त साधन स्रोतका साथै सूचना सञ्चार प्रविधियुक्त पुस्तकालय प्रत्येक स्थानीय तहको वडावडामा स्थापना गर्ने गरी निरन्तर शिक्षाका लागि आवश्यक परिवेश निर्माण गर्नु राज्यको दायित्व हो । आम जनतालाई सचेत गराउन परिवर्तनको शंखघोषको माध्यम भएको पुस्तकालयबाट नै विकासको मापन हेर्ने गरिएको छ । अतः पुस्तकालयलाई विद्यालय र विश्वविद्यालयको सहायकको रूपमा हेर्न सकिन्छ ।

पठन संस्कृतिको आवश्यकताको बोध

विद्यार्थी भनेकै एक अनुत्पादक वर्ग हो जसको आयभन्दा बढी व्यय हुने गर्दछ । यस्तो वर्गभित्र पर्ने विद्यार्थीलाई महँगा पुस्तकहरू खरिद गर्न गाह्रो मात्र होइन मुस्किल नै पर्दछ । दुईचार पुस्तकले मात्र आजको आवश्यकता पूर्ति हुँदैन । आर्थिक विपन्नता भएको हाम्रो देशमा जुनसुकै शिक्षा हासिल गर्नेका लागि पनि आर्थिक स्थितिले प्रभाव पार्दछ । सोको पूर्णता जुनसुकै आर्थिक स्थिति भएकालाई पनि समयको माग अनुसार सामग्री उपलब्ध गराई सिक्न चाहने इच्छा पूरा गर्न पुस्तकालयले सघाउँछ । प्रत्येक व्यक्तिले सबै कुरा उपलब्ध गराउन पनि सक्दैन । यसरी खर्चको वचत गरी आर्थिक रूपमा सहयोग पुर्‍याउँछ । शिक्षालाई निरन्तरता दिन सम्पूर्ण ज्ञान सामग्री उपलब्ध गराई निरन्तर शिक्षा प्रदान गर्ने एक मात्र सहज माध्यम नै पुस्तकालय हो । हुन त पुस्तकालय यस्तो स्थान हो जो कसैलाई पनि आवश्यक पर्दछ तर पनि भोलिको सुनौलो भविष्यको परिकल्पना गर्दै आजको दिनमा रातदिन खटिएर लाग्ने विद्यार्थीको लागि पुस्तकालय आवश्यक मात्र होइन अपरिहार्य हुन जान्छ । यदि विद्यार्थीहरू नियमित रूपमा पुस्तकालय गए भने उनीहरूमा शान्त, सुशील, सभ्य, विनय र अनुशासन जस्ता गुणहरूको विकास हुन जान्छ । त्यसैले हरेक व्यक्तिले पढ्ने बानी बसाल्नु पर्दछ जुन बानी नशाको रूपमा रहेर पढ्नको लागि सकारात्मक बानीको विकास गर्दछ । यो एउटा जीवनपर्यन्त सिकाइको आधार हो । भनिन्छ पठन संस्कृतिको विकासको स्थानमा १० प्रतिशत मानिसले ८० प्रतिशत किताबहरू पढ्छन् । विकसित मुलुकहरूमा देशको विकास होइन

पुस्तकालयको विकास वा अवस्थालाई हेर्नु भन्दछन् । पुस्तकालयमा पाइला राख्नासाथै एक किसिमको आनन्दको अनुभूति हुन थाल्दछ, त्यो नै पुस्तकालयको सुगन्ध आजको आवश्यकता भन्नु नै समाजको रूपान्तरण गर्नु हो । समाज रूपान्तरण गर्न अध्ययन अनुसन्धान, विद्या शिक्षा ज्ञान आदि सबै यस सम्बन्धभित्र पर्ने सबैमा अभिरूची राख्नु पर्दछ यो सबैको प्राप्ति पुस्तकालयबाट नै हुन्छ ।

पुस्तकालयको सान्दर्भिकताको असीमितता

पुस्तकालयको सान्दर्भिकता र आवश्यकता कहिले पनि सकिँदैन । समय परिस्थिति नागरिकहरूको माग अनुसार त्यसको संशोधन र सेवाको प्रकृतिमा भने बदलावको माग भने अवश्य आउने गर्दछ त्यसलाई परिपूर्ति पनि गर्नु पर्दछ । शिक्षार्थीको रूची, सीप र बौद्धिक-शारीरिक क्षमताका आधारमा पढाउने परिपाटी बसाल्नु पर्दछ । आजको एक्काइसौं शताब्दीमा विश्वको घटना, राजनीति, अर्थतन्त्र, भूगोल, कानून, स्वास्थ्य र शिक्षा लगायत लौकिक पारलौकिक जानकारी राख्ने, चिन्तन, मन्थन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । पुस्तकालय बौद्धिक निर्माणको आधारशीला हो र शिक्षक विद्यार्थी प्रशासक, अनुसन्धानकर्ता लगायतका अन्य पाठकका लागि पथप्रदर्शकको आधार हो । महत्वपूर्ण कुरा यो पनि छ कि संस्कृति चिनाउने, राष्ट्रियता बलियो बनाउने । चरित्र निर्माण गर्ने, लक्ष्यमा शिक्षा नीति केन्द्रित हुनुपर्दछ । आधुनिक प्रविधि सिकाउने रोजगारीको सम्भावना बढाउने नेपाली भुगोल सुहाउँदो कृषि प्रणालीमा जोड दिने, नैतिक ज्ञान दिने र नेपालको पहिचान सिकाउन नेपाललाई बुझ्न नेपाल परिचय विषयलाई पुनः स्थापित गराउने शिक्षा प्रणाली हुनुपर्दछ (१) हाम्रो देशमा प्रदान गरिँदै आएको समग्र शिक्षा पद्धतिमा नयाँपन ल्याउन र शिक्षालाई व्यावहारिक र जीवनोपयोगी बनाउन नसकिएको अवस्था छ । त्यसैले नेपालको शिक्षा पद्धति समसामयिक बनाउन व्यावहारिक ज्ञान एवं सूचना उपलब्ध गराउन पुस्तकालयको भूमिका उपयोगी हुनेमा दुईमत छैन । नेपालको प्राकृतिक सम्पदा र सांस्कृतिक वैभव विश्वमै अद्वितीय भएकाले यसलाई प्राथमिकता दिनु निकै बुद्धिमानी रहन्छ । पुस्तकालय खोल्नु मात्रै ठूलो कुरा होइन यसको दीर्घजीवन र

सुव्यवस्थित सञ्चालनमा ध्यान पुऱ्याउनु अत्यावश्यक नै हुन्छ । नत्र पुस्तकालयको संख्या मात्र वृद्धि हुन्छ । संख्यामा रहेको वृद्धि औपचारिकतामा नै सीमित हुन्छ । समाजको बहुआयामिक विकास गर्न एक्काइसौं शताब्दीका चुनौतीको सामना गर्न तथा ज्ञानमा आधारित समाजको निर्माण गर्न सुव्यवस्थित पुस्तकालय हुनुपर्दछ । हाम्रो शिक्षाले साक्षरताको विकास गरेको छ तर स्वावलम्बी बनाउने तर्फ ध्यान दिइएको पाइँदैन । तसर्थ अब यो आडम्बरी बेरोजगार उत्पादन गर्ने शिक्षा बन्द गरी रोजगारमूलक शिक्षा सुरु गरौं । गुणस्तरीय कार्यकुशल सक्षम जनशक्तिको उत्पादनमा जोड दिने पर्दछ । विकास एउटा विशिष्ट अवस्था हो, यो आफैँमा प्रक्रिया पनि हो । यस क्रममा विकासलाई प्रक्रिया र प्रक्रियापछि विशिष्ट अवस्था दुवैको रूपमा अर्थ्याइएको पाइन्छ ।

विकास र शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध

विकास र शिक्षाको अन्तर सम्बन्ध रहेको पाइन्छ । आजभन्दा लगभग दुई अढाइ सय वर्ष अगाडि फ्रान्सका क्रान्तिकारी डान्टन (Danton) ले “रोटी पछि शिक्षा अर्थात् After Bread Education भनेका थिए किनकि जीवन जीउन पहिलो शर्त त खाना, नाना र छाना त्यसपछि शिक्षा नै हो भनेका थिए यसमा दुई मत छैन ।

आजभोलि नेपालमा शैक्षिक/सामुदायिक/सार्वजनिक/पुस्तकालयहरू सरकारी तथा गैरसरकारी पहल तथा सहयोग सहकार्यमा खुल्ने क्रम बढ्दै गए पनि वर्तमान सूचना प्रविधिको विकाससगै मोबाइलबाटै संसारभरीका ज्ञान, सूचना शिक्षा आर्जन गर्न सजिलैसंग सकिने भएकोले पुस्तक तथा पुस्तकालय प्रतिको आकर्षण घट्दै गइरहेको छ । हाम्रो पठन संस्कृतिमा नयाँ पुस्ताको जाँगर विस्तार विस्तार घटेर गइरहेछ । यो अवश्य पनि राम्रो चिन्ह होइन । यो अवस्थाबाट पार पाउन हामीले नयाँ पुस्तालाई पठन संस्कृतितिर उत्प्रेरित गर्ने पर्दछ । यस्तो उत्प्रेरणा विद्यालयले भन्दा पनि समुदायले पनि दिन सक्छ र दिनु पर्दछ । तर अधिकांश विद्यालयहरूमा पुस्तकालय स्थापना भएको पाँइन्छ तर पढिदिने पाठकको अभाव छ । पठन संस्कार नै हराएको छ । पढ्ने बानी नै नभएकोले जतिसुकै फुर्सदिलो भए पनि पुस्तकालय

छिर्न चाहदैनन् । पुस्तकालयहरूले सधैं जसो पाठकको अभाव भेलिरहेको छ । पठन संस्कृति मौलाएको समाजमा नै पुस्तकालय पनि मौलाउँछ । जसलाई पठन पाठनमा रूचि छैन, उसलाई पुस्तक र पुस्तकालयको पनि आवश्यकता पर्दैन । अतः यसको प्रभावकारी प्रयोगमा ल्याउन मुख्यतः चार वटा चुनौतीलाई अवसरमा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिन्छ (१) इन्टरनेटमा पहुँच (२) सहि प्रविधि (३) सो प्रविधि प्रयोगका लागि सीप र तालिमहरू प्रदान गर्ने गराउने र साथै समयको माग बमोजिम चल्नुले समाजलाई सबल बनाउँछ । त्यसले समय र समाजको माग बमोजिम चल्न र सार्वजनिक पुस्तकालयको सुविधा धेरै मानिसले गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्य राख्ने हो भने आजको समयमा सार्वजनिक पुस्तकालयलाई प्रविधिका आधारमा विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ । पुस्तकालयको विस्तार र विकासका लागि समसामयिक सामग्री ल्याउनु पुस्तकालयको व्यवस्थापन, पुस्तकालयमा परिचालन हुने जनशक्ति, पुस्तकालयको विकास र विस्तारका लागि आर्थिक लगानी, भौतिक पूर्वाधारको विकासमा रहने समस्याहरू सार्वजनिक पुस्तकालयको विकास र विस्तारका अन्य चुनौतीहरू हुन् तिनको समाधानको विकल्प अर्को छैन ।

सन्दर्भ सामग्री

पोखरेल मुरारी विनोद (२०४०) । पुस्तकालय र नेपाल, काठमाण्डौः सेन्टर फर लाइब्रेरी कन्सल्टेन्सी ।

पंगेनी, भवेश्वर (२०६८) । केन्द्रीय पुस्तकालयका पाँच दशक (२०१६-२०६६), काठमाण्डौः त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय ।

भट्टराई, माधव । सत्य-साई चरितम्, काठमाण्डौः कान्ता भट्टराई, पेज १८१

मानन्धर, कृष्णमान (२०३८) । पुस्तकालय विज्ञानः एक परिचय, काठमाण्डौः त्रि.वि. पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

श्रेष्ठ, सूर्यनारायण, (२०२५) । हाम्रो पुस्तकालय, काठमाण्डौः रामजी प्रसाद वाग्ले ।

नेपालको पुस्तकालयको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान खोज, मुख्यतया, पुस्तकालयको परिचय, इतिहास, यस क्षेत्रको अनुभव, देखापरेका समस्या, सूचना प्रविधि आदि विषयवस्तु, उठान गरिएका लेख रचनाहरू, सूचना मूलक जानकारीहरू आधुनिक प्रविधि अनुसार अध्ययन संस्कृतिको विकासका लागि डिजिटल पुस्तकालयको प्रभावकारिता पुस्तक र पुस्तकालय सम्बन्धी गतिविधिको निरन्तरता गर्न चाहने उत्सुक वर्गहरूको लागि “स्मारिका” अत्यन्त उपयोगी सन्दर्भ सामग्री हुनेछ । ब्रोसरवाट शुरू भएको नेपालको पुस्तकालय दिवसको प्रकाशनको यात्रा स्मारिकासम्म पुगेको छ प्रकाशनको निरन्तरता सदा सान्दर्भिकता र आवश्यकतामा रहने पुस्तकालय, नेपालको पुस्तकालयहरूको वस्तुस्थिति, सफलता, समस्या तथा चुनौती जनमानसमा प्रस्फुटन भएर आएका छन् जो ज्यादै महत्वपूर्ण विषय हो ताकि यसैबाट पुस्तकालयको क्षेत्रलाई अगाडि बढ्न सजिलो पर्दछ ।

अन्त्यमा, अर्थपूर्ण आत्मनिर्भर र शान्तिमय जीवन जीउनको लागि शिक्षाको आवश्यकता र महत्वका बारेमा जति बोले पनि, जति लेखे पनि कमै हुन्छ ।

पुस्तकालयप्रति बालबालिकाको धारणा

✍ जानकी कर्माचार्य

पूर्व प्रमुख, केशर पुस्तकालय

भनिन्छ जग बलियो भयो भने घर बलियो हुन्छ, हुन पनि जग नै बलियो भएन भने घर कसरी बलियो हुन्छ त ? त्यस्तै सभ्य समाज भनेको त्यहाँ बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू सबै ज्ञानी गुनी हुनु वा शिक्षित हुनु हो । शिक्षा वा ज्ञानको आधार भनेकै ज्ञान हासिल गर्ने थलो वा प्राप्त गर्ने जाँगर जोश र ज्ञानको भोक हुनु हो । हुन त पूर्वीय मान्यता अनुसार परापूर्वकालदेखि नै सबै प्राणीहरूको ज्ञानको सुरुवात आमाको गर्भबाट हुन्छ । त्यसैले त डाक्टरले पनि गर्भवती आमालाई बच्चा स्वस्थ र राम्रो विचारको जन्मोस् भनेर आफूले पनि राम्रो सोच राख्ने र खाना पनि त्यस्तै खाने अनि नरिसाउने, प्रायजसो सकारात्मक सोच राख्ने र हेर्ने सल्लाह दिन्छन् । सर्व मान्यता नै छ “आजको बालक भोलिको कर्णधार” देश बनाउने व्यक्ति । यसैले राम्रो ठूलो मान्छे हैन असल व्यक्ति बन्नका लागि ज्ञानको आवश्यक हुन्छ जसको लागि बाल बच्चाहरूमा ज्ञान हासिल गर्ने इच्छा हुनु पर्दछ । ज्ञान प्राप्त गर्नको लागि पढ्ने बानीको विकास गर्नुपर्ने हुन्छ । जसको सुरुवात बच्चै बेलादेखि घरैबाट गर्नु उपयुक्त हुन्छ । बालबालिकालाई सानै बेलामा उनीहरूको चाहना अनुसार उमेरको हिसाबले चित्र सहितको पुस्तकहरू पढ्न दिनु पर्दछ । बालबालिकाहरूलाई अहिलेको समय अनुसार विज्ञान प्रविधिको विकासलाई ध्यान राखेर विद्युतीय सामग्रीहरू पनि चलाउने अनुकूल वातावरण बनाई दिनु पर्दछ । अचेलको बच्चाहरू जन्मिँदै हातमा विज्ञान प्रविधिका उपकरण लिएर जन्मेका जस्ता छन् । त्यस्तै अहिलेको बदलिँदो परिवेशमा आमाहरू पनि ब्यस्त हुने भएकोले आफना

बालबच्चाहरूलाई विद्युतीय उपकरणमा सानैदेखि भुलाउने गर्दछन् । फेरि अहिलेको परिवार प्रायः जसो एकल परिवार हुन्छ, पहिलेको जस्तो संयुक्त हुँदैन । जसको फलस्वरूप बच्चाहरू सानैदेखि विद्युतीय उपकरण चलाउनमा व्यस्त हुन्छन् । कतिपय बच्चाहरूलाई त यसको लत नै बस्दछ । यस अवस्थामा तिनीहरूमा नराम्रो बानीको विकास हुन्छ । अरूसंग बस्न खेल्न बोल्न चाँहदैनन् बरू भर्किने रिसाउने हुन्छन् । जसको लागि बाल बच्चाहरूलाई सानैदेखि सचित्र रमाइला कथाहरू, कमिक्सहरू पढ्न, हेर्न दिनु पर्दछ । अनि उनीहरू चित्र हेर्दै रमाउँदै पढ्न थाल्दछन् । यस प्रकारको कार्य घरपरिवार, स्कुल र समाजले गर्नु जरूरी छ । घरमा सकिन्छ भने एउटा पढ्ने कक्ष बनाउने, स्कुलमा कक्षा अनुसारको पुस्तकालय बनाउने र समय तोक्ने अनि बाल पुस्तकालय खोल्ने र बच्चाहरूको लागि अनुकूल वातावरण बनाइ दिने । यसको मतलब विद्युतीय उपकरण छुनै नदिने हैन, यसको वारेमा पनि जानकारी दिएर समय तोकिदिनु पर्दछ ।

अतः यस कुरालाई ध्यानमा राखेर बालबालिकाहरूलाई घर र स्कुलले ज्ञान र शिक्षा कसरी हासिल गर्न सकिन्छ र पढ्ने बानीको विकास गर्न के गर्नु पर्दछ भन्ने कुराको जानकारी गराउनु जरूरी छ । साथै पुस्तकालयको महत्वको बारेमा जानकारी गराएर बच्चै बेलादेखि पुस्तकालय जाने बानी बसाउने गर्नु पर्दछ । अहिलेको समय डिजिटल प्रविधिको समय भएको छ, बच्चाहरू त के ठूलो व्यक्तिहरू पनि पुस्तक पढ्नु भन्दा डिजिटल सामग्रीमा नै रमाउँछन् । यस्तो समयमा स्कुलले पनि सानै कक्षादेखि नै एउटा कक्षा पुस्तकालयको व्यवस्था गरेर पुस्तकालयबाट के कस्ता कुरा सिके भन्ने कुराको जानकारी दिन जरूरी छ । सो कार्य गर्नाले बालबालिकाहरूमा ठूलो भएपछि पनि पुस्तकालय जाने र पढ्ने बानीको विकास हुन्छ । अहिले विद्युतीय उपकरणको बेला भए तापनि यहाँ केही बालबालिकाहरूको पुस्तकालय प्रति धारणा वा विचारहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएका छनः

आहाना थापा, कक्षा सात - भ्याली पब्लिक माध्यमिक विद्यालय, भगाल, सुन्दरबस्ती

मेरो स्कुलमा पुस्तकालय छ तर अलि सानो कोठा छ । पुस्तकालय जाने गरेको छु । स्कुलमा पुस्तकालय आवश्यक छ, पुस्तकालय सानो भए तापनि विद्यार्थीलाई आवश्यक सुविधा र विभिन्न विषयका पुस्तकहरू छन । ठूला कक्षाका विद्यार्थीदेखि साना कक्षासम्मका विद्यार्थीहरूका लागि पुस्तकहरू हुनु पर्दछ । पुस्तकालयमा अन्य सामग्रीहरू पनि चाहिन्छ जस्तै: कम्प्युटर, फोटोकपी मेसिन, प्रिन्टर जसले गर्दा परियोजना कार्य (Project work), अनुसन्धान (Research) आदि गर्न सजिलो हुन्छ । साथै Internet को सुबिधा पनि चाहिन्छ । मेरो स्कुलमा यी बस्तुहरू छन् ।

पुस्तकालयमा गएर आफूलाई आवश्यक परेको ज्ञान बढाउन सकिन्छ र फुर्सदको समयमा पनि विभिन्न नयाँ पुस्तक पढेर मनोरञ्जन लिन सकिन्छ । कोर्स बाहेकका अन्य ज्ञान पनि हासिल गर्न सकिन्छ । पुस्तकालयमा शान्त वातावरण हुने भएकोले त्यहाँ बसेर पढ्न पढ्ने बानीको विकास हुन्छ र सोचमा पनि परिवर्तन आउँछ । पढ्न Digital र छापिएको पुस्तक दुबै सजिलो छ तर पुस्तक पढ्दा नै फाइदा छ । हुन त विद्युतीय उपकरण पनि चाहिन्छ Online को पनि महत्व छ ।

अनिस हायु, कक्षा पाँच - एसियन पब्लिक स्कूल, अनामनगर

मेरो स्कूलमा पुस्तकालय छ । पुस्तकालयमा विभिन्न विषयका पुस्तकहरू छन् । मैले पुस्तकालयमा गएर पढ्ने गरेको छु । पुस्तकालय जान मन पर्दछ । आफूसँग नभएको पुस्तक पुस्तकालयबाट लिएर पढ्न सकिन्छ । पुस्तकालयमा बसेर पढ्दा रमाइलो हुन्छ र पढ्ने बानीको विकास पनि हुन्छ ।

पुस्तकालयमा अलि ठूलो कक्ष हुनु पर्दछ त्यहाँ बसेर हल्ला गर्नुहुँदैन, नत्र सजाय पनि पाइन्छ । त्यहाँ विभिन्न विषयका पुस्तकहरू छन्, कम्प्युटर र CCTV पनि छ । कम्प्युटर कक्षामा सिकाएको कुरा अभ्यास गर्नका लागि र CCTV भयो भने पुस्तक च्यात्न र चोर्न पाउँदैन । Online पढ्नु भन्दा पुस्तक पढ्न

सजिलो लाग्दछ । पुस्तकालयमा धेरै कुरा सिक्न सकिन्छ र जसबाट हामी भविष्यमा असल मान्छे हुन सक्छौं । यसैले स्कुलमा पुस्तकालय चाहिन्छ ।

अशांक कर्माचार्य, कक्षा चार - मिल्सबेरी स्कूल, बाँसवारी

मेरो स्कुलमा पुस्तकालय छ । पुस्तकालयमा विभिन्न विषयका पुस्तकहरू र अन्य रमाइला सामग्रीहरू पनि छन् । पुस्तकालय जान मन पर्छ किनभने पुस्तकालयमा आफूलाई मनपरेको पुस्तक छानेर पढ्न सकिन्छ । स्कुलमा एउटा कक्षा पुस्तकालयमा गएर पढ्ने पनि छ, सो बेलामा पढिसकेपछि नाम लेखाएर एउटा पुस्तक घर ल्याएर पढ्न सकिन्छ । पुस्तकालयबाट ल्याएको पुस्तक फरक खालको भएकोले पढ्दा रमाइलो लाग्दछ । भोलिपल्ट सो पुस्तकको बारेमा Book Review गर्नु पर्दछ । पुस्तकालयले गर्दा अल्ल्ही लागेको बेलामा गएर मनोरञ्जन गर्न सजिलो भएको छ ।

स्कुलको पुस्तकालयमा पुस्तक मात्र हैन आधुनिक प्रविधिको लागि आवश्यक कम्प्युटर Internet, CCTV, Printer आदि पनि हुनु पर्दछ साथै साना कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई पढ्न मिल्ने पुस्तक अनि मनोज्ञनका लागि केही खेलौनाहरू पनि राख्नु पर्दछ । स्कुल बाहेक बाहिर समाजमा पनि पुस्तकालय चाहिन्छ अनि बाल पुस्तकालय पनि हुनु पर्दछ । पुस्तकालय ज्ञान वा सूचनाको भण्डार जस्तो लाग्छ । पुस्तकालयमा नयाँनयाँ ज्ञानबर्धक पुस्तकहरू राख्नु पर्दछ जसले गर्दा पुस्तकालय गएर पढ्दा नयाँ नयाँ कुरा जानिन्छ र पढ्ने बानीको विकास पनि हुन्छ । Digital र पुस्तक दुबै सजिलो छ तर पुस्तक पढ्दा नै फाइदा छ किनकि पुस्तक पढ्दा आँखालाई फाइदा हुन्छ र बिर्सेका कुरा फेरि पढ्न सजिलो हुन्छ । अहिलेको बेलामा विद्युतीय उपकरण पनि चाहिन्छ र Online को पनि महत्व छ । पुस्तकालयमा सफा र शान्त वातावरण हुनु पर्दछ र स्कुलमा पुस्तकालय चाहिन्छ ।

इशानभी प्रधान, कक्षा तीन - जिनीएस आइ बि वर्ल्ड स्कूल, लुभु

मेरो स्कुलमा पुस्तकालय छ, पुस्तकालय जान मन

पर्छ । त्यहाँ हल्ला गर्न पाइदैन अनि कथाका रमाइला पुस्तकहरू पढ्न पाइन्छ, जसले गर्दा अहिले मेरो नेपाली लेख्ने, पढ्ने सीप राम्रो भएको छ । अहिले अरू पुस्तक पनि पढ्न मन लाग्छ, पुस्तकालयमा पहिलेका मान्छेका डायरी आत्मकथा (Autobiography) पनि हुन्छ । साथै TV मा Story भएको Movie देखाएर Story को बारेमा प्रश्न उत्तर खेल खेलाउँछ, रमाइलो साथै ज्ञानको विकास पनि हुन्छ । Library class मा त्यहाँ भएका कथाका पुस्तकहरू पढेर त्यस्तै अरू कथा आफैले बनाएर लेख्न वा भन्न पनि लगाउँछ । यसैले स्कुलमा पुस्तकालय चाहिन्छ ।

स्कुलको पुस्तकालयमा साना केटाकेटीको लागि आराम गरी बस्न सोफा पनि चाहिन्छ । विभिन्न रोचक र रमाइला पुस्तकहरू राख्नुपर्दछ, कम्प्युटर Internet पनि हुनु पर्दछ । सबै कुरा चलाउन सिकाउने दिदीहरू पनि चाहिन्छ । Online मा कहिलेकाहि मात्र पढ्न मन लाग्छ, पढ्न त पुस्तक नै सजिलो लाग्छ जसले आँखालाई असर गर्दैन ।

नायरा थापा, कक्षा दुई - भ्याली पब्लिक माध्यमिक विद्यालय, भंगाल, सुन्दरबस्ती

मेरो स्कुलमा अलि सानो पुस्तकालय छ तर राम्रो छ । पुस्तकालय गएर पढ्ने गर्दछु । सोमबार पुस्तकालय कक्षा हुन्छ र पुस्तक पढेर Book Review गर्नुपर्छ । पुस्तकालयमा नयाँनयाँ पुस्तक पढेपछि पढ्ने बानी हुन्छ, रमाइलो पनि हुन्छ । पुस्तकालयमा हल्ला भने गर्दैनौ, गरे नराम्रो हुन्छ अनि सजाय पनि पाइन्छ । स्कुलको पुस्तकालयमा रमाइला पुस्तकहरू र कम्प्युटर Internet हुनु पर्दछ । साना साना विद्यार्थीहरूका लागि सजिलो खाले टेबुल कुर्सी पनि चाहिन्छ । मोबाइल, कम्प्युटर र पुस्तक दुबैमा पढ्न मन पर्छ तर पुस्तक पढ्दा सजिलो लाग्छ ।

माथि उल्लेख भएका यी साना बालबालिकाको पुस्तकालय प्रतिको धारणा प्रतिनिधिमूलक हुन् । शिक्षकवर्गले पाठ्यपुस्तक बाहेकका अरू विषयका पुस्तक पनि पढ्न लगाउनु पठन संस्कृतिको विकास गर्नु वान्छनीय छ ।

पुस्तकालयमा थपिएका नयाँ विषय तथा कार्यन्वयनका चुनौतीहरू

१. मीन कुमारी डल्लाकोटी
उप लाइब्रेरीयन, पोखरा विश्वविद्यालय

१. पृष्ठभूमि:

कुनै पनि समाज वा देशको सभ्यताको मानकको रूपमा त्यस देशमा स्थापित विभिन्न विधाका पुस्तकालयलाई पनि लिन सकिन्छ। त्यसैले भनिन्छ एउटा व्यवस्थित पुस्तकालय सभ्य समाजको पहिचान हो र पुस्तकालय बिनाको समाज अपूर्ण नै रहन्छ। जति धेरै पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू, जति धेरै देशका भाषा, विधाका प्रकाशनहरू संकलन गर्न सक्यो उति नै पुस्तकालयको स्तर राम्रो मानिन्छ। अतः विभिन्न महत्वपूर्ण पुराना दस्तावेज पाठ्यसामग्री आदिको धेरै संरक्षण र नयाँनयाँ प्रकाशनहरू पनि थप गर्दै जानुपर्ने भएकोले पुस्तकालयलाई बढिरहने (A library is a growing organism) संस्था भनिएको हो।

पुस्तकालय तथा वाचनालयहरू भएको समाजलाई ज्यूंदो समाज मानिन्छ। त्यसैले प्रतिवन्धित कालमा समेत चाहे राणाकालीन अत्याचारी शासनको बेलामा होस् वा पञ्चायतकालीन तानाशाही कालमा होस्, जागरूक नागरिकहरूले पुस्तकालयको स्थापना गरेका थिए। तर आज समय निकै बदलिएको छ। पुस्तकालयको परिभाषा मात्रै बदलिएको छैन, यसको भौतिक स्वरूप, पुस्तक प्राप्त गर्ने तरिकादेखि लिएर संरक्षण तथा सम्बर्द्धन लगायत तमाम विषयहरूमा पनि परिवर्तन आएको छ। विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको विकासले गर्दा विश्व एकदमै सानो भएको छ। सबैले विश्वको जुनसुकै स्थानमा रहेको सूचनामाथि पहुँच पाउने अवस्था भएकोले भौतिक रूपमा खडा भएका पुस्तकालयहरूमाथि निकै चुनौती थपिएका छन्। यस लेखमा भौतिक पाठ्यसामग्रीहरूको व्यवस्थापन

गरिएको पुस्तकालयलाई परम्परागत (Traditional) र इरिसोर्सेज सहितको पुस्तकालयलाई आधुनिक (Modernized) शब्दको प्रयोग गरिएको छ। यो सानो लेखमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानका वर्तमान प्रवृत्तिहरू र चुनौतीको बारेमा चर्चा गर्ने कोशिश गरिएको छ।

२. उदियमान विषयहरू

विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको विकासले गर्दा परम्परागत पुस्तकालयहरूले विस्तारै आफ्नो स्वरूपलाई परिवर्तन गर्दैछन्। पाठकहरू भौतिक रूपमा पुस्तकालयमा उपस्थित भई सेवा लिने परम्परा बिस्तारै हराउँदै गएको छ र उनीहरू अनलाइन माध्यमबाटै पुस्तकालयको सेवा प्राप्त गर्न चाहन्छन्। फलस्वरूप पुस्तकालयलाई क्रमशः इलाइब्रेरी वा डिजिटल लाइब्रेरीमा परिणत गरिदै छ। समय परिवर्तनसंगै नयाँ सोच र नयाँ शैलीको विकास भएको छ। पुस्तकालयको क्षेत्रमा उदियमान केही प्रमुख विषयहरू र प्रवृत्तिहरूलाई यो लेखमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

(क) विद्युतीय पाठ्यसामग्री व्यवस्थापन

आज अधिकांश प्रकाशनहरू E-journals, e-books, online databases जस्ता विद्युतीय स्वरूपमा उपलब्ध हुन्छन्। पुराना पाठ्यसामग्रीहरूलाई पनि संरक्षण, वितरण, मूल्याङ्कन, व्यवस्थापनको लागि सजिलो होस् भन्ने उद्देश्यले विद्युतीय स्वरूपमा परिवर्तन गरिएको छ। त्यस्ता विद्युतीय सामग्रीहरूको भण्डारण गर्नका लागि अलग्गै सफ्टवेयर e-Resource Management Software तथा डाटावेशको आवश्यकता पर्दछ।

(ख) रेडियो फ्रिक्वेन्सी (RFID) को कार्यन्वयन

पुस्तकालयमा भएका पाठ्यसामग्री भित्र RFID ट्याग राखी सफ्टवेयरमा पाठक सदस्य सहितको सम्पूर्ण विवरण राखी पाठक आफैले पुस्तक इशु तथा रिटर्न गर्न मिल्ने प्रविधिलाई Radio-Frequency Identification (RFID) सिस्टम भनिन्छ। यसको प्रयोगले पुस्तकालयबाट पाठ्यसामग्रीहरू हराउने

वा चोरी हुने संभावनालाई निरुत्साहित गर्नुको साथै कर्मचारीहरूको कार्यदक्षतामा वृद्धि गर्दै मानव संसाधन प्रतिको निर्भरतामा कमी ल्याउन मद्दत गर्दछ । चिप्स, बारकोड रिडर तथा नयाँ सफ्टवेयर लगायतका प्रविधिसँग समन्वय गरी अभिलेखीकरण गर्ने काममा चुस्तता आउनुको साथै कम समयमा धेरै मानिसहरूलाई सेवा दिन सकिन्छ । यसका धेरै फाइदाहरू छन् तर संगसंगै शुरूवाती चरणमा प्रविधि र जनशक्तिलाई तालीम दिने खर्चलाई लगानीको रूपमा लिने हो भने प्रविधिको जडान गर्दा केही लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ र अलर्ट गेट जडान गर्दा दक्ष जनशक्ति परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ग) क्लाउड कम्प्युटिङ

इ रिसोर्सज सहितको आधुनिक पुस्तकालयका लागि डाटा भण्डारण तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि प्रशस्त भर्चुअल स्थानको आवश्यकता पर्दछ । भर्चुअल स्थानको खरिद गर्दा निकै पैसा तिर्नुपर्ने हुन्छ । सजिलोको लागि क्लाउड कम्प्युटिङ (Cloud computing) को सहयोग लिनु आवश्यक हुन्छ । क्लाउड कम्प्युटिङ टेक्नोलोजीको कारण कम शुल्कमा आवश्यक स्थान प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसका धेरै फाइदाहरू छन् जसको प्रयोगबाट ग्राहकहरूलाई धेरै सेवा कम शुल्कमा छिटो र छरितो तरिकाले उपलब्ध गराउन सकिन्छ । अबका पुस्तकालयले यी विषयवस्तुको जानकारी मात्र नभई आफ्नो पुस्तकालयमा यसको भरपुर प्रयोग गरी पाठकले चाहे अनुसारको सेवा दिनुपर्ने बेला आइसकेको छ ।

(घ) इन्टरनेट अफ थिङ्स

इन्टरनेट अफ थिङ्स भनेको धेरै चिजहरूको सामुहिक संग्रह हो जसमा भौतिक वस्तुको नेटवर्क, सेन्सर, सफ्टवेयर, र इन्टरनेटको माध्यमबाट डाटाको स्थानान्तरणका लागि प्रयोग गरिने अन्य प्रविधिहरू पर्दछन् । इन्टरनेट अफ थिङ्स (Internet of Things) पुस्तकालयले प्रयोग गर्ने विभिन्न प्रकारका सफ्टवेयरहरूलाई उपयुक्त स्थान उपलब्ध गराउँछ । पुस्तकालयले इन्टरनेट अफ थिङ्सको प्रयोग गरी आफ्नो स्टक भेरिफिकेशन गर्ने र नियन्त्रण गर्ने, चोरी नियन्त्रण गर्ने, प्रयोगकर्ताहरूको पहिचान राख्ने काम गर्दछ । त्यस बाहेक कामको गतिलाई वृद्धि गर्ने, पुस्तकको संरक्षण गर्ने, अग्नि जोखिम पहिचान र

नियन्त्रण गर्ने र इ पुस्तकालयलाई आधुनिकीकरण गर्ने काम गर्दछ ।

(ड) विशाल तथ्याङ्क र तथ्याङ्कको दृष्टिकरण

आजको युगमा ज्ञानको उत्पादन अत्याधिक रूपमा भइरहेको छ । ज्ञानको अनगिन्ति उत्पादनको कारणले डाटाको संख्या खरबौं खरब पुगिसकेको छ । यी तमाम डाटालाई एकीकृत गर्ने, विभिन्न विधा अनुसार वर्गीकरण गर्ने र चाहेको बेलामा पाठक समक्ष पेश गर्ने काम त्यति सजिलो छैन । पुस्तकालयले आफ्नो खर्चमा यी काम गर्न सक्दैन । तसर्थ, यी काम गर्नका लागि विशाल तथ्याङ्क र तथ्याङ्कको दृष्टिकरण (Big Data and Data Visualization) को आवश्यकता पर्दछ । जसले डाटालाई चार्ट, ग्राफ, नक्शा र अन्य चित्रहरूको माध्यमबाट पाठकहरूलाई रोचक रूपमा जानकारीहरू प्रस्तुत गर्दछ ।

(च) कृत्रिम बौद्धिकता

कृत्रिम बौद्धिकता (Artificial Intelligence) बाट धेरै काम सम्पन्न हुने गरेको छ । यसको प्रयोगबाट पुस्तकालयले धेरै काम गर्न सक्दछ । जस्तो कि पुस्तकालय प्रयोगकर्ताहरूको प्रश्नको जवाफ दिनको लागि च्याटबोट्सको प्रयोग गर्न सकिन्छ । च्याटबोट्सको प्रयोगबाट जटिल प्रश्नहरूको उत्तर पनि संभव छ भने समय समयमा प्रयोगकर्ताहरूको पुस्तक फिर्ता गर्ने समय सीमाको बारेमा, नयाँ पुस्तक उपलब्ध भएको बारेमा र अन्य कार्यक्रम तथा सुविधा उपलब्ध भएको सम्बन्धी जानकारी दिने काम पनि गर्दछ । कसैसँगको भेटघाटको लागि समय तालिका तयार पार्ने काम पनि यसबाट गर्न सकिने भएकोले पुस्तकालयको आधुनिकीकरणको लागि यो सुविधाको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

(छ) घुम्ती पुस्तकालय सेवा

पुस्तकालयले सम्पन्न गर्नुपर्ने तीन मुख्य कार्यभारहरू हुन् साक्षरतामा वृद्धि गर्ने, दैनिक रूपमा आवश्यक जानकारीको प्रवाह गर्ने, जीवनभर अध्ययन तथा सिकाईको लागि उत्प्रेरित गर्ने । विभिन्न कारणले गर्दा समुदायका केही मानिसहरू पुस्तकालय नआउन सक्दछन् । त्यस्तो अवस्थामा पुस्तकालय रहेको स्थानबाट केही परका स्थानहरूमा पुस्तकालयले पाठ्यसामग्री लैजाने र पाठकलाई अध्ययनको लागि

उपलब्ध गराउनु पर्दछ । यस्तो अस्थायी रूपमा सेवा दिने पुस्तकालयलाई घुम्ती पुस्तकालय (Mobile Library) भनिन्छ । यी कामहरू हुनु जरूरी हुन्छ किनकी पुस्तकालयले अधिकाधिक मानिसहरूलाई सेवा दिनु पर्दछ । स्थानीय मानिसहरूलाई पुस्तकालयको बारेमा जानकारी दिन र पाठकहरूलाई छिटो छरितो ढंगबाट पुस्तकालयसम्म पहुँच दिनका लागि म्यासेन्जर, ह्वाट्सएप, एसएमएस र E Learning Management System (LMS) को पनि प्रयोग गर्नु आवश्यक हुन्छ । आजकल विभिन्न सफ्टवेयरहरू प्रचलनमा आएका छन् जस्तो कि Moodle, Open Public Access Catalogue (OPAC) Mobile application, Senayan Library Management (SLiM) Software, Libra, Mumolas, D-space आदि । यी सबै सफ्टवेयरको उद्देश्य पुस्तकालयलाई डिजिटल बनाउदै दुर सेवा द्रुतढंगबाट दिनु नै हो ।

(ज) इन्टेलिजेन्ट लाइब्रेरी सर्च एण्ड फेडरेटेड सर्च

चाहेको सामग्री छिटो प्राप्त गर्नका लागि Intelligent Library Search Federated Search ले सहयोग गर्ने भएकोले यीनको प्रयोग पुस्तकालयले गर्नु आवश्यक छ । Federated Search यस्तो सर्च इन्जिन हो जसले धेरै सर्च इन्जिनहरूको सहायता लिई कुनै विषयका संभव भएसम्मका सबै सामग्रीहरू संकलन गरी प्रस्तुत गर्दछ । यो सफ्टवेयरले डाटाबेसमा रहेका विषयहरूलाई छोटो समयमा नै खोज्ने काम गर्दछ । पुस्तकालयले यो प्रविधिको प्रयोग गरेर descriptive cataloging, subject indexing, database searching and collection development को काम सम्पन्न गर्न सक्दछन् ।

(झ) प्राज्ञिक निष्ठा र बौद्धिक चोरी

जब सामग्रीहरू डिजिटल स्वरूपमा परिवर्तन हुँदै गए, इन्टरनेट लगायतका प्रविधिको प्रयोगले विश्वभरिको डाटा र सूचनामा पहुँच पुग्दै गयो तब प्राज्ञिक निष्ठा र बौद्धिक चोरी (Academic Integrity and Plagiarism) को सवाल बढी उठ्न थाल्यो । जुन सामग्री इन्टरनेट मार्फत उपलब्ध हुन सक्छ, त्यसमा बौद्धिक चोरी भए नभएको बारेमा परीक्षण गर्नका लागि विभिन्न सफ्टवेयरहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ । पुस्तकालयमा राखिने सामग्रीहरू त्यस्ता परीक्षणबाट

योग्य घोषित भएपछि मात्रै पठन योग्य हुने भएकोले यस विषयमा पनि पुस्तकालय सचेत हुनै पर्दछ ।

३. चुनौती

विज्ञान तथा सूचना प्रविधिको विकाससँगै आधुनिक पुस्तकालयले धेरै चुनौतीहरूको सामना गर्नु परिरहेको छ । आजकल पुस्तकालयको काम नै के छ र ? पुस्तकालयमा किन जानु पर्यो? घरघरमा पुस्तकालय भइसक्यो भन्ने जस्ता कुराहरू सुनिन थालेको छ । हो, पहिले मानिसहरू सानोदेखि ठुलो कामको लागि पुस्तकालयमा जानु पथ्र्यो, पुस्तकालयको विकल्प थिएन । तर आजकल कतिपय सूचनाहरूको लागि भौतिक रूपमा पुस्तकालयमा जानै पर्ने बाध्यता छैन । आजको चुनौती भनेको इन्टरनेटमा भेटिने असंख्य सामग्रीबाट छानेर आफ्नो पाठकको आवश्यकता अनुसारको पुस्तकालय अभै स्मार्ट तरिकाले पाठकको घरसम्म पुर्याउनु नै हो र यसका साथै बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण, सम्पत्तिप्रति जागरूकता तथा बौद्धिक चोरीको समस्यालाई न्यूनीकरणको लागि पहल गर्नु हो ।

४. निचोड

पुस्तकालयका आधुनिकीकरण संगै पुस्तकालयकर्मीको जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको छ । उनीहरूले पाठकको चाहना बमोजिमको सेवा उपलब्ध गराउन अत्यन्तै आवश्यकता भएको छ । मानव सभ्यताको विकाससँगै आधुनिकीकरणले ल्याएको परिवर्तनलाई पुस्तकालयले पनि आत्मसात् गरी समाजको आवश्यकता अनुसार पुस्तकालयको स्वरूप र संरचनामा परिवर्तन गर्नुको विकल्प छैन । आजको समाजले आधुनिक पुस्तकालयबाट धेरै फाइदा लिन सक्दछ । परम्परागत शैली र कार्य प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गर्नका लागि सूचना प्रविधिको अवलम्बन गर्नु पर्दछ र सोको लागि दक्ष जनशक्ति र बजेटको अर्को चुनौतीको पाटो रहेको छ । पुस्तकालयकर्मीले पाठकलाई पुस्तकालयमा गएर पुस्तक पढ्न अभिप्रेरित गर्नुको साथै वैकल्पिक पुस्तकालय (इ लाइब्रेरी) मार्फत सेवा दिँदै नयाँ नयाँ टेक्नोलोजीको विषयमा भने आफुलाई अपडेट गराई राखेमा समयसँगै हामी हिँड्न सक्नेछौं ।

सामुदायिक पुस्तकालयहरूको ज्योति: टोनीको संभ्राना

✍ गीता गिरी थापा

सदस्य सचिव रिड नेपाल कार्यकारी बोर्ड
पूर्व सहलाईब्रेरियन, नसिङ क्याम्पस महाराजगञ्ज, त्रि. वि.

ममैवांशो जिवलोके जिवभूतः सनातनः

मनः षष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ।

अर्थ: यो देहमा यो सनातन जीवात्मा मेरो नै अंश हो यसले नै प्रकृतिमा स्थित मन र पाँचौ इन्द्रियहरूलाई आकर्षण गर्दछ । (सुनको सानो अंश पनि सुन नै भए जस्तै भगवानकै अंश भएकोले जीव पनि गुणात्मक दृष्टिले भगवान समान हो भन्ने अभिमत राख्ने गरिन्छ ।)

वायुले गन्ध भएको ठाउँबाट जसरी गन्ध लिएर जान्छ, त्यस्तै देहको स्वामी जीवात्मा पनि जुन शरीरको त्याग गर्छ, त्यसले ई मन सहित इन्द्रियहरूको ग्रहण गरेर फेरी जुन शरीर प्राप्त हुन्छ उसमै लिएर जान्छ ।

मानिसले जन्मे पछि एक दिन त मर्न नै पर्छ तर आत्मा कहिले पनि मर्दैन भगवान श्री कृष्णले माथिको भागवत गीता को १५ अध्यायको सातौं श्लोकमा भन्नु भएको छ जीवात्मा मेरो नै अंश हो ।

डा. एन्टोनिया न्यूवर (Antonia Neubauer)

डा. एन्टोनिया न्यूवर टोनी नामले प्रख्यात हुनुहुन्थ्यो । उहाँलाई मैले धेरै नजिकबाट जान्ने मौका कमै पाएको थिए । जती रिड नेपालका रणनीतिक सल्लाहकार तथा रिड ग्लोबलको कार्यकारी निर्देशक सञ्जना श्रेष्ठ, रिड नेपालका अध्यक्ष भोला श्रेष्ठ, बोर्ड कोषाध्यक्ष मुरारिवनोद पोखरेल, उपकार्यकारी निर्देशक चीनकाजी श्रेष्ठहरू एवं अन्य कर्माचारीहरूले पाउनु भयो र उहाँलाई जान्ने मौका पाउनु भयो यो

उहाँहरूको अहोभाग्य हो । मैले थोरै समय मात्र उहाँको सान्निध्य पाए । त्यही आधारमा मेरा मनमा लागेका केहि भावहरू एवं सम्झनाहरू यो लेख मार्फत व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

रिड नेपाल र रिड ग्लोबलका संस्थापक डा. एन्टोनिया न्यूवर सन् १९८३ देखि नेपाल भ्रमण गर्नुहुँदो रहेछ । एन्टोनिया (टोनी) ले तिनदशक अघि नेपाली पदयात्रा सहजकर्ता आडदोमी शेर्पालाई अनौपचारिक प्रश्न सोध्नुभएको थियो: “तपाईं आफ्नो गाउँमा के भएको हेर्न चाहनुहुन्छ ?” जब आडदोमी शेर्पाले उनको गाउँमा पुस्तकालयको लागि अनुरोध गरे, टोनी माडमले पुस्तकालय सम्बन्धी काम सुरु गर्नु भएछ । उहाँले पहिलो पुस्तकालय अर्थात् जुनबेसी सामुदायिक पुस्तकालय सन् १९९१ मा सोलुखुम्बु जिल्लाको जुनबेसीमा सुरु गर्नुभएको थियो ।

त्यसबखत देखि रिड नेपालले नेपालमा सामुदायिक पुस्तकालयको क्षेत्रमा काम गरिरहेको छ । रिड नेपालमा मात्रै आजसम्म नेपालले ४२ जिल्लामा ६९ सामुदायिक पुस्तकालयहरू निर्माण गरिसकेको छ । सामुदायिक पुस्तकालयहरूले सामुदायिक विकास, शिक्षा, महिला सशक्तिकरण, जीविकोपार्जन, सीप विकास र आर्थिक वृद्धिका लागि आत्मनिर्भर प्लेटफर्मको रूपमा काम गर्दछ र रिडले सहयोग गरेका पुस्तकालय मार्फत् नेपालका करिब २४ लाख जनतामा सेवा पुगेको मानिन्छ ।

टोनी माडम रिड ग्लोबलको पनि संस्थापक हुनुहुन्छ । रिड ग्लोबल गैर-नाफामुखी संस्था हो जसले नेपाल, भारत, भुटान, तथा अफ्रिकाका ग्रामीण क्षेत्रमा काम गर्ने सामुदायिक पुस्तकालय र स्रोतकेन्द्रहरू मार्फत् शिक्षा, सामुदायिक विकास र महिला सशक्तिकरणको लागि शसक्तरूपमा काम गर्दछ ।

मिथ्स एन्ड माउन्टेन्स (Myths and Mountains) ट्राभललाई विश्वको उत्कृष्ट साहसिक ट्राभल कम्पनी मध्येको मानिन्छ । कोन्डे नास्ट ट्राभलर Conde Nast

Traveler' द्वारा डा.न्यूवरलाई शीर्ष "नेपाल, भुटान र भारत विशेषज्ञ" को रूपमा मान्यता दिइएको थियो, र वेन्डी पेरीनको (Wendy Perrins) को "WOW List" ले टोनीलाई नेपाल, भुटान र म्यानमारका लागि विश्वसनीय ट्राभल एक्सपर्ट मानेको पाईयो ।

टोनी माडम मिथ्स एन्ड माउन्टेन्सको संस्थापक र मार्गदर्शक आत्मा हुनुहुन्थ्यो भने पुरस्कार विजेता एउटा साहसिक ट्राभल कम्पनी अथवा कन्डे नास्ट नेपाल शीर्ष यात्रा विशेषज्ञ मात्र हैन, टोनी त नेपाल, भुटान र भारतमा ग्रामीण विकासका लागि दिगो पुस्तकालय तथा सामुदायिक केन्द्रहरू स्थापना गरी डोहोच्याउने एक संस्थापक अनि उत्प्रेरक पनि हुनुभयो ।

उहाँ भन्ने गर्नुहुन्थ्यो "मैले ३० वर्ष अघिदेखि चिनेका मेरा साथीहरूको स्थान नेपाल - साँच्चीकै मेरो लागि दोश्रो घर हो । विशेषज्ञको रूपमा मान्यता पाउनु मेरो र मिथ्स एन्ड माउन्टेन्सका लागि सम्मानको कुरा हो, तर यस कामका लागि विशेष देशका धेरै गुरुहरूलाई पनि श्रेय जान्छ, जसले मलाई उनीहरूको संस्कृति र भाषाको बारेमा सिकाएका छन् र उनीहरूको घर र जीवन बारेमा अनन्त जानकारी दिएका छन् ।"

सन् १९८६ देखि हरेक वर्ष हजारौं पर्यटकलाई नेपालमा ल्याउनु भई नेपालको पर्यटन क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान पुर्‍याएको भन्दै उहाँलाई नेपाल पर्यटन बोर्डले नोभेम्बर २, २००९ मा सम्मान गरेको थियो । उहाँले नेपाल ल्याउनु भएका पर्यटकहरू कति त रिड नेपालको विकासका लागि योगदानकर्ता बनेका छन् ।

इन्टरनेशनल इन्स्टिट्युट फर पिस थ्रु टुरिजमले उहाँलाई "२०१४ मा एम्बेसडर फर पिस" अवार्डबाट सम्मान गरेको थियो । उहाँलाई एसोसिएसन अफ नेपालीज इन द अमेरिकाले फ्रेन्ड अफ नेपाल अवार्ड-२००९ बाट पनि सम्मानित गरेको थियो । ८ जुलाई २०२० मा उहाँलाई डा. डिल्लीरमण रेग्मी अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति पुरस्कारबाट पनि नेपालमा सम्मान गरिएको थियो ।

शैक्षिक पृष्ठभूमि

उहाँ एक शिक्षाविद् र पूर्व भाषा शिक्षक हुनुहुन्थ्यो । अंग्रेजीको अतिरिक्त उहाँ फ्रान्सेली, स्पेनिश, नेपाली, जर्मन, र इटालियन भाषामा कुरा गर्न सक्नुहुन्थ्यो । शैक्षिक प्रशासनमा विद्यावारिधि प्राप्त उहाँले, फ्रान्सेली साहित्यमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गर्नु भएको थियो । डा. न्यूवरले फिलाडेल्फियामा साक्षरता जस्ता विषयहरूमा विभिन्न लेख रचना र पुस्तक पनि प्रकाशित गर्नुभएको छ ।

उहाँ कन्फरेन्स बोर्ड, अमेरिकन स्कूल बोर्ड एसोसिएसन, र अमेरिकन एसोसिएसन अफ स्कूल एडमिनिस्ट्रेटरहरू सहित धेरै राष्ट्रिय शिक्षा र व्यापार बैठकहरूमा विशेष वक्ता हुनुहुन्थ्यो ।

व्यक्तिगत जानकारी

टोनी माडमको जन्म न्युयोर्कमा भएको थियो । उहाँ कनेक्टिकट, शिकागो, ह्याभरफोर्ड, तथा पेन्सिलभेनियामा बस्नुभएको थियो । पछिल्लो समय उहाँ नेभाडाको इन्क्लाईन गाउँमा बस्नुहुन्थ्यो । इन्क्लाईन गाउँमा, उहाँ अमेरिकन एसोसिएसन फर युनिभर्सिटी वुमन र चेम्बर अफ कमर्सको सदस्य हुनुहुन्थ्यो । उहाँ उत्तरी नेभाडा इन्टरनेशनल सेन्टर र एजुकेशनल पाथवेजको बोर्डमा पनि हुनुहुन्थ्यो ।

उहाँका दुई छोराछोरीहरू छन् छोरा लरेन्सले शिकागो विश्वविद्यालयबाट जेडी/एमबीएको साथै प्रिन्स्टन विश्वविद्यालयबाट स्नातक गरेका र छोरी मेलिसाले टफ्ट्स युनिभर्सिटीबाट क्लिनिकल मनोविज्ञानमा डक्टरेट गरेकी छन् । टोनीका सात नाति नातिनाहरू छन् ।

मेरो संभना

रिड नेपालको सभा कक्षमा उहाँको आकर्षक फोटो राखिएको छ । म सबैभन्दा पहिले त्यही फोटोद्वारा उहाँसँग परिचित भएकी थिएँ । जहिले जहिले म बैठकमा जान्थेँ, त्यही फोटोलाई हेर्ने र कहिले उहाँसङ भेट हुन्छ भनेर सोच्ने । २ अप्रिल २०२२ को रिड नेपालको शभा कक्षमा टोनी माडमसँग साक्षात्कार गर्ने मोका पाएको हुँ । उहाँ सबैलाई माया गर्ने अती नरम खालको हुनुहुँदो रहेछ, तब म उहाँप्रती सहजै आकर्षित भएँ ।

२०७८ चैत्र १७ गते ताकुकोट सामुदायिक पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्रको उद्घाटन समारोहमा मैले पनि रिड नेपालका सन्जना श्रेष्ठ, भोलाकुमार श्रेष्ठ, मुरारीविनोद पोखरेल, यादवचन्द्र निरौला, चीनकाजी, रम्भा लामा र रिड नेपालका कर्मचारीहरूसँग जाने अबसर पाएँ । टोनी म्याडमसँग फेरी भेटेर नजिक हुन पाइयो । म पहिलो चोटी गोर्खा गएको पनि सोही समयमा हो, कती रमाईलो रहेछ ।

ताकुकोट पुस्तकालयको उद्घाटनमा जाने क्रममा हामी चिया नास्ताको लागि एउटा पसलमा रोकिएका थियौं । त्यहाँ नास्ता खाने वा पर्खने क्रममा उहाँ उभिर भएको देखेर अगाडि एउटा पुरानो मेच देखाउँदै मैले उहाँलाई बस्न आग्रह गरे । उहाँ बस्नु भयो, म अत्यन्त खुशी भए । त्यही मौका छोपेर मैले एउटा फोटो लिएँ, जुन तल राखिएको छ । उहाँलाई कती पनि ठुलो हुनुनपर्ने हुनाले नै होला अनगिन्ती नेपाली समुदायसँग उहाँ भिज्नु भएको रहेछ भन्ने कुरा यसरी भल्कन्छ ।

पुस्तकालयको उद्घाटन समारोहमा स्वागतको लागि बाजा गाजा, नाच गान सहित नेपाली संस्कृति भल्काउने भाँकी सहित आएको समुहसँगै हामी सबै अगाडि बढ्यौं । टोनी माडममा कती उत्साह उमड्ग देखियो कि उमेर, रोग केहिले पनि रोकेन, पुस्तकालय प्रेमको अगाडि । हामीमा भन्दा बढी उत्साह लिएर उहाँ नाँच्दै अगाडि बढ्नु भयो ।

ताकुकोट पुस्तकालय को उद्घाटन समारोह

बालबालिका कक्ष

भागवत गीताको पुस्तक उहाँलाई उपहार दिने मेरो धोको थियो तर दिन मिल्ने कि नमिल्नेमा म धरमर थिए । अतः मैले सञ्जनाजीसँग सोधें- उहाँले “हुन्छ नि” भन्नु भयो । मैले अङ्ग्रेजीको भागवत पुस्तक किनेर रिड नेपालको कार्यलयमा उहाँलाई उपहार दिएँ ।

पुस्तक दिँदै उहाँलाई भने माडम यो कृष्ण भगवानले संसारलाई दिनुभएको शिक्षा हो यो पढ्यो भने मानिस मुक्त हुन सक्छ । उहाँले पुस्तक हातमा लिनु भयो अनि अङ्ग्रेजीमा भन्नु भयो “म मुक्त हुन चाहन्न” । यो भन्नुको अर्थमा धेरै गहिरो लुकेको छ । उहाँ अभै पुस्तकालयहरूको सेवा गर्न चाहनु हुन्छ । उहाँ कुनै न कुनै रूपमा आएर फेरी मानव जातिको सेवा गर्न चाहनु हुन्छ । कती प्रेम पुस्तकालयहरू प्रती र कती समर्पण मानव जातिको सेवाको लागि उहाँको, यी कुराहरू म शब्दमा उल्लेख गर्न नै सकिदैन ।

अर्को एउटा सम्झना उहाँको- मलाई यस्ता दिग्गज विद्वान पुस्तकालयप्रेमी पुस्तकालय सेवीको एक पटक चरणस्पर्स गर्न पाए त हुन्थ्यो भन्ने मनमा लागि रहेको थियो र यो मौका कहिले पाउछु भन्नेमा थिएँ । साच्चै भन्नु पर्दा नेपालीहरूको एउटा संस्कृति पनि रहेको छ आफूभन्दा ठुलाको पाउ छुने । बुहारीले सासुको पाउ छुने, श्रीमानको पाउ छुने, भगवानको पाउ छुने, गुरुको पाउ छुने, महात्माको पाउ छुने । यी त हाम्रा संस्कार नै हुन् । सो मौका पनि प्राप्त भयो, रिड नेपालको कार्यलयमा उहाँसँग नजिकै हुने अबसर पाएँ र मैले भट्पट उहाँको पाउ स्पर्स गरें । उहाँले भन्नु भयो म ठुलो हैन हामी सबै एक समान हौं । सबै मानव जाती एक हौं । उहाँको ज्ञानको कुरा कती कती । गितामा कृष्ण भगवानले भन्नु भएको छ सबै जीवात्मा मेरा नै अंश हुन्, जुन कुरा माथि श्लोकमा पनि भनियो । हामी सबै आत्मा हौं । उहाँले सबैलाई आत्मस्वरूप देखी सक्नु भएको रहेछ भन्ने मलाई लाग्यो । उहाँ त एउटा पुस्तकालय सेवी, प्रेमी मात्र नभएर महात्माको स्तरमा पुगिसक्नु भएको ब्यक्तित्व हुनु हुँदोरहेछ । उहाँसँगका यी मेरा संक्षिप्त अनुभव रहे । सन्जना माडम, भोला सर, मुरारी सर, चीन काजी सरहरूसँग कती होलान् कती, सुन्दै, सिक्दै जान पो पाईन्छ कि !

सन्दर्भ सामग्री

पोखरेल, मुरारीविनोद: ताकुकोट सामुदायिक पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्र उद्घाटन, पुस्तकालय आवाज मासिक

<https://www.adventuretravelnews.com/myths-and-mountains-founder-dr-antonia-neubauer-named-conde-nast-traveler-top-travel-specialist>

https://www.readglobal.org/team_member/dr-antonia-neubauer/

<https://www.read.org.np/>

https://www.readglobal.org/team_member/dr-antonia-neubauer

सामुदायिक पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा रिड नेपाल

भोलाकुमार श्रेष्ठ, चिनकाजी श्रेष्ठ

निवृत्त उपसिचव, नेपाल शिक्षा सेवा

रिड नेपालको स्थापना

आजभन्दा ३६ वर्ष अगाडि सन् १९८७ मा एकजना अमेरिकी महिला डा. एण्टोनिया न्युवर आफ्ना साथीहरूका साथ सगरमाथा पदयात्राबाट फर्कने क्रममा खुसी भएर पथप्रदर्शक आङ्ग डोमी शेर्पालाई सोधिछन - 'तिमीले हामीलाई पदयात्राको क्रममा धेरै सहयोग गर्यौं, हामी तिमीलाई केहि सहयोग गर्न चाहान्छौं, भन के चाहान्छौं !' डा. न्युवरले सोचेको थिईन - केहि पैसा माग्ला, छोराछोरीलाई पढाइ देउ भन्ला, अमेरिका बोलाउ भन्ला, तर आङ्ग डोमीले व्यक्तिगत रूपमा केहि मागेनन्। उनले भने - 'यदि सक्नुहुन्छ भने मेरो गाउँ जुनवेशीमा एउटा पुस्तकालय बनाइ दिनुहोस्।' अप्रत्यासित र निश्चल मागले न्युवर भर्त्सिकन। डोमीको सरल र गहकिलो उत्तरले न्युवरको मनमा यति गड्योकी सोचन बाध्य बनायो। केही वर्षदेखि नेपालमा पदयात्राको क्रममा उनले देखेकी थिइन्।

स्कूल जान नपाएका केटाकेटीहरू - जसको हातमा किताब हुनुपर्नेमा डोको, नाम्लो गाउँ गाउँमा तास, क्यारेम र रक्सीमा व्यस्त युवाहरू गरिबीको डरलाग्दा नाङ्गा खुट्टाहरू, फाटेका लुगारूबाँचनका लागि भारि बोक्नुपर्ने बाध्यता अनि कसरी व्यक्ति, गाउँ समाजको विकास होला ? ज्ञान, सूचना र सीपबाट वञ्चित यी गाउँलेहरूका लागि अब मैले केही त गर्नेपर्छ। यही अठोटबाट ग्रामीण शिक्षा तथा विकास (रिड नेपाल) नामक संस्थाको जन्म भयो। डोमी शेर्पाको ईच्छा अनुसार सन् १९९१ मा सामुदायिक स्रोत केन्द्र तथा पुस्तकालयको सोलुखुम्बु जिल्लाको जुनवेशीमा

स्थापना भयो। यो नै नेपालको पहिलो सामुदायिक नाम जोडिएको पुस्तकालय हो।

डा. एण्टोनिया न्युवर

डा. एण्टोनिया न्युवर जसलाई हामी मायाँले टोनी दिदी भनेर सम्बोधन गर्थौं। टोनीले नेपाललाई औधी मायाँ गर्नुहुन्थ्यो। सन् १९८४ देखि उहाँ नेपालमा आउने जाने गर्नुहुन्थ्यो। टोनीको जन्म १९४३ नोभेम्बर २२ मा अमेरिकाको न्युयोर्कमा भएको थियो।

अन्तिम पटक छोरा र केहि पर्यटकहरू लिएर मिति अप्रिल ८, २०२३ मा नेपाल आउनु भएको थियो। विमानस्थलमा संजना, चिनकाजी र म लिन गएका थियौं। क्यान्सरले निकै गलिसकेको रहेछ, तर मुहारमा चमक उस्तै थियो। कसैको सहायता लिन मान्नुहुन्नथ्यो।

भोलिपल्ट बेलुकाको खानाको लागि रिड नेपालले रबिन्द्र पुरीको नमुना घर भक्तपुरमा कार्यक्रम राखेको थियो। उक्त कार्यक्रममा टोनीका पुराना साथिहरू डा. सुरेशराज शर्मा, शंकरराज पाठक समेत हुनुहुन्थ्यो। सबैसँग टोनीको घुलमिल र सक्रियता देखेर हामी छक्क पर्छौं। आफ्नो छोटो मन्तव्यमा पनि सबैप्रति आभार व्यक्त गर्दै सामुदायिक पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा लागि रहने कुरा बताउनु भएको थियो।

भोलिपल्ट चितवन र गोर्खा गएर फर्केपछि आफूले स्थापना गरेको पहिलो सोलुखुम्बु जिल्ला जुनवेशीमा सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रमा जाने कार्यक्रम थियो। २०७२ सालको भूकम्पले जुनवेशी सामुदायिक पुस्तकालयलाई पनि क्षति पुऱ्याएकोले शान्ति भोलुण्टियर एसोसियसन, जापान सरकारबाट नयाँ भवन बनाएको थियो। टोनीको सो हेर्ने ईच्छा थियो। तर अपसोच क्यान्सर रोगले पुन च्यापेको कारणबाट उहाँ जान सक्नु भएन। हुनत उहाँको अन्तिम इच्छा नेपालमा नै देहत्याग गर्ने भन्ने पनि थियो। तर परिवारहरूले अमेरिकामा नै फर्काउने भनिएकोले र टोनीले पनि अन्तिममा फर्कने भनेपछि एयर एम्बुलेन्सबाट दुबई हुँदै अमेरिका जाने भन्ने थियो। छोरा पनि साथमा नै थियो। नेपालमा नै मर्ने

इच्छा हुँदाहुँदै २०८० साल बैशाख ३ गते दुबईमा नै देह त्याग गर्नुभयो। उहाँको मृत शरीर मात्र अमेरिकामा पुग्यो। तर जेहोस् आफ्नो जीवनको अन्तिम समयको केहि दिन भने नेपालमा नै बिताउनु भयो। आफ्नो पुराना साथीभाई र रिड नेपालका कर्मचारीहरू र बोर्डका सदस्यहरूलाई भने भेटेर अनन्त यात्रामा जानुभयो। अन्तिम अवस्थामा संजना श्रेष्ठले भने उनको साथ छाड्नु भएन। उहाँको आत्माको शान्तिको कामना गर्दै स्वयम्बुमा बौद्ध परम्पराअनुसार १०८ दीप प्रज्ज्वलन गरेर स्वर्गवासको कामना गर्‍यो।

रिड नेपालसँग आबद्ध अन्य व्यक्तित्वहरू

रिड नेपालको स्थापनाकालदेखि नै नेपालको लब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूलाई राखेका थिए र हालसम्म पनि छ। प्रख्यात कलाकार लैनसिंग वाङ्गदेल् र उहाँको छोरी डिना वाङ्गदेल्सँग टोनीको रिड नेपाल स्थापना हुनु अगाडि देखिको चिनजान थियो। सायद लैनसिंग वाङ्गदेल् कै सल्लाह अनुसार नेपाल पुस्तकालय परियोजनामा सल्लाहाकारको रूपमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका पूर्व उपकुलपति शंकरराज पाठक, पूर्व राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष मोहनमान सैजु, काठमाडौं विश्वविद्यालयका पूर्व उपकुलपति डा. सुरेशराज शर्मा, रीता थापा, शान्ति बस्नेत, कान्तिपुर पब्लिकेशनका अध्यक्ष हेमराज ज्ञवाली हुनुहुन्थ्यो। अहिले लैनसिंह वाङ्गदेल्, डिना वाङ्गदेल् र हेमराज ज्ञवालीको स्वर्गारोहण भइसकेको छ भने अन्य व्यक्तित्वहरू अहिले पनि इमेरिटस बोर्डमा हुनुहुन्छ। उहाँहरूको शुभेच्छाले गर्दा रिड नेपाल जुनसुकै कठिनाईलाई पार गर्दै यहाँसम्म आएको छ। संजना श्रेष्ठ रिड नेपालको कार्यकारी निर्देशक भएर आएपछि रिड नेपालको सल्लाहकार बोर्डमा डा. निर्मल कंडेल, रविन्द्र पुरी, मनोहर भट्टराई, इरा श्रेष्ठ र भोलाकुमार श्रेष्ठ पनि सल्लाहाकार बोर्डमा बस्ने सुअवसर प्राप्त भयो। सन् २०१७ सम्म रिड नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको रूपमा थियो भने हाल गैरसरकारी संस्थाको रूपमा रहेको छ।

हाल रिड नेपालको सल्लाहकार बोर्डमा डा. विरेन्द्रराज पोखरेल, मनोहर भट्टराई, रविन्द्र पुरी, बासु ढुङ्गाना, राजेन्द्रप्रसाद पौडेल र संजना श्रेष्ठ हुनुहुन्छ। त्यस्तै गरेर रिड नेपालको कार्यकारी बोर्डमा भोला कुमार

श्रेष्ठ, शेरबहादुर परियार, गीता थापा, मुरारिबिनोद पोखरेल, शुशिल मैनाली, इरा श्रेष्ठ र रम्भा लामा हुनुहुन्छ।

रिड नेपाललाई यो ठाउँ सम्म पुर्‍याउनेमा पूर्व कर्मचारीहरूमा डिल्ली वाँस्तोला, शरदबाबु श्रेष्ठ, राजुबाबु श्रेष्ठ, नुतन राज वन्त, कविता भट्टराई लगायत धेरै साथीहरू हुनुहुन्थ्यो भने हालसम्म निरन्तरता दिनेहरूमा संजना श्रेष्ठ, चिनकाजी श्रेष्ठ हुनुहुन्छ। सायद उहाँहरू नभएको भए रिड नेपाल यो ठाउँसम्म आउने थियोकि थिएन ? तर जे होस् रिड नेपाललाई अति नै माया गर्ने, सल्लाहाकारहरू, बोर्ड सदस्यहरू, कर्मचारीहरू र विशेष गरेर बिर्सनु नै नहुनेहरू हाम्रो सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रका तमाम जनताहरू र अन्तमा रिड ग्लोबलका कर्मचारीहरू, सल्लाहाकारहरू र दाता संस्थाहरू।

रिड ग्लोबलको स्थापना

सन् २००६ मा नै रिड ग्लोबलको स्थापना अमेरिकाको सन्फ्रान्सिस्को भएको थियो। यसको मुख्य उद्देश्यमा सामुदायिक पुस्तकालयको माध्यमद्वारा नेपाल, भारत, भुटानको समुदायको उत्थान र विकासमा काम गर्नु रहेको छ। रिड ग्लोबल मार्फत् विभिन्न दातृ संस्थाहरूको सहयोगमा शिक्षा, महिला शशक्तिकरण, प्रविधि र आर्थिक क्षमता अभिवृद्धिमा नेपाल, भुटान र भारतमा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना गरी सो मार्फत् काम गर्ने गरेका छन्। रिड ग्लोबल एउटा बलियो साभेदारीको रूपमा रहेका छन्।

रिड ग्लोबलमा एउटा सशक्त सल्लाहाकार बोर्ड रहेको छ। जो बेला बेलामा यी तिनै देशमा भ्रमण गरी साभेदारी संस्थाहरूसित व्यापक छलफल गरि अगाडि बढ्न सल्लाह दिने गर्दछ। यो संस्थाको कार्यकारी निर्देशकमा संजना श्रेष्ठ, उप निर्देशकमा मेगन भोल्क र एसिया क्षेत्रीय मेनेजरमा सुभिप्ता लामा हुनुहुन्छ।

एक्सेस टू लर्निङ्ग आवार्ड - २००६

ग्रामिण समुदायको जीवन उत्थानका लागि रिड नेपालले गाउँ गाउँमा सामुदायिक पुस्तकालय खोलेर शिक्षा विकासको साथसाथै समुदायको आत्मनिर्भरताको नमूना कार्यक्रमले गर्दा सन् २००६ मा १२ लाख डलरको विल एण्ड मेलिण्डा गेट्स फाउन्डेसनले

स्थापना गरेको एक्सेस टू लर्निङ्ग आवार्ड - २००६ प्राप्त गर्‍यो । उक्त पुरस्कार कोरियाको सिउलमा इफ्लाको सम्मेलनमा प्रदान गरिएको थियो । सन् २००७ मा बिल एण्ड मेलिण्डा गेट्स फाउन्डेसनले नै रिड नेपाल मोडेललाई भारत र भुटानमा स्थापित गर्न रेप्लिकेट ग्राण्ट उपलब्ध गर्‍यो । यसरी रिड नेपालको सामुदायिक पुस्तकालय मोडेललाई भारत र भुटानमा विस्तार गर्‍यो । यसरी विस्तारै रिड नेपाललाई विश्वले चिन्दै गयो र पछाडि फर्केर हेर्न परेन ।

सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र

यसरी जुनवेशीबाट सुरु भएको सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र खोल्ने र विकास गर्ने अभियान हालसम्म ४३ जिल्लामा ७० वटा पुगिसकेको छ । सन् २०२३ देखि २०२५ सम्म जापान सरकार, शान्ति भोलुण्टियर एशोसियासनको सहयोगमा धनकुटा, संखुवासभा र मोरङ्गमा स्थापना हुँदै छ । धनकुटाको छ थर जोरपाटीमा २ करोड पचास लाख लागतमा भवन निर्माण कार्य हुँदैछ ।

Bad libraries build collections
Good libraries build services
Great libraries build communities
Prof. R. David Lankes

प्रोफेसर लंकेशको यो भनाई रिड नेपालसँग एकदम मेल खान्छ । रिड नेपालले पनि पुस्तकालयमा पुस्तकहरूको संख्या बढाउनुभन्दा सेवा र समुदायको विकास र विस्तारमा जोड दिएको छ ।

रिड नेपालको मुख्य उद्देश्य नै सामुदायिक पुस्तकालयको माध्यमद्वारा ग्रामिण समुदायको जीवनस्तर उकास्नु रहेको छ । रिड नेपाल ग्रामिण भेकमा आफू जानुभन्दा ग्रामिण समुदायको आवश्यकता र मागको आधारमा पुस्तकालय खोल्न र व्यवस्थित गर्न सहयोग गर्ने गरेका छन् । यसमा पनि आर्थिक दीगोपनलाई प्राथमिकतामा राखेको छ । आर्थिक दीगोपन परियोजना निश्चित भएपछि मात्रै रिड नेपालले सहयोग गर्ने गरेका छन् । समुदायको तर्फबाट पुस्तकालयको भवन बनाउन जग्गा र प्रत्येक घरधुरीबाट सकेको रकम वा जनश्रमदान गर्ने प्रतिवद्धता जनाएपछि मात्रै रिड नेपालले सहयोग गर्ने गरेका छन् ।

यसबाट समुदायको अपनत्व हुने र पुस्तकालय आफ्नै हो भन्ने भावनाले गर्दा पुस्तकालय निरन्तर रूपमा सफलतापूर्वक सञ्चालन हुने कुरामा रिड नेपाल विश्वास गर्दछ । रिड नेपाल २/४ वटा सामुदायिक पुस्तकालय वाहेक अन्य सामुदायिक पुस्तकालयहरू यिनै भावनाले गर्दा राम्रोसँग सञ्चालनमा रहेका छन् । समुदायको प्रतिबद्धतापछि रिड नेपालले निम्न लिखित सहयोगमा पुऱ्याउँदै आएको छ ।

पुस्तकालय भवन निर्माण दीगो आय आर्जन परियोजना

पुस्तक पत्रपत्रिका खरिद कम्प्युटर, टेलिभिजन, फोटोकपी, प्रिन्टर, क्यामेरा, इन्टरनेट जडान, साउण्ड बक्स, वोभरहेड प्रोजेक्टर आदि फर्निचर, दराज, फर्निसिंग आदि खेलौनाहरू, खेलकुद सामग्रीहरू, संगीतका साधनहरू जस्तै हार्मोनियम, गीतार, तबला आदि यसको साथै निम्नलिखित समुदायको मागअनुसारको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरेका छौं ।

- पुस्तकालय व्यवस्थापन
- कम्प्युटर तथा सोसियल मेडिया साक्षरता तालिम
- महिला शशक्तिकरण तालिम तथा कार्यक्रम
- नेतृत्व विकासका तालिम तथा कार्यक्रम
- क्षमता अभिवृद्धिका तालिम तथा कार्यक्रम
- स्वरोजगार तालिम तथा कार्यक्रम
- प्रकोप व्यवस्थापन तालिम तथा कार्यक्रम आदि ।

रिड नेपाल अरू सङ्घ-संस्थाभन्दा निकै फरक छ । यसले पुस्तकालयलाई मात्र प्राथमिकतामा नराखी समस्त ग्रामिण समुदायको सबै वर्ग विशेष गरी सबैभन्दा सिमान्तीकृत समुदायलाई सम्मानपूर्वक बाँच्ने अधिकारको पनि प्रत्याभूति गर्दछ । एउटा सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रभित्र समुदायका सबै वर्ग अट्ने गरी शाखाहरू विस्तार गरिएको छ । जस्तै - **पुस्तकालय शाखा:** सबै वर्गलाई हुनेगरी पुस्तकहरू राखिएको हुन्छ ।

बाल शाखा: खेलौनाहरू सहितको बालसाहित्य

महिला शाखा: महिलाहरूको स्वास्थ्यलाई समेत ध्यान दिएर, सीप, रोजगार आदि ।

कम्प्युटर शाखा: कम्तिमा १० वटा कम्प्युटरको व्यवस्था गरिएको हुन्छ, जहाँ इन्टरनेटको पहुँच

सहितको कम्प्युटर तालिम दिने गरिन्छ ।

युवा शाखा: युवाहरूलाई पठन संस्कृतिमा आकर्षण बढाउनका लागि खेलकुदका सामाग्री, संगीतका सामाग्रीहरू राखिएको हुन्छ । खेल्ले, सिक्दै पढ्ने वातावरण उपलब्ध गरेको हुन्छ ।

श्रव्य दृश्य शाखा: जहाँ चेतनामुलक श्रव्य दृश्य सामाग्री, टेलिभिजन राखिएका हुन्छ ।

प्रकोप व्यवस्थापन शाखा: २०७२ सालको भुकम्प पछि नयाँ बनेका पुस्तकालयहरूमा प्रकोप व्यवस्थापन सम्बन्धी सामाग्रीहरू पनि राखिएको छ । भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागि भएमा तत्काल यो शाखाबाट स्वयंसेवकहरू परिचालन गर्ने गर्दछ ।

यसका साथै पुस्तकालयको नयाँ भवन बनाउँदा कम्तिमा भुईँतला अपाङ्ग मैत्री बनाउने गरिएको छ । रिड नेपालबाट सहयोग प्राप्त प्रत्येक सामुदायिक पुस्तकालयहरूमा तालिम दिन, गाउँलेको समस्या माथि छलफल गर्न, आयआर्जन गर्न एउटा ठूलो हलको पनि व्यवस्था गरिएको छ ।

रिड नेपालसंग सामुदायिक संस्थाहरू

- रिड ग्लोबल मार्फत कतारको रिच आउट टू एसिया नामक दात्री संस्थाले २०१४ देखि ५ वर्षका लागि सामुदायिक पुस्तकालयहरू बनाउन नेपाल, भारत, र भुटानलाई सहयोग गरेको थियो । उक्त संस्था मार्फत नेपालमा १२ वटा सामुदायिक पुस्तकालयहरू बने ।
- प्राविधिकल एक्सनको सहयोगमा सामुदायिक पुस्तकालयहरूमा प्राविधिक ज्ञान सेवा कार्यक्रम लागु भयो । जसमा कृषि, पशुपालन, मौसम परिवर्तन आदिसँग सम्बन्धित जिज्ञासाहरू समाधान गर्ने गरिन्छ । या रिड नेपालबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूमा समुदायले रूचाएको कार्यक्रम भित्र पर्दछ ।
- दक्षिण कोरियाको ब्युटिफुल स्टोर परियोजनाबाट ३ वटा सामुदायिक पुस्तकालयहरू बने ।
- २०७२ सालको भुकम्पपछि ए. एस. बि. जर्मनको सहयोगमा नेपालमा पहिलो पटक अपाङ्ग मैत्री र भुकम्प प्रतिरोधात्मक २ वटा सामुदायिक पुस्तकालय दोलखाको चरिकोटमा गौरीशंकर सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र र

नुवाकोटको कुमरीमा जनजागरण सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र भवन बनेको छ । साथै अपाङ्ग सशक्तिकरण र विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्ने गरेका छन् । २०७२ पछि ए. एस. बि. जर्मनले निरन्तर रूपमा विपद व्यवस्थापन र अपाङ्ग मैत्री कार्यक्रमहरूमा रिड नेपाललाई सहयोग गर्दै आएको छ ।

- २०७२ सालको भुकम्पपछि नै शान्ति भोलुण्टियर एसोसियसन, जापान सरकारले ललितपुरको गोदावरीमा, सोलुखुम्बुको जुनवेसीमा, सुनसरीको धरानमारस्याङ्जाको कालिगण्डकीनगरपालिकामा ४ वटा सामुदायिक पुस्तकालय भवन निर्माण गरि सकेका छन् भने आगामी वर्षहरूमा धनकुटाको छथर जोरपाटी गाउँपालिकामा, संखुवासभाको धर्मदेवीमा र मोरङको लेटाङ्गमा पुस्तकालय भवन बन्दै छ ।
- सन् २०१४ देखि रिडनेपालले हजुरबा हजुरआमाका कथा मेरो चित्र परियोजना लागु गरेको छ । पुस्तकालयमा हजुरबा हजुरआमाहरूलाई बोलाएर कथा भन्न लगाउने, बालबालीकाहरूले उक्त कथा टिप्ने र चित्र कोर्ने काम गरेपछि बालकथाकार, बाल चित्रकारहरूले त्यसलाई सम्पादन गरेपछि पुस्तकको रूपमा प्रकाशन गर्ने गरेका छन् । अहिलेसम्म १४ वटा बाल पुस्तकहरू प्रकाशन भइ सकेका छन् । यो परियोजनाको लागि सुरूमा जोहन रोबर्ट ग्रेग फण्डले सहयोग गरेका थिए भने हाल शान्ति भोलुण्टियर एसोसियसनले सहयोग गर्दै आएको छ । गाउँबाट लोप हुन लागेको कथाहरूलाई लोप हुन नदिन यो परियोजनाको उद्देश्य रहेको छ ।
- रिड ग्लोबल मार्फत आईरेक्सको सहयोगमा रिड नेपालले विभिन्न सामुदायिक पुस्तकालयहरूमा ९ देखि १२ कक्षमा अध्ययनरत किशोरीहरू प्रविधि मैत्री परियोजना लागू गरेको थियो । यस परियोजना मार्फत् किशोरीहरूलाई नेतृत्व विकास, प्रविधि मैत्री, सीप विकास र समुदायको समस्याहरू जस्तै बाल विवाह, यौन दुर्व्युहारबाट कसरी बच्ने र बचाउने आदि विषयमा तालिम, सीप विकासका तालिमहरू दिएका थिए । यो परियोजना ज्यादै

सफल र समुदायले पनि मनपराएकोले हाल दोश्रो फेजको कार्यक्रम पनि लागु भै सकेको छ ।

- रिड ग्लोबल मार्फत आईरेक्स कै सहयोगमा युवाहरूलाई भरसक नेपालमा नै राख्ने यदि सम्भव भएन विदेश पठाउनु पर्यो भने कसरि सुरक्षित पठाउने भन्ने ४० वटा सामुदायिक पुस्तकालयहरूमा दोश्रो चरणको दियो परियोजना लागु भएको छ । यो परियोजना पनि समुदायले रूचाएको परियोजना भित्र पर्दछ ।
- यस्तै गरी हाल ह्युमानीटी युनाईटेडको सहयोगमा सिमान्तकृत समुदायका मानिसहरू, आर्थिक हिसाबले कमजोर समुदाय जस्तै- दैनिक ज्यालादारीमा काम गर्ने मजदुरहरू, ईटा भट्टामा काम गर्ने मजदुरहरू तिनका बालबालिकाहरू र परिवारजनहरूको जीवन उत्थानका लागि व्यवहारिक सामुदायिक समस्या समाधान परियोजना मार्फत विभिन्न कार्यक्रमहरू नवलपर आसीको जहदामा र सिरहाको लाहानमा सामुदायिक पुस्तकालयहरू मार्फत कार्यक्रमहरू भइरहेका छन् ।
- नोराड परियोजना मार्फत् चितवन र नवलपर आसी जिल्लामा विभिन्न स्याटलाईट मोडलमा पुस्तकालय स्थापनामा गरिएको थियो ।

अन्त्यमा

रिड नेपालले सामुदायिक पुस्तकालय मार्फत समुदायमा रहेका विभिन्न वर्गहरूलाई एकताबद्ध, समावेशी, उत्थानशील कार्यक्रमहरू गरी समुदायको ज्ञान, सूचना र सीपको विकासमा उल्लेखनीय कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ । सामुदायिक पुस्तकालयहरूलाई जीवन्त राख्न रिड मोडल एउटा उत्तम उपाय हुन

सक्छ । सामुदायिक पुस्तकालय समुदायको ज्ञान, सूचना र सीपको मूल ढोका हो । यसले लोकतन्त्रको जगलाई मजबुद बनाउँछ । व्यक्ति र समाजको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयको कुरा गर्दा नेपालमा अभै यसको विकास हुन सकेको छैन । सन् २०२२ मा नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शान्ति भोलुण्टियर एसोसियसन र रिड नेपालले गरेको सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरूको सर्वेक्षण प्रतिवेदनमा ९२८ पुस्तकालयहरूमा २२७ पुस्तकालयहरू मात्र राम्ररी सञ्चालन भएको पाइएको छ । अन्य पुस्तकालयहरू सफल नभएको मुख्य कारणहरू नियम कानूनहरूको अभाव, दीगो आयस्रोत नहुनु, कर्मचारीहरूको व्यवस्था हुन नसक्नु, स्थानीय सरकारको प्राथमिकतामा नपर्नु आदि रहेको छ । तर यसपालीको बजेट भाषणमा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रोत्साहित गरिने छ भनिएकोले केहि आशा त गर्न सकिन्छ । तर यसको लागि समुदायको मानिसहरूले नै अग्रसरता लिनु पर्ने हुन्छ । प्रत्येक स्थानीय तहमा एउटा सुविधा सम्पन्न सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना हुनुपर्दछ । अनि मात्र नेपाली जनताहरूले ज्ञान, सूचना र सीपबाट सुसुचित हुने मौका पाउँछ । ज्ञान, सूचना र सीपबाट नै जनतामा सम्बृद्धि आउँछ । सम्बृद्ध नेपालको लागि सामुदायिक पुस्तकालय आजको माग हो ।

“पुस्तौ पुस्ताका लागि पुस्तकालय”

मिश्रित पुस्तकालय : आजको आवश्यकता

अमृता अधिकारी
पुस्तकालय प्रमुख

डिल्लीरमण कल्याणी रेगमी स्मारक पुस्तकालय

सूचनाको संसारमा ज्ञान सामाग्रीको विस्तारित र परिमार्जित स्वरूपलाई विभिन्न माध्यमबाट सङ्कलन गरी व्यवस्था (Classification, Cataloging, Shelving, End processing) द्वारा संरक्षण गरिएको सूचनाको भण्डार गृहलाई पुस्तकालय भनिन्छ जसको मुख्य उद्देश्य सही समयमा सही पाठकलाई सही सूचना प्रदान गर्नु (To provide Right information to right reader at the right time) हो । सूचना केन्द्र वा भण्डार गृह जसले Automatic, virtual वा डिजिटल विधी प्रयोग गरी पाठकको आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी अधिकतम सूचना प्रदान गर्ने जिम्मेवारी लिएको हुन्छ । आजभोलि पुस्तकालयमा सङ्कलन गरिने सामाग्रीहरू, पुस्तक, पत्रपत्रिका, इ-पुस्तकहरू, E-journals, e-papers र इ-अभिलेखहरू हुन् । यस्ता सामाग्रीका कारण पुस्तकालयको स्वरूपमा नै परिवर्त आएको छ । ज्ञान सामाग्रीका स्वरूपको आधारमा पुस्तकालयलाई विभिन्न किसिममा वर्गीकरण गरिएको छ । जस्तै: पाण्डुलिपी/पुस्तक आदि परम्परागत संग्रह भएका पुस्तकालय, श्रव्य दृश्य पुस्तकालय (रेडियो TV स्टुडियोमा रहने), डिजिटल पुस्तकालय, भर्चुअल पुस्तकालय, Library without wall, मिश्रित पुस्तकालय आदि ।

मिश्रित पुस्तकालय (Hybrid library)

सन् १९९८ मा क्रिस Rusbridge ले D-11b पत्रिकाको एउटा लेखमा मिश्रित पुस्तकालय (Hybrid library) शब्दको प्रयोग गर्नु भएको थियो । परम्परागत पुस्तकालय र आधुनिक digital पुस्तकालयको समिश्रण नै मिश्रित पुस्तकालय हो । यसले

पुस्तकालयका दुई संसारलाई एकै ठाउँमा ल्याउने प्रयास गरेको छ । यसमा पुस्तकहरू, पत्रिकाहरूका साथै e-books, e-journals, e-papers, audio books आदिको सङ्कलन गरिएको हुन्छ । सन् १९९० मा CD Rom को अविष्कारपछि इलेक्ट्रोनिक स्रोतहरू सजिलैसँग पुस्तकालयमा प्रयोगका लागि उपलब्ध भए त्यसपछि Hybrid पुस्तकालय विकासमा तिव्र परिवर्तन आएको पाइन्छ । हाइब्रीड पुस्तकालयबाट अनलाईन अफलाईन सेवा लिन सकिन्छ । यी पुस्तकालय प्राय सार्वजनिक र शैक्षिक पुस्तकालयका नयाँ मानक हुन् ।

किन त मिश्रित पुस्तकालय

Internet को प्रभाव र प्रयोग बढ्दै जाँदा हामी सबैको सोचाइमा अब परम्परागत पुस्तकालयहरूको आवश्यकता छैन । Digital संसारमा प्रयोगमा आएका e-library, virtual library, library without wall बाट नै पाठकहरूको आवश्यकता पुरा गर्न सकिन्छ भन्दै हामी पनि परम्परागत पुस्तकालयलाई र Digital पुस्तकालयलाई संक्रमणकालिन अवस्थामा हेदै पूर्ण रूपमा Digital संसारमा जान आतुर छौ तर सूचना प्रविधिको विस्फोट सँगै पुस्तकालयमा आएको परिवर्तनले एक किसिमको द्वन्द्व नै उत्पन्न गराएको छ । नयाँ प्रविधिको आगमनले हामीले पढ्ने र सूचना खोज्ने बानीमा केही परिवर्तन आएता पनि विचार आदान-प्रदान गर्ने, समन्वय गर्ने, छलफल गर्ने साथै समाजमा सद्भाव र भाइचारा बढाउने र सामुदायिक कार्य गर्ने वातावरण भौतिक पुस्तकालयमा मात्रै पाउन सकिन्छ । पुस्तकालयहरूका नियमित आगन्तुकहरूले उनीहरूले धेरै वर्षदेखि प्रदान गरेका सेवाहरू प्रदान गरिरहने अपेक्षा गर्छन् । र सही रूपमा - पुस्तकहरू, जर्नलहरू र शान्त पढ्ने ठाउँ “परम्परागत” पुस्तकालयहरूमा मात्र पाउन सकिन्छ । तर हामी “परम्परागत” पुस्तकालय मात्र हराउनु हुँदैन । भौतिक पुस्तकालयले मात्रै पनि आजको आवश्यकता पुरा गर्न सक्दैन । पुस्तकालयहरू डिजिटल युगमा बाँच्न र सान्दर्भिक रहन, साहसी र नवीन हुन आवश्यक छ । हामीले भौतिक र भर्चुअल दुवैलाई

अँगाल्नुपर्छ । पुस्तकालयहरूले पनि मानिसहरूको जीवन जिउने तरिकामा वास्तविक परिवर्तनहरूको लागि द्रुत प्रतिक्रिया दिन आवश्यक छ । कुनै समय माइक्रोफिल्म र माइक्रोफिचमा कैद गरेका सूचनाहरू, अभिलेखहरू हिजो आज Internet का दुनियाँका विट र बाइटमा सुरक्षित गरिएको, हाइब्रिड पुस्तकालय धेरै अभिलेख विद्हरूका लागि पनि नयाँ मानक हुन् । यसले अनुसन्धानकर्तालाई थप सूचना प्राप्त गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । Internet को प्रभाव बढ्ने जाँदा हाम्रो मन मष्तिष्कमा पनि अब परम्परागत पुस्तकालयको आवश्यकता छैन भने धारणा नआएको होइन तर हामी इतिहासलाई हेर्न सक्छौं पुस्तकालयहरू भन् विवसित हुदै गएका छन् पहिले भन्दा अहिले पुस्तकालयको महत्व बढ्ने भएको छ । इन्टरनेट निःसन्देह एक विशाल स्रोत हो, Internet बाट सजिलै सबै कुरा प्राप्त गर्न सकिता पनि यसले रचनात्मकता र बुझाइलाई मार्गदर्शन गर्दैन । यो आवश्यकताहरू भन्दा सट्टा प्राथमिकताहरू प्रतिबिम्बित गर्न डिजाइन गरिएको हुन्छ । एल्गोरिदमहरू, बटहरू र सोशल मिडिया दर्याकिड फिल्टर र प्याकेज जानकारी खोजहरूमा आधारित हुन्छ यसले हामीलाई सिक्न र बुझ्न मद्दत गर्ने जानकारी हाइलाईट गर्दैनन् । पाठकहरू अभै पनि भौतिक रूपमा पुस्तकालय भ्रमण गर्न पुस्तकहरू र अन्य पाठकहरू बिच समय बिताउन मन पराउँछन् ।

उदाहरणका लागि हामी हाम्रै पुस्तकालयलाई लिन सक्छौं । जस्तै डिल्लीरमण-कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय मा दैनिक ४०-५० जना पाठकहरूले पुस्तकालय मै दिन बिताउँछन ।

सामाजिक संरक्षण निरन्तरता, सुरक्षा र पहिचानमा पुस्तकालयले महत्वपूर्ण भूमिका खेली मानिसलाई समाज बनाउनुको उद्देश्य प्रदान गर्दछन् । डिजिटल युगमा भौतिक पुस्तकालयको अस्तित्व हराउदै गइरहेको छ भने एकातिर Digital library ले सूचनाको संसारमा पाठकको आवश्यकता पुरा गर्न सकेको छैन पाठकहरूको सम्पूर्ण आवश्यकतालाई पूरा गर्नका लागि अब पुस्तकालयको आवश्यकता भनेको भौतिक र डिजिटल पुस्तकालय एक ठाउमा राख्नु पर्दछ । जसले Right information to the right reader and right time को सिद्धान्तलाई पुरा गर्दछ । पुस्तकालयहरूमा नियमित आगन्तुकहरूले उनीहरूले धेरै वर्षदेखि प्रदान गरेका सेवाहरू प्रदान गरिरहने अपेक्षा गर्छन् र सही रूपमा - पुस्तकहरू, जर्नलहरू र शान्त पढ्ने ठाउँहरूको परम्परागत पुस्तकालयमा मात्र पाइन्छ तर परम्परागत पुस्तकालयमा मात्र हराउनु हुँदैन । पुस्तकालयलाई पुस्तकको भण्डार भनेर बुझिन्छ । पुस्तकालय जानकारीको भण्डार हो, ।

नेपाली बालसाहित्यमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको स्थान

✍ उप.प्रा.डा. गोविन्दप्रसाद आचार्य

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, काठमाडौं ।

बाल साहित्यका विषयमा समय समयमा विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूले गोष्ठीहरू गर्दै आएका छन् । बाल साहित्यका पुस्तकहरू प्रकाशित भइरहेका छन् । समय समयमा पुस्तक प्रदर्शनी पनि नभएका होइनन् तर यस क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको स्थानलाई सैद्धान्तिक र व्यावहारिक रूपले खासै चर्चा गरेको पाइन्छ । नेपाली समाजमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको स्थिति निकै नाजुक छ । यति गम्भीर विषयमा राज्यका तर्फबाट जेजति काम हुनु पर्‍यो । त्यति हुन सकेको छैन । सैद्धान्तिक रूपले अपाङ्गता भएका बालबालिका भित्र पनि विभिन्न वर्ग छन् तिनको सही पहिचान गरेर तिनका प्रकृति अनुसारको साहित्य सिद्धान्त निरूपण गरियो भने त्यसले सही समस्या पहिचान गरेको ठहर्छ ।

बालसाहित्य चिन्तन र व्यवहार

मानिसहरूले आपसमा सञ्चार गर्न थालेदेखि नै आफ्ना अनुभव, भावना, विचार, र मूल्य मान्यताहरू वैचारिक रूपमा व्यक्त गर्दै आएका छन् । दुङ्गे युगमा गुफावासी आमाहरूले आफ्ना सन्तानलाई आफ्ना समूहका कुनै सदस्यले सिंहको शिकार गरेको थियो भन्ने कथन सुनाउँदा त्यो बच्चा जनावर मारेको रोमाञ्चक कथा मात्रै सुन्दैन उसले बहादुरी राम्रो कुरा हो मानिसहरू बहादुर हुनुपर्छ भन्ने मूल मान्यताहरू पनि ग्रहण गर्छ ।

रामायणमा होस् कि महाभारतमा, पौराणिक कथादेखि अहिलेका टेली सिरियलहरूमा देखाइने कथाहरूमा अधिकांश द्वन्द्वको समाधान हिंसाबाट भएको देखाइएको हुन्छ । द्वन्द्वरत एक पक्षले अर्को

पक्षलाई मारेर वा अधिनमा पारेर वा हिंस्रक उपायद्वारा आफ्नो कुरा मान्न बाध्य पार्छन् । अहिले विदेशी टेली सिरियलहरूमा देखाइने कथाहरूमा औसत एक घण्टामा ६ जनाको हत्या भएको देखाइन्छ । दिनदिनै आमसञ्चारका माध्यमहरूमा देखाइने कथाका पात्रहरूले दृश्य देखाइरहने बालबालिकाले आफ्नो कुरा मनाउन पनि त्यस्तै उपाय अपनाउन थाले भने आश्चर्य मान्नु पर्दैन । युद्धमा मरे स्वर्ग, जिते राष्ट्र भनेर युद्ध र हिंसालाई गौरवान्वित गर्ने बडाले जो गरी काम हुन्छ त्यो सर्वसम्मत छैन शंकरका नङ्गा मगन्ते भेष निन्दित भने भै बलशालीको शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचारलाई धर्म, संस्कृति र कर्मको फल वा भोग भनेर विरोध नगरी हाँसीहासी भोग्न बाध्य पार्ने खालका नैतिक मूल्य मान्यता स्थापित गर्ने साहित्य हामी कहाँ प्रचुर मात्रामा छन् । यसभित्र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्थिति कुनैपनि सभ्य समाजका लागि सुपाच्य नहुने गरी प्रस्तुत गर्नु विगतले देखाएको राम्रा पक्षलाई प्रस्तुत नगरिनुबाट सिंगो मानव जातीको इतिहासमा कलंक लगाएर सभ्यतालाई अन्धकारको गुफामा धकेल्नु हो । तर सभ्य समाजले कुनैपनि रूढीवादको जिम्मा लिन सक्दैन । त्यस्तै मेहनत गर्नु भन्दा चाकडी गर्नु फलदायी हुन्छ भन्ने मान्यता स्थापित गर्ने गणेशले अग्र पुजा पाउने तर मेहनत गर्ने कुमार फुस्सामा पर्ने अनि जालन्धरकी पत्नी वृन्दालाई बलात्कार गरेर जालन्धरको हत्या गर्ने विष्णुलाई गौरवान्वित गर्ने खालका पौराणिक कथाहरूले हाम्रो समाजमा भ्रष्टाचारका संस्कृतिलाई गौरवान्वित गरिरहेका छन् । नेपालको नव निर्माणमा यस्ता गलत मूल्य मान्यता प्रभावित गर्ने साहित्य पनि बाधक हुन् । देवासुर संग्रामदेखि मिकी माउसका कथाहरू अहिले प्रचलित अधिकांश बाल साहित्यले द्वन्द्वका हिंस्रक उपाय नै समाधानको बाटो देखाइरहेका छन् । द्वन्द्व समाधानका हिंस्रक उपायलाई चटक्क छानेर दुवैलाई लाभ हुने समानता खोज्ने खालको बाल साहित्य सृजना गर्नु आजको आवश्यकता र चुनौती पनि हो । हार जीत होइन सम्झौता र सर्वपक्षीय हितबाट द्वन्द्वको समाधान गर्ने मूल्य, मान्यता स्थापित गर्ने बालसाहित्य सृजनाको महत्वपूर्ण पाटो हुन गएमा अव उप्रान्त

संसार सबै मानव जातीको हो । यहाँ रहने, बस्ने सबैलाई समान हक अधिकार छ भन्ने साहित्य निर्माण गर्नु आजको आवश्यकता हो । नवनिर्माणका लागि यो दायित्व बाल साहित्यकारहरूका काँधमा आएको छ । तर बालकहरूको स्थितीको चर्चा गर्ने क्रममा भावनात्मक रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई बिसिएर लेखिने साहित्यले यथास्थितीवादको अनुकरण मात्र हुन्छ । त्यसप्रकारको सोचाइले हामीले चाहे जस्तो समाज बन्दैन उड्ने कल्पनामा जतिसुकै रमाउन सकिन्छ त्यो काल्पनिक व्यक्तिको मात्र स्वतन्त्रता हो ।

अहिले सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकासले गर्दा सञ्चारका माध्यमहरू (मिडिया) शान्तिको प्रवाह, विविधता प्रचार गर्ने सङ्ख्या बढेको छ । तर माध्यमहरू जति धेरै भएपनि तिनको काम उचाल्ने र पछार्ने, एक अर्कालाई हेप्ने, होच्याउने र निषेध गर्ने, समाजमा पिछडिएका वर्ग वा आवाज विहिनहरूलाई कसरी शक्तिकरण गर्ने र देश र विकासको मुलधारमा कसरी ल्याउने भन्ने विषयमा गम्भिरतापूर्वक चिन्तन, मनन नगरी व्यक्तिगत लाभमा केन्द्रित भएर प्रायोजित कार्यक्रमको प्रचारप्रसार गर्नुले त्यति प्रभावकारी भूमिका खेल्छ जस्तो लाग्दैन । अहिले पनि सबै माध्यमहरूले कथा, कविता, निवन्ध, गीत संगीत सुन्ने, सुनाउने काम गरिरहेका छन् । समाचारदेखि टेली सिरियल र विज्ञानसम्म तिनीहरूले आफ्नो मूल्य, मान्यता फैलाईरहेका छन् । साहित्य र सृजना पहिले कागज, कलम र मुद्रणमा सिमित थियो भने आम सञ्चारका माध्यम र प्रविधिहरूको विकाससँगै साहित्यको माध्यम/साधन, औजारको विविधता गतिशिलता पनि बढेको छ । साहित्यलाई पुस्तक र कागजमा सिमित पारेर हेर्नु व्यावहारिक हुँदैन साहित्य अहिले पाठ्य, मुद्रण कागजको सीमा नाघेर, दृश्य, श्रव्यदृश्य तथा अन्तर सञ्जालमा फैलिएको छ । मल्टिमिडियाले साहित्यका रूपमा प्रभाव र सिमालाई विस्तृत बनाएको काम र प्रभावका दृष्टिले पत्रकारिता (प्रेस र जर्नालिज्म समकालीन आम सञ्चारका माध्यम हुन् भने साहित्य आम सञ्चार माध्यम हो ।) अहिलेको बाल साहित्य पत्रपत्रिका, रेडियो आम सञ्चारका विभिन्न माध्यममा फैलिएको छ ।

२० वर्ष अघि बालबालिकाले पारिवारिक कथा सामाजिक मूल्य मान्यता, आदर्श, मर्यादा र संस्कृतिका कुराहरू या त अभिभावकहरूबाट सिक्ने या विद्यालय र गुरुहरूबाट सिक्थे । तर अहिले सानैदेखि टेलिफोन, रेडियो, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट जस्ता आधुनिक आम सञ्चारका माध्यमहरूले सिकाउन थालेका छन् । सिक्ने, सिकाउने वानी बसाल्ने तथा विश्वास र धारणा बनाउने काममा अभिभावक र शिक्षकहरूको भूमिका निरन्तर घटिरहेको छ । नयाँनयाँ कथा प्रस्तोताहरूले पुरानाको ठाउँ ओगट्दैछन् । यस परिप्रेक्ष्यमा बालसाहित्यको माध्यम र भूमिका पनि वढि रहेको छ । नयाँनयाँ आमसञ्चारका माध्यमले बालसाहित्यलाई विकास गर्ने र प्रवाह बढाउने अपूर्व सहयोग प्रदान गरेका छन् । पत्रहरूबाट उम्केर टेलिभिजन र इन्टरनेटमा रमाइरहेको छ । त्यसैमा दिन, रात विकास गरिरहेको छ । सञ्चार माध्यममा भएको परिवर्तन र यसको क्षमतालाई साहित्यले उपयोग गर्न सकेन भने साहित्यको विकास अव सम्भव छैन । त्यसैले बालसाहित्यको भूमिकाबारे चर्चा गर्दा नवीनतम् माध्यमहरूका उपयोगलाई अलग्याएर हेर्नु हुँदैन । सञ्चारको तिव्र विकास हुँदापनि अपाङ्गता भएका बालप्रतिभाहरू अभै कागजमा लेख्ने परम्परामा पुग्न सकिरहेका छैनन् । दृष्टिविहिन बालबालिकाहरूलाई पहुँचयुक्त पुस्तकालय चाहिन्छ । श्रव्यमा पुस्तक निर्माण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता अभै बसेको छैन । पैसाले विभिन्न सङ्घ संस्थालाई ठुला कुरा गर्न त सिकायो तर सत्यको नजिक पुग्न सिकाएन तिनीहरू कति पछि छन् भन्ने कुराको आँखा देखाएन । दातृ राष्ट्रहरूप्रति अपाङ्गता जगत ऋणी छ तिनीहरूले पैसाको खोलो बगाएका छन् तर काल्पनिक विकासको तस्वीर हेरेर नाटकीय रूपमा प्रस्तुत गरिएका प्रतिवेदनलाई वास्तविक मानेर खुसी मन प्रकट गर्नुले कताकता सत्यको मन दुख्दो रहेछ । नेपाल सरकारले पनि स्थानीय निकायका वडासम्म अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई निश्चित रकम छुट्याउने व्यवस्था गरेको छ । शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयले पनि अपाङ्गताका क्षेत्रमा ठूलो धनराशी खर्च गरेको छ । तर अपाङ्गता

भएका बालबालिकाहरूले तिनीहरूका लागि उपयुक्त माध्यममा बाल वा कुनैपनि साहित्य पढ्न पाएका छैनन् । यस विषयमा गरिएको लगानीको परिणाम खोज्न ढिला भैसकेको छ ।

नेपालको नवनिर्माणमा सबै बालसाहित्यकारले सामाजिक, सांस्कृतिक, हिस्साका साथै न्यायको संरचनागत हिस्सालाई पनि मेटाउने गरी साहित्यको सिर्जना गर्नु आवश्यक छ । विवाद वा द्वन्द्वबाट होइन सम्वाद र सहमतिबाट समस्याको समाधान गर्ने परम्पराको विकास गर्नु आवश्यक छ । बालसाहित्यमा सामन्ती सोच र संस्कार विभिन्न खालका लैङ्गिक, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक इत्यादि भेदभाव अन्याय, अत्याचार, शोषण, दमनलाई राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक मान्यता दिने मूल्य मान्यतालाई हटाउनु पर्छ । लोकतान्त्रिक संस्कार र व्यवहारलाई हुर्काउने र सामाजिक न्याय स्थापना गर्ने समावेशी सामाजिक राजनीतिक चिन्तन र व्यवहारलाई बढाउने खालको मूल्य मान्यतालाई बढाउनु पर्छ । साहित्य सर्जकहरूले अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई पनि महत्व दिई तिनीहरूलाई सामाजिकीकरण गर्नमा सहयोग पुऱ्याउने खालको साहित्य रचना गर्नु पर्छ । नयाँ नेपालको निर्माणमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समेटिएन भने विकासको गतिमा सिङ्गो युग पछाडि पर्छ । जतिसुकै विकासको नारा दिए पनि यो समाजको एउटा वर्ग मूलधारमा समाहित नभएमा त्यस प्रकारका विकासलाई फलदायी मान्न सकिंदैन, यसमा ध्यान दिनै पर्छ ।

बालसाहित्य र बालविकास:

बालबालिका देशका भविष्य हुन् । बाल्यकाल सिङ्गो जीवनको तयारी काल हो । व्यक्तिले भोजन, भाषा, भेषका साथै पारिवारिक, सामाजिक र सांस्कृतिक मूल्य मान्यताहरू बालक कालमा नै सिक्छन् । बाल मनोविज्ञानहरूले बालबालिकाको मानसिक विकासका ४ क्षेत्र पहिचान गरेको छ । बालसाहित्यले भाषिक ज्ञान, समावेश र संवेगात्मक क्षेत्रमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्छ भने सामाजिक क्षेत्रलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्छ । बालसाहित्य पढेर, सुनेर वा हेरेर बालबालिकाको भाषाको विकास, ज्ञानमा वृद्धि तथा उनीहरूको भावनात्मक, संवेगात्मक विकासमा

गहिरो प्रभाव पार्छ । साहित्यकार डा. तारानाथ शर्माका अनुसार अविकसित बालकलाई मनोरञ्जन दिदै निर्माणका कार्यतर्फ राष्ट्र, संस्कृतिको स्नेहतर्फ र ज्ञानतर्फ आकृष्ट गराउने काम बाल साहित्यको हो । बालसाहित्यको प्रयोजन, आवश्यकता र उपयोगितालाई निम्न रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

१. मनोरञ्जन
२. जिज्ञासाहरूको समाधान
३. ज्ञानको प्रवर्धन
४. चेतना र सोचको विकास एवं परिष्कार
५. सृजनशीलताको विकास
६. भाषिक क्षमताको विकास
७. चारित्रिक सुधार ।

जसमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाका स्थितिलाई कुन रूपमा लिइएको छ तिनीहरूका विषयमा कति पुस्तक प्रकाशित छन् । चित्र, कविता, निबन्ध, नाटक, उपन्यास, कथा कति लेखिए भन्नेकुरा खोज्ने हो भने एकदमै थोरै मात्र पुस्तक भेटिन सक्छ । स्रष्टाहरूले अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई महत्व नदिएको राम्रो उदाहरण हैन र ? यस विषयमा सर्जकहरूलाई ज्ञानको अभाव हुन सक्छ । यसर्थ सङ्घ संस्थाहरूले यसलाई बढी महत्व दिनु पर्ने हो ।

साङ्ग बालबालिकाहरूले बालसाहित्य पढ्ने अवसर पाएपनि अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू भने वञ्चितमा परेका छन् । उनीहरूका लागि लेखक, प्रकाशक, पुस्तकालय, सङ्घ संस्था, राज्य कसैले पनि पर्याप्त ध्यान दिएको पाइन्न । समाजका हरेक पक्षसँग अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई स्थान दिएर हेरियो भने तिनीहरूका आन्तरिक प्रतिभावाट देश र विश्व समाजले फाइदा पाउँछ । विकसित मुलुकहरूले जसरी महत्व दिएका छन् त्यस रूपमा हाम्रो देशको ध्यान नपुगेको हो । तर त्यस प्रकारको भेदभावपूर्ण व्यवहारबाट सिङ्गो समुदाय नै पछि परेको अनुभूति अवका पुस्ताले गर्नु हुन्न । बालसाहित्यसँग अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई जोडेर हेरिनु पर्छ । माथि जेजस्तो चर्चा गरियो ती सबै सुविधा, अधिकार, समस्या, अपाङ्गता भएका बालबालिकासँग पनि मिल्दा जुल्दा छन् ।

अपाङ्गता भएका बालबालिकाका समस्या र चुनौतीहरू

- उत्पादनसँग सम्बन्धित समस्या र हाँकहरू ।
- अवधारणा, नीति र कार्यक्रमको अभाव ।
- विषय विशेषज्ञताको अभाव ।
- व्यावसायिक बालसाहित्य कलाकार चित्रकार हरूको कमी ।
- नेत्रहीन बालबालिकाका लागि सुव्यवस्था र ब्रेललिपिको अभाव ।
- सांङ्केतिक भाषाको अभाव ।
- बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई चित्रयुक्त पुस्तकको अभाव ।
- विचार विषयवस्तुमा नवीनताको अभाव ।
- विषय विविधताको अभाव ।
- उचित सम्पादनको अभाव ।
- पूर्व परीक्षणको अभाव ।
- अनुवाद बाल साहित्यको कमी ।
- उपदेशात्मक शैली ।
- लेखन क्षमता वा समता विकास अवसरको अभाव ।
- साहित्य समीक्षाको अभाव ।
- प्रकाशक र बजारको समस्या ।
- नयाँ माध्यम प्रविधिको अव्यवस्था ।
- सचेतनाको अभाव ।
- पहुँचको समस्या ।
- आर्थिक समस्या ।
- पुस्तकालयको अपर्याप्तता ।
- सामाजिक अन्तर्क्रियाको अभाव ।
- भूमण्डलीय र नाफामुखी प्रस्तोताहरूको बढ्दो प्रभाव ।
- अपाङ्गता भएका बालबालिका मध्ये बौद्धिक, बहिरा र दृष्टिविहीनहरूलाई लक्षित गरेर साहित्य नलेखिनाले तिनीहरू हर क्षेत्रमा पछि परेका छन् यो पनि अभावको कारणमा आउँछ ।
- अभिभावकमा सचेतनाको अभाव ।
- सामाजिक अन्तर्क्रियाको अभाव ।
- अध्ययन अनुसन्धानको अभाव ।

बालसाहित्यको विकासका सुझावहरू

बालसाहित्यको विकास र बालबालिकाको विकास

अभिन्न विषय हो भन्ने कुरा राज्य तथा सरोकारवाला सबै निकाय र व्यक्तिहरूले स्वीकारेकै छ । बालसाहित्यको विकास र प्रबर्धनका लागि राज्य तथा निजी क्षेत्रले दीर्घकालीन नीति बनाउनु पर्छ । विशेषतः सरकारले बालसाहित्य विकासका लागि निम्न कार्य गर्नुपर्छ ।

१. सबै सरोकारवाला निकाय, व्यक्ति पक्षहरूलाई संलग्न गराई राष्ट्रिय बालसाहित्य नीति तर्जुमा गर्ने
२. बालसाहित्यका विकासमा राज्यको दायित्व किटान गर्ने ।
३. टेलिभिजन र रेडियोमा बाल कार्यक्रम प्रसारण गर्दा कार्यक्रमको अधि पछि र बीचमा प्रसारण गरिने विज्ञापनको समय र विज्ञापन गरिने विषयवस्तु बारे स्पष्ट नियम कानुन बनाउने ।
४. बालसाहित्यका क्षेत्रमा विशेषज्ञ तयार गर्ने । नेपालको नवनिर्माणको उद्देश्य कार्यक्रम र विषयवस्तुलाई बुझाउने र त्यसै अनुरूप मुल्य मान्यता सम्प्रेषण गर्ने । बालसाहित्य सृजना गर्ने शिक्षण, परीक्षण, कार्यशाला तथा उत्प्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
५. बालहितका विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूलाई बाल साहित्यका विकासमा लगानी गर्न आ-आफ्नो कार्यक्रममा बालसाहित्यको प्रबर्धनलाई समावेश गर्न अभिप्रेरित गर्ने दायित्वबोध गराउने ।
६. शिशु विद्यालयदेखि विश्वविद्यालयसम्म बालपुस्तकालय अनिवार्य गराउने र पुस्तकालय नीतिमा सार्वजनिक पुस्तकालयहरूमा कम्तीमा २५% र विद्यालयका पुस्तकालयहरूमा पाठ्यपुस्तक बाहेकका कम्तीमा ७५% बालसाहित्यका सामग्री र पुस्तक, पत्रपत्रिका, श्रव्य, श्रव्यदृश्य, क्यासेट, सिडि राख्न अनिवार्य गराउने ।
७. बालसाहित्यको अभिलेखन, अनुगमन, मूल्याङ्कन अनुसन्धान गर्ने गराउने व्यवस्था गर्ने । बालसाहित्य सम्बन्धी पुस्तक तथा अन्य कृतिहरूमा शोध तथा अनुसन्धान पत्रहरू, गोष्ठी पत्रहरू सङ्कलन गर्ने गराउने ।
८. बालसाहित्य विकास समिति/बोर्ड गठन गर्ने ।

बालसाहित्यको विकास र प्रवर्धनमा नेपालका विभिन्न प्रतिष्ठानहरू बालसाहित्यमा कार्यरत अन्य संस्थाहरूका साथै साभा प्रकाशनको भूमिका स्पष्ट पार्ने ।

९. बालसाहित्यका प्रवर्धनमा विश्वविद्यालय, क्याम्पस, विद्यालय, श्रव्य पुस्तकालय लगायत अन्य संस्थाको भूमिका स्पष्ट पार्ने ।
१०. टिकटक, फेसबुक, विज्ञापन, टेलिभिजन, कार्टुन आदिमा नग्न, छाडा र अश्लिल प्रवृत्ति देखाउन वा गर्न सुनाउन र प्रसारण गर्न रोक लगाउनु पर्ने ।
११. बालसाहित्यका सामग्रीको प्रकाशन, उत्पादन, पुस्तक प्रकाशकहरू अडियो तथा भिडियो कार्यक्रम उत्पादकहरू मिडिया हाउस र मिडिया उत्पादकहरूको भूमिका बढाउने पुस्तक प्रकाशन र विक्रि वितरणमा व्याप्त विकृति, अस्वच्छ प्रतिस्पर्धा हटाउने ।
१२. उद्योगी र अन्य व्यापारीले विज्ञापनदाताका हैसियतले बालसाहित्यमा पार्न सक्ने सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव र भूमिका स्पष्ट पार्ने र सकारात्मक भूमिका खेलन योगदान दिन प्रेरित गर्ने ।
१३. विश्वबालसाहित्यका उत्कृष्ट कृतिहरू नेपाली भाषामा अनुवाद र प्रकाशन गर्ने ।
१४. बालसाहित्यलाई सरल, सस्तो र छिटो तरिकाले देशव्यापी रूपमा पुर्‍याउन छापा माध्यमका साथै विद्युतीय सञ्चारलाई (श्रव्य) को व्यापक रूपमा उपयोग गर्ने ।
१५. वर्षेनी बाल कथानक फिल्म, रेडियो बाल नाटक, बालगीत र बालकथा नाटकहरूको श्रव्यमा उत्पादन गर्ने र बालसाहित्यको अर्न्तक्रियात्मक अडियो, भिडियो र पाठ्य वेबसाइट सञ्चालन गरी देशभरिका बिद्यालयमा पुर्‍याउने ।
१६. बालसाहित्यको महत्व र भूमिकाबारे देशव्यापी चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

बाल पुस्तकालय प्रकृति र व्यवस्थापन:

बालउपयोगी रमाइला र ज्ञानमूलक पाठ्य सामाग्रीहरू सङ्कलन गरी सेवा प्रदान गर्ने सामाजिक संस्था नै बाल

पुस्तकालय हो । खास गरी बालपुस्तकालयहरूको मुख्य उद्देश्य "पुस्तक पढ्नु रमाइलो हुन्छ (Reading is fun) भन्ने छाप पार्नु हो ता कि रमाइलो मान्दा मान्दै उनीहरूलाई पुस्तकालय जाने बानी बसोस् त्यसैले बाल पुस्तकालयका पुस्तकहरू विशेष गरी प्रभाव पार्ने खालका आकर्षक, रमाइला र सरल हुनु पर्छ । यसका अतिरिक्त धेरै बाल पुस्तकालयले बालपाठकहरूलाई बाल साप्ताहिक, मासिक वा वार्षिक रूपमा र राष्ट्रिय चार्डपर्वका बेला विशेष कार्यक्रमहरू जस्तै कार्टुन, फिल्म प्रदर्शनी, कथावाचन, मेला आदि आयोजना गरी उनीहरूलाई पुस्तकालय तर्फ आकर्षित गराउने गर्नु पर्छ ।

मानवजातीको इतिहास साहित्य दर्शन वा ज्ञानका शाखा, प्रशाखाहरू कागजमा लेख्ने परम्परा भएका कारणले ती जिवित रहेका हुन् । कागजी परम्परालाई विकसित मुलुकहरूले पनि उच्चतम रूपमा महत्व दिएका छन् । त्यहाँ ठुला ठुला पुस्तकालयहरू जिवित छन् । नवीनतम प्रविधिको पनि उच्च रूपमा विकास भएको छ । ती देशहरूले दुवै प्रविधिलाई समान महत्व दिएका छन् तर हाम्रो देशका पुस्तकालयहरू कागजि परम्पराहित पुस्तकालयको कल्पना गरिरहेका छन् । त्रिभुवन विश्वविद्यालयको पुस्तकालयले शोध कार्य सिडीमा माग गर्‍यो भुकम्पको समयमा लाखौं सोधपत्र लगायतका सिडीहरू नोक्सान भए । यसबाट ज्ञान र अनुसन्धान माथी गरिएको लापरवाहि वा सोचाइमा गम्भिरता नभएको भन्न सकिन्छ । हामी सुन्छौं सरकारका वोइभसाइट र सर्भरका कारणले कयौं सूचना तथा आवेदनहरू हराएर गए । यसको परिणाम राष्ट्रको गम्भिर क्षति हुन पुग्यो । आँखा अस्पतालमा साना बालबालिकाहरूको घुइँचो देख्दा हाम्रो भविष्यलाई कहलिलालादो स्थितीमा पुर्‍याउँछ । पठन संस्कृतिको विकासमा तिब्रतर रूपमा द्वास आइरहेको छ । साना बालकले मोवाइल नभई खाना खाँदैनन् । बालबालिकामा एकलै बस्ने वानि बसेको छ । यी र यस्ता नराम्रा वानीहरूको अन्त्यका लागि दिमाग र कलमको सम्बन्धवाट गरिने सिर्जनात्मक क्षमताका लागि पनि पठन संस्कृति विकास गर्नु अनिवार्य सर्त हो ।

बालपुस्तकालयका लागि सङ्कलन गरिने विविध पाठ्य सामाग्रीहरू

आवाज आउने पुस्तकहरू (श्रव्य पुस्तक), बाक्ला पाना भएका पुस्तक, चित्र, सरल चित्रकला, कार्टुन तथा कमिक्सका, संक्षेपीकृत प्रसिद्ध आख्यान साहित्यका पुस्तकहरू, चित्रमय शब्दकोश, विश्वकोश नक्साचित्र, स्कुलका पाठ्यपुस्तक, सामान्य ज्ञान, ज्ञानवर्धक पुस्तक, बालपत्रिका, बालगीत, जीवनी चित्रकला सिकाउने पुस्तक, बुद्धि लडाउने खेल चित्र, गाउँ खाने कथा, उखान टुक्का चुडिकला, हाँस्यव्यङ्ग्य, लोक साहित्यका पुस्तक, साथै विषय अनुसार वा तहअनुसार ब्रेल अक्षरले पनि सङ्कत गर्ने, पुस्तकको स्पाइनको तल विभिन्न रङ्गहरू स्टीकर, लेवल टाँसेर व्यवस्थापन गरिनु पर्छ ।

बाल पुस्तकालयको महत्व

स्कुलमा पाठ्य पुस्तकहरू केवल प्रत्यक्ष शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएका हुनाले दुवै ध्यान दिएर पढाउनु पर्ने, घोक्नु पर्ने, निश्चित समयमा पाठ पढी सिध्याउनु पर्ने हुन्छ । उनीहरूका लागि यस्ता कुरा पढ्ने, सुन्ने नियम, कर्तव्य जस्तो नै भएकाले पढ्दा पढ्दा दिक्क पनि लाग्छ । त्यसैले उनीहरू पाठ्यपुस्तकभन्दा अलग्गै खालका राम्रा चित्रहरू भएका रमाइला कथा, कविता, गीतका पुस्तकहरू आदि पढ्न मन पराउँछन् । यस्ता पुस्तकको सङ्कलन भएको बाल पुस्तकालयले खेल्ने भूमिकाको उच्च मूल्याङ्कन गरी बाल पुस्तकालयको स्थापना र बाल साहित्य सिर्जना गर्नुपर्छ । यसका साथै पुस्तकालयमा नियमित रूपमा विविध रमाइला कार्यक्रमहरू आयोजना गरी “पुस्तकालय एक रमाइलो घर” ठान्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ । पुस्तक किन्ने संस्कृतिको विकास गरी

पुस्तकप्रतिको रुची बालबालिका तथा अभिभावकले राख्नु पर्छ । यस्ता बाल पुस्तकालयहरूले ठूलो महत्व राख्छन् ।

सारांश

नेपाली बालसाहित्य विकासक्रमका दृष्टिले करिब १०० वर्ष नाघे तापनि कार्य कुशलताका दृष्टिले यो शैशवावस्थामै रहेको छ । बालबालिकाको विकासका लागि बालसाहित्यको भूमिकाबारे सारै कम चिन्तन र प्रयास गरिएको छ । नेपाली बालबालिकाको आफ्नो चाहना र आवश्यकता अनुसारको स्तरीय तथा उपयोगी बालसाहित्य उपभोग गर्न पाइरहेका छैनन् । बालबालिका र देशका भविष्य सपार्नका लागि अरू देशले बालसाहित्यका लागि गरेको लगानीका तुलनामा नेपाली बालसाहित्यमा गरिएको लगानी सन्तोषजनक छैन । बालसाहित्य प्रवर्धनप्रति गम्भिर चासो राख्ने र जिम्मेवारी वहन गर्ने निकायको अभाव छ । नेपाली बालसाहित्य कुनै योजना र गन्तव्य विना हिँडिरहेको छ । यसका लागि राज्य, अविभावक नागरिक समाज तथा बालबालिकाका हितसँग सरोकारवाला निकायले दायित्वबोध गरी नीति निर्माणदेखि कार्यक्रम तहसम्म मिलेर काम गर्नु पर्ने खाँचो छ । बालसाहित्यको विकास सङ्कलनका लागि पुस्तकालय अनिवार्य शर्त हो जहाँ ज्ञान विज्ञानका अनेक रूप सङ्कलित हुन्छन् । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विविधता र क्षमतालाई ध्यान दिई पुस्तकालय निर्माण गरिनु पर्छ जहाँ सबैको पहुँच सहज होस् । नेपालका सिमित ठाउँमा मात्र दृष्टिविहिनहरूका लागि पुस्तकालयको व्यवस्था भएकोले यस कार्यलाई सबै क्षेत्रबाट विकासको शिखरमा पुर्‍याउनु पर्ने आवश्यकता छ ।

समावेशी विकासका लागि अपाङ्गतामैत्री पुस्तकालय

रमेशबाबु तिवारी

अध्यक्ष, श्रव्य पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्र नेपाल, कीर्तिपुर ।

शिक्षा हासिल गर्न पाउनु सबै नागरिकको अधिकार हो । नेपालको संविधानले सामाजिक न्याय स्थापित गर्न समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरेको छ । प्रत्येक नागरिकलाई अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । शिक्षा राज्यले सञ्चालन गर्छ यसका लागि प्रत्येक नागरिकबाट कर उठाउँछ । तसर्थ सबै प्रकारका नागरिकलाई भेदभाव नगरी सेवा सुविधा वितरण गर्नु उसको दायित्व हो । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले राज्यको उत्पत्ती देखि नै सरकारले लागु गरेका नीति नियम मान्दै आएका छन् । तिनीहरूले राज्य निर्माणका लागि निर्ने करवाट अलग्गिनु पर्छ भन्ने माग कहिल्यै राखेनन् र राख्ने कुरा पनि भएन । यसर्थ अपाङ्गता भएका व्यक्ति र सांग व्यक्तिहरूका विच कुनै भिन्नता देखिन्न । तर वितरण प्रणाली अत्यन्त शोषणमूलक भएर देखा परिरहेको छ । यस्तो कि लिन जान्ने दिन नजान्ने । प्रविधिको विकास हुनुभन्दा अघि जुनसुकै सभ्यताका सास्त्रहरू पल्टाएर हेर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले अद्वितीय रूपका काम गरेका छन् र शिखर व्यक्तित्व भई सभ्यता र विश्व हाँकिरहेका छन् । समाजलाई चेतना प्रवाह गरिरहेका छन् । जुन कार्य राज्यको सुबिधाले होइन तिनीहरूको आन्तरिक विकासको परिणाम हो । यदि राज्यले तिनीहरूमा लगानि गरेको भए ती विशिष्ट प्रतिभा फुलेर मानव सभ्यतालाई अभूत कति सुन्दर बनाउथे होला ? मानिसको अंग भन्दा मस्तिष्क वा उसले थपेको बैचारिक क्षमता जुनसुकै सभ्यतालाई काम लाग्छ । बिगतमा पुस्तकालयहरू थिएनन् । आजको विकसित प्रविधि

थिएन तैपनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सङ्घर्ष गरेर अध्ययन अध्यापन गर्नु गराउनका साथै मानव सभ्यतालाई उच्च प्रेरणा र बिशाल मस्तिष्क छोडेर गएका छन् । जंग बहादुर बोगटी, अष्टावक्र, शुरदास, धृतराष्ट्र, हेलेन केलर, लुइजब्रेल, निकोलाई आस्ट्रोभोष्कि, भूमक घिमिरे, खगेन्द्र बहादुर बस्नेत, स्टेफेन हकिड, एनि सुलिभान जस्ता कयौं प्रतिभालाई अपाङ्गता भएकै कारण उनीहरूले दिएको विशिष्ट क्षमतामाथी कसैले प्रश्न उठाउन सक्छ र ? अतः प्रविधिको विकास शिखरमा पुग्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई त्यो सुबिधा र प्रविधिसंग जोड्न राज्य पछि हट्नु हुदैन । सर्वत्र पुस्तकालयको विकास भएको छ तर दृष्टिविहिनहरू पुस्तकालयको रमाइलो बाटिका भित्र विभिन्न पुस्तकका पाना पल्टाई पल्टाई रमाउन नपाउदाको पिडा कस्तो होला ? साथै अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि पुस्तकालय सम्मको पहुँच अभिवृद्धि (अपाङ्गता मैत्री) गर्नुपर्छ । मानव भएर मानवनिर्मित ज्ञानलाई मष्तिस्क विकासमा प्रयोग गर्न नपाउँदा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि कहलिल्लागदो छ ।

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दवावको परिणाम स्वरूप विभिन्न प्रकारका शैक्षिक नीति तथा कार्ययोजनाहरू बनेका छन् । नेपालमा पनि तिनीहरूलाई समावेश गर्न नीति नियम र कार्ययोजना बन्दै आएका छन । तर राज्यबाट उपलब्ध गराउने सुबिधा तिनीहरूका पहुँचमा पुग्न सकिरहेको छैन । दृष्टिविहिन र अन्य अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको देशका हरेक विश्वविद्यालय तथा तिनका आंगिक क्याम्पसमा अध्ययन गर्नेहरूको संख्या ठुलो छ । सांग व्यक्तिहरू पुस्तकालयमा जान्छन् तर दृष्टिविहिनहरू प्राध्यापकहरूले पढाएको र साथीहरूको सहयोगको भरमा अध्ययन गर्दै आएका छन । पुस्तक पढ्नु, लेख्नु, सुसुचित हुनु, अनुसन्धान गर्नु सबै प्रकृतिका विद्यार्थीको अधिकार हो । तर दृष्टिविहिनहरूका लागि ती पुस्तकालयका कोठाहरू ओडार समान भएका छन् । जहाँ तिनीहरू मैत्री पुस्तकहरू हुन्नन् त्यस्ता ठाउँहरूको पक्ष

जतिसुकै उज्यालो भएपनि दृष्टिविहिनको हकमा अँध्यारो छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सेवाका लागि खुलेका सङ्घ संस्थामा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त भएको पनि धेरै लामो भइसक्यो । सेवा र सुबिधा सम्बन्धी गोष्ठी, सेमिनारहरू ठुला होटेलमा गरेको पनि धेरै भइसक्यो । तर ती गोष्ठीका निष्कर्ष कार्यान्वयनको पक्ष फितलो छ । अपाङ्गता भएका पाठकका लागि पुस्तकालयको उचित व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

वि.सं. २०७५ सालमा खुलेको श्रव्य पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्र नेपालले दृष्टिविहिन मैत्री पुस्तक निर्माण गरेर विभिन्न आयोगमा प्रतिस्पर्धा गर्न सहयोग गर्दै आएको छ । यसको सकारात्मक परिणाम आइरहेको छ । थुप्रै दृष्टिविहिनले शिक्षक सेवा आयोग, लोक सेवा आयोगमा सफलता हासिल गर्नु भएको छ । स्थानीय निकायबाट समय समयमा प्राप्त हुने सिमीत रकमका आधारमा यस संस्थाले गरेको काम सन्तोषजनक छ । यो संस्था नेपाल सरकार र विश्वविद्यालयको कार्यक्रमलाई श्रव्य पुस्तकका माध्यमबाट छिटो, सरल र सहज सहकार्य गर्न इच्छुक छ । विगतमा दृष्टिविहिनहरूको शिक्षा दोस्रो व्यक्तिको सहयोगबाट चल्दै आएकोमा समयको प्रतिकुलता र गतिसँगै अन्य व्यक्तिको कार्य व्यस्तताले तिनीहरूको शिक्षामा गम्भिर असर पुर्‍याएको छ । दृष्टिविहिन मैत्री बनाउनका तथा सरकारले राखेका शैक्षिक उद्देश्य पुरा गर्नका लागि मुद्दित सामग्रीलाई श्रव्यमा उत्पादन गर्नु आवश्यक छ । नेपालको संविधानले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मौलिक हक सुरक्षित गरेको छ । ब्रेलको वैकल्पिक सामग्रीका रूपमा श्रव्य पुस्तकको निर्माण गरी सहजीकरण गर्न सकिन्छ । दृष्टिविहिन मैत्री पुस्तकालय पर्याप्त रूपमा हुन नसकेको अवस्थामा राज्यको श्रोतबाट तिनीहरूलाई सुविधा दिनु तिनीहरू मैत्री पुस्तकालय निर्माण गर्नु नितान्त आवश्यक छ । संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय मानव अधिकारसम्बन्धी घोषणा पत्र सन् १९४८ र बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि सन् १९८९ ले आधारभूत तहसम्म अधिकारको रूपमा निःशुल्क शिक्षा सबैले पाउनु पर्ने उल्लेख गरेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समतामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय

प्रामाणिक नियमहरू सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दशक सन् १९९३-२००२, सालामान्का घोषणा सन् १९९४, संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, सन् २००६ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका सबैलाई शिक्षाको राष्ट्रिय कार्यक्रमको मूलधारमा समावेश गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन् । साथै इन्वोन घोषणा, सन् २०१५ ले विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाको शिक्षा प्रवर्धन गर्नका लागि नीतिगत सुधार गर्न सरकारलाई प्रेरित गरेको छ । नेपालले जोमटिन घोषणा, सन् १९९०, डाकार सम्मेलन सन् २००० र सहस्राब्दी विकास लक्ष्य सन् २००० लगायतका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा सबैका लागि शिक्षाको प्रतिबद्धता जाहेर गरी अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षा प्रवर्धनका लागि समेत नीतिगत एवम् कानूनी सुधारका प्रयासहरू गर्दै आएको छ । यिनै आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समावेशी शिक्षा अन्तरगत समावेशी पुस्तकालयको आवश्यकता छ ।

अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान र अपाङ्गताको प्रकृतिको आधारमा विशेष व्यवस्थाका साथ उपलब्ध गराइने शिक्षा पद्धतिलाई विशेष शिक्षाको रूपमा स्वीकार गरी बहिरा, शारीरिक, दृष्टिविहीन र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष विद्यालयको व्यवस्था गरिएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सन्दर्भमा पहुँचयुक्त र विद्यालयसम्म पुग्ने वातावरणको विकास गर्न विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसअन्तर्गत श्रोत कक्षाहरूको सञ्चालन, लेखाजोखा केन्द्रहरूको स्थापना, ब्रेल लिपि र पहुँचयुक्त पाठ्यपुस्तकका साथै साङ्केतिक भाषासहितका पाठ्यसामग्रीको व्यवस्था गरिएको छ । विद्यालयका भवनहरूलाई सबै खाले अपाङ्गता मैत्री तुल्याउने नीति अवलम्बन गरिएको छ तर व्यवहारमा लागु गरिएको छैन र पुस्तकालय तिनीहरूमैत्री बनाउने योजना तथा कार्यक्रम देखिन्न ।

नेपालको संविधान

संविधानका विभिन्न धाराहरूमा अपाङ्गता भएका नागरिक भनेर विशेष व्यवस्था गरिएको छ । जस्तो:

धारा ३१ - शिक्षा सम्बन्धी हक: (१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुने छ ।

(३) अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्चशिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपी तथा बहिरा र स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने छ ।

(५) नेपालमा वसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी ऐन, २०७४

परिच्छेद ५ मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क शिक्षा, आवासीय, प्रविधिक शिक्षा, उपयुक्त भाषा र भौतिक सुविधा, छात्रवृत्ति तथा गुणस्तरिय शिक्षाका लागि शिक्षक तालिम र उपयुक्त शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, २००६

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि २००६ (Convention on the Rights of Person with Disabilities and Optional Protocol (UNCRPD - 2006) को अनुमोदन समेत भैसकेको र नेपाल त्यसको पक्ष राष्ट्र भएको छ । यसको धारा २४ को दफा ३ क.मा ब्रेल वैकल्पिक लिपि सम्बर्द्धनात्मक तथा वैकल्पिक तरिका साधन र ढाँचा तथा पूर्वाभास र गमनशील सीप सिक्न सहज तुल्याउने साथै दौतरीबाट सिक्ने कला र परामर्श सहज बनाउने उल्लेख छ भने यसै धाराको दफा

३ ग. मा दृष्टिविहीन, बहिरा, वा श्रवण दृष्टिविहीन व्यक्ति खासगरी बालबालिकाहरूलाई त्यस्ता व्यक्तिहरूकालागि सबैभन्दा उपयुक्त भाषा र तरिका तथा सञ्चार माध्यमबाट एवम् प्राज्ञिक र सामाजिक विकासलाई अधिकतम बनाउने वातावरणहरूमा शिक्षा प्रदान गरिएको सुनिश्चित गर्ने उल्लेख छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट स्वीकृत राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ को नीति नं १०.२६.१ मा देशभरि सञ्चालित सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालय तथा वाचनालयहरूलाई राष्ट्रिय प्रणालीमा आवद्ध गरी तिनीहरूको संरक्षण सुदृढिकरण एवं विकास गर्ने र पुस्तकालय तथा वाचनालयको पहुँच नपुगेको स्थानमा योजनावद्ध विकास गर्दै लगिने छ भन्ने उल्लेख छ । त्यस्तै नीतिको बुँदा नं १०.२८.८ मा सुस्त श्रवण भएका बालबालिकालाई सांकेतिक भाषा तथा दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टि भएका बालबालिकालाई ब्रेल लिपीमा मात्र सिमीत नगराई अन्य उपकरणको प्रयोगबाट पनि सिक्न सक्ने सम्भाव्य विकल्पको खोजी गरी उपयुक्त अवसर प्रदान गरिने छ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । श्रव्य पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्र नेपाल यसका लागि सकेको योगदान गर्न तयार छ ।

निष्कर्ष

नेपाल सरकारले नीति बनाएको छ । हरेक नीति तथा कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई नछुटाई जोडेको छ । समावेशी शिक्षालाई सफल पार्ने प्रयत्न गरेको छ । रकम समेत विनियोजन गरेको छ । स्थानीय ऐन तथा नियममा अपाङ्गताको सवाल छुटाएको छैन । पुस्तकालय अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि अनिवार्य शर्त मानी नीति बनाएको छ । अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा सन्धि महासन्धिमा समर्थन गरी तिनलाई पछ्याउने प्रयत्न गरेको छ । नेपाल सरकारले नीति निर्माण गर्दा सन्धि महासन्धिले घोषणा गरे बमोजिम आफ्नो देश अनुकूल गरेको छ । तर कता कता के नमिलेको जस्तो महशुस हुन्छ । म यस लेखमार्फत् शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थमन्त्रालय, विश्वविद्यालय अनुदान आयोग लगायत सबै निकायको ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छु ।

पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयको आरोह-अवरोह

✍ सूर्यबहादुर क्षेत्री

उप-पुस्तकालयाध्यक्ष

वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, पोखरा क्याम्पस, पोखरा

छयालिसको दशकमा पोखराको महेन्द्रपुलमा एउटा सानो वाचनालय थियो । यसलाई नगर वाचनालय भनिन्थ्यो । बहालको घरमा सञ्चालन गरिएको त्यस वाचनालयमा पढ्नका लागि १२-१५ शीर्षकका पत्रपत्रिका, ८-१० वटा वेञ्च, ३-४ वटा टेबुल र पुस्तक राख्ने २-३ वटा सोकेसहरू थिए । अन्दाजी एक-डेढ सयको सङ्ख्यामा पुस्तकहरू थिए होलान् । तर प्रयोगमा आउने किसिमका भने खासै थिएनन् । पाठकका रूपमा कहिलेकाहीँ साथीहरूसँग जाने गरेकाले मलाई यति कुरो हेक्का छ । यो वाचनालय नगरपालिकाले अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चार वर्षको अवसरमा वि.सं. २०३८ को अन्त्यतिर महेन्द्रपुलस्थित आफ्नै भवनमा सञ्चालन गरेको थियो । तर सञ्चालनको केही वर्षमा नै यसलाई बन्द गरेर बहालमा होटल राख्न दिएपछि जनस्तरबाट व्यापक विरोध भयो । 'वाचनालय मदिरालयमा परिणत भयो' भनेर पत्रपत्रिकाहरूले मुख्य समाचार नै बनाए । पत्रकार र साहित्यकारहरूले पटक-पटक दबाव दिएपश्चात् आफ्नो गल्ती सच्याउँदै नगरपालिकाले जनआन्दोलनको पूर्वसन्ध्यामा महेन्द्रपुलस्थित अनिल वैद्यको घरमा कोठा बहालमा लिएर पुनः वाचनालय सञ्चालन गरेको थियो । यसको करिब एक वर्षपछि होटलसँगको सम्झौता अवधि पूरा भएकाले होटललाई हटाएर वाचनालय पूर्ववत ठाउँमा स्थानान्तरण गरिएको थियो ।

यही सेरोफेरोमा राजनीतिक व्यवस्था परिवर्तन भयो । व्यवस्था परिवर्तनसँगै पुस्तकालयको पक्षमा नयाँ लहर देखा पर्यो । लामो कसरतपछि जनचाहनाबमोजिम पोखराका दुई वटा संस्थाहरू पोखरा नगरपालिका र पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घ अग्रसर भए । फलस्वरूप सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना सम्बन्धमा २०४७ माघ २४ गते सम्बद्ध सरोकारवालाहरू बीच बैठक बसी साहित्यकार श्याम गोतामेको संयोजकत्वमा पाँच सदस्यीय सम्भाव्यता अध्ययन समिति गठन गरियो । पुस्तकालय बनाउने विषयमा पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घमा बसेको पहिलो बैठकमा यी दुई वटा संस्थाका प्रतिनिधिहरूसहित पुस्तकालयकर्मी, सञ्चारकर्मी, साहित्यकार, व्यावसायी, समाजसेवी, राजनीतिकर्मी र विद्यार्थीहरूको सहभागिता थियो ।

अध्ययन समितिलाई प्रदान गरिएको कार्यादेशबमोजिम २०४७ फागुन १२ गते पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरू बीच दोस्रोपटक बैठक बसी समितिले संक्षिप्त प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्‍यो । यसको सार- 'नगर वाचनालयको स्तरोन्नति गरी सार्वजनिक पुस्तकालयको रूपमा स्थापित गर्ने, नगरपालिकाले वार्षिक रूपमा अनुदान दिने र नागरिक सहभागितामा व्यवस्थापन समितिमार्फत् सञ्चालन गर्न उपयुक्त हुने' भन्ने थियो । यस प्रकारको मोडेलबाट पुस्तकालय सञ्चालन गर्दा नागरिक सहभागिता, अपनत्व, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरूसँग सहकार्य गरी सहयोग जुटाउन सहज हुनुका साथै पुस्तकालय दिगो र प्रभावकारी हुन सक्ला भन्ने थियो । बैठकका सहभागीहरूले अध्ययन समितिको प्रस्तावमा सहमति जनाएपछि महेन्द्रपुलस्थित वाचनालय सञ्चालन भएको भवनलाई आवश्यकता अनुसार मर्मतसंभारका लागि पोखरा नगरपालिकालाई अनुरोध गर्ने निर्णय भई बैठक टुडिगएको थियो । तर पूर्व निर्णयबमोजिम कार्यान्वयन प्रक्रिया अघि बढाउने क्रममा नगरपालिकाको ढिलासुस्तीका कारण

कुरा नमिलेपछि संयोजकले राजीनामा दिएकाले पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घका तत्कालीन अध्यक्ष फणिन्द्रमान श्रेष्ठको अध्यक्षतामा २०४८ फागुन २६ गते उद्योग वाणिज्य सङ्घमा अर्को बैठक बसी साहित्यकार सरूभक्त श्रेष्ठलाई कार्यबाहक अध्यक्ष र सदस्य अर्जुन श्रेष्ठलाई सचिवको जिम्मेवारी प्रदान गरियो । बाँकी सदस्यहरूलाई यथावत कायम गरियो । अघिल्लो बैठकको कार्यादेशबमोजिम पुनर्गठित कार्यसमितिको पहलमा सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धमा दुई वटा संस्थाहरू (नगरपालिका र उद्योग वाणिज्य सङ्घ) बीच सहमति कायम भयो । फलस्वरूप पुस्तकालय व्यवस्थापन समितिको निर्णयद्वारा नगर वाचनालयको नाम परिवर्तन गरी वि.सं. २०४९ वैशाखमा 'पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय' राखियो । पुस्तकालयको विधान तयार भई २०४९।०६।१२ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीमा दर्ता गरियो । पोखरा नगरपालिका र पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घ संरक्षक संस्था रहने गरी विधानमा व्यवस्था गरियो । यी सबै कामहरू आपसी सहमतिले भएका थिए । पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयको नामबाट संस्था सञ्चालन भएको एक वर्षपछि तत्कालीन पोखरा नगरपालिकाका मेयर भोला थापा र पुस्तकालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष सरूभक्त श्रेष्ठ बीच २०५०।०६।१२ गते समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर भयो । यस प्रकार स्थानीय निकाय, उद्योग वाणिज्य सङ्घ र नगरवासीहरूको संयुक्त प्रयासमा खुलेको पोखराको पहिलो पुस्तकालय बन्न पुग्यो ।

समझदारीपश्चात् पुस्तकालय सञ्चालित भवनलाई नगरपालिकाले मर्मतसंभार तथा रङ्गरोगन गर्नुका साथै आवश्यक फर्निचरहरू र पोखरा उद्योग वाणिज्य सङ्घले पुस्तकहरू उपलब्ध गराएको थियो । पुस्तकालय सञ्चालन भएको केही वर्षपछि भवनमा पानी चुहिने समस्या देखिएकाले वि.सं. २०५६ वैशाखमा नगरपालिकाकै महेन्द्रपुलस्थित दक्षिणतर्फको दोस्रो भवनमा सारियो । यसको दुई वर्षपछि उक्त भवनको माथिल्लो तलाको बाँकी

खुला भागमा थप दुई वटा कोठा विस्तार गरी भवनको क्षमता अनुसार पूरै भाग प्रयोगमा ल्याइयो । यस प्रकारले यी दुई वटा भवनमा पुस्तकालय तीन दशक अवधिसम्म सञ्चालन भयो । स्थापनाको करिब १० वर्ष अर्थात् वि.सं. २०५९ पुससम्म एक जना सहायकस्तर र एक जना कार्यालय सहयोगी गरी दुई जना कर्मचारीसहित पत्रपत्रिकाको वार्षिक ग्राहक शुल्क नगरपालिकाले उपलब्ध गराएको थियो भने यसपछि ती कर्मचारीहरू फिर्ता गरी वार्षिक रूपमा दुईदेखि तीन लाखसम्म अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको थियो । तर वि.सं. २०७४ देखि महानगरपालिका आफ्नो ऐतिहासिक दायित्वबाट अलग भयो । यसपछि पुस्तकालयले पोखरा महानगरपालिकाबाट अहिलेसम्म कुनै पनि प्रकारको अनुदान लिएको छैन ।

यो लामो अवधिमा पुस्तकालयले स्थानीय निकायदेखि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरूसँगको सहकार्यका आधारमा आफ्नो सेवा र सुविधालाई यथासंभव व्यवस्थित गर्दै आएको छ । स्थापनाको दशकमा डानिडा र युनेस्कोको सहयोगमा सन् १९९४-०९९ मा सञ्चालित नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत वि.सं. २०५२ मा पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयसमेत समेटिएकाले यसअन्तर्गत धेरै नै सुधारात्मक कार्यक्रमहरू भए । यद्यपि यो परियोजना छोटो अवधिको थियो तापनि प्रारम्भिक अवस्थामा विकासको कोसेढुङ्गो सावित हुन पुग्यो । सन् २००४ देखि अमेरिकन दूतावाससँगको सहकार्य आजपर्यन्त कायम छ । यसबारे अमेरिकी दूतावाससँग २०६० आश्विन ७ मा सहमतिपत्रमा दुई पक्षीय हस्ताक्षर भई सोही वर्ष माघ २२ देखि पुस्तकालयअन्तर्गत 'सामुदायिक सम्बन्ध केन्द्र' सञ्चालन गरियो । हाल यो 'अमेरिकन कर्नर' को नामबाट सञ्चालित छ, जुन पुस्तकालयको विकासमा अर्को टर्निङ प्वाइन्ट थियो । अमेरिकन दूतावाससँगको सहकार्यले पुस्तकालय साधन र स्रोतले सम्पन्न बन्नुका साथै थप व्यवस्थित बनेको छ ।

पुस्तकालयका पाठक, आजीवन र संस्थागत सदस्यहरू छन् । यो तीन दशक लामो यात्रा अवधिभर पुस्तकालयले पठन संस्कृतिको विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । आम पाठकहरूका लागि अध्ययन एवं बौद्धिक बहस गर्ने सार्वजनिक स्थल बनेको छ । विविध प्रतियोगिता र खेलहरूका कारण बालबालिहरूको व्यक्तित्व विकास र सिकाइ केन्द्र बनेको छ । कलेज पढ्ने विद्यार्थीहरूका लागि लोकसेवा र छात्रवृत्तिमा विदेश जानेहरूका लागि तयारी केन्द्र तथा लेखक र पाठक बीच अन्तरक्रिया गर्ने उपयुक्त स्थल बनेको छ । वृद्धवृद्धाहरूका लागि भेटघाट गर्ने र फुर्सदको समय बिताउने माध्यम बनेको छ । पुस्तकालयभित्र मात्र सीमित नभई हरेक वर्ष बाह्य विज्ञहरूमार्फत लैङ्गिक हिसाबारेको जनचेतनामूलक कार्यक्रम, फोहरमैला व्यवस्थापन, वातावरण, पर्यटन, महिला उद्यमशीलता एवं अभिव्यक्ति कला विषयक तालिम, कार्यशाला गेष्ठीलगायतका समुदाय केन्द्रित कार्यक्रमका साथै व्यवस्थापन समितिका पुस्तकालय विषयका विज्ञ सदस्यहरूमार्फत पोखरा क्षेत्रमा पुस्तकालय व्यवस्थापनबारे तालिम तथा प्राविधिक परामर्शसमेत प्रदान गर्दछ । सुरुदेखि नै पुस्तकालय दिवस मनाउने कार्यमा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । यस प्रकारका विविध समाजोपयोगी कृयाकलापहरूका बाबजुद अनेकौं उतारचढाबहरू व्यहोर्दै अविचलित रूपमा अघि बढेको यस पुस्तकालय यतिखेर कठिन मोडमा उभिएको छ ।

पुस्तकालयको आफ्नो निजी भवन नभए तापनि महानगरपालिकाको भवनमा सञ्चालन भएकाले भवनको अभाव थिएन । तर महानगरपालिकाले २०७९ असोजमा विनाविकल्प पुस्तकालय सञ्चालित भवन भत्काएपछि अन्यौलको अवस्था सिर्जना भएको हो । अहिले यो पुस्तकालय अस्थायी रूपमा पोखरा नयाँबजारस्थित क्षेत्री समाजको नवनिर्मित सङ्ग्रहालय भवनमा सारिएको छ । यस अघि पुस्तकालय रहेको ठाउँमा भण्डा पार्क र आर्ट ग्यालरी रहेको ठाउँमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण

भइरहेको छ । यो अवस्था नआओस् भन्नका लागि पोखरा महानगरपालिकाले पुस्तकालय सञ्चालित पुरानो भवन भत्काउने निर्णय गर्नुपूर्व र निर्णय गरेपछि पनि पुस्तकालयको तर्फबाट गण्डकी प्रदेशका तत्कालीन मुख्यमन्त्रीलगायतका मन्त्रीहरू र महानगरपालिकाको मेयरसँग पटक-पटक औपचारिक भेट तथा सार्वजनिक कार्यक्रमहरू गरी उपयुक्त विकल्पहरूबारे अनुरोध गर्दै आएको थियो । पोखराको नयाँबजारस्थित सङ्ग्रहालय परिसर पहिलो प्राथमिकता र यसबाहेकका अन्य पायक पर्ने स्थानहरू- सभागृहचोक, अमरसिंहचोक र त्यो नभएमा महेन्द्रपुलस्थित सुरूमा लाईब्रेरी र यसपछि आर्ट ग्यालरी रहेको ठाउँमा पोखराको मौलिक संस्कृति झल्कने कलात्मक एवं सुविधासम्पन्न बहुतले भवन निर्माण गरी नगरवासीलाई पुस्तकालय सेवा सुनिश्चित गर्ने भन्ने थियो । आम बौद्धिक समुदायको विश्वासको धरोहर पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयलाई थप स्तरोन्नति गरी व्यवस्थित रूपमा आफ्नै भवनमा सञ्चालन गर्ने र योबाहेक नाम परिवर्तन गरी 'महानगर पुस्तकालय' वा 'गण्डकी प्रदेश पुस्तकालय' को रूपमा रूपान्तरण गर्न सकिने पुस्तकालय समितिको सुझाव थियो । ऐतिहासिक धरोहर जीवन्त बनोस् अनि नागरिकहरूले स्वतन्त्र रूपमा अध्ययन गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित बनोस् भन्ने मनसायका साथ यो प्रस्ताव गरिएको थियो । पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति र यसको एक जिम्मेवार सदस्यका नाताले पुस्तकालयको निरन्तरता र स्थायित्वका लागि जे जति गर्नुपर्थ्यो र जहाँ जानुपर्थ्यो त्यो सबै गरियो । तर पुस्तकालयको प्रस्तावबारे कतैबाट पनि सुनुवाइ भएन ।

कास्की-पोखराको पुरानो र जीवन्त सार्वजनिक पुस्तकालयलाई कहाँ सार्ने भन्ने निक्यौल नहुँदै पोखरा महानगरपालिकाले ३५ दिने सूचना प्रकाशित गरी २०७९ भदौ २३ गते बिहान अचानक पुस्तकालय भवनको बरण्डा र रेलिङ भत्काइदिएपछि पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति, पूर्व अध्यक्षहरू, आम पाठक, शुभेच्छुक तथा

सञ्चार जगत्ले विकल्पबारे व्यापक रूपमा आवाज उठाए । यसको प्रत्युत्तरमा सार्वजनिक अभिव्यक्ति र २०७९।०५।२४ मा 'ध्यानाकर्षण' शीर्षकको विज्ञप्तिमार्फत महानगरका मेयर धनराज आचार्यले पृथ्वीचोकमा 'पोखरा भवन' बनाउन लागिएकाले उक्त भवनको एउटा तलामा पुस्तकालय राखिने र त्यो भवन नबन्दासम्म पुस्तकालयलाई उचित स्थानमा व्यवस्थापन गरिने बताएका थिए । अन्तिम अवस्थामा पुस्तकालय सार्नका निम्ति उपयुक्त ठाउँको खोजी गर्ने क्रममा गण्डकी प्रदेश सरकारदेखि महानगरपालिका र ९ नं वडा कार्यालयमा हार गुहार गरियो । सबैभन्दा पहिले अस्थायी रूपमा नयाँबजारस्थित प्रदेश सङ्ग्रहालयको खाली सटर भवनमा प्रस्ताव गरिएकोमा नयाँ भवन निर्माणको प्रक्रियामा रहेकाले सम्भव नहुने बताएपछि त्यसको नजिकै क्षेत्री समाजको नवनिर्मित सङ्ग्रहालय भवन उपयुक्त हुने ठहर गरियो । क्षेत्री समाजको भवनमा स्थानान्तरण गर्न पोखरा महानगरपालिका ९ नं वडा कार्यालयले सहजीकरण गरिदिएपश्चात् पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति र क्षेत्री समाजका पदाधिकारीहरू बीच छलफल भई सहमति गरियो । तर यसबारे महानगरपालिका, वडा कार्यालय, क्षेत्री समाज नेपाल केन्द्रीय समिति र पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति बीच मौखिकबाहेक लिखित समझदारी भएको छैन । यद्यपि क्षेत्री समाजले शुल्क नलिने गरी पुस्तकालय सञ्चालनका लागि भवन दिए बापत पोखरा महानगरपालिकाले क्षेत्री समाजको नवनिर्मित भवनको चौथो तलामाथि ट्रेस (सेड) निर्माण गरिदिएको छ । यस्तो अन्यौलमय अवस्थामा पनि पुस्तकालय सेवाको निरन्तरताका लागि पुस्तकालय व्यवस्थापन समितिले मेयरको प्रस्तावलाई शिरोपर गरी एक हप्ताभरिको अथक परिश्रमका साथ २०७९ असोज १६ गते महेन्द्रपुलको भवन खाली गराई पुस्तकालयका सम्पूर्ण सामग्रीहरू नयाँबजारस्थित क्षेत्री समाज भवनको दोस्रो तलामा

सारियो । त्यहाँ आवश्यकताबमोजिम सुरक्षा गेट, शौचालयको पुननिर्माणदेखि आन्तरिक पार्टिसन तथा सजावटका कार्यहरू पूरा गरी मङ्सिरको तेस्रो हप्ताबाट पुस्तकालय सेवा सञ्चालन गरियो । सेती नदीको किनारमा रमणीय एवं शान्त ठाउँ भएकाले अध्ययन अनुसन्धानका लागि अति नै उपयुक्त छ । सुरूका केही महिना पाठकहरूमा अलमलको अवस्था देखिए तापनि पुस्तकालयप्रतिको लगाव, स्रोत, सामग्रीहरूको उपलब्धताको साथै समुदाय केन्द्रित कार्यक्रमहरूका कारण पाठकहरूको आकर्षण बढ्दो छ । यस प्रकार अहिले उचित व्यवस्थापनसहित पुस्तकालयलाई निरन्तरता प्रदान गर्न पाएकोमा प्रसन्न हुनु र महानगरपालिकाद्वारा निर्माण गर्ने भनिएको भवनको प्रतीक्षा गर्नुबाहेक पुस्तकालयसँग अन्य विकल्प नभएको अवस्था छ ।

सबैभन्दा गम्भीर चासो र चिन्ताको विषय पोखराको प्रमुख व्यापारिक केन्द्र महेन्द्रपुलमा रहेको पुस्तकालयलाई हटाएर महानगरले निर्माण गरेको भण्डा पार्कलाई मेयर धनराज आचार्यले पर्यटकीय प्रोजेक्टका रूपमा लिएका छन् र यसले पोखराको पर्यटनलाई प्रवर्धन गर्ने बताइरहेका छन् । पुस्तकालय र भण्डा पार्कको विषयमा समयले नै मूल्याङ्कन गर्ला । पोखराको पृथ्वीचोकमा बन्ने भनिएको 'पोखरा भवन' कहिले बन्छ ? अनि पुस्तकालय भवन भत्काउने बेलामा मेयरले लिखित र सार्वजनिक रूपमा गरेका बाचा पूरा गर्छन् कि गर्दैनन् प्रतीक्षाकै विषय छ । एक्काइसौं शताब्दीमा राष्ट्रका कुनै पनि निकाय प्रमुख, राजनीतिक र प्रशासनिक नेतृत्व वर्गले पुस्तकालयप्रति गरेको अपहेलनाका कारण उनीहरूको निधारमा कलङ्कको टीका नलागोस् । स्वतन्त्र रूपमा अध्ययन गर्न पाउने नागरिकहरूको नैसर्गिक अधिकार सुनिश्चित होस् । आम बौद्धिक जगत्को विश्वासको धरोहर पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय जीवन्त बनोस् भन्ने हाम्रो चाहना हो ।

मोती पुस्तकालयको अविराम यात्रा

सन्देश लामिछाने
मोती पुस्तकालय, पर्वत

मोती सामुदायिक पुस्तकालय पर्वत जिल्ला फलेवास नगरपालिका वडा नं. ५ खानीगाउँमा वि.सं. २०१६ सालमा स्थापना भएको हो । यो पुस्तकालय संस्थापकको घरको एउटा कोठाबाट सुरु भएको थियो । हाल तिनतले सामुदायिक भवनमा अवस्थित छ । वि.सं. २०१६ देखि वि.सं. २०८० सम्मको यात्रामा कोठाबाट शुरू भएको पुस्तकालय जहाँ आफूले पढेका पुस्तकहरू अरुले पनि पढ्न पाउने व्यवस्था होस भन्ने देखि लिएर आफूसँग भएका पढिसकिएका पुस्तकहरू अन्य व्यक्तिहरूले पनि जम्मा गर्दै जाँदा अहिले सम्म २२ हजार ५ सय भन्दा धेरै किताबहरू यस पुस्तकालयमा सङ्कलित छन् । पुराना किताबदेखि हालै प्रकाशन भएका किताब सजिलै र छिटो पाइने हुँदा यस पुस्तकालयमा वि.सं. २०७९ सालको तथ्यांक अनुसार १ वर्षमा १२ हजार ८ सय १० पुस्तक पढ्नेहरूमा महिलाहरू ५५ प्रतिशत, पुरुष ४५ प्रतिशत छन् । जातजातिहरूमा ब्राह्मण ५३ प्रतिशत, दलित ३६ प्रतिशत अन्य ११ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

तीनर्षको किताब घर लगेर पढ्ने र अवलोकन गर्नेको तथ्याङ्क

संरक्षक सदस्य, आजीवन सदस्य र साधारण गरी ६०० जना सदस्यले पुस्तकालयबाट किताब घरमा पढेको देखिन्छ । जसमा ब्राह्मण ३०० जना, दलित २१५ जना अन्य ८५ जना रहेका छन् । संरक्षक सदस्य ८२ जनामा ३१ जना, आजीवन सदस्य २७७ जनामा ९१ जना र साधारण सदस्य ५३८ जनामा ४७८ जनाले पढेको देखिन्छ । किताब लगेर पढ्नेहरूको क्रम निरन्तर घट्दै गएको पनि देखिन्छ । एक वर्षमा जिल्ला तथा नेपाल बाहिरबाट २५० देखि ३५० जनाले पुस्तकालयमा अवलोकन गरेको अनुमान गर्न

सकिन्छ । दैनिक पुस्तकालय आउनेहरू १०० देखि १५० जना हुन्छन् । बालकक्षामा मात्रै दैनिक ५० जना भन्दाधेरै बालबालिका पुस्तकालयको बाल कक्षामा आएर खेल्ने, पढ्ने गर्छन् । लगभग १ वर्षमा ३८ हजार ५ सय ८५ पटक अवलोकन गरेका हुन्छन् । पुस्तकालयमा महिला १९ हजार ९ सय ४४ पटक, पुरुष १८ हजार, ६ सय ३६ पटक र अन्य ५ पटक अवलोकन गर्छन् ।

किन आउछन् पुस्तकालय

फलेवासको परिवेशमा हेर्दा पुस्तकालयका सम्पत्ति भनेका विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकहरू नै हुन् । यसै क्षेत्रमा स्नातक तहसम्मको क्याम्पस भएकाले प्रमाणपत्र र स्नातक तहका विद्यार्थीहरूका लागि पुस्तकालयको आवश्यकता पर्छ । विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई पनि पुस्तकालयको आवश्यकता हुन्छ । धार्मिक भावना वा अन्य चाहना राख्ने शिक्षक र अभिभावकहरूका लागि पनि पुस्तकालय उपयुक्त थलो हो । समस्त पाठकहरूले चाहेका पुस्तकहरू पुस्तकालयमा सजिलै पाइने हुनाले पढ्न तथा पत्रपत्रिका पछि सूचना प्राप्त गर्ने चाहनेहरू नियमित रूपमा दैनिक, साप्ताहिक, मासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक समेत गरी १०/१२ प्रकारका पत्रपत्रिका खोज्न पढ्न पनि आउने गरेका छन् । पुस्तकालयको अग्रसरतामा स्थापित मोती पुस्तकालय महिला बचत तथा सहकारी संस्थामा बचत जम्मा गर्न र ऋण लिन आउने महिला पनि नियमित पाठक पनि हुन । आमासंग आउने साना साना नानी बाबु पनि बाल पुस्तकालय प्रयोगकर्ता हुन । सानैदेखि बालपुस्तकालय जाने नानीहरू उमेर बढ्दै जाँदा पढेया पनि हुदा रहेछन । यसै क्षेत्रमा स्नातक तहसम्मको पर्वत बहुमुखी क्याम्पस पनि छ । यो क्याम्पसमा अध्ययनरत प्रमाण पत्र र स्नातक तह विद्यार्थीहरूका लागि पुस्तकालयको आवश्यकता पर्छ । त्यसको पूर्ति यो पुस्तकालयले गर्दै आएको छ । नेपालका क्याम्पस, विद्यालयहरूमा पुस्तकालय छैनन् भएका पनि स्तरीय छैनन्, लाईब्रेरियनको दरबन्दी छैन त्यसको पनि केहीहदसम्म सामुदायिक पुस्तकालयले पूर्ति गरेको छ ।

पुस्तकालयको नजिक रहेको भवानी बिद्या पीठ माध्यमिक विद्यालयका छात्रछात्राले बढि प्रयोग गर्दछन

पुस्तकालय। यसै विद्यालयका छात्र सागर लामिछाने पाँचौ पुस्तकालय दिवसको अवसरमा उत्कृष्ट पाठकको रूपमा काठमाडौंमा सम्मानित भएका थिए। हाल लामिछानेले बि.एस्सी एजि गरि हाल आरूघाट गाउँपालिकामा प्रासको रूपमा कार्यरत छन्। मोती सामुदायिक पुस्तकालय सायद पहिलो पुस्तकालय होला जसले अमेरिकामा रहने अमूल्य भट्टराई नाम गरेका २२ वर्षे युवाले छुट्टिमा मामाघर आएको बेला मामाघर बसुन्जेल नियमित पुस्तकालयमा आई पढने गर्दा गर्दै जाने समयमा म अमेरिका गएपछि काम गर्छु, मैले काम शुरू गरेका महिनादेखि महिनाको १०० डलर पुस्तकालयलाई दिनेछु समेत भने र हालसम्म ३ वर्ष देखि बार्षिक १२०० डलर अर्भ कुनै वर्ष काम गर्ने सस्थाबाट म्याचिड फन्ड गराइ २५०० डलर सम्म पठाएको पाइन्छ। अमूल्य हालसम्मका सबै भन्दा ठूला सहयोगी भएका छन्। पुस्तकालयमा सुभाब, सल्लाह, निवेदन, उजुरी, सूचना, नयाँ कार्यक्रमहरूको बारेमा जानकारी लिन, नयाँ प्रविधिसिक्न, तालिम लिन, बैदेशिक रोजगार सम्बन्धी जानकारी लिन, सामुहिक छलफलका लागि पनि आँउछन्। पुस्तकालयसँग कार्यक्रम बनाउने तौरतरिका सिक्न र कार्यक्रम सञ्चालन गर्दिन वा पुस्तकालयको सभाकक्ष उपलब्ध गराईदिन माग गरी तालिम सञ्चालन पनि गर्ने गर्छन्।

मोती पुस्तकालयले समाजलाई के दियो

पुस्तकालयमा भएको तथ्यांक र गतिविधिहरू हेर्ने हो भने पुस्तकालयले समाजलाई के दिएको रहेछ भनेर हामी सजिलै बुझ्न सक्छौं। यस पुस्तकालयमा आउनेहरू र किताब लगेर पढ्नेहरूले आफ्नो जीवनमा धेरै राम्रा अवसरहरू पाएका छन्। किताब पढ्नु भनेको आफू भित्र के छ भनेर खोज्नु हो भन्ने बुझ्नेकाछन्। पुस्तकालयले सपना देख्न सिकाएको छ। सिकाइ अभिलेख राख्नुपर्ने, बालबालिकाको मनोविज्ञान बुझ्ने सिकाइ अघि बढाउनुपर्ने, शिक्षक आफूले के सिकाउने भन्ने उद्देश्यमा स्पष्ट हुनुपर्ने, शिक्षकले कक्षाकोठामा प्रवेश गरेपछि विद्यार्थीले भन्दा मैले बढी जानेको छु भन्ने घमण्ड त्याग्नुपर्ने, विद्यार्थीलाई लेखिदिएर कण्ठ पार्न लगाउने नभई उनीहरूलाई आफैले लेख्न र प्रश्न गर्न सक्ने बनाउनुपर्ने, प्रधानाध्यापकले शिक्षकसँग सहकार्य गरेर एकता बनाउनुपर्ने, शिक्षकले विद्यार्थीको मनमा आत्मविश्वास बढाईदिनुपर्ने र सपनाको बीउ रोपिदिनुपर्ने तथा पुस्तकालयमा हुने

विभिन्न कार्यक्रमहरूबाट युवाहरूलाई उद्यमी बन्न सिकाएको छ। महिलाहरू नै समाज परिवर्तनका मुख्य पात्र हुन भनेर उनीहरूको क्षमता विकास गर्न किशोरीहरूको दयाग कार्यक्रम, एडभान्स सिलाईकटाई तथा सेनेटरी प्याड उत्पादन, चित्रकला बनाउने देखि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ। पुस्तकालयको प्रयोग गर्नेहरू विभिन्न सरकारी पदहरूमा नाम निकाल्न सफल भएका छन्। कोही उद्यमी बनेका छन् भने कोही कलाकार भएका छन्। पिछडिएका समुदायका युवाहरू पनि विदेश जाँदा राम्रा देशहरू जाने गरेको देखिन्छ। गाउँमै काम गर्न सकिन्छ भन्ने आत्मविश्वास बढेको छ। पुस्तकालयले पर्वतमा रहेका सबै स्कुलहरूमा गएर पुस्तकालय स्थापना देखि पहिरोमा परेका पिडितहरू र अन्य गरिबहरूलाई राहत बितरण गर्ने गरेको छ। यसरी हेर्दा मोती पुस्तकालय त पर्वत जिल्लाकै मानव विकासको क्षेत्रमा सफल अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा देखिन्छ। पुस्तकालय समाज परिवर्तनमा सहयोगी हातहरू दिएर समाज विकासको पुल बन्न सक्षम भएको पाइन्छ।

यो पुस्तकालय नेपालकै समृद्ध पुस्तकालय हुनुपर्छ किनकी आफ्नै भवन,पर्याप्त, साधन श्रोत भएको र पर्याप्त जमिनको अतिरिक्त यस संस्थामा आधाकरोड भन्दा बढी रकम संचित रहेको छ।

निरन्तर घट्दै गएको पाठक संख्या कसरी बढाउने

आजकाल मोबाइल टिभि, इन्टरनेटको जमानामा पढ्नेहरू घटेको देखिनु स्वाभाविकै हो। पुस्तकालयमा यसको असर पनि परेको छ। यसलाई सुधार गर्नको लागि साना बालबालिकाहरू देखि नै अव पुस्तकालयहरूले योजना बनाएर विद्युतीय सामाग्रीहरूका माध्यमबाट सिक्ने र सिकाउने गर्दै खेल्दै पढ्ने विधि पनि अपनाउनु पर्छ। विद्युतीय सामाग्रीहरू पनि आजको समाजमा धेरै धेरै उपलब्ध छन्। जसको प्रचार प्रसार पनि भएको छैन। पढ्ने कसरी भन्ने कुरालाई अबको समयमा खोज अनुसन्धान गर्दै कार्यक्रम बनाएर, सामाग्रीहरू उत्पादन गरी पुस्तकालयहरूले व्यवहारिक पढाइ कार्यक्रम लागु गर्नुपर्छ। माध्यमिक तह, क्याम्पस तहबाट र विश्वविद्यालय तहबाट पढाई सकेर डिग्री लिनु भन्दा पहिले कम्तिका १ हप्ता, १५ दिन, एक महिना पुस्तकालयमा स्वयम्सेवक भै काम गर्न पुस्तकालयले

प्रेरित गर्ने गराउने कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ । यसलाई स्वयम्सेवामा आउने स्वयम्सेवीलाई बस्ने व्यवस्था पुस्तकालयले गरिदिने गर्न सक्नु पर्छ । यो व्यवहारिक भयो भने अभै धेरै जानकारी खोज्नको लागि पुस्तकालयमा भएका किताब र सामग्रीहरूको प्रयोग हुन्छ । यस्तो हुन सकेन भने पुस्तकालयमा भएका पुस्तकहरूको पढ्ने क्रम भन घट्दै जानेछ र आगामी पुस्ताले पुस्तकको मर्म नै बुझ्ने छैनन् । अतः आजको माग भनेको स्थानीय कला, संस्कृती र विद्युतीय सामग्रीहरूको सदुपयोगको अभिवृद्धि नै हो र यसैबाट पठन संस्कृतिको उत्थान हुन्छ ।

पुस्तकालय अभिलेख केन्द्र र मोती सामुदायिक संग्रहालय

पुस्तकालय आकर्षणको प्रतीक एउटा पुरातात्विक संग्रहालय भवन पनि हो । पुस्तकालयको ३ रोपनी जग्गा छ भने १ रोपनीमा सङ्ग्रहालय बनाउने योजनामा गाउँमा भएका पुरातात्विक वस्तुहरू संग्रह गर्ने ठाउँ पनि बनाउने र यस ठाउँमा उपलब्ध हुने पुराना हस्तलिखित दस्तावेज, पुराना पत्रिकाहरू, पुराना हस्तलिखित पुस्तकहरू, ताम्रपत्र, शिलापत्र, पुराना मूर्तिहरू, पुराना मुद्राहरू संग्रह गरी संरक्षण गर्ने कार्यक्रम छ । लोप हुदै जान लागेका हरेक जातीका पुराना अति पुराना सामानहरू, गरगहना, लत्ता कपडा, बाजाहरू, धार्मिक पूजाआजा, विवाह व्रतबन्ध जस्ता संस्कार संस्कृति कार्यमा प्रयोग हुने हरेक पाएसम्मका सबै सामान व्यवस्थित रूपमा संग्रह गरेर छोटो परिचय सहित प्रयोग विधि प्रष्ट बुझिने गरी नेपाली र अंग्रेजीमा लेखेर राखिनेछ । हल्लो, जुवा, हरिस, हल्लो, फालि, कुटो, बाउसो, आसि, खन्ति खेती गर्दा नमै नहुने कृषि सामग्रीहरूका साथै लेकि, मदानी, नेती, गाग्री, ताउला, रोचे, थुन्चे, डोका, नाँड्ला, सेखु, गुन्द्री, तोरीउखु पेल्ले कोल, दुङ्गे कोल, सोली, ताला मडुश, सन्दुस लुगा कपडा, गरगहना राख्ने काठका सामानहरू, पुराना क्याड ढोका, धान कुट्ने ढिकी, मकै, गहुँ, कोदो पिस्ने जाँतो समेत राखिने योजना छ । बाजा गाजा सहनाई, कर्नल, दमाहा, ट्याम्को, भेली, जस्ता सामग्रीहरू हाल संकलन भईरहेको

पाइन्छ । संग्रहालय भवन पनि भूकम्प प्रतिरोधक क्षमता रहेको पुराना कला, संस्कृति भल्किने हुनेछ । धार्मिक तथा कृषिमा प्रयोग हुने सामानहरू र नेपाली भाषामा प्रकाशित विभिन्न पम्पलेट समेत सङ्ग्रह गर्ने भनिएको छ । कतिपय पम्पलेटहरू त यस भेकमा मात्रै प्रकाशित हट्छन्, भेकीय दृष्टिकोणले त्यस्ताको महत्व भन् बढी हुन्छ । अतः भविष्यमा महत्व हुने अथवा शोधकार्यको लागि बढी उपयोगी हुने यस्ता सामग्रीहरूको एउटा निकाय राख्नाले पुस्तकालयको महत्व बुझ्ने भएकाले यस्तो राम्रो व्यवस्था पनि हुँदैछ ।

पुस्तकालय आफैमा एक विश्वविद्यालय हो । यहाँ पुराना पुस्तादेखि लिएर नयाँ पुस्ताहरूका अनुभव अनुभूतिहरू सङ्कलित हुन्छन् । पुस्तौपुस्तौका लागि जानकारी केन्द्र हुन्छ । यसको बिषेश महत्तपूर्ण भूमिका हुन्छ । ईतिहास बोल्ने ठाउँ भएकोले पनि पुस्ताकालय पुस्ता पुस्ताका लागि र पुस्तौ पुस्तौका लागि अपरिहार्य छ ।

पुस्तकालयका भावि योजनाहरू

१. पुस्तकालयमा स्वयंसेवा गराईने कार्यक्रमहरू
२. युवा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू
३. हजुरको लगानी हाम्रो कार्यक्रमहरू जस्ता नयाँ सोचका योजना कार्यान्वयन
४. विद्युतीय प्रविधि सामग्रीहरू प्रयोग गर्न सिकाउने कार्यक्रमहरू
५. नेपाली भाषामा र नेपालमा रहेका भाषाहरूको संरक्षण गर्ने र उपयोग गराउने कार्यक्रमहरू
६. विद्यार्थीका लागि खोज अनुसन्धानका स-साना परियोजनामुखी कार्यक्रमहरू
७. समुदायका तथ्यांकमा रहेर काम गर्ने कार्यक्रमहरू
८. हरेक जातजातिहरूको कला र भेषभुसाको संरक्षण गर्ने कार्यक्रमहरू
९. प्राकृतिक सम्पदा र सभ्यता संरक्षण एवंपर्यावरण जोगाउ कार्यक्रमहरू

नेपाल पुस्तकालय सङ्घका ०७९ भदौदेखि ०८० भदौसम्मका गतिविधिहरू

इन्द्रप्रसाद अधिकारी

अध्यक्ष, नेपाल पुस्तकालय सङ्घ

नेपालमा वि.सं.२०६५ सालदेखि हरेक वर्ष भदौ १५ गतेका दिन वार्षिकोत्सवको रूपमा मनाइँदै आएको पुस्तकालय दिवसका उपलक्ष्यमा प्रकाशन हुँदै आएको यस स्मारिकाको माध्यमबाट नेपाल पुस्तकालय सङ्घले हरेक वर्ष अघिल्लो वर्ष भए गरेका कार्यहरूको समीक्षात्मक अभिव्यक्ति दिँदै आएको छ । यसै क्रममा यस वर्ष पनि सङ्घले गत वर्ष २०७९ को पुस्तकालय दिवसदेखि यो वर्षको पुस्तकालय दिवस (२०८० भाद्र) सम्मको एक वर्षको अवधिमा भए गरेका केही साना-ठूला कार्यहरूको यहाँ संक्षिप्त अभिलेखीकरण गरिएको छ ।

१. नेपाली विषय शीर्षक सूची प्रकाशन :

हरेक वर्ष केही न केही उपयोगी ग्रन्थ प्रकाशन गर्ने क्रममा नेपाल पुस्तकालय सङ्घले २०८० श्रावणमा नेपाली विषय शीर्षक सूची (List of Nepali Subject Headings) शीर्षकको एक पुस्तकालय सन्दर्भग्रन्थ प्रकाशन गरेको छ । नेपालका चिरपरिचित दुईजना अनुभवी पुस्तकालयविद् महिला विदुषीहरू सर्वश्री विणा वैद्य र गीता गिरी थापाको गत एक दशकदेखिको परिकल्पना र अथक प्रयासको फलस्वरूप सङ्कलित र सम्पादित नेपाली विषय शीर्षक शब्दावली यस ग्रन्थमा समेटिएका छन् । नेपालमा पहिलो पटक प्रकाशन भएको यस सन्दर्भ सामग्रीमा प्रारम्भिक पृष्ठहरू र भित्री पृष्ठहरू गरी जम्मा (३०+३९२)=४२२ पृष्ठ संख्या छन् । यस ग्रन्थको नेपाली विषय शीर्षक

शब्दावलीलाई अङ्ग्रेजीमा अनुवाद नेपाल आर्मी कलेज भक्तपुरका मनोजकुमार साहले गर्नुभएको हो भने कम्प्युटरजन्य अन्य कार्य सम्पादन नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका संजीव चौधरीले गर्नुभएको हो । यसैगरी ती सबै नेपाली र अङ्ग्रेजी विषय शीर्षक शब्दावलीलाई गतिविधिका लेखक स्वयंद्वारा विशेष सम्पादन र परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिई प्रकाशन गरिएको हो ।

नेपालका पुस्तकालयहरूमा पुस्तक सूचीकरण अर्थात् क्याटलोगिङ कार्यका लागि विषय शीर्षक (Subject Headings) ग्रन्थहरू विशेषतः सियर्स लिस्ट, लाइब्रेरी अफ कङ्ग्रेस सब्जेक्ट हेडिङ्स, मेडिकल सब्जेक्ट हेडिङ्स आदि विदेशी ग्रन्थहरू अङ्ग्रेजी भाषामा मात्र उपलब्ध छन् । यही कारणले ती ग्रन्थहरूबाट नेपाली र देवनागरी लिपिका अरु पुस्तकहरूको लागि सूचीकरण कार्य गर्न नमिल्ने भइआएको परिस्थितिलाई मध्यनजर गरी यस्तो नेपाली विषय शीर्षक सूची प्रकाशन गर्नुपर्ने अनिवार्य आवश्यकता खट्किएको थियो । यही परिप्रेक्ष्यमा संकलकद्वयले यो ग्रन्थको परिकल्पना गर्नु भई एक दशकपछि यसले साकार रूप लिएको छ । यसमा जम्मा पाँचहजारभन्दा बढी नेपाली विषय शीर्षकहरू छन् र ती सबै विषय शीर्षकहरूका पर्यायवाची अङ्ग्रेजी शब्दावलीहरू पनि दिइएका छन् । यति मात्र होइन, ती विषय शीर्षकहरूका लागि डी.डी.सी.वर्गाङ्क (DDC Class numbers) हरू समेत राखेर अभि प्रयोगयोग्य र सहयोगी बनाइएको छ ।

पुस्तकालयको लागि अति आवश्यक यो प्राविधिक औजार (Technical tool) ले निश्चय नै नेपाली पुस्तकहरूलाई विषयानुसार सूचीकरण (Cataloguing) गर्दा ठिक विषयशीर्षकहरू छानेर राख्न एवम् स्तरीयता अनि एकरूपता कायम गर्न पुस्तकालयकर्मीहरूलाई ठूलो सहयोग पुग्नेछ

भन्ने विश्वास लिन सकिन्छ । यति मात्र होइन, यस विषयशीर्षक ग्रन्थले नेपालीमा लेख-रचना लेख्ने विद्वान लेखकहरूलाई समेत उनीहरूका लेख रचनाका लागि शब्दकुञ्जी (की-वर्ड) हरू यही ग्रन्थबाट छानेर राख्ने सुविधा हुने विश्वास पनि गरिएको छ । त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयबाट आई.एस. बी. एन. ९७८-९९३७-१-४३३९-४ कायम भएको यस ग्रन्थको प्रकाशनले यस क्षेत्रमा एउटा ठूलो अभावको पूर्ति गरेको छ जसका लागि नेपाल पुस्तकालय सङ्घले गर्वानुभूति गरिरहनेछ ।

२. सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट शिक्षाज्योति पदक प्रदान :

सविधान दिवस २०७९ का अवसरमा गत असोज ३ गते नेपालका राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीज्यूबाट नेपालका वरिष्ठ पुस्तकालयविद् सर्वश्री विणा वैद्य र गीता गिरी थापा 'शिक्षा ज्योति' पदकबाट पुरस्कृत हुनुभएको छ । नेपालमा पुस्तकालयहरूको कार्य प्रणालीमा सुधार र पेसागत लाइब्रेरियनहरूको विज्ञता, दक्षता र स्तरोन्नति एवम् तत्सम्बन्धी समसामयिक सूचना निरन्तर रूपमा सम्प्रेषण गरी गत चार दशकदेखि अथक रूपमा योगदान पुर्‍याउँदै आउनु भएका श्री वैद्य र थापालाई पदक प्रदान गर्नका लागि नेपाल पुस्तकालय सङ्घबाट सिफारिससहित अनुरोध गरिएको थियो ।

यसअघि गत २०७९ आषाढ ९ गतेका दिन लेखककै नेतृत्वमा १० सदस्यीय एक प्रतिनिधि मण्डलले तत्कालीन राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीज्यूसँग राष्ट्रपति भवन शितल निवास महाराजगंजमा सौहार्द्रपूर्ण भेटघाट गरी पुस्तकालयसम्बन्धी विचार विमर्श गरेको थियो । नेपालको पुस्तकालय इतिहासमा सर्वप्रथम देशको सर्वोच्च संस्थाले पुस्तकालयप्रति गहन चासो राखी सरोकारवालाहरूलाई बोलाएर पुस्तकालयसम्बन्धी विविध जिज्ञासा प्रकट गरी विचार विनिमय गरेको र दुई वरिष्ठ पुस्तकालयकर्मीहरूलाई 'शिक्षा ज्योति' पदकबाट सम्मानित गरेको यो पहिलो पटक हो । नेपालका समस्त पुस्तकालयहरू र

पुस्तकालयकर्मीहरूका तर्फबाट पुरस्कृत श्री वैद्य र गिरीलाई नेपाल पुस्तकालय सङ्घ हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दछ साथै उहाँहरूको योगदानलाई राज्यबाट उचित कदर गरी नेपाल सरकारका तर्फबाट 'शिक्षा ज्योति' पदक प्रदान गर्नु भएकोमा तत्कालीन सम्माननीय राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीज्यूप्रति पनि पुस्तकालयसँग सम्बद्ध सबैका तर्फबाट नेपाल पुस्तकालय सङ्घ हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछ ।

३. इफ्ला सेमिनार थाइल्याण्डमा सहभागिता:

संसारभरिका पुस्तकालय सङ्घहरू तथा पुस्तकालयजन्य संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय छाता संगठन इफ्ला (International Federation of Library Associations and Institutions / IFLA) द्वारा थाइल्याण्डको राजधानी ब्याङ्ककमा गत २०७९ कार्तिक २८-३० गते (२०२२ नोभेम्बर १४-१६) सम्म सम्पन्न चार दिने कार्यशाला गोष्ठीमा पोखरास्थित वन विज्ञान क्याम्पसका उप-लाइब्रेरियन श्री सूर्य क्षेत्रीले सक्रिय रूपले सहभागिता जनाउनुभएको थियो । नेदरल्याण्डस्थित दि हेगमा केन्द्रीय कार्यालय रहेको सो इफलाले ब्याङ्ककमा सम्पन्न हुने उक्त सेमिनारमा सहभागिताका लागि नेपालबाट एक जना योग्य र अनुभवी लाइब्रेरियन मनोनयन गरी पठाउनका लागि नेपाल पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्षसँग अनुरोध गरेको थियो । देशको क्षेत्रीय प्रतिनिधित्व समेत हुने गरी एवम् देशभित्र पुस्तकालय व्यवस्थापन र विस्तार, पेसागत उन्नतिका लागि पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानमा निरन्तर लेखरचना प्रकाशनका साथै सेमिनार, वेबिनार आदिको आयोजना र त्यस्ता कार्यक्रममा सक्रिय सहभागिता गरिआएका एक समर्पित पुस्तकालयकर्मी क्षेत्रीलाई मनोनयन गरी उक्त कार्यक्रममा पठाइएको थियो । एशिया प्रशान्त क्षेत्रका पुस्तकालयकर्मीहरूका निमित्त विविध विषयमा सूचना सम्प्रेषणका लागि आयोजित उक्त कार्यशालामा मुख्यतः Library and UN SDGs, Library advocacy, Library Map of the World विषयमा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका थिए ।

ती सबै कार्यक्रमहरू थाइल्याण्डस्थित UN ESCAP र थाइल्याण्डको राष्ट्रिय पुस्तकालयमा सम्पन्न भएका थिए । उक्त कार्यक्रमको सम्पूर्ण व्यवस्थापन, सञ्चालन र सहभागीहरूका लागि सम्पूर्ण खर्च इफ्लाद्वारा नै व्यहोरिएको थियो भने स्रोत व्यक्तिहरूमा इफ्लाकी अध्यक्ष बारबरा लिजोँ लगायत इफ्ला केन्द्रीय कार्यालयका उच्च पदाधिकारीहरू र एशिया प्रशान्त क्षेत्रका वरिष्ठ पुस्तकालयविद्हरू भएको व्यहोरा सो कार्यशालामा सहभागी भएका लाइब्रेरियन सूर्य क्षेत्रीबाट जानकारी प्राप्त भएको हो ।

४. कारागार पुस्तकालयहरूमा कार्यक्रम र पुस्तक प्रदान:

सङ्घले समय-समयमा विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूलाई पुस्तक वितरण गर्दै आएको छ । यसै सङ्घका अध्यक्ष इन्द्रप्रसाद अधिकारी, नेपाल लाइब्रेरी फाउन्डेसनका महासचिव धनकुमार श्रेष्ठ र नेपाल पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन सेवा केन्द्रका उपाध्यक्ष पार्वती नेपालद्वारा गत २०७९ चैत्र १० गते डिल्लीबजार काठमाडौँस्थित कारागारभित्र रहेका दुईवटा पुस्तकालयहरूको अवलोकन गरी विविध जानकारी लिएका थिए । तत्पश्चात कारागारको प्राङ्गणमा आयोजित एक समारोहका बिच कारागारका जेलर श्री मातृका आचार्यलाई पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्ष अधिकारीले केही थान पुस्तकहरू (अरु पछि थप गर्ने गरी) प्रदान गरिएको थियो । 'मञ्च विहीनहरूका लागि मञ्च' संस्थासँग मिलेर संयुक्तरूपमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा कारागारमा कैदीबन्दीको रूपमा रहेका पूर्व माननीय सदस्य रेशम चौधरी, किस्ट बैंकका पूर्व सञ्चालक डाइरेक्टर कमल ज्ञवाली लगायत १५ जना कैदीबन्दीले आ-आफ्ना रचना वाचन गरेका थिए । उक्त कार्यक्रमको दुई महिनापछि २०८० जेठ २६ गते पुनः ४० थान पुस्तकहरू सो कारागारका नयाँ जेलर श्री रोम ब.महत र अधिकृत कृष्णहरि नेउपानेलाई सङ्घका अध्यक्ष अधिकारीद्वारा हस्तान्तरण गरिएको थियो ।

यसैगरी २०८० जेठ १२ गते केन्द्रीय कारागार परिसर

त्रिपुरेश्वरमा कैदीबन्दीहरूका लागि स्थापित तीनवटा पुस्तकालयहरू पनि सङ्घका अध्यक्ष इन्द्रप्रसाद अधिकारी र नेपाल लाइब्रेरी फाउन्डेसनका महासचिव धनकुमार श्रेष्ठद्वारा अवलोकन गरिएको थियो । तत्पश्चात् महिला कैदीबन्दीगृह तर्फको प्राङ्गणमा आयोजित एक विशेष कार्यक्रमका बिच सङ्घका तर्फबाट अध्यक्ष अधिकारीले उक्त पुस्तकालयका लागि विभिन्न विधाका २९ थान पुस्तकहरू प्रमुख जेलर श्री ललित कुमार बस्नेतमार्फत् हस्तान्तरण गरिएको थियो ।

यसअघि २०७९ कार्तिक १६ गते पनि परिचारीका सङ्घले नेपाल विद्यालय पुस्तकालय सङ्घ (Nepalese Association of School Libraries) का पुस्तकालयहरूका लागि सो संस्थाका अध्यक्ष शारदा सिवाकोटीमार्फत ११६ थान पुस्तक हस्तान्तरण गरेको थियो । ती तीनवटै संस्थालाई प्रदान गरिएका पुस्तकहरूमध्ये पन्ध्र थान पुस्तकहरूबाहेक बाँकी ८५ थान पुस्तकहरू सङ्घका अध्यक्ष अधिकारीको पुस्तकालयमा सङ्कलित पुस्तकहरू थिए जसलाई पुस्तकालय सङ्घको नामबाट तत्-तत् संस्थाका पुस्तकालयहरूलाई प्रदान गरिएको थियो ।

५. हुलाक टिकट प्रकाशनका लागि प्रस्ताव पेश:

नेपालकी पहिलो महिला प्राध्यापक, तत्पश्चात् २७ वर्षसम्म त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुरमा प्राध्यापक सरहको पहिलो लाइब्रेरियन भई नेपालमा आधुनिक पुस्तकालय स्थापना, व्यवस्थापन, विस्तार, पठन संस्कृति अभिवृद्धि, पेसागत दक्षता अभिवृद्धि तथा अन्तर्राष्ट्रिय सशक्त पहिचान बनाई मातृभूमिका लागि उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गर्दै आफ्नो जीवन समर्पण गर्नुभएकी स्व. शान्ति मिश्रको नाममा हुलाक टिकट प्रकाशन गर्नेतर्फ सङ्घ प्रयासरत रहँदै आएको छ । यसका लागि विगत केही वर्षदेखि नेपाल फिलाटेलिक तथा हुलाक टिकट व्यवस्थापन विभाग, बबरमहल काठमाडौँमा सिफारिस सहित निवेदन प्रस्ताव पेश गर्दै आएको र यस वर्ष २०८० मा पनि जेष्ठ २५ गते सो कार्यालयमा यही प्रयोजनका

लागि एक प्रस्तावपत्र दर्ता गरिएको छ । सो प्रस्ताव पत्रको समर्थन गर्दै त्रि.वि. पुस्तकालय विज्ञान विभाग, त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय, पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्रले पनि आ-आफ्नो तर्फबाट पनि उक्त फिलेटेलिक तथा हुलाक टिकट विभागमा पत्राचार गरेका छन् ।

६. एक्सेस: अन्तर्राष्ट्रिय जर्नल दोस्रो अङ्क २०२३

प्रकाशोन्मुख:

सङ्घको पहिलो र एक मात्र जर्नल 'एक्सेस: एन इन्टरनेशनल जर्नल अफ नेपाल लाइब्रेरी असोसिएसन' को दोस्रो अङ्क २०२३ प्रकाशनको क्रममा रहेको छ । नेपाल पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्ष नै प्रधान सम्पादक रहेको तथा प्रिन्ट र अनलाइन दुवै स्वरूपमा आउने गरेको यस जर्नलको प्रथम अङ्क गत वर्ष जुलाई २०२२ मा नेप्जोल (नेपाल जर्नल्स अनलाईन) (www.nepjol.info) पोर्टलबाट इन्टरनेट माध्यमबाट प्रक्षेपण गरिनुका साथसाथै प्रिन्ट प्रति पनि एक वेबिनारमार्फत लोकार्पणसहित प्रकाशन भएको थियो । प्रकाशोन्मुख दोस्रो अङ्कका विशेषता देहायअनुसार छन् :

लेख सङ्ख्या : २५ वटा (सबै लेखलाई DOI प्राप्त)

भाषा : अङ्ग्रेजी, मूल्य: ने.रु.२००/- (दुईसय)

प्रकाशन वर्ष/अङ्क : वर्ष २, अङ्क १, जुलाई २०२३

प्रकृति : Peer-reviewed, Mono-disciplinary, Open access

रचना लेखहरू: केही स्वेदशबाटै र अरु ११ देशहरूबाट (श्रीलङ्का, चीन, थाइल्यान्ड, सिङ्गापुर, अमेरिका, संयुक्त अधिराज्य, निदरल्यान्ड्स, स्वीटजरल्यान्ड, मेक्सिको, न्यूजिल्यान्ड र हंगेरी) ।

सम्पादक मण्डलका सदस्य : ५ जना (स्वदेशी ३, विदेशी २)

सल्लाहकारहरू : ८ जना (स्वदेशी २, विदेशी २)

क्रिएटिभ कमन्स एट्रिब्युट : सीसी-बीवाई-एन्सी (CC-BY-NC)

अनलाईन एक्सेस पोर्टल : www.nepjol.info

आई.एस.एस.एन.: प्रिन्ट २८२२-२०६७ र अनलाइन २८२२-२०७५

बालबालिका र पुस्तकालय

✍ स्पर्श भुसाल

कक्षा: १२, विश्वनिकेतन मा. वि., त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ ।

पुस्तक र आलय दुई शब्द मिलेर बनेको पुस्तकालयको शाब्दिक अर्थ नै पुस्तकको घर हो । हामी बस्ने ठाउँ घर भएभैं पुस्तकको घर भनेकै पुस्तकालय हो । घर हाम्रो बासस्थान मात्र नभई हाम्रो रक्षक समेत हो । राम्ररी बनेको मर्मत गरिएको घरले जस्तोसुकै विपत्तिबाट पनि हामीलाई जोगाउँछ । त्यसरी नै पुस्तकालय ज्ञानको स्रोत मात्र नभई एक प्रकारको अभिलेखालय समेत हो जसले त्यहाँ भएका नयाँ पुराना हरेक पुस्तकको रक्षा गर्छ ।

बालबालिका साना बिरूवा हुन् जो पछि रूख बनेर देशलाई आड दिनेछन्, डोहोर्‍याउने छन् । देशलाई त्यो उज्ज्वल भविष्यतर्फ जसको हामीले आशा राखेका हुन्छौं र पुरा गर्नेछौं, ती सपना र चाहनाहरू जुन हाम्रा पूर्वजले देश र जनताको निम्ति नासो छाडेका थिए । यो हामी सबैको कर्तव्य हो कि हामीले हाम्रा भविष्यका कर्णधारलाई यसको काविल बनाउन सकौं, देश निर्माण गर्न सकौं ।

बालबालिका काँचो माटो हुन् जसलाई हामीले सुन्दर आकृतिमा रूपान्तरण गर्नुपर्छ । बालबालिका ती अन्वेषक हुन् जसलाई दुरगामी भविष्यतर्फ लम्काउनु पर्दछ । बालबालिकालाई हामीले कल्पना गरेको भविष्य निर्माता बनाउन उनीहरूलाई सही मार्गमा हिडाउनु पर्छ । जीवनको यस कठोर भुलभुलैयामा बाटो बिर्सन दिनुहुँदैन । कतै नहराई सही मार्गमा तब मात्र कदम चाल्न सकिन्छ जब

हामीलाई कस्तो बाटो सही र कस्तो बाटो गलत हुन्छ भन्ने कुराको ज्ञान हुन्छ । जीवन हामीले सोचेको जसरी नचल्न सक्छ । भविष्य हाम्रो आँकलन भन्दा फरक हुनसक्छ । कुनैबेला जिन्दगीले सोभैं सही मार्गतर्फ धकेलिदिन्छ भने कहिलेकाहीँ गलत मार्गतर्फ मोडिदिन्छ । कुनैबेला त जिन्दगी यस्तो निष्ठुरी भइदिन्छ कि हामीलाई कुनै पनि बाटोको बारेमा जानकारी नदिई दोबाटोमा छोडिदिन्छ । जीवनमा यस्ता कैयौं पलहरू हामीले भोग्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो बेलामा हामीलाई सही मार्ग रोज्न काम लाग्छन् त केवल पुस्तकालयमा पाइने ज्ञान र अनुभव ।

जिन्दगीमा सही मार्ग देखाउने ज्ञान विद्यालयबाट मात्र पाउन सम्भव हुँदैन । न त हामीले यस छोटो जीवनमा भोगेका क्षणिक अनुभवबाट मात्र नै पाउन सक्छौं । यस्तो अवस्थामा हामीलाई बाह्य ज्ञान चाहिन्छ, संसारमा घटेका घटनाको राम्रो जानकारी चाहिन्छ र अरूका अनुभव सम्झनुपर्छ । भट्ट सुन्दा सारा संसार र आफूना पूर्वजको ज्ञान पाउन कता कता नै धाउनु पर्ने हो जस्तो लाग्न सक्छ तर ती सबै ज्ञान पाउन हामीले पुस्तकालय वा अभिलेखालयमा गएर त्यहाँ रहेका पुस्तक तथा अभिलेखमा रहेका अक्षर केलाउनुपर्छ । यी तमाम ज्ञान पाउन हामीले अनेक थरीका पुस्तक पढ्नुपर्छ र पढेका कुराको बोध गर्नुपर्छ । सारा ज्ञान पगाल्ने पुस्तक हामीसँग त पक्कै हुँदैनन् । अब ती पुस्तक खोज्न र पढ्न कहाँ जाने त ? त्यसको एक मात्र उत्तर हो पुस्तकालय । पुस्तकालय ज्ञानको यस्तो गंगा हो जसले हामीलाई संसारिक ज्ञानको समुद्रतर्फ डोर्‍याउँछ ।

यसबाट यो कुरा प्रष्ट हुन्छ कि हामीले बालबालिकालाई उज्यालो भविष्य देखाउन उनीहरूमा पढ्ने बानी बसाल्नु पर्दछ । बालबालिकाको बन्ने बानी पछिसम्म पनि कायम राख्न उनीहरूलाई

सानैदेखि पढ्ने बानी र पठन संस्कृतिको विकास गर्न जरूरी छ । यसका लागि हामीले उनीहरूलाई किताबको संसारमा सही तरिकाले प्रवेश गराउनु पर्दछ ताकि उनीहरूमा किताबप्रति नकारात्मक भावनाले प्रवेश गर्न नसकोस् र पछि पठन संस्कृतिप्रति वितृष्णा नहोस् । बालबालिकाले उनीहरूको वरिपरि भइरहेका घटनाको नक्कल गरेर हुर्किने भएकाले अभिभावकले पनि बालबालिकासँगै पढेर उनीहरूलाई पनि पढ्न प्रेरित गर्न सक्छौ । कहिले कथा सुनाएर, कहिले कविता वाचन गरेर त कहिले चुट्किला भनेर हामीले सुरूमा बालबालिकालाई पठन संस्कृतिप्रति आकर्षित गर्न सक्छौ । त्यसपछि उनीहरूसँगै पुस्तक पढेर र उनीहरूलाई पनि आफ्नो मनपर्ने पुस्तक दिएर हामीले उनीहरूको पढाइमा रूचि ल्याउन सक्छौ । बालबालिकामा यो बानी हामीले सानैदेखि लागु गर्न सक्थौ भने उनीहरूको भविष्य सुनिश्चित हुन्छ ।

त्यसैले यदि बालबालिकालाई पुस्तकको संसारमा लग्ने हो भने त्यो संसारको राम्रो परिचय दिनुपर्छ । यसबाट उनीहरू पुस्तक र पुस्तकालयप्रति आकर्षित हुनेछन् । जसबाट प्राप्त बौद्धिक लाभ जीवनभर प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

यो त भयो बालबालिकालाई पुस्तक एवम् पुस्तकालयसँग परिचित गराउने कुरा । तर योसँगै चञ्चल मन भएका बालबालिकामा दिगो प्रभाव राख्न सक्ने पुस्तकालय कस्तो हुनुपर्छ भन्ने प्रश्न पनि उब्जिन्छ । यसको कुनै ठेट उत्तर हुँदैन किनभने बालबालिकाको मन चञ्चल हुन्छ र एउटा बच्चाको मनपर्ने कुरा अर्को बच्चाको मन नपर्न सक्छ । यस्तो अवस्थामा समावेशीकरणको सिद्धान्त अवलम्बन गर्नुपर्छ अर्थात् सबैजसो बालबालिकालाई मन पर्ने खालका पुस्तक र बस्तु राख्ने र बालबालिकालाई मन पर्न सक्ने कुनै पुस्तक र बस्तु नछुटाउने । बालबालिकालाई भनेर हरेक सार्वजनिक पुस्तकालयमा छुट्टै शाखा

हुनुपर्छ । यो अरूभन्दा भिन्न हुनुपर्छ, त्यो रंगीचंगी हुनुपर्छ, चित्रहरूले भरिएको हुनुपर्छ, खुला ठाउँ हुनुपर्छ र बालबालिकाको सिर्जनालाई प्रस्फुटन गर्ने वातावरणले भरिपूर्ण हुनुपर्दछ । बालबालिकाको उज्ज्वल भविष्यतर्फ चाल्ने प्रथम कदमको रूपमा सु-सज्जित त्यस बाल कक्ष उनीहरूको भविष्य जस्तै उज्यालो पनि हुनुपर्दछ । त्यो यस्तो ठाउँ हुनुपर्छ जहाँ बालबालिका किताब पढ्न मात्र होइन नयाँ कुरा सिक्न र रमाउन पनि सक्नुन् । पुस्तकालयमा त्यस्तो ठाउँ हुनुपर्छ जसले आज एक बच्चाको बोलायो भने त्यो बच्चाको भोलि आफ्नो सम्पूर्ण साथीहरू लिएर जान सकोस् । त्यस्तो ठाउँ हुनुपर्छ जसले ती सबै बालबालिकालाई समेट्न मात्र होइन तिनीहरूको ज्ञानको स्रोत पनि बन्न सकोस् र यस्तो महत्वपूर्ण स्थानको उचित व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालयमा एक योग्य एवं बालबालिकासँग रमाउन सक्ने क्षमता भएको पुस्तकालय अधिकृत चाहिन्छ जसले ती बालबालिकालाई पुस्तकालयप्रति सकारात्मक भावनाको विकास गराउन सकोस् र यो अभिभारा निभाउन सकोस् ।

यसरी बालबालिकाको मात्र नभई समग्रमा सारा राष्ट्र कुनै विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने पुस्तकालयको आजको अवस्था भने ज्यादै दयनीय रहेको छ । यसले पाउनु पर्ने उचित सम्मान पाएको छैन । समग्रमा भन्नुपर्दा पुस्तकालय आम जनमानसबाट उपेक्षित छ । पुस्तकालयको महत्व बुझ्नेका मान्छेहरू अत्यन्तै कम छन् । अहिले पुस्तकालयको प्रयोग धेरै घटेको छ । पुस्तकालयप्रतिको यस्तो उपेक्षाका कारण बढ्दो ईन्टरनेट प्रयोग पनि हुनसक्छ । तर यसलाई मात्रै दोष देखाएर हामी उम्कन भने सक्दैनौ । किनभने इन्टरनेटमै पनि हामीले किताब पाठ गर्न सक्छौ तर धेरैले यसो गर्दैनन् । विभिन्न अनलाइन पुस्तकालयको उपलब्धता हुनुका बाबजुद यसको प्रयोग भने अत्यन्तै न्यून छ । यसबाट मानिसमा पठन संस्कृति हराउँदै गएको प्रस्ट हुन्छ । पहिले किताब

पढ्ने गरेका मानिस पनि आजभोलि आफ्नो समय सामाजिक सञ्जालमा बिताउने गरेको हामीले पाउन सक्छौं । आफ्नो विकासभन्दा अरुको आलोचनामा व्यस्त मानवजातिको भविष्य कतातर्फ डोरिदै छ भन्ने आजको प्रमुख प्रश्न हो । यसरी धरापमा पर्न गएको हाम्रो अस्तित्वको उद्धार गर्न हामी सबै जुट्न आवश्यक छ । पठन क्रान्ति गर्न जरूरी छ । फेरि पनि जनमानसमा पुस्तकालयको महत्व देखाउन जरूरी छ र त्यो पर्दा हटाउन आवश्यक छ जसले हामीलाई हाम्रो सुन्दर भविष्यतर्फ हेर्नबाट बन्चित गरिरहेको छ । पुस्तकालयलाई जमघटको थलो बनाई हरेक टोलमा लुकेर बसेका ती दिग्गजलाई संसारसामु ल्याउन जरूरी छ । त्यसका लागि जनता माझ चेतना जगाई सरकार समेतले पुस्तकालय क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्दछ ।

अन्ततः, हामी सबैले बालबालिका र उनीहरूको भविष्यको चिन्ता गर्दै गर्दा उनीहरूलाई कसरी

आगामी दिनहरूलाई सामना गर्न अब्बल बनाउन सक्छौं भन्ने कुरालाई समेत चिन्तन गर्न जरूरी छ । यसका लागि उनीहरूलाई पठन संस्कृतिप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्ने गरी प्रेरित गरिनु पर्छ । पुस्तकालयको प्रयोग सिकारुलाई मात्र नभई सिकाउने व्यक्तिका लागि पनि महत्वपूर्ण छ भन्ने कुरा बुझ्नु पर्छ र यसका लागि पुस्तकालय सेवा क्षेत्रको जग बलियो बनाउन पर्छ । र त्यही बलियो जगले त्यो घरलाई आड दिनेछ जसले पछि गएर त्यही जगको थप मर्मत सम्भार गर्ने क्षमता भएका व्यक्तिलाई पालन पोषण गर्नेछ र यो संस्कृति युगौसम्म जीवित राख्ने छ । त्यसैले ती भोलिका योग्य व्यक्ति जाउन, हामी सबैले आफ्नो ठाउँबाट सम्भव भएसम्मको प्रयास गरौं, हराउँदै गएको पठन संस्कृतिलाई बालबालिकाबाटै शुरू गरौं र बौद्धिक समाजको निर्माण गर्नतर्फ अगाडि बढौं ।

सरकारी कार्यालयका पुस्तकालय व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपाय

मुना अधिकारी

पुस्तकालय सहायक,

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, सिंहदरबार ।

पृष्ठभूमि

पुस्तकालय- पुस्तकालय शब्द संस्कृत भाषाको दुई शब्द पुस्तक र आलय मिलेर बनेको हो । यसलाई ग्रन्थ+आलय ग्रन्थालय पनि भनिन्छ । प्राचीन कालमा सूचना र ज्ञानका सामग्रीहरू भन्नु नै पुस्तकहरू भएकोले पुस्तकहरूको मात्र संग्रह गरिन्थ्यो । आजभोलिका पुस्तकालयहरूमा कागजका पुस्तकहरू मात्र नभई श्रव्य दृश्य सामग्री, CD, DVD, Microfilm एवम् Computer, Internet का माध्यमले पाइने ज्ञान र सूचना सामग्री उपलब्ध हुन थालेका छन् । पुस्तकालय कुनै पनि संस्थाको ऐना हो । पुस्तकालय बिनाको कार्यालय आफैमा अपुरो र अधुरो हुन्छ । पर्याप्त पाठ्यसामग्रीको अभावमा कुनै कार्यालयले सम्पादन गर्ने कार्य चुस्त र दुरुस्त रूपमा अगाडि बढ्न सक्दैनन् । पुस्तकको इतिहाससँगै पुस्तकालयको इतिहास पनि शुरू भएको पाइन्छ तर नेपालमा भने पुस्तकालय र यसको इतिहासलाई फर्केर हेर्दा त्यति धेरै पुरानो छैन । वि.सं. १८६९ भाद्र १५ गते राजा गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले पुस्तकालय सम्बन्धी नीति नियमको लालमोहर जारी गरे पश्चात नेपालमा पुस्तकालयले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्यो भनेर इतिहासमा पढ्न पाइन्छ । १०४ वर्षे जहानिया राणा शासनभन्दा अगाडि त्यति धेरै पुस्तकालयहरू स्थापना हुन र स्थापना भएका पनि सञ्चालन हुन सकेनन् । वि.सं २००७ सालमा प्रजातन्त्रको आगमन पश्चात विस्तारै पुस्तकालयहरू स्थापना र सञ्चालन

भएको पाइन्छ । स्रोत र साधनको अभावमा कुनै पुस्तकालय सञ्चालन हुन नपाउँदै बन्द भए भने कुनै हालसम्म सञ्चालन भइरहेका छन ।

नेपालमा वि.सं.२००४ देखि वि.सं. २०७२ सम्म आइपुग्दा जम्मा ७ वटा संविधान निर्माण भएका छन्, तर कुनै पनि संविधानमा पुस्तकालय र यसको आवश्यकता तथा महत्वको विषयमा कुरा उठाएको पाइदैन । २०७२ को नेपालको संविधानको भाग ४ को राज्यका निर्देशक सिद्धान्त नीति तथा दायित्वको धारा ५९ राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत नं. ज को नागरिकका आधारभुत आवश्यकतासम्बन्धी नीति को नं.४ मा नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रबर्धन गर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

पुस्तकालयका उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक पक्षहरूको प्रबन्ध गर्ने विधि वा तरिकाको छनौट गर्ने, सरल र व्यवहारिक ढंगबाट उद्देश्य प्राप्त गर्न सहयोग गर्ने र कुशलतापूर्वक साधन वा स्रोतहरूको परिचालन गर्ने कार्य नै पुस्तकालय व्यवस्थापन हो । पुस्तकालय योजना, संगठन र व्यवस्थापन अन्तर्गत भवन, फर्निचर, स्थान, कर्मचारी पुस्तकालय समिति, नीति नियम र बजेट पर्दछन् । (राई समेत २०६९)

व्यवस्थापनका विभिन्न पक्षमध्ये पुस्तकालय व्यवस्थापन पनि महत्वपूर्ण र अपरिहार्य मानिन्छ । जुन कुनै पनि कार्यालयको कामलाई प्रभावकारी ढंगबाट सञ्चालन गर्नको लागि त्यहाँ पुस्तकालयको राम्रो व्यवस्थापन हुन आवश्यक छ । पुस्तकालय जुन कुनै पनि संस्थाको ऐना हो र यहाँबाट सबैले फरक फरक ज्ञान हासिल गर्न सक्छन् । सरकारी नीजि, सामुदायिक जुन कार्यालयमा पुस्तकालय स्थापना र त्यसको राम्रो व्यवस्थापन भएको छ भने त्यहाँको कार्य पक्कै पनि चुस्त र दुरुस्त हुन्छ । व्यवस्थित पुस्तकालयमा सेवा लिन गएका सेवाग्राहीले पनि आफ्नो पालो नआउन्जेल समय बेकारमा खेर फाल्नु पर्दैन, उसले पुस्तकालयमा

गएर आफ्नो समयको भरपुर सदुपयोग गरी ज्ञान हासिल गर्न सक्छ । पुस्तकालयबाट कर्मचारीले विभिन्न पाठ्यवस्तुहरूको अध्ययन गरी कार्यालयको कार्यलाई कसरी चुस्त र दुरुस्त राख्न सकिन्छ भन्ने ज्ञान हासिल गर्न र व्यक्तित्व विकास गर्न सक्छन् ।

समस्या

नेपालको सन्दर्भमा देश सङ्घीयतामा गइसकेको अवस्थामा पनि केहि सिमित कार्यालयहरूमा मात्र पुस्तकालय स्थापना गरिएका छन् र ती पुस्तकालयहरू व्यवस्थापनमा निम्न चुनौती वा समस्याहरू देखिएका छन् ।

१. पुस्तकालय स्थापना सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी स्पष्ट नीति तर्जुमा नगरिनु ।
२. भौतिक साधन स्रोतको कमी ।
३. कार्यालयले पुस्तकालय व्यवस्थापन र सञ्चालनमा उचित ध्यान नदिनु ।
४. अँध्यारो र छिँडीको कोठामा पुस्तकालय स्थापना गर्नु ।
५. पुस्तकालय विज्ञानमा दक्षता हासिल गरेका कर्मचारी माग नगरी अन्य कर्मचारीलाई पुस्तकालयमा खटाइनु ।
६. पुस्तकालयको लागि छुट्टै बजेट बिनियोजन नगर्नु, गरी हालेमा पनि नगन्य मात्रामा गर्नु ।
७. उपयुक्त नीति नियम तर्जुमा नगर्नु र भएका नीति नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नगर्नु
८. पाठ्यसामग्रीको उपयुक्त सुरक्षा नहुनु, किरा र धुलोको प्रकोप बढी हुनु ।
९. आवश्यक मात्रामा पुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्री खरिद नगर्नु र भएका पाठ्यसामग्री पनि घरमा लगेपछि फिर्ता गर्न हिचकिचाउनु ।

समाधानका उपायहरू

१. स्पष्ट नीति तर्जुमा गरेर देशभरका हरेक सरकारी कार्यालयमा व्यवस्थित पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्न सरकारले जोड दिनुपर्ने ।
२. उज्यालो, प्रशस्त ठाउँ भएको र सजिलै ओहोर दोहोर गर्न मिल्ने ठाउँमा पुस्तकालय स्थापना गर्ने ।
३. पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापनको

लागि पुस्तकालय विज्ञानमा दक्षता हासिल गरेका कर्मचारीको दरबन्दी सिर्जना गर्ने ।

४. हरेक सरकारी कार्यालयले आफ्नो कार्यालयमा सञ्चालित पुस्तकालय व्यवस्थापनमा उचित ध्यान दिने, त्यसको लागि पुस्तकालय व्यवस्थापन र सञ्चालन नीति तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
५. पुस्तकालयको लागि छुट्टै बजेटको व्यवस्था गर्ने ।
६. पर्याप्त मात्रामा पुस्तक र पाठ्यसामग्री खरिद गर्ने ।
७. पाठकहरूलाई पुस्तकालयमा बसेर अध्ययन गर्न मिल्ने ठाउँ र समयको प्रबन्ध गर्ने ।
८. पाठ्यसामग्रीको सुरक्षाको लागि धुलो धुवाँबाट जोगाउने, च्यातिएका सामग्री बाइण्डिङ गर्ने र सबै पाठ्यसामग्रीहरूको सूचीकरण र वर्गीकरण गर्ने ।
९. पुस्तकालयको उचित व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पुस्तकालय सफ्टवेरको व्यवस्था गर्ने ।

निष्कर्ष

कार्यालयहरूको पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापनको अवस्था हेर्दा धेरै कार्यालयहरूमा भौतिक पुर्वाधार, छुट्टै भवन, कोठा, फर्निचर बजेट र कर्मचारी अभाव रहेको देखिन्छ । कुनै कार्यालयमा भएका कोठा र फर्निचरहरू पनि मापदण्ड विपरितका छन् । धेरै कार्यालयहरूमा दक्षता हासिल गरेका कर्मचारी नहुँदा साथै पुस्तकालयमा सफ्टवेर को व्यवस्था नहुँदा सुचीकरण र वर्गीकरण गरिएको छैन ।

सन्दर्भ सूची

अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०६५), पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन एवम् सञ्चालन, पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्र ।

कानून किताब व्यवस्था समिति (२०७२), नेपालको संविधान, काठमाण्डौ ।

राई, अरूण कुमार र अरूहरू (२०६६) पुस्तकालय व्यवस्थापन, तेस्रो संस्करण, काठमाण्डौ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

पुस्तकालय कविता

✍ अमृत्यु नारायण कण्ठ

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पुस्तकालय समन्वय तथा अभिलेख शाखा ।

पुस्तक र ज्ञान सामग्रीले भरिएको हो एउटा भण्डार
यसैमा छ ज्ञान, सीप, बुद्धि विवेक र विचारको संसार
अध्ययन र प्रयोगले हटाउँछ अज्ञानताको अन्धकार
यसैलाई भनिन्छ हाम्रो पुस्तकालयको राम्रो संसार ।

बालक र बच्चाहरूको हो यो राम्रो ठाउँ पढाउने
अरूको लागि त हो यो भनै ज्ञानको भण्डार बढाउने
बृद्धहरूको लागि हो यो एउटा बौद्धिक बिश्राम स्थल
यसैलाई भनिन्छ पुस्तकालय रूपी बौद्धिक ज्ञानको पसल ।

पुस्तकालय जाने बानी बसालौं अज्ञानता लाई खसालौं
पढी लेखी बढाऊ जीवनमा दक्षता र ज्ञानको सबैले सिप
अनि पो भनिन्छ भविष्य ठूला ठूला कार्यालयको चीफ
बालौं सधैं पुस्तकालयमा ज्ञान र सीप बढाउनलाई दिप ।

आफू पढ्दै अरूलाई पनि पुस्तकालयमा पढन लगाऊँ
सधैंको लागि अशिक्षा अज्ञानता र असफलता भगाऊँ
सबै तिर ज्ञान र चेतना विकासको लागि ज्योती बालौं
अब गाउँ र टोल-टोलमा राम्रो पुस्तकालय बनाउन थालौं ।

बाल मस्तिष्कको ज्ञानको चेतना बढाउने ठाउँ हो
एउटा रमाइलो ज्ञानको ज्योति बढाउने गाउँ हो यो
शिक्षा संस्कृति र साहित्य राख्ने एउटा राम्रो ठाउँ हो
त्यसैले यो सबै संरक्षकको पुस्तकालय भन्ने नाउँ हो ।

हेर्दा हेदै २०८० को पुस्तकालय दिवस पनि आयो
सबै सरोकारवालालाई भाद्र पन्ध्रले पनि ततायो
पढी लेखी ज्ञान लिई गरौं सीपको राम्रोसँग विकास
आशा गरौं यसपालि त पक्कै पाउला राष्ट्रिय पुस्तकालयले निकास ।

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा पुस्तकालयको परिचय र यसका सेवाहरू

✍ किशोर सुवेदी

पुस्तकालय अधिकृत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय शैक्षिक पुस्तकालय अन्तर्गत पर्ने क्याम्पस पुस्तकालय (Campus Library) हो । वि.सं. २०१७ साल भदौ १७ गतेदेखि श्री ५ रत्नराज्यलक्ष्मी कन्या स्कुल नदिपुरमा १३ जना विद्यार्थी र २ जना शिक्षकबाट उक्त स्कुलको एउटा कोठा मार्फत विधिवत रूपमा अध्ययन-अध्यापनको सुरुवात गरेको (क्षेत्री, सुर्य २०६७) पृथ्वीनारायण क्याम्पसको इतिहासमा पाइन्छ । पछि वि.सं. २०१८ सालमा पराजुली परिवार मार्फत अनुदानमा पृथ्वीनारायण क्याम्पसको लागि भिमकालीपाटनमा जग्गा प्राप्त भयो । यही जग्गामा बाँस र खरको भुप्रो कटेरा निर्माण गरी वि.सं. २०१९ वैशाख ३ गतेदेखि नदिपुरबाट भिमकालीपाटन पोखरामा सरी आफ्नै भुप्रो मार्फत अध्ययन-अध्यापन कार्य अगाडि बढाउँदै आइरहेको छ । २०१९ जेठ महिनामा पुस्तकहरूको सङ्कलन गरी कार्यालय कोठाको एउटा साधारण दराजबाट यस पुस्तकालयको स्थापना भएको पाइन्छ । (क्षेत्री, २०५७)

वि.सं. २०२१ सालमा कला भवनको निर्माण पश्चात् एउटा कोठा पुस्तकालयलाई छुट्याइएको, २०२३ सालमा क्याम्पस परिसरमा एक संग्रहालयको स्थापना भएको र पछि कला भवनमा रहेको पुस्तकालय सोही संग्रहालयको हाताभित्र स्थानान्तरण भएको पाइन्छ । (सुवेदी, २०६९) वि.सं. २०३० सालमा पृथ्वीनारायण क्याम्पस त्रि.वि. को आङ्गिक क्याम्पसको रूपमा आवद्ध भए पश्चात वि.सं. २०३३ सालमा त्रि.वि. को क्षेत्रीय पुस्तकालयको अवधारणा अन्तर्गत यस क्याम्पसको

पुस्तकालयलाई पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयमा रूपान्तरण गरियो । जसका कारण यस पुस्तकालयको संकलन, सेवा र प्रयोगमा विस्तार भयो । फलतः उक्त संग्रहालयमा रहेको पुस्तकालयलाई पर्याप्त मात्रामा स्थान अभावको महशुस भयो र २०४० सालमा पुस्तकालयको छुट्टै भवन निर्माण कार्य सुरु भई २०४१ सालमा हाल रहेको दुई तल्ले पुस्तकालय भवनमा स्थानान्तरण भयो । पुस्तकालयले हालसम्म सोही आफ्नै भवनबाट सेवा प्रदान गर्दै आइरहेको छ । (सुवेदी: २०६९)

यसरी विभिन्न आरोह-अवरोह पश्चात् स्थापित पुस्तकालयमा हाल करिव १,१५,००० पाठ्यपुस्तकका साथै करिव ६००० थेसिस र विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पत्रपत्रिका, अनुसन्धानमुलक लेख र रचनाहरू संकलन गरी १३ जना कर्मचारीहरू मार्फत आफ्नो सेवा सुविधा प्रदान गर्दै आइरहेको छ । यस पुस्तकालयमा पत्रपत्रिका अध्ययन कक्ष, अध्ययन कक्ष, सन्दर्भ शाखा, कम्प्यूटर ल्याव रहेका वेग्ला वेग्लै कक्ष रहेका छन् । सन्दर्भ शाखालाई नेपाली शाखा, थेसीस शाखा, पाठ्यपुस्तक शाखा र सन्दर्भ शाखा छन् । पुस्तकालयले पुस्तक लेनदेन सेवा मिलाएको छ । यसका सदस्यहरूमा पृथ्वीनारायण क्याम्पसका शिक्षक, विद्यार्थी र कर्मचारीहरू रहने प्रावधान छ । फोटोकपी सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । यस वाहेक यो पुस्तकालयले निम्न सेवा प्रदान गर्दै आएको छ ।

१. राष्ट्रिय श्रव्य पुस्तकालय (National Audio Library) : दृष्टिविहिन वा दृष्टि कम भएका साथै पुस्तक पढ्न नसक्ने (Visually Impaired) पाठकहरूको लागि यस पुस्तकालयले Audio Format मा पुस्तक रेकर्ड र इडिट गरी पाठकलाई सुनेर पढ्न मिल्ने खालको MP3/MP4 लगायत अन्य उपयोगी Format मा पाठ्यसामग्रीको उत्पादन गरी देशभरी आवश्यक परेमा ढुवानीको निर्धारित शुल्क लिई उपलब्ध गराउने गर्दछ । यसमा

ब्रेल लिपीका पुस्तकहरू पनि उपलब्ध रहेका छन् जहाँ १-१ जना रेकर्डर र इडिटर कर्मचारी कार्यरत छन् । वि.सं. २०६१ साल जेठ २२ गते तत्कालीन क्याम्पस प्रमुख प्रा.डा. दिलबहादुर क्षेत्रीको पहल र कास्की नेत्रहिन सङ्घको व्यवस्थापनमा यो पुस्तकालयको स्थापना भएको पाइन्छ ।

२. निःशुल्क विद्युतीय स्रोतहरूको उपयोग: यस पुस्तकालयले खरिद गरेका तथा निःशुल्क रूपमा उपलब्ध हुने र शैक्षिक कृयाकलापको लागि उपयोगी हुने E-resources हरू निःशुल्क रूपमा प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था मिलाएको छ ।
३. निःशुल्क इन्टरनेट सेवा: पाठकहरूको अध्ययन-अध्यापनको लागि टेवा पुगोस् भन्ने हेतुले पुस्तकालयले आफ्नो परिसरभित्र Internet सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराएको छ । जसको माध्यमबाट यस पुस्तकालयका E-resources पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
४. अनलाइन क्याटलग: यस पुस्तकालयमा के-कस्ता पुस्तक तथा थेसिस रहेका छन् भनी हेर्नको लागि Online Catalogue को व्यवस्था मिलाइएको छ । यसका लागि क्याम्पसको वेबसाइट www.pncampus.edu.np मा गए/ Library भन्ने Submenu मा गई Library OPAC मा जानु पर्दछ । जहाँ एउटा Search द्यह आउँदछ र सोही स्थानमा आवश्यक Keyword Type गरी Search गर्न सकिनेछ । यसमा केहि पुस्तक र सबै Thesis को रेकर्ड पाउन सकिन्छ ।
५. ISBN/ISSN को लागि सहजीकरण: त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयबाट प्रदान गरिने International Standard Book Number (ISBN) र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयबाट प्रदान गरिने International Standard Serial Number (ISSN) प्राप्तिको लागि पनि आवश्यक सहजीकरण गर्ने गरिन्छ ।
६. E-resources प्रयोगसम्बन्धी सहजीकरण:

यस पुस्तकालय तथा TUCL ले खरिद गरेका E-resources हरू कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भनेर परिचयात्मक कार्यक्रम पनि सञ्चालन गर्ने गरिन्छ ।

७. Plagiarism Checking त्रि.वि.ले निर्धारण गरेको Plagiarism Check Software Ithenticate' मार्फत त्रि.वि. कार्यकारीले निर्धारण गरेको शुल्क लिई तथा कार्यविधि अनुसार यो सेवा प्रदान गरिन्छ ।

१४. Technical Support (प्राविधिक सहयोग) यस क्याम्पसमा स्थापित विभिन्न विभागीय पुस्तकालय तथा पोखरा र यस क्षेत्र वरिपरिका पुस्तकालयहरूको लागि आवश्यक परेमा तथा Technical Support को माग भएमा सम्बन्धित निकायलाई यो सेवा उपलब्ध गराउने गरिन्छ ।

विद्युतीय पुस्तकालय

पुस्तकालयले निकट भविष्यमा नै यस पुस्तकालयमा उपलब्ध Thesis हरूको Online मार्फत Soft Copy Download गर्न मिल्ने र नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको Copyright सम्बन्धी कानूनको पालना हुने गरी प्रयोग गर्न सकिने तरिकाले यसको व्यवस्थापन गर्न लागिएको छ । यसका अतिरिक्त Audio Books, Classnote, विभिन्न तह र विषयका पाठ्यक्रम र उपलब्ध पुस्तकहरू (PDF Format) पनि क्रमैसँग उपलब्ध गराउँदै जाने र भविष्यको आवश्यकता अनुसारका सामग्री यसमा राख्दै जाने तयारी गरिएको छ ।

निष्कर्ष:

अहिलेको समाज भनेको सूचनाको युग हो । आवश्यक सूचना विना मानव जीवन नै अर्थहीन रहने कुरामा कुनै शंका नहोला । पुस्तकालयले विभिन्न सूचना एवम् तथ्याङ्कको संकलन, व्यवस्थापन र आवश्यक अनुसार सम्प्रेषण (Collection, Management and Dissemination of Data and Information) गर्ने कार्य गर्दछ ।

तसर्थ यसलाई हाल आएर Information Centre वा Data Bank पनि भन्ने गरिन्छ । देश विकास मापनको एउटा महत्वपूर्ण तत्वको रूपमा उक्त देशले गर्न सक्ने Information Access र त्यसको प्रयोगलाई पनि मान्ने गरिन्छ । तसर्थ पुस्तकालयको महत्व दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको पाइन्छ ।

अन्तमा जसरी कुनै जीवित शरीर वा प्राणीमा रक्त सञ्चारको महत्व रहन्छ, त्यसैगरी व्यक्ति, समाज,

राष्ट्रको उन्नति, प्रगति, समृद्धि र विकासको लागि पुस्तकालयको महत्व रहन्छ भनी बुझ्न सकिन्छ । यही कुराको मर्म बुझेर नै होला नेपाल सरकारले पनि 'नेपालको संविधान' मा प्रत्येक स्थानीय तहमा एक सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना अनिवार्य रूपमा गर्ने भन्ने व्यवस्था राखेको पाइन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू:

अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०६५), पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र, काठमाण्डौ ।

कानून किताब व्यवस्था समिति (२०७२), नेपालको संविधान, काठमाडौं: लेखक ।

क्षेत्री, सुर्य (२०५७), पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय: एक चिनारी, माछापुच्छ्रे, पृ.ना.क्या., पोखरा ।

क्षेत्री, सुर्य (२०६७), पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय: विगतदेखि वर्तमानसम्म, स्वर्णजयन्ती स्मारिका, पृ.ना.क्या., पोखरा ।

पृथ्वीनारायण क्याम्पस: रजत जयन्ती स्मारिका (२०४२): पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा ।

सुवेदी, किशोर (२०६९), पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयको वर्तमान अवस्था, स्मारिका, कर्मचारी सङ्घ, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा ।

Feather, John and Sturges, Paul (1997), International encyclopedia of information and library science, Routledge, London

Krishna Kumar (1982), Reference Service, Vikas Publishing House Pvt.Ltd., New Delhi, India

Mittlal, R.L. (1996), Library administration M theory and practice, Metropolitan Book Co. Pvt., ltd. New Delhi, India

P.S.G. Kumar (1998), Fundamentals of Information Science, S. Chand & Company Ltd., New Delhi, India

परम्परागत पुस्तकालयबाट विद्युतीय पुस्तकालयमा फड्को मारेको युग

पूजा आचार्य

पृष्ठभूमि :

‘पुस्तकालय’ शब्दको अर्थ आफैमा महत्वपूर्ण छ । संस्कृत भाषामा ‘पुस्तक’ र ‘आलय’ मिलेर पुस्तकालय शब्द बनेको हो । पुस्तकको अर्थ ‘किताब’ र ‘आलय’को अर्थ ‘घर’ हुन्छ । जसले पुस्तकालयलाई ‘किताबको घर’ भन्ने बुझाउँछ । अंग्रेजी भाषाको library ल्याटिन भाषाको liber बाट आएको हो । जसको अर्थ पनि पुस्तक हुन्छ । सूचना र प्रविधिको विकाससँगै पुस्तकालयमा पुस्तक मात्र सङ्कलन गर्ने र रहने परम्परागत अवधारणामा परिवर्तन भएको छ । अहिले प्रायः सबै पुस्तकालयमा पुस्तकका अतिरिक्त सूचना प्रदान गर्ने सामग्रीहरूको समेत संग्रह रहेको पाइन्छ ।

समाजमा लिपिको आविष्कारसँगै क्रमिक रूपमा प्रकाशन युगको आरम्भ भयो । प्रकाशित सामग्रीहरू भावी पुस्ताका लागि संकलन र संरक्षण गर्ने कार्यको पनि थालनी भयो । त्यसको फलस्वरूप समाजमा पुस्तकालय स्थापनाको जग बस्यो । स्थापित पुस्तकालयहरू अध्ययन-अनुसन्धान गर्ने केन्द्रको रूपमा समेत रहे ।

विश्वभर ज्ञान सामग्रीको सिर्जना जसरी बढ्दै छ, त्यसैगरी पुस्तकालयको महत्व पनि बढ्दै गएको छ । किनकि पुस्तकालय सभ्य, सुसंस्कृत र शिक्षित समाजको अभिन्न अंग हो; ज्ञानको भण्डार हो; मानव

इतिहास, सभ्यता र संस्कृतिको पहिचान हो । हाल प्रविधिको विकास र विश्वव्यापी विस्तारसँगै पठन संस्कृतिमा आएको कमीले पुस्तकालयको महत्व कम भएको आभास भए पनि यथार्थमा पुस्तकालयको महत्व कहिल्यै कम हुन सक्दैन । सूचना प्रविधिबाट सतही सूचना मात्र थाहा पाइन्छ भने गहन र विस्तृत अध्ययनका लागि पुस्तकालय नै अपरिहार्य छ । सबै ठाउँमा पुस्तकालय नहुनु, भएका पुस्तकालयमा पनि सबै विधाका पठनीय पुस्तक नपाइनु र पठन संस्कृति समेत कम हुँदै जानुका कारण पाठकलाई पुस्तकालयले आकर्षण गर्न सकेको छैन ।

परम्परागत पुस्तकालय :

नेपालमा १९५० देखि १९६० को बीचमा विभिन्न स्थानमा सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना भए । सन् १९९० मा निरंकुश राजतन्त्रको अन्त्यसँगै पुनः सामुदायिक पुस्तकालयहरूले गति लिन थाले । विसं २०७९ सालमा गरिएको सर्भेक्षणअनुसार नेपालमा ९२८ वटा सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालय रहेका भएपनि २२७ वटामात्र राम्ररी सञ्चालनमा छन् । नेपालमा भएका अधिकांश पुस्तकालय परम्परागत पुस्तकालय नै हुन्, जहाँ छापा माध्यमका पठन सामग्रीकै बाहुल्यता रहन्छ । यस्ता पुस्तकालयमा भएका पठनसामग्री त्यहीँ बसेर पढ्ने अथवा सम्बन्धित पुस्तकालयको नियम अनुसार निश्चित समयका लागि घर लगेर पढ्ने सुविधा हुन्छ ।

अहिले पनि ग्रामीण क्षेत्रका धेरै पुस्तकालयमा पुस्तकको सूची (Catalogue) पनि कागज वा कार्डमा बनाइएको हुन्छ । विद्यालय तथा क्याम्पसहरूले सञ्चालन गरेका पुस्तकालय समय अनुसार केही परिवर्तन भए पनि अधिकांश सामुदायिक पुस्तकालयको अवस्था उस्तै छ । मुलुक सङ्घीयतामा गएको लामो समय बिते पनि स्थानीय तहहरूले समेत पुस्तकालयका लागि बजेट

विनियोजन गर्न र पठन संस्कृतिलाई बढावा दिन नयाँ पुस्तकालयको स्थापना गर्न तथा पहिल्यैदेखि भएका पुस्तकालयको सुसज्जालन बारेमा ठोस निर्णय गर्न सकेका छैनन् । त्यसले गर्दा भएका पुस्तकालय पनि स्याहारविहीन भई जीर्ण बन्दै गएका छन् । यस अवस्थामा तीन तहकै सरकारले पुस्तकालयका बारेमा ठोस नीति बनाएर सामुदायिक पुस्तकालयको संरक्षणमा जुट्न ढिला भैसकेको छ ।

कोभिड-१९को प्रभाव र ई-लाइब्रेरीको उपादेयता :

सन् २०२० को जनवरीदेखि विश्वभरि नै महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ बाट संक्रमण हुन नदिन विश्वका अधिकांश देशहरूले गरेको लकडाउनमा शैक्षिक संस्था र पुस्तकालय पनि बन्द भए । त्यही समयमा इन्टरनेटका माध्यमबाट अनलाइन शिक्षालाई प्राथमिकतादिइएको थियो । विभिन्न विद्यालय र कलेजले अनलाइनबाट पठनपाठन गरे । यद्यपि अनलाइन शिक्षा त्यसबेलाको विकल्प त भयो तर सबैका निम्ति सुलभ पहुँचयोग्य हुन सकेको थिएन । त्यसयता पनि शैक्षिक संस्थाहरूले अनलाइन शिक्षाको मोडल विकास गरिरहेका छन् । सूचना र प्रविधिको विकाससँगै (डिजिटल/भर्चुअल लाइब्रेरी) घुम्ती पुस्तकालय (सवारीसाधनमा पुस्तक राखी डुलाउने प्रविधि) को विकासले गर्दा प्रयोगकर्ताले चाहेको समयमा आफ्नै हातमा सूचना उपलब्ध हुन सक्ने समयको विकास भएको छ । यो विद्युतीय पुस्तकालयको विशिष्टतम उपादेयता हो ।

प्रविधिमैत्री पुस्तकालय अर्थात् ई-लाइब्रेरी

पुस्तकको सट्टा पुस्तकालयमा गएर विद्युतीय माध्यम (कम्प्युटर, ल्यापटप, आइप्याड, ट्याब्लेट, किन्डल र मोबाइल) को प्रयोगबाट पुस्तक पढ्न सकिने प्रणाली नै विद्युतीय पुस्तकालय हो । यो भनेको दूरशिक्षाको एक रूप हो, जुन इन्टरनेटका माध्यमबाट आफूलाई पायक पर्ने ठाउँमा बसेर पठनपाठन गर्न सकिन्छ । ई-लाइब्रेरीसँग सम्बन्धित धेरै तर्कहरू नभएका होइनन् । तर, आजको उन्नत प्रविधिको युगमा यो एक महत्वपूर्ण

चर्चाको विषय बनेको छ । एकै ठाउँमा बसेर संसारभरका विश्वविद्यालयमा उपलब्ध पाठ्यसामग्री अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

यस्तो प्रविधियुक्त अनलाइन पुस्तकालयका पाठ्यसामग्रीहरू सहज र पहुँचयोग्य छन् । सञ्चारजन्य विकसित प्रविधिलाई उपयोग गर्न सकियो भने ग्रामीण र दुर्गम क्षेत्रमा पनि यसको पहुँच पुग्न सक्छ । ई-लाइब्रेरी पद्धति अपेक्षाकृत रूपमा सस्तो पनि हुन्छ । परम्परागत पुस्तकालयमा हुने खर्च (जस्तै: पुस्तकहरूको लागत, भण्डारण, यातायात, आवास, शिक्षक, सहयोगी मानव स्रोत) भन्दा कम लागतमा अनलाइनमा नै पुस्तक उपलब्ध हुने सहजता यसको अर्को मितव्ययी र समय पनि कम लाग्ने चाखलाग्दो पक्ष हो । कुनै पनि पाठक वा अनुसन्धाता वा शोधकर्ताले सहज तरिकाले ई-लाइब्रेरीमा कोष गर्न र आफ्नो समय तालिका अनुसार योजना गर्न एवम् अध्ययन गर्न पाउने सुविधा हुन्छ ।

प्रविधिमैत्री भएर फेस-टु-फेस तथा प्रत्यक्ष (भर्चुअल) कक्षा र अनुसन्धानको संयोजनले आज फिल्लप कक्षा तथा मिश्रित शिक्षा प्रणालीलाई जन्म दिएको छ । यसप्रकार विद्युतीय विकासले शिक्षा आर्जन गर्ने वातावरणको सहजतासँगै पाठकको सिक्ने क्षमता समेत बढाउने विज्ञहरूले बताउने गरेका छन् ।

उपसंहार :

नवीनतम् ज्ञानलाई इन्टरनेट प्रयोग गरेर वा नगरेर कम्प्युटर वा स्मार्टफोनको माध्यमद्वारा हेर्न, सुन्न वा पढ्न सकिने गरी व्यवस्थित गरिएका विद्युतीय पुस्तकालयको लोकप्रियता बढ्दै गएको छ । हाल बिना इन्टरनेट पनि पढ्न सकिने सफ्टवेयरको विकास भएकाले परम्परागत पुस्तकालयको विकल्पको रूपमा विद्युतीय पुस्तकालयको प्रयोग बढिरहेको हो ।

पछिल्लो समय सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको तीव्र विकासले हिजोको क्ले-ट्याब्लेट (माटोमा चित्रात्मक संकेत दिने समय) देखि आजको ई-ट्याब्लेट (सूचना

प्रविधिको समय) सम्मको अवस्थालाई तुलना गर्दा पुस्तकालयको परिभाषा नै परिवर्तन भएको पाइन्छ। सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोगसँगै कोठभित्र किताबहरूको संग्रह गरेर राखिने स्थायी प्रकृतिको पुस्तकालयको मात्र अस्तित्व रहन्छ भन्ने आम धारणामा समेत परिवर्तन आएको छ।

इन्टरनेटको माध्यमबाट ज्ञान र सूचना सस्तो, सुलभ र शीघ्र रूपमा आदानप्रदान हुने सजिलो माध्यम भएको हुनाले संसारमा द्रुत गतिमा ई-लाइब्रेरीहरू स्थापना हुने क्रम जारी छ। इन्टरनेटमा एउटा किताबलाई धेरै जनाले पढ्न सक्ने भएकाले पनि यसको प्रयोग बढेको हुनु पर्छ। पुस्तकालय चहारिरहने फन्फटबाट मुक्त हुने र जुनसुकै बेला आफूले चाहेको पुस्तक वा सूचना विद्युतीय माध्यमबाट पढ्न सकिने भएकाले ई-लाइब्रेरी दिन-प्रतिदिन लोकप्रिय बन्दै गइरहेको छ।

अहिले संसारमा भएको जुनसुकै देशको भाषा, साहित्य, संस्कृति, इतिहास, भूगोल, रहनसहन, खानपान लगायतका विविधता इन्टरनेटमा सजिलै हेर्न, सुन्न र पढ्न सकिन्छ। जुन सहजता ई-लाइब्रेरीमा पनि हुन्छ। बजारमा पाउन छानिएका पुस्तक र पाठकलाई

चाहिएको सन्दर्भ सामग्री सहजै पाउन सकिने भएकोले पनि ई-लाइब्रेरीको लोकप्रियता बढेको छ।

यसरी प्रविधिले तीव्र रूपमा फड्को मारेसँगै अध्ययन गर्न सकिने मात्र होइन, सुन्न र स्पर्शद्वारा पढ्न सकिने विद्युतीय प्रविधिमा आधारित पुस्तक समेत तयार भएका छन्। विद्युतीय प्रविधिमा आधारित सूचना सामग्रीहरूको आविष्कारले हरेक ज्ञानवर्द्धक सामग्रीहरू सहज रूपमा प्राप्त गर्न, अध्ययन/श्रवण र भण्डारण गर्न सहज भएको छ। इन्टरनेटको प्रयोगले सिङ्गो संसार एउटै परिवारमा परिणत भएको छ। ई-लाइब्रेरीको विकास र विस्तारले पाठकले चाहेको समयमा इन्टरनेट उपलब्ध जुनसुकै ठाउँमा पढ्न सक्ने वातावरणको विकास गरेको छ। जसले पाठकहरूलाई नयाँ-नयाँ जानकारी लिन, ज्ञान आर्जन गर्न, एकअर्काका अनुभव एवम् भोगाइ बताउन, सीप सिक्न र आफ्नो क्षमता विकास गर्न प्रेरित गराएको छ। यसैले आजको प्रविधिउन्नत विश्वमा ई-लाइब्रेरीको अनिवार्य आवश्यकता भइसकेको छ।

पुस्तकालयकर्मीको आँखामा पुस्तकालय दिवस

✍ विजय शर्मा

पुस्तकालय अधिकृत

त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुर

समाजमा पुस्तकालयको गुणस्तर विकास तथा विस्तारका साथै सबै वर्गमा पुस्तकालय सेवाको सहज पहुँचको सन्देश प्रवाहका लागि नेपालमा २०६५ सालदेखि पुस्तकालय क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घ संस्थाको सक्रिय सहभागितामा पुस्तकालय दिवस मनाउन सुरु गरिएको हो । तत्कालीन राजा गीर्वाणयुद्ध वीर विक्रम शाहले वि.सं. १८६९ भाद्र १५ पुस्तकालयसम्बन्धी लालमोहर जारी गरेका थिए । आज पुस्तकालय दिवस १६ वर्ष अर्थात् त्यही बेलामा किशोर गीर्वाणयुद्ध कै उमेरको अवस्थामा आइपुगेको छ । काठमाडौँमा मात्र सीमित रहेको पुस्तकालय दिवस अहिले देशका सबै स्थानीय निकायमार्फत टोलटोलमा पुग्ने प्रयास भएको छ । विश्वविद्यालय तहदेखि विद्यालय तहसम्म तथा सामुदायिक र सार्वजनिक पुस्तकालयहरूमार्फत समाजका सबै क्षेत्रमा पुस्तकालयको आवश्यकता बोध गराउने कोसिस जारी रहेको छ ।

पुस्तकालय दिवसका अवसरमा पुस्तकालयप्रति सकारात्मक सन्देश सम्प्रेषण गर्ने शैक्षिक, सामाजिक तथा रचनात्मक खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको छ । अध्ययन संस्कृतिको विकासका लागि विद्यालय स्तरमा निबन्ध प्रतियोगिता, कवितावाचन, वक्तृत्वकला, हजिरीजवाफ, चित्रकला आदि कार्यक्रमहरू गर्ने गरिएको छ । सामाजिक चेतना जगाउनका लागि रक्तदान, सरसफाइ, वृक्षरोपण, स्वास्थ्य सेवाजस्ता कार्यक्रमहरू पनि गर्ने गरिएको छ । घुम्ती पुस्तकालय सेवा, पुस्तक प्रदर्शनी, अन्तर्क्रिया, छलफल तथा स्मारिका प्रकाशनजस्ता रचनात्मक क्रियाकलाप प्रभावकारी र रचनात्मक बनेका छन् ।

प्रत्येक वर्ष पुस्तकालय दिवसकै अवसर पारेर नेपालमा पुस्तकालयको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने व्यक्तिहरू र उत्कृष्ट सेवा प्रदान गर्ने पुस्तकालयकर्मी, पुस्तकालयको विकासमा लागेका संस्थाहरूको खोजी गरी सम्मान गरिएको छ । यस्ता गतिविधिहरूले निश्चय नै आमनागरिकहरूमा पुस्तकालयको आवश्यकता र महत्वका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गरेका छन् ।

पुस्तकालयसँग आवद्ध सङ्घसंस्थाको सक्रियतामा सुरु भएको पुस्तकालय दिवसको चौथो वर्षदेखि नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयको सहभागिता रहेको हो । छैठौँ पुस्तकालय दिवसदेखि मन्त्रालयको मातहतमा नै पुस्तकालय दिवस मनाउन लागियो । नेपालमा पुस्तकालय दिवसको सुरुवातदेखि हालसम्मको अवस्थालाई नियाल्दा एउटा पुस्तकालयकर्मीका आँखाले देखेका सुधारात्मक पक्षहरूलाई उजागर गर्ने प्रयास यो आलेखमा गरिएको छ ।

समितिहरूलाई सक्रिय तुल्याउने

नेपालमा प्रत्येक वर्ष भाद्र १५ गते पुस्तकालय दिवस मनाउने मनाइन्छ । चौथो पुस्तकालय दिवसदेखि शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा मूल आयोजक समिति गठन गरी पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको छ । त्योभन्दा पहिला पुस्तकालयकर्मीहरूको भेलाले नै मूल समारोह समितिको अध्यक्ष, सचिव र उपसमितिहरू गठन गरी जिम्मेवारी तोकिन्थ्यो । चौथो पुस्तकालय दिवसदेखि अध्यक्षता शिक्षा सचिव र सचिवालयको जिम्मेवारी केशर पुस्तकालय वा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई दिएको छ । सातौँ पुस्तकालय दिवसदेखि सचिवालयको जिम्मेवारी शिक्षा मन्त्रालयको पुस्तकालय समन्वय शाखालाई नै दिएको देखिन्छ । मूल समारोहको अध्यक्षता र सचिवालय पूर्वनिर्धारित भए तापनि पदाधिकारीको कार्य व्यस्तता अथवा कम प्राथमिकता कुन कारणले गर्दा हो समयमै मूल आयोजक समितिको तयारी बैठक बस्न सक्दैन । अन्तिम अवस्थामा हतार हतारमा पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य चयन तथा उपसमितिहरू गठन गर्ने गरिन्छ । उपसमितिहरूले पनि भाद्र १५ सम्म सक्रियतामा काम

गरेको देखिए तापनि त्यसपछि सबै निस्क्रिय भएको देखिन्छ । त्यसैले सचिवालयलाई पूर्ण अधिकार दिने गरी पुस्तकालय दिवससम्बन्धी निर्देशिका तर्जुमा गर्नुपर्दछ जसमा मूल समारोह समितिको निर्देशन र सचिवालयको अनुगमनमा उपसमितिहरूले वर्षभरि नै सक्रियताका साथ पुस्तकालयका गतिविधिहरू सञ्चालन हुने वातावरणका लागि नीतिगत व्यवस्था हुनु उपयुक्त हुन्छ ।

स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व हुने गरी सहभागिता

प्रादेशिक प्रतिनिधित्व हुने गरी मूल समारोह समितिमा राख्ने र उनीहरूको मातहतमा सम्पूर्ण जिल्लाहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी प्रदेश समिति बनाउनु पर्दछ । प्रदेश समितिको मातहतमा जिल्ला समितिहरू बनाई पुस्तकालयका गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नका लागि सहज तुल्याउनु पर्दछ । जिल्ला समितिहरू सबै पालिकाको प्रतिनिधित्व हुने गरी र पालिकाले वडाहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी समिति गठन गर्ने प्रावधान नीतिगत रूपमा मिलाउनुपर्छ । यिनै समीतिमार्फत देशको तल्लो संरचनासम्म सहज रूपमा वर्षभरि नै पुस्तकालयका गतिविधिहरू सञ्चालन हुन सक्छन । देशव्यापी रूपमा भएका पुस्तकालय गतिविधिहरूको निरीक्षण, अनुगमन गरी निर्देशन गर्न सहज हुन्छ । सङ्घका कार्यक्रमहरू स्थानीय तहसम्म सहज रूपमा कार्यान्वयन गर्न तथा कार्यान्वयनका आउनसक्ने अवरोधहरूको बारेमा केन्द्रलाई जानकारी हुने हुँदा तुरुन्तै फरक रणनीतिहरू बनाई कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । जसबाट स्थानीय तहमा पुस्तकालयको विस्तार तथा सुदृढीकरणको सन्देश प्रवाहका साथै समाजमा अध्ययन संस्कृतिको विकास गर्न सकिन्छ ।

विभिन्न निकायहरूलाई पुस्तकालय दिवसमा जोड्ने

काठमाडौं उपत्यकामा मात्र केन्द्रित रहेको पुस्तकालय दिवसको यात्रा स्थानीय निकायहरू समेतलाई समावेश गरेर मन्त्रालयले देशव्यापी गराउने प्रयास गरेको छ । यद्यपि देशका पोखरा लगायत कतिपय स्थानहरूमा काठमाडौंमा भै भव्य रूपमा पुस्तकालय दिवस मनाउँदै आइरहेको पाइन्छ तथापि पछिल्लो समय शिक्षा मन्त्रालयले नगरपालिका तथा गाउँपालिका महासङ्घसँग सहकार्य गरी स्थानीय निकायहरूसँग जोडिने प्रयास गरिरहेको छ । तर त्यो प्रयास त्यत्ति

प्रभावकारी भएको देखिँदैन । महासङ्घहरूसँग पनि सहकार्य गर्दै माथि उल्लेख भएअनुसारको स्थानीय निकायको प्रतिनिधित्व हुने गरी स्थायी संरचनाको निर्माण निर्विकल्प छ । त्यसैगरी देशका ७६ जिल्लामा सञ्जाल रहेको देशकै पहिलो र ठूलो त्रिभुवन विश्वविद्यालयलाई पनि पुस्तकालय दिवसमा जोडिएको छ । पन्ध्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसरसम्म आइपुग्दा केन्द्रीय पुस्तकालयको सक्रियतामा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका लगभग दुई दर्जन क्याम्पस कलेजहरूमा विविध कार्यक्रम भएको देखिन्छ । तथापि यसलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालयका सम्पूर्ण आङ्गिक क्याम्पस, सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पस, केन्द्रीय विभाग लगायतका निकायलाई जोड्नु पर्ने आवश्यक छ । त्यसैगरी सामुदायिक कलेजहरूको सञ्जाल नेपाल पब्लिक क्याम्पस सङ्घ रहेको छ यसको माध्यमबाट पनि जिल्ला स्तरसम्म पुग्न सकिन्छ । विद्यालय स्तरमा प्याब्सन तथा एनप्याब्सन जस्ता जिल्ला स्तरसम्म सक्रिय समितिहरू रहेका सङ्घ संस्थाहरूलाई पनि पुस्तकालय दिवसमा जोडेर विद्यालय तथा विश्वविद्यालय तहमा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिमा पुस्तकालयको महत्त्वको सन्देश प्रवाह गर्नु पर्दछ । विद्यालय तहदेखि नै बालबालिकालाई पुस्तकालयमा प्रयोगमा जोडन सक्तियो भने ज्ञानमा आधारित समाज निर्माणमा सहज हुने कुरामा दुईमत छैन ।

प्रोफेशनल लाइब्रेरियनहरूको सक्रियता अत्यावश्यक

नेपालमा पहिलो पुस्तकालय दिवस नेपाल पुस्तकालय सङ्घका तत्कालीन अध्यक्ष भोलाकुमार श्रेष्ठको अध्यक्षतामा भव्य रूपमा सम्पन्न भएको थियो । जसमा अधिकांश प्रोफेशनल लाइब्रेरियनहरूको उत्साहजनक उपस्थिति रहेको पाइन्छ । मन्त्रालयको मातहतमा मूल समारोह समिति गठन गरी पुस्तकालय दिवसलाई संस्थागत गरिए तापनि प्रोफेशनल लाइब्रेरियनहरूको उपस्थितिमा कमी हुँदै गएको देखिन्छ । पुस्तकालय दिवसको स्थापनामा सक्रिय रहेका प्रोफेशनल लाइब्रेरियनहरूको सामाजिक सञ्जालहरूमा असन्तुष्टिहरू देखिन थालेको र परिणामतः भौतिक उपस्थिति क्रमशः कम हुँदै गएको छ ।

पन्ध्रौं पुस्तकालय दिवसको मूल समारोहको दृश्यमा नेपाल पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्ष, नेपाल राष्ट्रिय

पुस्तकालयका प्रमुख, त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयका प्रमुख तथा पुस्तकालय विज्ञान विभागका प्रमुखलाई मञ्चमा नदेख्नुले यस क्षेत्रका समस्त प्रोफेसनल लाइब्रेरियनहरूको उत्साह थप गिराउने आभास केही पुस्तकालयकर्मीहरूको अभिव्यक्तिमा सल्किएको थियो । अझ यस समारोहमा आयोजक पक्षभित्र गैरसरकारी संस्थाहरूको हावी भएको हो कि भन्ने आशंकाका स्वरहरू गुन्जिनु अत्यन्त दुःखद पक्ष हो । यस्ता परिदृश्यले युवा प्रोफेसनलहरूलाई पनि निस्क्रिय तुल्याउन सक्छ तथापि खोज, अध्ययन, अनुसन्धान एवम् अन्वेषणकर्ताहरूलाई उचित वातावरण बनाउने उद्देश्यका साथ पुस्तकालय जस्तो पवित्र पेसामा लागेका प्रोफेसनल लाइब्रेरियनहरूले आफ्नो पेशाको गुणस्तरीय विकासको मुख्य हतियारका रूपमा पुस्तकालय दिवसलाई लिनु पर्दछ । पुस्तकालय दिवसमा जीवनपर्यन्त अध्ययन गर्ने संस्कृतिको विकासका लागि रचनात्मक, शिक्षामूलक तथा सूचनामूलक कार्यक्रमहरू आयोजना गर्नु प्रत्येक प्रोफेशनल लाइब्रेरियनहरूले कर्तव्य बोध गराउनेतिर मन्त्रालयको पनि ध्यान जानु पर्दछ ।

अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थासँग सहकार्य

पुस्तकालय दिवसलाई अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ/संस्थासँग सहकार्य गर्ने माध्यम बनाउनु पर्दछ । विगतका वर्षहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय उपसमिति गठन गर्ने गरिन्थ्यो । तर उक्त समितिले प्रभावकारी रूपमा काम गर्न नसकेको भनी पछिल्ला वर्षहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समिति नै गठन हुन छोड्यो । यद्विप मन्त्रालय तथा सार्क सचिवालयको सक्रियताका केही अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू भएको पाइन्छ । यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रमहरूबाट नेपालमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानको क्षेत्रमा भएका प्रगति तथा गतिविधिहरूबारे अन्तर्राष्ट्रिय जगतलाई जानकारी गराउने तथा अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा हुने गतिविधिहरूलाई नेपालमा जोड्ने आधार बनाउन सकिन्छ । पुस्तकालयको विकासको बारेमा नेपालमा पुस्तकालयकर्मीहरूले अन्तर्राष्ट्रिय मोडलहरू सिक्ने अवसर पाउँछन् । समाजमा अध्ययन संस्कृतिको विकास गर्दै सूचना तथा ज्ञानमा आधारित समाज निर्माणका लागि पुस्तकालय दिवस कोशेढुङ्गा सावित हुन सक्छ । अन्तर्राष्ट्रिय मोडलहरू प्रयोग गरी

नेपालमा सचेतना मार्फत सकारात्मक रूपान्तरण गर्न सकिन्छ । त्यसैले अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय उपसमितिमार्फत अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ/संस्थासँग सहकार्यको वातावरण निर्माण गरी ज्ञान, स्रोत तथा मानव संसाधन आदानप्रदान जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य छ ।

यथार्थ र वस्तुनिष्ठ दस्तावेजको आवश्यकता

पाँचौ पुस्तकालय दिवसदेखि स्मारिका प्रकाशनक निरन्तरता भए तापनि त्योभन्दा पहिला ब्रोसर तथा एन.एल.ए. कुरियर प्रकाशन गरिएको देखिन्छ । पुस्तकालय दिवसमा भएका यस्ता प्रकाशनले पुस्तकालय साहित्यको विकास तथा पुस्तकालयको इतिहासलाई सुरक्षित गर्दछन् । स्मारिकामा अनुसन्धानात्मक लेख रचनाका साथै पुस्तकालयसँग सम्बन्धित लेखहरू पनि रहेको पाइन्छ । तथापि यसमा मुख्यतया पुस्तकालय दिवस र पुस्तकालयका गतिविधिसँग सम्बन्धित लेख रचनाहरूले बढी प्राथमिकता पाउनुपर्ने हो । पुस्तकालय दिवसको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने अध्येताका लागि उपयुक्त स्रोत सामग्री बनाउनुपर्ने हो । विश्वका अन्य देशमा पुस्तकालय दिवस कसरी मनाइन्छ, केकस्ता कार्यक्रमहरू हुन्छन् यस्ता विषयहरूको बारेमा खोज गरी स्मारिकामा समेटिनुपर्ने हो । नेपालमा वर्षभरि भएका पुस्तकालयका कार्यक्रम तथा गतिविधिहरूलाई स्मारिकामा समावेश गर्नु उपयुक्त हुन्छ । पुस्तकालयसँग सम्बन्धित अनुसन्धानात्मक लेखहरूलाई एउटा छुट्टै विज्ञ समीक्षित जर्नल प्रकाश गर्नु सान्दर्भिक हुन सक्छ । यस्ता दस्तावेज भाद्र १५ गते सार्वजनिकरण गर्न सकियो भने पुस्तकालय क्षेत्रको प्रकाशनको पनि संस्थागत विकासमा हुन सक्छ । यथार्थ र वस्तुनिष्ठ दस्तावेज निर्माणका लागि प्रथम पुस्तकालय दिवसदेखि १६ वर्षको इतिहास लेखन ढिला गर्नु हुँदैन ।

आमसञ्चार माध्यमहरूसँग सहकार्य

सूचना संप्रेषणमा आमसञ्चार माध्यमको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । आमसञ्चार माध्यमले विश्वभरि छरिएर रहेका मानिसका लागि सन्देशहरू सङ्कलन, सम्पादन र प्रसारण गर्दछ । छापा र विद्युतीय दुवै माध्यमबाट प्रवाह हुने ती सन्देश आजभोलि सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोगले विश्वका कुनाकुनाका

खबरहरू तत्कालै थाहा पाउन सकिने भएको छ । सूचना सम्प्रेषणका दृष्टिमा आजको संसार एक ग्लोबल भिलेज जस्तै भएकाले यस्तो शक्तिशाली माध्यममा पुस्तकालय दिवसलाई पनि जोड्नुपर्छ । यो दिवस शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत मनाइने हुँदा सरकारी सञ्चार माध्यमहरूलाई अनिवार्य रूपमा मिडिया पार्टनरका रूपमा जोड्नुपर्छ । यसबाट पुस्तकालयसम्बन्धी परिसंवाद, बहस र पैरवीका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछन् । अहिलेको अवस्थामा व्यक्तिगत प्रयासबाट एक दुई आमसञ्चार माध्यमले पुस्तकालयका विषयवस्तु उठान गर्नुबाहेक अरु विकल्पहरू रहेका छैनन् तसर्थ पुस्तकालयका बारेमा विभिन्न भाषामा सूचनाको सङ्कलन गरी संप्रेषणका लागि राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरका सञ्चार माध्यमहरूको प्रयोगको सहज वातावरण बनाउनु आवश्यक छ ।

प्रविधिको अधिकतम प्रयोग

विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड १९ को महामारीकाबिच १३ औं पुस्तकालय दिवस भर्चुअल माध्यमबाट मनाइएको थियो । त्यसमा स्वदेश तथा विदेशबाट पुस्तकालयकर्मी तथा पुस्तकालयप्रेमीहरू सहभागी हुने अवसर पाएका थिए । चौधौं पुस्तकालय दिवसका अधिकांश कार्यक्रमहरू अनलाइनका माध्यमबाटै भएका थिए । तर कोभिडको महामारी कम भइसकेपछि १५ औं पुस्तकालय दिवसका अधिकांश कार्यक्रमहरू पुरानै शैलीमा भौतिक रूपमा नै हुन थालेका छन् । दिवसलाई समाजमा प्रभावकारी बनाउने तथा पुस्तकालयको सन्देश सम्प्रेषण गर्नका लागि भर्चुअल माध्यमलाई पनि प्राथमिकतामा राखेर अधिकतम सहभागिता गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिनु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

पुस्तकालय दिवसलाई सामाजिक सञ्जाल तथा डिजिटल प्रविधिमा आएको तीव्र विकास र विस्तारसँग जोडेर लैजानु आवश्यक छ । प्रविधिले विश्वव्यापी रूपमा सूचनामा सहज पहुँच पुऱ्याई सामाजिक अन्तर्क्रिया र अन्तरसम्बन्धलाई प्रभावित गर्दछ । जनसहभागिता अभिवृद्धि गरी समुदायमा पुस्तकालय विकासमा सहजता ल्याउन सकिन्छ । विद्युतीय सूचना प्रविधिको पहुँच सहज बनाई देशका ग्रामीणस्तरसम्म पुस्तकालय सेवा विस्तार गर्न सक्ने सन्देश प्रवाहका

लागि पुस्तकालय दिवस मुख्य आधार हुनुपर्दछ ।

वार्षिक समिक्षा

नेपालमा पुस्तकालय दिवसको अवसरमा समाजमा पुस्तकालयप्रति सकारात्मक सन्देश प्रवाह गर्न प्रत्येक वर्ष नयाँ आदर्श वाक्य चयन गरिन्छ । दिवसलाई केन्द्र गरी देशव्यापी रूपमा विविध गतिविधिहरू सञ्चालन गरिन्छ । तर त्यस्ता गतिविधिले समाजमा पुस्तकालय गुणस्तरीय विकास र विस्तारमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ?, समाजमा अध्ययन संस्कृतिको विकास गरी ज्ञानमा आधारित समाज निर्माण हुन सकेको छ कि छैन ? हालसम्मका पुस्तकालय दिवसका उपलब्धीहरू केके छन् र त्यसलाई संस्थागत गर्न के गर्नु पर्दछ ? यी कुरा जानकारीहरूको बारेमा गहन समीक्षा गरी नयाँ रणनीतिहरू बारे सोच्नुपर्ने समय भइसकेको छ । ताकि पुस्तकालय दिवस वर्षभरिमा केवल एक हप्ता मात्र उत्साहप्रद रूपमा मनाउने दिवसका रूपमा मात्र सीमित नरहोस् ।

समाजमा अध्ययन संस्कृतिको विकास गरी ज्ञानमा आधारित समाज निर्माणलाई विश्वभरका विद्वत वर्गले सम्मान गर्दछन् । तथापि हाम्रो जस्तो देशमा समाजको सर्वाङ्गीण विकासका लागि पुस्तकालयको स्थापना एक सशक्त आधारशीला रहेको महसुस राज्यका हरेक तह र तप्कामा पुऱ्याउँदै कार्यान्वयनमा ल्याउनु आवश्यक छ । पुस्तकालयको स्थापना तथा विकासविना बौद्धिक र सुसूचित जनशक्तिको उत्पादन गर्न सकिँदैन । यस्तो जनशक्तिको अभावमा समाज रूपान्तरण गर्न खोज्नु दिवा सपना मात्र हो । नेपाली समाज रूपान्तरणका लागि हालसम्म पुस्तकालयको क्षेत्रमा प्राप्त उपलब्धीहरूलाई संस्थागत गरी आवश्यक ऐन, कानुनको अभाव छिटै अन्त्य गर्न सम्बन्धित निकायकले ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । एक विद्यालय एक पुस्तकालय, एक स्थानीय तह एक सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण र गुणस्तर विकासको अवधारणा संस्थागत हुन आवश्यक छ । जब सांस्कृतिक सम्पदा तथा ज्ञान सामग्रीको सङ्कलन तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि पुस्तकालय निर्विकल्प शर्त हुन्छ तब सोझै पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य “पुस्तौ पुस्ताका लागि पुस्तकालय” नाराले सार्थकता पाउनेछ । इति, जय पुस्तकालय दिवस !

अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक अङ्क: अनलाइनबाट प्राप्त गर्ने तरिका

सागरराज सुबेदी

प्रमुख

त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय

नेपाल राज्यभरबाट प्रकाशन हुने पुस्तकहरूलाई प्रकाशन हुनुभन्दा अगाडि वितरण गरिने अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक अंक (International Standard Book Number, ISBN) प्रदान गर्ने संस्था नेपालका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय (त्रिविकेपु) राष्ट्रिय एजेन्सीका रूपमा रहेको छ । यसले वि.सं. २०५६ साल माघ १२ गतेदेखि नेपालमा औपचारिक रूपमा ISBN दिन थालेको हो । वि.सं. २०५६ देखि वि.सं. २०८० सालमा आईपुग्दा नेपालमा ISBNको शुरूवात भएको पनि २४ वर्ष भईसकेको छ । शुरूकोवर्षमा ११२४ पुस्तकहरूमा ISBN दिईएको तथ्याङ्क छ । दोस्रो एक वर्ष घटेको देखिएतापनि त्यसपछिका वर्षहरूमा यो तथ्याङ्क बढ्दै गएको पाईन्छ । आ.व २०७८/०७९ मा केन्द्रीय पुस्तकालयले ४६५५ पुस्तकहरूमा ISBN प्रदान गरेको देखिन्छ । यसरी ISBN लिने क्रम प्रत्येक वर्ष बढ्दै गएको छ । यसको प्रमुख कारण प्रकाशक तथा लेखकहरूले यसको महत्व विस्तारै बुझ्दै जानु र पुस्तकालयको निरन्तर वकालतलाई प्रमुख कारण मान्न सकिन्छ । ISBN प्राप्त गरिसकेपछि प्रकाशक तथा लेखकहरूले डिपोजिटरी कलेक्शनका रूपमा प्रकाशित पुस्तक १ वा दुई प्रति ISBN राष्ट्रिय एजेन्सीमा अनिवार्य रूपमा बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ । राष्ट्रिय एजेन्सीमा पुस्तक प्राप्त भएपछि मात्र पुस्तक प्रकाशन भएको कुरा आधिकारिक रूपमा पुष्टि हुन्छ । हालसम्म एजेन्सीमा लगभग

२७००० को पुस्तकहरू प्राप्त भएका भएपनि ISBN का लागि फाराम भर्नेहरूको संख्या भने ६०,००० साठीहजारको हाराहारीमा रहेका छन् । लगभग १००० जति किताबहरू फाराममा भरिएको सूचना र पुस्तकमा भएको सूचना फरक परेर वेग्लै राखिएको पाईन्छ । कतिपय प्रकाशकहरूले आफुखसी ISBN राख्ने गरेको पनि देखिएको छ । यो गर्न हुने काम होइन । कतिपयले एउटा ISBN लिएर आफ्ना सबै प्रकाशनलाई त्यहि नम्बर दिईएको पनि पाईएको छ । यस्ता गल्ती सच्याउदै अगाडि बढियो भने मात्र प्रकाशनको गरिमा बढ्छ । सबैपक्षलाई यसमा सहज हुन एजेन्सी आग्रह गर्दछ ।

सरोकारवाला सबैलाई आवश्यक जानकारी होस् भन्ने उद्देश्यले यो लेख तयार पारिएको हो । यसबाट ISBN लिन नसक्नु भएका वा नलिइरहनु भएकालाई पनि लिन सहज हुने र आफ्ना प्रकाशनको विश्वसनियता पनि बढ्ने विश्वास लिएको छु । ISBN सेवालार्ई सरलीकृत तथा सबैको पहुँचमा पुर्‍याउनकालागि त्रिविकेपुले कोरोना कालमा नै यो सेवा अनलाईनबाट लिन सक्ने व्यवस्था मिलाएको थियो । कोरोना संक्रमण घटेसँगै अनलाईनबाट सेवा लिन केही कमी आएता पनि यो सेवालार्ई पुस्तकालयले निरन्तरता दिइरहेको छ । पुस्तकालयले आफ्नो वेभसाईटमा ISBN को लिङ्क बनाई अनलाईनबाट ISBN लिने जानकारी राखेको छ । यसबाट ISBN लिन एजेन्सीमा आइरहनु नपर्ने हुँदा सरोकारवाला सबैको समयबचत हुनेछ । अनलाईनबाट ISBN लिने तरिकाका वारेमापुस्तकालयकर्मि, प्रकाशक, लेखकवर्ग लगायत सबै सरोकारवालालार्ई जानकारी हुनुपर्दछ । अतः यहाँ अनलाईनबाट ISBN फाराम भर्ने तरिका सम्बन्धी जानकारी निम्नानुसार रहेको छ :

सर्वप्रथम पुस्तकालयको वेभसाईट www.tucl.edu.np मा गएर ISBN लेखिएको बटनमा क्लिक गर्ने । त्यहाँबाट TUCL online ISBN Application भन्ने Portal मा पुगिन्छ । सो Portal मा पुगेपछि

सर्बप्रथम अनलाईन ISBN लिन चाहने प्रकाशक वा लेखकले यस साइटमा रजिष्टर हुनु पर्छ । यसका लागि Register लेखेको ठाउँमा क्लिक गरी अगाडि बढ्नु पर्छ । रजिष्टर लेखेको ठाउँमा क्लिक गरेपछि केही सुचनाहरू भर्ने ठाउँ आउँछ जसमा प्रकाशक वा लेखकले प्रकाशक वा लेखकको नाम, थर, इमेल ठेगाना, प्रकाशकको संस्थाको नाम, ठेगाना, फोन नम्बर वा मोवाईल नम्बर, प्रकाशकको प्रकार अर्थात् ऊ प्रकाशक हो वा लेखक हो भनेर खुलाउनु पर्छ । त्यसपछि (Choose a File) चुज्नु अफाईल भन्ने अप्सनमा गएर प्रकाशक संस्था भए आफ्नो परिचयपत्र स्वीकृत गरेर डकुमेन्ट अपलोड गर्नुपर्छ । यसपछि अघि राखेको इमेलको लागि पासवर्ड राख्ने स्थान भर्नु पर्दछ, पासवर्डलाई पुनः भेरिफिकेशन गर्नु पर्दछ । यसरी पासवर्ड डुईपटक (पासवर्ड दुवैस्थानमा एउटै हुनुपर्छ) राखिसकेपछि Create My Account भन्ने अप्सनमा गएर क्लिक गर्नु पर्दछ । यसपछि प्रकाशक वा लेखकको ISBN एकाउन्ट सृजना हुन्छ । ISBN एकाउन्ट सृजना संगसंगै ISBN एजेन्सीमा एउटा मेल आउँछ र सो मेललाई ISBN एजेन्सीले भेरिफिकेशन गरिदिनेपछि लेखक वा प्रकाशकले अब ISBN मा Log in गर्न सक्छन् । भेरिफिकेशन भईसकेपछि ISBN एजेन्सीबाट प्रकाशक वा लेखकलाई एकाउन्ट सृजना भएको जानकारी मेलमा आउँछ । लग इन गर्नको लागि लग इन पोर्टलमा गएर रजिष्टर गर्दा राखेको इमेल ठेगाना र पासवर्ड सम्बन्धित स्थानमा प्रविष्टि गर्नुपर्दछ । यसरी इमेल ठेगाना र पासवर्ड राखिसकेपछि खुलेको पोर्टलमा प्रकाशक वा लेखकको जानकारी रहेको हुन्छ । सो पोर्टलमा प्रकाशक, अनलाईन एप्लिकेशनमा गएर प्रकाशक वा लेखकले प्रकाशन

गर्न लागेको पुस्तकको सूचना तथा जानकारी भर्नको लागि एउटा फाराम खुल्दछ र सो फारामले माग गरेका सबै सूचना प्रदान गर्नुपर्दछ । यसरी माग गरिएका सचनामा पुस्तकको कभरपेज स्वीकृत गरेर राख्ने सुविधा रहेको छ भने रकम भुक्तानी गर्नका लागि यदि नेपाल बैंक लिमिटेडको भौचर नै राख्ने हो भने नेपाल बैंक लिमिटेडको खाता नम्बर 04500100099153000001 मा खातावालाको नाम T.U. Central Library राखेर रकम बुझाई आधिकारीक भौचर स्वीकृत गरेर राख्न सकिन्छ । डिजिटल रूपमा रकम भुक्तानी गर्न यो पोर्टलमा राखिएको क्युआरकोडबाट पनि सकिने व्यवस्था गरिएको छ । यसरी अनुरोध प्राप्त हुनेवित्तिकै ISBN एजेन्सीबाट प्रकाशक वा लेखकलाई एउटा इमेल प्राप्त जान्छ जसमा लेखक वा प्रकाशकले अघि अनलाईन फाराममा भरेका सबै जानकारी सहित ISBN दिइएको हुन्छ । नम्बर संगसंगै वारकोड आवश्यक पर्नेहरूका लागि वारकोड प्राप्त हुने लिंक पनि प्रदान गरिएको हुन्छ ।

यसरी नेपालमा ISBN ले किशोर वय पार गरी युवावस्थामा आफ्नो यात्रा तय गरेको छ । यसलाई अभि बलियो बनाई यसबाट हामी सबैले फाईदा लिनसक्नुपर्दछ । सबै सरकारी प्रकाशनमा ISBN अनिवार्य राख्नुपर्नेगरी गर्नुपर्ने देखिएको छ । ISBN सेवा प्रकाशन व्यवसायलाई बजारसम्म पुर्‍याउनत्रिविकेपुले दिइरहेको शसक्त र दरिलो सेवा हो । यसले नेपालको प्रकाशनमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको टेवा प्रदान गरेको छ । यो त्रिविकेपुका लागि गौरवको कुरा हो ।

भत्काइएको पुस्तकालयको व्यथा

✍ पावती नेपाल

उपाध्यक्ष, लिमिसेक

हालसालकै हो । एकदिन धोबिखोलाको करिडोर हुँदै सिंहदरबार जाने क्रममा सुश्री भद्रकुमारी घलेले विभिन्न सामाजिक कार्यका लागि समेत बनाउनुभएका भवनहरू काठमाडौं महानगरपालिकाका नगरप्रहरीहरूले डोजर लगाएर भत्काउँदै गरेको दृश्य प्रत्यक्षरूपमा देखिएको थियो । त्यसको केही दिनपछि उहाँकै नातिनी रश्मी रिमालले बोरामा राखेर थुपारिएका पुस्तकका चाडको तस्वीर फेसबुकमा पोष्ट गरी मलाई पनि त्याग गर्नु भएको रहेछ । सो तस्वीर हेरेपछि भवन भत्काउने क्रममा पुस्तकालय समेत भत्काइएछ र बर्खाको भरीमा पुस्तकहरू बेहाल अवस्थामा छोडिएछ भन्ने थाहा भयो । पुस्तकको त्यस्तो अवस्था देख्दा आँखा रसाउने त भइ नै हाल्यो ।

भत्काइएका भवनमा असरल्ल छोडिएका पुस्तकहरू कसरी व्यवस्थापन गर्न सकिएला भनेर बोलाइएका नेपाल पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्ष तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयका पुर्वप्रमुख श्री इन्द्रप्रसाद अधिकारी र म श्रावण १३ गते मैतीदेवीस्थित सुश्री भद्रकुमारी घलेको घरमा गयौं । त्यस अवसरमा १३ वर्षीया समाजसेवी सुश्री घले भवन भत्काइएका कारणले अव्यवस्थित रूपमा थुपारिएका पुस्तकहरू हेर्दै भावविह्वल हुनुभयो र यी पुस्तक कसरी व्यवस्थित गर्ने भन्ने विषयमा उहाँसँग विचारविमर्श गरियो ।

अन्त्यमा उहाँले आफ्नै निवासको माथि एक तला थपेर पुस्तकालय भवन निर्माण गर्ने तथा त्यसैमा यी पुस्तकहरूका साथै उहाँले बनाउनुभएका चित्रहरू

तथा उहाँले सङ्कलन गर्नुभएका अन्य सामाग्रीहरू पनि राखी यस कक्षलाई म्युजियमको रूप दिने कुरा गर्नुभयो । भवन निर्माण भइसकेपछि पुस्तक मिलाउन हामीले सहयोग गर्ने विश्वास दिलाएपछि हामी घर फर्केका थियौं ।

घर फर्किँदा बाटोमा म उहाँकै सामाजिक सेवा, त्याग, तपस्या सम्झिँदै आएँ । वृद्धावस्थामा पनि उहाँमा अभै केही गरौं भन्ने भावना, जोश र जाँगर देख्दा म चकित भएकी थिएँ । तर गल्लीभित्रको उहाँको निवासमा बनाइने भनिएको पुस्तकालय पाठकका लागि त्यति उपयुक्त स्थान होला जस्तो भने लागेन । पुस्तकालय त अलिक खुला र खाली तथा सबैलाई पायक पर्ने ठाउँमा हुनु बढी व्यवहारिक हुन्छ । त्यसैले यस प्रयोजनका लागि अलग्गै स्थानको खोजी गर्ने सल्लाह दिनुपर्ला भन्ने सम्झिएँ ।

वास्तवमा नेपालमा, अभ्र राजधानी काठमाडौंमा निजी तथा सार्वजनिक पुस्तकालय नभएका भने होइनन् । धेरै छन् । तर प्रायः सबै पुस्तकालयको अवस्था दयनीय नै छ । त्यसमाथि वि. सं. २०७२ सालको भूकम्पमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय लगायत काठमाडौंका अधिकांश पुस्तकालय भवन भत्किएपछि अव्यवस्थित पुस्तकहरूको स्थिति देख्दा हामी जीवनको लामो अवधि पुस्तकालय सेवामा बिताउने व्यक्तिहरूको मन विचलित हुन्छ ।

उदाहरणका लागि नारायणहिटी राजदरबारस्थित पुस्तकालयलाई लिन सकिन्छ । वि.सं. २०७२ सालको विनाशकारी भूकम्पमा अन्य पुस्तकालय भै यो पुस्तकालय पनि ध्वस्त भएको रहेछ । वि. सं. २०७४ सालमा त्रि. वि. का पुराना दीक्षान्त भाषणहरू खोज्ने क्रममा त्रि. वि. समन्वय महाशाखाका तत्कालीन प्रमुख र म त्यस पुस्तकालयमा पुगेका थियौं । त्यस ध्वस्त भवनमा धानको रास भै पुस्तक थुप्रो पारेर राखिएको थियो । र त्यहाँ धेरै बहुमुल्य अप्राप्य पुस्तकहरू पनि थिए । तर हामीले खोजेको सामाग्री भने पाउन सकेनौं । वि. सं. २०७६ सालमा पुस्तकालय दिवस मनाउने क्रममा

शैक्षिक क्रियाकलाप अन्तर्गत पुराना र प्रयोग नभएका पुस्तकालयको संरक्षण र प्रयोग गराउने उद्देश्य लिई सजिलै पहुँच नभएको नारायणहिटी राजदरबारस्थित पुस्तकालय अवलोकन गर्न सम्बन्धित विज्ञ तथा पदाधिकारीहरूको टोली गएकोमा दुई वर्ष अगाडि देखेका अप्राप्य पुस्तकहरू देखिएन । सजिलैसँग पाठकको पहुँच नहुने पुस्तकालयमा त यो हालत छ भने अन्य सामान्य अनि त्यो पनि अव्यवस्थित पुस्तकालयका महत्वपूर्ण पाठ्यसामग्रीहरू यथावत रहनेमा कसरी विश्वास गर्न सकिएला र !

अहिले हामी सोझै पुस्तकालय दिवसमा मनाउदै छौं । यस वर्षको नारा “पुस्तौ पुस्ताका लागि पुस्तकालय” रहेको छ । यस आदर्श वाक्यले हामीलाई अधिल्ला पुस्ताले गरेका सङ्कलनहरू भावी पुस्ताका लागि संरक्षण र प्रयोग गर्न अभिप्रेरित गरेको छ ।

भद्रकुमारी घले सदनस्थित पुस्तकालय भवन भत्काउनु भनेको पुस्तकालय माथिको ठाडो हस्तछेप थियो । त्यही स्थानमा उहाँकै नाममा पार्क एवम् ज्येष्ठ नागरिक भवन बनाउन महानगर प्रमुखले आश्वासन दिनुभएको खबर पनि सार्वजनिक भएको छ । यदि यो खबर सत्य हो भने सो प्रस्तावित भवनमा नै उहाँले ७० वर्षदेखि संकलन गर्नुभएका विविध धार्मिक, सांस्कृतिक तथा साहित्यिक बहुमुल्य सामाग्रीहरूका साथै उहाँले आफूले बनाउनु भएका चित्रकलाहरू, उहाँको जीवनी प्रतिबिम्बित हुने उहाँले नै प्रयोगमा ल्याउनु भएका

सम्पुर्ण सामानहरू पनि राखेर म्युजियमकै रूप दिन सकेमा भत्काइएको पुस्तकालयले न्याय पाउनुका साथै यस वर्षको नाराले साकार रूप समेत पाई ज्येष्ठ नागरिक भवनरूपी सुनमा सुगन्ध थपिने थियो ।

यस प्रयोजनका लागि महानगरप्रमुखसँग भेटेर कुरा राख्न अनेक प्रयत्न गरियो । तर उहाँसँग भेट गर्न सकिएन । अन्तिममा केही नलागेपछि महानगरकै प्रहरी प्रमुख श्री राजुनाथ पाण्डे सँग भेट गरी हाम्रो सोचलाई यथार्थमा अनुवाद गर्ने सहयोग उपलब्ध गराइदिन अनुरोध गरियो । उहाँले हाम्रो अनुरोधलाई सकारात्मक रूपमा लिनुभएकाले हामी आशावादी भएर फर्केका थियौं ।

पुस्तकालयको अस्तित्व असमयमा मटियामेट गर्ने महानगरपालिकाको नै यसको पुनर्स्थापना गर्ने प्रथम दायित्व हो । संघिय सरकारको पनि यस मामिलामा ध्यानाकर्षण हुनैपर्छ । त्यसबाहेक पुस्तौ पुस्ताका लागि पुस्तकालयको नारा लगाउने पुस्तकालयविद् तथा पुस्तकालयसम्बद्ध र पुस्तकालयसँग सम्बन्धित अधिकारी, पाठक, अध्येता तथा शिक्षक लगायत सबैले यस पुस्तकालयको व्यथा उपर सुनवाइ गर्नुपर्छ ।

Second National Conference On Public And Community Library – 2079 :A Brief Analysis)

✍ Dhananjaya Poudyal
Executive Member of

Shree Ratna Pustakalaya, Baneshwor, Kathmandu

Background

The word “library” is extracted from the Latin word *liber* that denotes books is related to collection of the books kept with a decorative form for the purpose of reading in a wide space or in the room. In this regard, library has a very long history originated in ancient times with the aim of reading and learning new things that revealed the importance of the library. In respect of Nepal it could not be found a long history of the library since no permission was granted to establish a library during the period of the Rana regime in the country. However some of the social activists were doing works for the development of the library secretly which was not incorporated in the official records. In the meantime, one of the family members of the Ranas known as Keshar Shumser who took initiation for the facilities of the library following the establishment of the Kaiser Library in his own residence. After ending of the Rana regime in 1950 it was commenced to be established the libraries and some pedagogy too in public or semipublic sector in the country. In this context, it can be pronounced some of the libraries that have long history in the country such as,

Dilliraman Kalyani Regmi Memorial Library, Madan Puraskar Pustakalaya, Kaiser Library, Shree Ratna Pustakalaya and other libraries located in Kathmandu as well as in other parts of the country. As an example Shree Ratna Pustakalaya established in the year BS 2019, is performing its activities very effectively up to the period of establishment. In this regard a formal commendation from the Government of Nepal, MoEST was offered in the year BS 2075. Besides, some of the libraries are running with the supports of foreign countries like American Library, British Library, Nepal Bharat Sanskritik Sangh, and Nepal – Japan Children Library in Kathmandu.

At this moment, there are more than 227 public and community libraries (as per the official records) functioning in the country. But the actual figure might be more than this. They are operating as per their own acts and regulations in association with the stakeholders at local level. It is known that libraries are not only the source of knowledge and wisdom but also is a common platform where different types of known or unknown people could be met, communicated and discussed in the periphery of the library. It is considered as a holy place where the lord Saraswati is sitting to blessings to her pupils and followers. Thus the libraries scattered in the country from east to west could have different types of operation modalities resulting to different types of impacts though they could be facing some problems in the process of functioning of the libraries in their locality / community. However, it can be replicated the suitable modalities of a library by the

other libraries to addressing the issues facing by them. Similarly development and promotion of a library is possible with due considerations and initiations taking by the concerning may be government, non-government or individuals together. Further, it would only be possible if all the officials or representatives of the libraries gathered in a common platform and communicated and discussed about the library among them. Realising this issue the GoN, MoEST organised a large meeting in the form of conference among the librarians in the country as the Second National Conference on Asar 15 and 16, 2079 (June 29 and 30, 2022).

Scenario of the National Conference

The National Conference was held with the supports of READ Nepal, Shanti Volunteer Association and From the People of Japan with the motto “Foundation of an Able Society is due to Development and Expansion of Public Library” (Sabal Samaj ko Adhar Sarwajanik Pustakalaya ko Bikash ra Bistar). The two days conference was inaugurated by the State Minister for the Ministry of Education, Science and Technology. The supporting Non-government agencies were playing very crucial role to make a success of

the conference along with the Government of Nepal. As a participant of the programme it was keenly observed that READ Nepal was one of the main actors of the conference to make a grand success of the programme as a whole. Huge numbers of participants were coming from Mechi to Mahakali (Taplejung to Dadeldhura) of the country. They were either executives or board members of their respective libraries.

Sessions of the Conference

Following the inauguration of the conference a survey report was presented by the consulting agency New Era. Most of the sessions of the conference except starting and ending were conducted informally with discussing and communicating among the participants. Main portion of the conference was presentations of the facts and figures of the libraries that were done by the participants of the conference both in Nepali and in English. There were various presentations presented on the floor. Some of the presentations are taken as sample (representative) presentations which are shown in the table as follows. It has been divided into 5 categories as per the subject matters of the presentations.

Table. 1 Sample Presentations

Organizational set up of the library	Public and community libraries	Library management & practices	Libraries in abroad	Others
Kaiser library-past present, and future.	Sharing of key findings of survey on public & community libraries in Nepal.	READ approach for sustainable community libraries.	Public libraries in Japan: history, law, and policy, & current situation.	Library policy review and recommendations

Organizational set up of the library	Public and community libraries	Library management & practices	Libraries in abroad	Others
Godavari community library and resource centre.	Role of public & community libraries in community development in view of the media persons.	Room to Read's practices in library management and use.	Public libraries system in USA and present context of Nepal.	Librarians in University and public libraries.
Sangam community library, Udayapur.	Sharing of key findings of survey on public & community libraries in Nepal.			Nepali subject heading list
Children libraries in Nepal.				Information Management. and dissemination on Ayurvedah tradition system of medicines, a case study.

-Courtesy from: Arjun Maharjan.

Based on the topics of the presentations it had been pointed out that the conference was focused on five different headings as mentioned above. The headings are very relevant for the detail study of the presentations with the purpose of review of the conference. Accordingly, it would be useful for the future meetings and conferences about the library to be held in coming days.

It has been learnt from the presentations that the library is a transformer that can generate the power of knowledge and skills in the society/locality. It is a source of information and learning in different sectors and subjects that can change the habit and behavior of the people in the long run. It was also felt at the same time that none of the libraries were inclined to the politics rather they were concentrated in literature, social

service, religious activities and charitable works.

About to be concluded of the two days conference the organisers of the conference prepared the draft with ten point declaration of the conference and presented it among the participants. Before finalizing the declaration it was highly discussed on the floor. Based on various suggestions, comments, and recommendations of the participants the organizers produced a final version of the declaration known as "Kathmandu Declaration". The declaration has been mentioned point wise as follows.

Kathmandu Declaration (Unofficial translations)

Kathmandu declaration was released with organizing an adhoc committee for organizing Pradesh level conference to implementing the issues and concepts considering the conclusions raised in

Lumbini Pradesh and in Number 1 Pradesh.

Collective commitment of the participants for trying their bests for establishment, expansion, and development of the public and community libraries at both the levels policy and implementation.

Commitment for celebration of book day, library day, and to organize the conference of library for the development and expansion of the public and community libraries even at local level and in Pradesh level.

Collective commitment for essential organizational set up, creation and intensifying of the networks, and strengthening capacity for the development and expansion of the public and community libraries of Nepal.

Forceful demand for the preparation of required library act and regulations for the establishment of at least one public library at each level of the 3 levels of the government.

To take initiation to boost up the level of the existing libraries, and to establish new libraries in nonexistence areas in Federal, Pradesh and at local level.

Demand for necessary budget with the provision of coordination and joint action in association with the stakeholders at all the three levels of the government for the institutional development of the public and community libraries.

Demand for establishment of high level of Library Development Council in federal and even in Pradesh level.

Mandatory management for incorporating the units of the children's libraries and playing materials for the development of reading culture in each public and

community library.

Committed for delivering effective services and access for all with making disabled friendly, child friendly, environment friendly, readers friendly and information technology friendly in the newly constructing building of the libraries onwards.

Demand for the jobs creation of skilled manpower even with provision of career development for appropriate management of the library and for information management system (IMS).

Others (Miscellaneous)

Besides the presentations and declaration as discussed above some other features of the conference have to be shortly mentioned here.

Conference was considered as a meeting point of the people associated with library and loved to the libraries from Mechi to Mahakali.

Exchanged the belongings among the participants, such as books, banners, other reading materials even with personal description like visiting card, contact number, email address, FB name and so on.

Met some friends who were missing even for more than two decades without any information.

Meeting was an amalgamation event of the older and the younger people where more than 75 years and less than 35 years of the participants were sitting together in.

Gender equality was considered in the conference where ladies and gents were equally participating in the meeting.

The organisers of the conference were highly

devoted to make it a grand success. It should highly be appreciated for their devotion.

Logistics

Provided the logistics with an attractive Nepali branded jhola (bag) to the participants.

Tea and snacks along with the lunch was quantitatively and qualitatively satisfactory.

Weaknesses of the conference

No other weaknesses were felt (personally) except the time management of the conference which was almost continuation from the time of inauguration of the conference.

Conclusion

Library (Pustakalaya) is not a new word for the Nepalese people even they might be literate or illiterate ones. But the fragrance of the library might not be reached to all of them since accessibility to the library is very limited specially for the community people. Most of the libraries are concentrated in city or in suburb areas rather than in the remote areas of the country. In this regard the Government of Nepal is trying its best to increase accessibility to library facilities by dispersing its services physically or even electronically in the remote areas of the country. Realizing the provision of expansion and development of the library by providing more and more services and facilities of the library the Gon, MoEST has taken keen initiation in it with the supports of the National and International non-government organisations. Therefore, the Ministry organized the conference with the supports of some non-government organisations like, READ Nepal, Shanti Volunteer Association

and from the People of Japan in a very well manner with a declaration in the form of output of the conference.

Actually the conference was ended in a grand manner with Kathmandu Declaration because of supports of all the stakeholders of the conference. But it should not be forgotten to mention here that the names of the two gentlemen Mr. Yadab Chandra Niraula, Under Secretary from the Ministry of Education, Science and Technology, and Mr. Bhola Kunar Shrestha, Chief of READ Nepal were highly devoted at every steps of the conference from its starting to ending. It was felt that they might also have done hard work for the preparation of the conference before its commencement. They are thankful for their dedication and hard work for the success of the conference. Finally, it can be hoped that such type of conference or workshop of the library will be arranged not only in Kathmandu but also in other parts of the country in the future.

Assessing librarians for public and university libraries in Nepal

Lila Nyaichyai
Assistant Professor
CDLIS, TU

library service or a chief administrative officer of a library. There are varieties of job title for librarians as per the libraries that they work for. The job nature and requirements varies according to different types of libraries. As per the Prospects website of United Kingdom, there are numbers of requirements listed for different types of librarians.

As per the definition, librarians are persons trained in library science and engaged in

Let's have a look on Job vacancy advertisements for different types of librarians in UK published on July 2021

Name of librarians	Responsibility	Eligibilities	Salary	Working time
Academic librarians	making academic information and knowledge resources accessible to students and staff	postgraduate diploma or Masters in librarianship or information science/management	£29000= NPR 4449824.63 44 Lakh 49 thousand 8 hundred 24	35 hrs per week
Archivist	acquire, manage and maintain documents and other materials that have historical and cultural importance for individuals, organisations and nations	postgraduate qualification accredited by the ARA (Archives Records Association, UK)	£28256 minimum NPR 4335663.61	Time flexible
Information officer	manage and develop information to make it easily accessible to others	Postgraduate qualification accredited by CILIP (UK's Library and Information Association)	£29000	9am -5pm
Public librarian	provide an information, reading and cultural hub for the local community	first degree accredited by the Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP), or a degree in any subject plus a CILIP-accredited postgraduate diploma or Masters in librarianship or information science/management	£ 29000	35 hrs per week

Source: <https://www.prospects.ac.uk/job-profiles>

The literature of USA and UK during 1970s and 1980s were focused on how neglected library profession and how low salary they had for librarians, which reflected the ignored condition of library professions. Similarly, the demand and supply of the graduate librarians had big gaps during that time in USA. In 1974, it was 6 thousand Masters in Library Science graduate awarded and in 1980, it was 47 hundred graduates. Studies explained that the working tenure of librarians were average 12 years only. Many women workforces left jobs due to personal reasons during that time in USA (Lipscomb, 2003). Similar stories repeated in India according to the study "Manpower planning in agricultural science university libraries in India"

published in 2010, where 65% of vacant librarians' post were unfulfilled, particularly those supervising and managerial post were unfulfilled in agricultural universities of India (Kumbargoudar, 2010). Whereas Saudi Arabian Universities libraries cried for the lack of qualified librarians productions as per the demand and need during 1980s (Namlah, 1982).

The situation of 1980s of other countries repeats in Nepal in this 21st century. TUCL has unfulfilled quotas of librarians, hence having interns for completing their task. Many constituent colleges of TU have absence of qualified professionals recruitments. Kaiser Library and Nepal National Library has also the same stories of lesser MLISc graduate human resource.

Libraries	Total human resource	Currently fulfilled	Less number
Nepal National Library (NNL)	15 (only 3 BLISc/MLISc Graduate)	14	1
Kaiser Library	15 (only 2 BLISc/MLISc Graduates)	14	1
TUCL	93	39	54
TU constituent college libraries	62	22	40

Source: Survey, June 28, 2022

It is very obvious that the unfulfilled human resources have badly impact on the performance and service delivery of libraries. Once have a over the tasks to be performed by academic, archivist, information officer, and public librarians are mentioned as bellow

What to be done by academic librarians?

1. develop and manage collections of books, journals (both paper and electronic) and websites
2. select, acquire and catalogue information

using library and information software.

3. create, update and manage electronic and printed information resources
4. coordinate and deliver information and digital literacy sessions to students, researchers and staff
5. contribute to academic course development and liaise with academic departments
6. assist researchers with literature searches using databases, printed resources and the internet

7. establish and maintain executive working relationships with academic staff and students, as well as external bodies such as suppliers
8. manage and support the provision of reading lists and allocate length of loans
9. take on responsibility, in some cases, for archives and other special collections
10. deal with user enquiries, which may involve one-on-one advice sessions manage budgets in relation to your allocated subject areas/departments and, in some cases, purchase resources
11. keep up to date with developments in the library sector and participate in professional groups or networks.

What to be done by Archivist?

1. evaluate records for preservation and retention
2. assess items that may be fragile and need careful handling, repair or conservation
3. catalogue collections and manage information and records
4. promote your work through exhibitions, presentations, talks and visits liaise with donors and depositors of archives
5. advise and support users on how best to access, use and interpret archives
6. prepare record-keeping systems and procedures for archival research and for the retention or destruction of records
7. maintain user-friendly, computer-aided search systems
8. be customer focused and respond to enquiries from the public, businesses, academics and other users
9. identify ways of protecting and preserving collections

10. arrange the acquisition and retrieval of records
11. advise on the ongoing organization and storage of material to encourage organizations to plan for the future
 - At a more senior level, you'll be expected to: bid for funds and manage budgets manage and supervise stack take responsibility for developing and implementing strategies.

What to be done by Information Officer?

1. select, manage and distribute information resources in a range of formats
2. classify, collate, catalogue and store information, usually using special computer applications, for easy access and retrieval
3. create and search databases
4. catalogue and index materials
5. scan and abstract materials
6. conduct information audits
7. develop and manage electronic resources using, for example, online databases and content management systems
8. oversee the development of new information systems
9. write and edit reports, publications and website content
10. develop and manage internal information resources and networks via intranet sites design for the web
11. respond to requests and enquiries from staff and external clients run executive enquiry and current awareness or 'alerting' services and develop communications strategies

12. provide user education via leaflets, websites and tours of the library or information room
13. publicize and market services, through publicity material, demonstrations, presentations and/or social media
14. provide training and advice to colleagues, and sometimes clients, on the use of electronic information services.

What to be done by public librarians?

1. keep up to date with newly released publications in order to select library resources
2. organize resources in an accessible way
3. manage your stock, including the weeding out of old resources
4. anticipate community needs and trends to ensure library services are used as much as possible
5. promote the use of the library through displays, talks and community events,

which may involve work in the library or going out into the community

6. use social media channels to publicize and promote library activities, projects and programmes to local communities and the wider public provide reader, advisory and information services to the public and local businesses
7. organise library provision for specific community groups, such as minority ethnic groups, schools, youth organisations, adult learners and pre-school groups develop the use of IT to improve service delivery deal with enquiries and help library users in accessing IT and other resources undertake reader development activities
8. provide services to socially excluded groups work with other agencies and bodies, such as museums and educational services, to develop services and initiatives in the community

Special tasks of different librarians

Librarians	Special tasks	Focus
Academic Librarian	<ul style="list-style-type: none"> • information and digital literacy sessions • academic course development • literature searches • professional groups or networks 	Academy and research
Archivists	<ul style="list-style-type: none"> ➤ evaluate records ➤ promote your work ➤ interpret archives ➤ computer-aided search systems ➤ protecting and preserving collections 	Preservation and conservation

Librarians	Special tasks	Focus
Information Officer	<ul style="list-style-type: none"> • select, manage and distribute information resources • classify, collate, catalogue and store information • scan and abstract materials • oversee the development of new information systems • write and edit reports, publications and website content • current awareness or 'alerting' services • provide user education 	Dissemination
Public Librarian	<ul style="list-style-type: none"> ✓ anticipate community needs and trends ✓ promote the use of the library ✓ use social media channels to publicize and promote library activities ✓ minority ethnic groups, schools, youth organizations, adult learners and pre-school groups develop ✓ provide services to socially excluded groups 	Library use and social justice

Source: <https://www.prospects.ac.uk/job-profiles>

Work capabilities of Nepalese librarians

Nepal has been producing masters' graduate in Library and Information Science from

1999 AD. As per the work experiences of MLISc graduates Nepalese librarians the task completion capabilities are as follows:

Librarians	Work experience	Document processing per day	Serving users per day
L1	3 yrs	12	
L2	6 yrs	6	30
L3	14 yrs		
L4	9 months	50	20
L5	40 yrs	25	30
L6	1 yrs	25	
L7	17 yrs	35	90

Source: survey, June 27, 2022

According to the survey, the average document processing per day 25 and average servable users per day is 42. If the approximate calculations are said for 5 lakh titles, 1 person require 70 years to complete, and 20 person require 3 years. So, the logic is that the number of librarians should be increased to accomplish processing for

increased document titles. It is the same for serving increased number of users to be served.

Now let's discuss on how many MLISc graduates had been produced, how many diplomacy graduates produced, and how many para-professional trainees have been

produced in Nepal. Let's view the table below:

Library schools	Total BLISc graduates	Total MLISc Graduates	Total diploma in LISc graduates	Total CTEVT training graduates
CDLIS, TU	138	217		
NOU				
LIMISEC				510
HealthNet				Not provided
TULASSA				350
TUCL				

Source: Survey, June 28, 2022

So, the total professional graduates are 355 and Para-professional graduates are 860 available. Those who graduated from foreign universities and foreign training

are excluded in this data. At the present scenario, the working Nepalese librarians are employed as following:

Types of libraries	Professionals	para-professionals	Total
University Library	70	5	75
College library	24	6	30
School library	9	2	11
Public library	8		8
National library	4		4
Community library		1	1
Part time	2		2
Office library	54	8	62
Jobless	16	1	17
Retired	47	1	48
Discontinuous	7	1	8
Resigned	8		8
Expired	12		12
Not Mentioned education and current service	53		
Total	314	25	

Source: (Nepal Library Association, 2021)

Compiled by: Budha Magar, Birjung, Student
MLISc 4th semester 2079

The total 171 professional librarians are working now in Nepal. It excluded jobless, retired, discontinued, resigned, and expired, no mentioned professionals. Only 48% of the total BLISc and MLISc graduates are currently in working status, remaining 52% are either jobless, retired, discontinued job, resigned, expired or in uncleared status. Among the working professional librarians, the highest number is in University library. Very less professional librarians are employed in public libraries of Nepal. It is only 8 professionals.

Discussions and Conclusions

First of all, the 355 BLISc and MLISc graduates during 22 years (2052-2073 BS) is very less in number. The student's enrolment capacity and pass rate is in unsatisfactory condition. The Central Department of Library and Information Science, TU is left with minimum physical infrastructure and a smaller number of faculties (only 4) are available currently. In comparison to 2 years graduates, the para-professionals are produced in good amount 860 in number, as per data collection. Para-professionals are enough to conduct daily clerical task, however, to conduct full-fledged responsibilities of a library is not sufficient.

The task completion rate for a title to be

processed in per librarian 25 only (though the data is not yet sufficient), so the human resources are needed in big numbers in order to process titles as soon as possible.

University libraries are required to assist in research, hence the load of task to make users information literate and digital literate is significant one. University librarian is expected to cooperate developing educational course curriculum too, which is academic tasks for librarians. So, the university librarian is expected to be capable dealing cross-cutting issues. Presently working university librarians are found overloaded with their regular tasks due to heavy lack of sufficient numbers of librarians (only 41% librarians are recruited in TUCL). Only 35% of constituent colleges of TU has recruited one professional librarians for each college library. But in contrary to the demand of librarians, 52% of BLISc/MLISc graduates' librarians are still jobless.

In public libraries currently 12 professional librarians are working. Librarians' recruitment in public libraries are less in number. The largest public library of Nepal, Nepal National Library has only 2 posts for professional librarians, and it is the same in Kaiser Library too, another huge public library of Nepal. It is not possible to make libraries functioned without librarians. Nepalese libraries are still far away from full automation for all kind of information services.

References

- Kumbargoudar, P. (2010). Manpower planning in agricultural science university libraries in India. *Journal of Media and Communication studies*, 2(3), 62-66.
- Lipscomb, C.E. (2003). Librarians supply and demand. *Journal of the Medical Library Association* : JMLA, 91(1), 7-10. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12568152><https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC141181/>
- Namlah, A. I. (1982). Manpower deficiency in Saudi Arabia: its effect on the library and information profession. *International Library Review*, 14(1), 3-20.
- Nepal Library Association. (2021). *Directory of Nepal Library Association*. NLA.

Public and Community Libraries and Cultural Development: Promoting diversity, preservation, and engagement in Nepal

 Prem Raj Adhikari

Under secretary MoFE, Singhadurbar.

Introduction

A public library is often likened to a public university. It offers materials suitable for all classes and communities within society without any discrimination and free of charge. Its purpose is to provide knowledge to the people. The primary goals of a public library include contributing to the nation's development, preserving the cultural and historical heritage of the society, fostering a reading habit, functioning as informal education centers, and serving as information hubs (Sharma, 2019). The services offered by public libraries are impartial and unbiased, not influenced by factors like age, gender, character, religion, ethnicity, nationality, language, economic status, or educational level. Instead, they are based on principles of equality, ensuring that all individuals are treated fairly and without any discrimination.

Public and Community Libraries in Nepal

Public and community libraries (PCLs) are both important resources for people in their communities, but there are some key differences between them. As public libraries are typically funded by the Government, while community libraries are often funded by donations or grants of

local level. This can affect the size and scope of the collections and programs offered by each type of library. In Principle, the target group of public libraries are open to everyone, while community libraries may be targeted to a specific group of people, such as a particular neighborhood, ethnic group, or age group. In the IFLA guideline by Koontz and Gubbin (2010) mentioned public libraries are typically located in central locations, while community libraries may be located in more dispersed areas. As per the services of public libraries offer a wide range of services, including access to books, magazines, newspapers, computers, and other resources. Community libraries may offer a narrower range of services, but they offer more specialized services that are design to the needs of their community. The both type of library works on individual needs and preferences. In Nepal there are both types of libraries with a wide range of resources and programs.

Development of PCL in Nepal has a long history, dating back to ancient times when important scripts and teachings were written on various materials like Tadapatra, Shilapatra, Tamrapatra, and Bhojpatra. These valuable manuscripts were initially kept in religious monuments and other places. Later, during the late King Prithivi Narayan Shah Nepal unification campaign, historical records were scattered, and efforts were made to collect and preserve them in the Basantapur Durbar in Hanuman Dhoka. To manage and safeguard these manuscripts and handwritten texts, a decree (Lalmohar) was issued by Girvanyuddha Bikrama Shah on Bhadra 15, 1869 B.S, marking the

beginning of Nepal modern library system (Nirula, 2017). This milestone event paved the way for the development of libraries in the country. Currently, according to the MOEST (2022), Nepal has a total of 928 public and community libraries.

MoEST (2022) stated that Community Libraries and Resource Centers (CLRCs) have a significant role in driving socio-economic transformation by providing essential training and comprehensive programs designed to specific needs. These programs encompass a wide range of subjects, including livelihood skills, micro-enterprise, literacy, women's and youth empowerment, health education, and technology. Through collaborative efforts with various partners, these centers impact thousands of individuals annually.

According to the same study of MoEST (2022) found that, a notable 85% of these libraries have formal registration with local authorities like the District Administration Office, District Education Office, or other local government units. Some are also registered with the Zonal Office. Affiliation-wise, approximately one-third of the libraries have ties to the Social Welfare Council (SWC), while one-fifth are associated with the Nepal Community Libraries Association (NCLA).

In terms of accessibility and operation, a substantial 70% of the libraries are open to the public, with 90% being fully functional. Among these, 17% remain open throughout the week, and the average daily opening hours stand at 5.2. Regarding reading materials and resources, nearly three-quarters (75%) of the libraries have created lists of reading materials. In terms of financial support, local governments are a

significant source of funding for 60% of the libraries, while 33% receive private funding, and 23% secure grants from individuals or NGOs. Additionally, 8% have diverse financial resources.

Sustainable income sources are reported by 39% of the surveyed libraries, with 47% relying on members' fees and 40% benefiting from government or local government contributions. In terms of infrastructure and facilities, nearly half of the libraries operate on public property, while one-third own their own premises, and one-tenth are situated in rented spaces. These libraries typically consist of an average of four rooms, with 25% having disability-friendly infrastructure and almost 50% featuring separate restroom facilities for males and females. Technological provisions are prevalent among the libraries, with nearly 70% having computers, 58% equipped with printers, half of them possessing photocopy machines, and about one-third having scanners. Furthermore, 17% of libraries possess servers, and 25% are equipped with cameras.

Programming-wise, 73% of the libraries offer education and reading habit development initiatives, with 71% permitting book borrowing. These centers also contribute to awareness-raising and information dissemination through diverse events and activities (60%), while 40% organize recreational programs and offer photocopying and scanning services. Additionally, 47% of libraries implement targeted programs catering to women and youth. Despite their valuable contributions, community libraries and resource centers encounter significant challenges, including insufficient government support, limited local awareness regarding their

importance, and the absence of information and communication technology (ICT) infrastructure. It shows the present situation of PCLs in Nepal.

In this periphery, eurrently, there are few public libraries in Nepal that are fully funded by the government, but the government is preparing to open public libraries at all 753 local levels. According to MoSET the government has given one lakhs to one million grants to 98 libraries.

The PCLs in Nepal plays a vital role in supporting various aspects of information dissemination, education, culture, literacy, lifelong learning, and both formal and informal education across the nation. This institution serves as a cornerstone for knowledge and cultural enrichment, contributing significantly to the intellectual and social development of individuals and communities throughout Nepal. The diverse range of resources, programs, and initiatives, the PCL actively fosters a culture of learning, promotes literacy, and cultivates an appreciation for Nepal rich cultural heritage. Whether through its extensive collection of books, interactive workshops, cultural events, or collaborative partnerships with educational institutions and community groups, the PCL stands as a beacon of knowledge and a platform for personal and collective growth in Nepal.

Significance of Cultural Development in the Context of PCLs

PCLs play an important role in providing a focus for cultural and educational development in the communities. They are working for shape and support the cultural identity of the community by working in partnership with appropriate local and regional organizations, providing space

for cultural activity, organizing cultural programs, and ensuring that cultural interests are represented in the library's materials (Shrestha & Krolak, 2015).

The library contribution reflects the variety of cultures represented in the community in Nepal. Most of the PCLs are working to promote cultural understanding and tolerance. They are providing access to materials from different cultures. It is found that they are helping people to learn about and appreciate the diversity of human experience (Mandl & Ramiresa, 2022). In Nepal, where the literacy rate is still relatively low, public and community libraries can play a vital role in promoting literacy and lifelong learning. They are provided access to books, magazines, newspapers, and other resources that help people to learn new skills and knowledge. They can also provide a space for people to come together and share their ideas.

According to IFLA (2001) the public library plays a crucial role in fostering cultural and artistic development within the community and contributing to its cultural identity. This is achieved through collaborative efforts with local and regional organizations, offering space for cultural activities, organizing cultural programs, and ensuring representation of cultural interests in the library's materials. The library contribution should encompass the diverse range of cultures present in the community. This includes providing materials in the languages spoken and read locally, as well as supporting and preserving cultural traditions. By doing so, the public library becomes a dynamic hub that actively promotes and celebrates the cultural richness of the community it serves. It indicates the significance of cultural development in the context of PCLs

is multifaceted and plays a crucial role in shaping vibrant and inclusive communities. Cultural development in PCLs holds the following key importance.

- PCLs serve as guardians of a community cultural heritage, safeguarding traditional arts, literature, languages, and customs. They preserve and promote indigenous knowledge and practices, ensuring that valuable aspects of a community identity and history are passed down to future generations.
- Cultural development initiatives in PCLs celebrate diversity and encourage inclusivity. They provide a platform for various cultural expressions, allowing people from different backgrounds to share their traditions, stories, and perspectives, fostering mutual understanding and respect among community members.
- Cultural programs and activities in PCLs promote lifelong learning by engaging individuals of all ages in exploring different cultures, histories, and artistic expressions. They inspire curiosity, creativity, and critical thinking, enriching the learning experiences of library users.
- PCLs become dynamic centers for community engagement through cultural events, workshops, and exhibitions. These activities bring people together, strengthening social bonds, and nurturing a sense of belonging and shared identity among residents.
- Cultural development in PCLs offers informal educational opportunities beyond the classroom. Through exposure to diverse cultural resources,

individuals gain knowledge, skills, and confidence, empowering them to contribute positively to society.

- PCLs support local artists, writers, and cultural organizations by providing a platform to showcase their work. They stimulate creativity and nurture talent, contributing to the flourishing of the arts and literature within the community.
- By preserving cultural heritage and promoting contemporary cultural expressions, PCLs bridge the gap between the past and the future. They create a continuum of cultural traditions, shaping a collective identity that evolves over time.

PCLs as Cultural Hubs

Public and Community Libraries (PCLs) play a pivotal role in serving as lively cultural hubs within communities. They fulfill multifaceted functions that contribute to the enrichment and preservation of cultural heritage while fostering a sense of unity and appreciation among diverse groups. Primarily, PCLs serve as inclusive gathering spaces where individuals from varied backgrounds converge. These libraries create an environment conducive to cultural exchange and mutual understanding, nurturing connections among community members. Through this interaction, a tapestry of cultural perspectives is linked, promoting harmony and diversity (UNESCO, 2012).

A fundamental aspect of PCLs role is the preservation of cultural heritage. These institutions become custodians of tradition by amassing and safeguarding a repository of cultural artifacts, literature, and oral traditions. By showcasing these treasures, PCLs enable present and future generations

to connect with their roots and understand the evolution of their cultural identity. Cultural education is another pivotal function of PCLs. They serve as gateways to a wealth of cultural resources and information. By granting access to a myriad of materials, PCLs foster cultural literacy (D'Aniello, 1989) and comprehension within the community. This dissemination of knowledge nurtures an informed citizenry, enhancing appreciation for cultural nuances.

PCLs extend their influence into the area of lifelong learning. Through cultural workshops, lectures, and programs, they provide continuous opportunities for individuals to delve deeper into their cultural heritage. These enriching experiences not only expand knowledge but also empower individuals to actively participate in their cultural community (Koontz & Gubbin, 2010). A distinctive attribute of PCLs is their role as platforms for local talent. By providing spaces for artists, writers, and cultural groups to exhibit their creations, PCLs stimulate creativity and skill development (Audunson, 2005). This spotlight on local talent bolsters cultural expression and fosters a sense of pride within the community.

Collaboration emerges as a potent force in PCLs' cultural initiatives. These libraries forge partnerships with cultural practitioners to conceive and execute joint projects. These endeavors celebrate and amplify cultural expressions, serving as catalysts for dialogue and collective identity. Through mentorship programs, cultural experts guide aspiring artists and writers, nurturing the continuity of cultural traditions. This passing of the torch ensures the evolution of cultural practices while cultivating a sense of belonging. Cultural

vitality comes alive through events organized by PCLs. Cultural festivals, music concerts, dance performances, and storytelling sessions create avenues for communal celebration (Neuman et al., 2008). These events not only showcase cultural diversity but also strengthen social bonds.

The dynamic engagement continues through cultural workshops hosted by PCLs. By facilitating hands-on learning experiences in traditional arts, crafts, and cultural practices, these libraries empower individuals to actively partake in their cultural heritage. Cultural exhibitions curated by PCLs provide a tangible link to the past. Through artifacts, artwork, and literature, these exhibitions invite the community to engage with their cultural legacy. This immersive experience fosters a profound connection with ancestral traditions (Elbeshausen & Skov, 2004).

In essence, PCLs transcend their traditional role to become cultural epicenters. Through collaboration, education, and celebration, they stand as beacons that illuminate the rich tapestry of cultures within a community.

Innovative Practices for Cultural Development

Digital heritage archives of Madan Puraskar Pustakalaya (MPP) is the great initiation from a library in Nepal. The recent post of Australian Embassy reveals it important:

“Archives provide an invaluable, comprehensive account of the national experience by documenting historical events and social customs in visual, written or audio formats. Archival material enhances people's understanding of themselves and their pasts. I saw this at work during a recent visit to the significant collections preserved at MPP. Australian is

proud to have partnered MPP in its efforts to establish and expand its digital collection of Nepal history, making Nepal's past available to researchers and others who are curious to know the country better”.

Likewise, local level there are a lot of programs are conducting to digital heritage archives like:

The Asha Archive documentation of the manuscripts

The archive houses numerous valuable assortments of materials, including palm leaf manuscripts, loose leaf “pothi” texts, and folded manuscripts. The collection encompasses over 6,700 manuscripts and approximately 1100 palm leaf documents pertaining to land grants. These manuscripts encompass a diverse array of subjects and styles, composed in various languages and scripts. Additionally, a smaller assemblage is dedicated to materials on Nepal in English and other languages, serving as a valuable resource for cultural and heritage studies centered around the Nepal Valley (Sapkota, 2021).

Create digital heritage archives in PCLs to preserve and showcase historical artifacts, rare manuscripts, traditional music, and folk art. Utilize modern technologies like virtual reality to offer immersive experiences of cultural heritage to library users.

Facilitate cultural exchange programs between communities, regions, and even countries through PCLs. This could involve hosting cultural festivals, art exhibitions, and interactive sessions where diverse cultural groups can share their traditions and learn from one another. Like PCLs libraries are stated to host such programs.

Cultural and Professional Exchanges

Programs by Pokhara Public Library (PPL) with American Corner Pokhara

The Indian Embassy donated books to 50 libraries and educational institutions on the occasion of India's Republic Day

Visit of American Ambassador to the Lo Manthang Community Library and enjoyed meeting with young people there and donated books

Cultural Grant Aid from Japan: Supply of Micrographic Equipment to the Nepal National Library (1999)

Storytelling and Oral History of Community PCL of Nepal has been organizing the programs like:

Reading and Storytelling Sessions of PPL

युवाहरसंग भलाकुशारी (Talk to Youth) by Pokhara Public library

Grandparents Story My Picture (GSMP) Program by Godawari Community library Resource Center and some other libraries.

By organizing storytelling sessions and oral history projects in collaboration with local elders and community members. This will help preserve traditional narratives, folklore, and historical accounts, fostering a sense of cultural continuity.

Cultural Competitions and Contests

PCL of Nepal has been organizing the programs like:

PPL organized a dance competition and workshop

Junabeshi Community Library and Resource Center Won the Sherpa Dance (Shyaptho) Competition

Godavari CLRC Organized Literary Consultation and Writing Program was organized on the occasion of 201 Bhanu

Jayanti.

Organize cultural competitions and contests in various art forms like painting, writing, poetry, and dance. This will encourage creative expression and talent development within the community.

Cultural Heritage Workshops and Tours

Some PCL of Nepal has been organizing the programs like:

Red Cross team of Baitadi observed the study of Deukhuri CLRC Workshop on Youth Engagement Campaign of TNL

Conduct workshops on traditional arts and crafts, music, dance, and other cultural practices. This will provide hands-on learning experiences and empower individuals to carry forward cultural traditions. For example:

Pilgrimage visit to Devghat Public Library

First Community and Public Library Conference Organized by MoEST

Province One Level Library Conference by Sangam Community Library

Collaborate with local tourism authorities to develop cultural heritage tours that include visits to historical sites, museums, and PCLs. This will boost cultural tourism and highlight the value of PCLs in preserving cultural heritage.

Cultural Storytimes for Children Some program of PCLs of Nepal as:

कथावाचन तथा कामिशिवई: कागजी रंगमञ्च Storytelling and (Kamishivai) paper theater program] By Junbeshi Community Library

राष्ट्रव्यापी संस्कृत श्लोक वाचन प्रतियोगिता (Nationwide Sanskrit Shlok Recitation Competition) by Devghat Public Library

श्रुति लेखन (Dictation Writing) by Moti Community Library

Host cultural storytimes for children, where traditional tales and folktales are read aloud, accompanied by activities like art and craft based on the stories. This will instill cultural pride and curiosity among young learners.

Cultural Mentorship Programs

Programs like the mentorship program initiation of Sangam Pustakalya असल अभ्यास र संस्कार सिक्ने सिकाउने थलोका रूपमा पुस्तकालयलाई विकास गर्ने अभियान (A campaign to develop the library as a place to learn good practices and culture)

Books from Nepal Heritage Association was gifted to Sangam Community Library

वृक्षारोपण अभियान कार्यक्रम (Plantation campaign program) By Moti Community Library.

Yoya Class from TNL

Traditional and modern Music Class from Godawari CLRC

Initiate cultural mentorship programs where local cultural practitioners collaborate with aspiring artists, writers, and performers. This will encourage artistic growth and promote the transmission of cultural knowledge. [This study has utilized these programs as samples, related initiatives being conducted by PCLs all over the nation.]

Challenges of PCLs in Cultural Development Efforts

Community libraries in Nepal, face a range of challenges in their efforts to contribute to cultural development. Lal (2018) studies on the role of public libraries in socio-cultural development in rural areas in India that are familiar with the PCLs of Nepal. The challenge revolves around the

limited collection of cultural materials. PCLs often struggle with insufficient access to a diverse range of cultural materials in Nepali communities. This limitation restricts their capacity to adequately preserve and promote the unique cultural heritage of different regions and communities within Nepal. The lack of comprehensive resources can hinder the libraries' ability to create meaningful cultural experiences for their users.

PCLs struggle with a lack of positive public perception. Some members of the community may not fully recognize the value and potential that these libraries hold as cultural hubs. This lack of awareness and understanding diminishes community engagement and participation in the libraries.

Financial constraints are another the challenges faced by PCLs in cultural development. Limited funding and resources make it difficult for these libraries to execute comprehensive cultural programs and activities. Without adequate financial support, their efforts to enrich and promote local culture are curtailed.

Next one is, inadequate technological infrastructure also hampers PCLs' activities. The absence of modern technology and digitization tools makes it challenging for these libraries to curate and present cultural resources in innovative and engaging ways. This technological gap can hinder their ability to effectively connect with the younger generation and utilize digital platforms for cultural outreach.

A shortage of trained staff poses yet another challenge for PCLs (Niraula, 2017). Many of these libraries lack personnel who possess the necessary expertise in cultural

preservation and development. This deficiency impedes the implementation of impactful cultural initiatives and prevents the libraries from fully realizing their potential as cultural hubs.

Additionally, outreach challenges also a significant obstacle in Nepali communities. PCLs often find it difficult to reach marginalized and remote communities. This results in limited awareness and involvement in the cultural development activities offered by these libraries. Overcoming these challenges is crucial for PCLs to fulfill their role in preserving and promoting the rich cultural heritage of Nepal. Likewise, language barrier is also one of the significant hurdle encounter difficulties in offering cultural resources and programs in various local languages, which limits their ability to effectively engage with diverse communities and share cultural knowledge. This barrier creates a gap between the libraries and the communities they aim to serve.

Ways to Enhance Cultural Development through PCLs

To diversify cultural programming, PCLs should regularly host a variety of cultural events, workshops, and exhibitions. These gatherings should showcase the local arts, crafts, literature, and performing arts. It creates opportunities for the community to engage and develop a deeper appreciation for diverse cultural expressions.

PCLs should prioritize the collection and preservation of materials in the languages spoken within the community. This approach not only honors cultural diversity but also ensures that resources are inclusive and resonate with a wider audience, thereby strengthening cultural bonds.

Capacity building is crucial. PCLs should provide comprehensive training for both library staff and community members. This training should cover cultural preservation, event management, and effective community outreach (Niraula, 2017). Equipped with these skills, staff can curate culturally relevant programs and establish meaningful connections with the community.

Strengthening partnerships is a key strategy. PCLs should actively foster collaborations with local cultural organizations, educational institutions, and community groups (Shrestha, & Krolak, 2015). These partnerships facilitate the exchange of resources and expertise, enabling the development of impactful cultural initiatives that draw on the strengths of various stakeholders.

Utilizing technology is a modern authoritative. PCLs should embrace digital tools to digitize cultural resources, establish digital archives, and offer online access to materials. By doing so, cultural content can transcend physical boundaries, reaching a broader audience and ensuring that cultural heritage remains accessible and relevant in the digital age.

Summary

Public and community libraries hold a vital role in driving the cultural development

of Nepal, contributing to the promotion of cultural identity, understanding, and tolerance. They also act as catalysts for improved literacy and lifelong learning. The cultural development initiatives within these libraries weave a rich tapestry of cultural expressions, instilling a profound sense of pride in heritage and fostering mutual appreciation for diverse cultures. Through this, they become dynamic agents of positive societal transformation, enhancing community life and growth. By preserving and celebrating cultural heritage, PCL become vibrant cultural hubs that cultivate unity, identity, and a sense of belonging among community members. Their endeavors amplify the value of diversity, promote inclusivity, and elevate cultural expressions, creating an environment where differences are cherished, and cultural tapestries interwoven. By embracing innovative practices, integrating technology, and engaging the community, these libraries ensure the relevance and preservation of cultural traditions for future generations. Nepal's journey towards cultural enrichment and unity is further enhanced through the implementation of these recommendations, strengthening the impact of cultural development within PCL and fostering a collective sense of pride in the nation's diverse heritage.

References

- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429-441.
- D'Aniello, C. A. (1989). Cultural literacy and reference service. *Rq*, 370-380.
- Elbeshausen, H., & Skov, P. (2004). Public libraries in a multicultural space: A case study of integration processes in local communities. *New Library World*, 105(3/4), 131-141.
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2001). The public library service: IFLA/UNESCO guideline for development guidelines. <https://repository.>

ifla.org/bitstream/123456789/920/2/ifla-publication-series-97-en.pdf

- Koontz, C., & Gubbin, B. (Eds.). (2010). IFLA public library service guidelines (Vol. 147). Walter de Gruyter. <https://dlib.hust.edu.vn/bitstream/HUST/21721/1/OER000001362.pdf>
- Mandl, H., & Ramiresa, K. P. (2022). Nepal on the IFLA Library Map of the World. Access: An International Journal of Nepal Library Association, 1(1), 117-123. https://nla.org.np/backend/web/uploads/download_files/NxxpYQDvn-I5Bmm-T9fb.pdf#page=126
- Neuman, S. B., Khan, N., & Dondolo, T. (2008). When I give, I own: Building literacy through READ community libraries in Nepal. *The Reading Teacher*, 61(7), 513-522.
- Niraula, Y.C. (2017). Nepalese libraries: Current situation and challenges. https://nla.org.np/backend/web/uploads/download_files/YMQjeeBOHJAM6IX4iMpp.pdf
- Sapkota, R. (2021). The life and times of Asa Archives, a Nepal Bhasa library. <https://www.nepallivetoday.com/2021/08/11/the-life-and-times-of-asa-archives-a-nepal-bhasa-library/>
- Shrestha, S., & Krolak, L. (2015). The potential of community libraries in supporting literate environments and sustaining literacy skills. *International Review of Education*, 61, 399-418. <https://doi.org/10.1007/s11159-014-9462-9>
- Smith, M. (2019). Top ten challenges facing public libraries. *Public Library Quarterly*, 38(3), 241-247. <https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1608617>
- UNESCO. (2012). Community library and resource centres, Nepal. <https://uil.unesco.org/case-study/effective-practices-database-litbase-0/community-library-and-resource-centres-nepal>

Relevancy of the Five Laws of Library Science: in the ICT Era

Sarita Gautam
Assistant Professor,
CDLIS, TU

Background of the study

An information revolution is a central and comprehensive transformation in the way knowledge or intellect is generated, communicated, and received. The information revolution has brought a dramatic change globally. It has transformed our lives. Globalization in the field of information and the application of modern technological tools has changed the system of information creation, process, dissemination, preservation, and retrieval. Which also helps to create a new global economy. According to Tipnis (2014), the current global economy is possible because they are 'powered by technology, fueled by information and driven by knowledge' because distance, geography, and national and international borders matter far less in comparison to previous decades.

Information Technology (IT) together with the integration of Communication Technology has brought unprecedented changes in the way now people are communicating their messages with the world. The use of Information Communication Technology (ICT) is widespread and has become an indispensable tool for the effective and efficient performance of an individual and any institution. Among various professions

and job variations, one of the most affected professions with the advent and application of ICT in this era is that of librarianship (Hull, 1997).

"Library is the center of collected information resources in various forms and formats, i.e. printed, non-printed, digital, graphical, pictorial, audio/video, etc. those sources are collected, organized and made accessible for users to fulfill their information need" (Webster's Dictionary). A Librarian is a professional who facilitates access to information and resources within a library. They curate the collections, organize them, develop educational programs, manage databases, provide access to information, deliver social and information literacy programs with teaching responsibilities, and oversee all the library's activities to fulfill users' needs. Their role is dedicated to support learning, research, and exploration for library members (Wheeler & McKinney, 2015).

Librarians are fundamentally associated and directly linked with information. In the past, library collections consisted of manuscripts, and printed materials like books, periodicals, theses, etc. But now in the ICT era, it appears in a variety of forms like audio/video, e-resources, and databases with multimedia applications and advantages. The library's administrative activities are transferred manually to automation for the organizational procedures of the information resources. Housekeeping operations of the library are also automated. This enables readers to access bibliographic as well as full-text information of library resources easily. With the help of those systems, users

are not even required to visit the library physically. Readers can access the library resources from their place by using their own devices, i.e. remote access facility (Batt, 2017). As a conjoining part of the coin, it also provides both an opportunity and a challenge to libraries and librarians. On the one hand, easy access to more information saves time and effort for the users, no physical boundary, emphasis on selection rather than collection, etc. because the information is available in electronic form, most importantly saving space and time. On the other hand, most of the stakeholders of the information industry; publishers, distributors, software developers, online information service provider, and other businesses are offering various schemes and facilities which seems less durable, unwanted, incompatible, business and profit-oriented services (Sampller, 1998).

Five Laws of Library Science and ICT

The five laws of library science were devised by Dr. S. R. Ranganathan and published in book form in 1931 A.D. (Ranganathan, 1931) to address the problems of that time regarding the access and use of information and make them accessible to all. Now most libraries are applying and remained are planning to apply digital technologies and incorporate them into their services, it becomes necessary to critically analyze the relevancy and effectiveness of the Five Laws of Library Science to accommodate users' evolving needs and expectations with the outstanding revolution in modern-age libraries. Undoubtedly, it seems these laws are still griping the same relevancy even today. They are equally applicable and appropriate to date even after multidimensional development in different aspects of the library collections, services,

facilities, and their improvement with the application of modern technologies in housekeeping operations of the library with multimedia acceptance format. The five laws of library science are;

1. Books are for use
2. Every reader his/her book
3. Every book its reader
4. Save the time of the user
5. Library is a growing organism

These laws appear very clearly and shortly but they have profound meaning and are tested widely with the changes in time. These Five Laws of Library Science are applicable and appropriate to all the aspects of library Science, i.e. services, activities, functions, rules and regulations, administration, etc. These laws are so dynamic and comprehensive that they had made an impact on almost every facet of Library Science. Each library has a mission or objectives for its existence. Ranganathan's Five Laws are treated as guiding principles and foundations to fulfill the objectives of the libraries for their entire development and enhancement of librarianship to improve the quality of library services and to fulfill users' satisfaction towards the library (Ali et al., 2022). He was a visionary personality. Later, in his career, he realized the changing nature of librarianship & changed his laws according to the changing dimension of the information world. In his revised version of five laws, he replaced the word 'Book' with 'Document'. In today's ICT age, books as a document are replaced by and published in many different forms and formats of information sources. Therefore, these laws are also found further modified time and again, and the term 'Book' was replaced. Here, in this article, we will discuss the implications of these laws in today's ICT-enabled library environment (Vaja, 2019).

First Law: Books are for use

Information collected in the libraries is themselves an artificial entity or an instrumental. Librarians or information professionals are there to make them communicable to the desired users. Various tools and techniques are found applied to ensure the maximum use and access of the organized collections. The library's strength, prestige, and ranking wholly depend upon its effective and extensive use of the collections. To ensure that the collections are used maximally, the selection procedure should be based on the current and potential requirements of the users.

The first law emphasizes the effective access and maximum use of the library collections. In this information revolution age, information has easily reached the user with the application of ICT. Libraries are offering various services and functions to the user, to eliminate the time gap between users and their documents for the right communication. For it, various kinds of mediums and means are invented and applied. They are;

- Library automation, enables the maintenance of bibliographic data and sharing of Online Public Access Catalogue (OPAC) .
- Open access facilities to their e-contents, i.e. journals, theses, full-text databases, e-books, etc.
- Webpages of the library to announce their current and upcoming activities.
- Information services like indexing, abstracting, referral services, and awareness services in a web-based system.
- Digitation of the preserved literature,

helps to preserve the resources, and also the same resource can be used by multiple readers at the same time. These kinds of facilities help to increase the use of the collections and solve the problem of the space within the library.

Second Law: Every reader his/her book

Library as a social institution, aimed to satisfy and empower the users. The library should promote and advertise its services and activities broadly to attract a wide range of users. To provide the right information to the right user at the right time, the library has to do a user study first to know the users' nature well enough to acquire the right information for them. The collection should meet the special interest of an individual as well as the community. This kind of practice also encourages the use of the library collection. For it, libraries of the community need to pay attention to the development of integrated library systems, planning of library services, and enhancement of existing collections.

To satisfy this law in a wider range, libraries need to follow the same form and format for cooperation, which eliminates the problem of resource gap. For it, the application of ICT is only one of the best solutions. Various services like interlibrary loans, library networking, library consortia, etc. can be performed easily. ICT environment allows easy surveys for the user study, hosting user orientation, sending notifications, and emails, placing the order on demand, and providing library services according to the requirements of the users individually.

Third Law: Every book its reader

In this information revolution period, the collection doesn't matter as the selection

matters for the users. Acquisition librarians must need to ensure that each item acquired in the library should have an individual who would find the item useful. The investment in any information without its proper reader is a waste of our investment. To facilitate the users, to access their information, the library has applied various tools and techniques; classification, cataloging, shelving, indexing, abstracting, maintaining a bibliographic database, awareness services, OPAC, etc. helps in the context of the third law. User orientation, advisory services, self-guide, and library guide services are meant to address this law properly.

This third law is complimentary to the first law and reciprocal to the second law. To procure all the information needed by the user, the economical resource become impossible and insufficient for all libraries. The prices of the information resources, and essential infrastructures like, computers, internet, broadband, server, etc. also require a huge budget. So, with the limited expenditure ratio, we can provide library services on demand with the help of ICT. Resource sharing, library networking, integrated library cooperation, etc. can be a solution for this. Marketing of resources through orientation, pop-up windows, brochures, library virtual tours, etc. can be performed in an ICT environment. Web-based services like email, RSS Feeds, networking, OPAC, free accessible databases, and alerting services can be performed, similarly community-based services, in the field of education, health, employment, etc. are also able to provide different schemes through the library.

Fourth Law: Save the time of the user

Time is precious for all, to achieve the desired goals. This law emphasizes the effectiveness of service delivery through motivated and competent professionals. The generation of the information and the communication period with the user should be excluded. Systematic organization, user education, advisory services, etc. are well-known methods to save the time of the readers. Timely information always reduces uncertainty and many lose. They are essential for planning, decision-making, increase productivity, research, and so on.

Modern libraries, with the integration of ICT, in all the operations of the library to provide a wider range of access to information at the right time are the best methods to save the time of the users. Library in Web excludes the physical appearance of the library and its users. Users can retrieve the needed information from their place by using their own devices at any time. Its application allows multiple access points for the same information, which helps to save the time of the information seeker and provider. The true concept of a Global village always offers timely information to global users. There are no time and geographical boundaries to access the information. The application of ICT is a widely accepted solution to save the time of information users. So, we can say, a machine with perfect human touch can deliver the information on time.

Fifth Law: Library is a growing organism

To cope with the change of time, everything should be changeable and flexible. Library and librarians must be dynamic to handle the overflow of the information being created. To survive and provide lively services to the community internal and external changes in the library are a must. A library established

in the present is not expected to remain the same in the future. The number and nature of the users, skills, and number of staff, the nature, forms, and format of the information resources, the increasing number of new subjects in the knowledge world, the architecture of the library building, interior design, etc. So, the most significant aspect of the library is 'it is a growing organism'.

The library as a growing organism cannot be more evident than now because of the implication of ICT in all aspects of the library. Libraries of today are providing various information services regarding the social, economic, political, etc. issues of the community. Libraries provide lifelong learning opportunities, regulate literacy enhancement programs, develop informed citizens, develop critical thinking capacity, creative imagination and production as literacy products, group and individual research involvement, and most importantly

empowerment for the independency of each individual. ICT has widened the scope of libraries. With the presence of e-resources and the networking system, the concept of libraries without walls has become possible.

Conclusion

Information revolution pressurized to transfer the libraries from storehouses to information centers. With this transformation, the responsibility, skill, and way of doing of library professionals have also changed. The 'Five Laws of Library Science' devised by S. R. Ranganathan during the early 20th century, lay down the fundamental basis for the library professional to ensure their path as a principle. But the reliability of these laws remains the same in this ICT era too. These Five laws as five directives, embodying the balance between every aspect and activities of the libraries. ICT with the integration of these laws permeated a new life into

librarianship and changed it into a scientific approach-based library system.

References

- Ali, H. K., Akanbi, R. K., & Ishaya, F. (2022). Analysis of the five laws of library science and the adoption of technology. *Bw Academic Journal*, 10-10.
- Batt, T. A. (2017). Ranganathan's values on User Studies: With Special Reference to Five Laws of Library Science. *International Journal of Innovative Knowledge Concepts*, 5, 9.
- Hull, G. B. (1997). *The Information Revolution and the Environment of Future Conflict*.
- Merriam-Webster. (n.d.). Library. In the Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved June 14, 2023, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/library>
- Ranganathan, S. R. (1931). *The five laws of library science*. Madras Library Association (Madras, India) and Edward Goldston (London, UK).
- Sampler, J. L. (1998). Redefining industry structure for the information age. *Strategic management journal*, 19(4), 343-355.
- Tipnis, M. M. (2014). Five Laws of Library Science in the ICT Era.
- Vaja, B. L. (2019). Five law of Library science and their Implications on library activities.
- Wheeler, E., & McKinney, P. (2015). Are librarians teachers? Investigating academic librarians' perceptions of their own teaching roles. *Journal of Information Literacy*, 9(2).

Users' Perception on the Curriculum Development Centre Digital Library

 Arun Kumar Rai
*Undersecretary,
MoFALD
Singhadurbar*

 Lila Nyaichyai, Ph. D.
*Assistant Professor,
CDoLZS*

Abstract

The purpose of this study was to investigate users' attitudes toward the Curriculum Development Centre (CDC) digital library services and resources. The primary goal of this study is to analyze how users judge the CDC digital library system, as well as to evaluate its level of accessibility and user-friendliness. A secondary objective was to identify and highlight the difficulties and obstacles encountered while using the CDC digital library system.

The descriptive and explanatory research design has been followed. The entire CDC digital library's analytical reports for the time period (January 2015 to January-September 2022) were observed and analyzed. These reports were produced automatically by the CDC digital library system. The transaction report analysis was used to collect quantitative data from the CDC digital library users.

The result of the study indicated that

during COVID19, there was an enormous rise in the number of downloads and views of resources from the CDC digital library system. Over the period of eight years, the daily average numbers of users that downloaded and visited resources from the CDC digital library significantly increased as well. The data analysis revealed a high level of usefulness and utilization of the CDC digital library systems by users.

Keywords: Digital libraries, Perception, User studies, Usefulness

Background

Human beings are continuously searching the techniques and procedure for retrieving and accessing all the records of human intellectuals which are appeared anywhere. Libraries are always being social institutions. Traditional libraries, on the other hand, confined access to public knowledge and information to individuals who could travel to the actual location of the library or get the materials through interlibrary loan.

It has always been challenging for library professionals to retrieve and offer remote users with access to library collections. For many years, libraries have functioned as a document storehouse, acquiring, categorizing, cataloguing, and disseminating books, journals, and other resources to its patrons.

Due to the application of information and communication technologies (ICTs) in the management of library activities, human beings have developed the new innovation for information and library professionals to select, acquire, organize and disseminate

digital resources easily, quickly, effectively and efficiently to the remote users. The advancement of ICT has transformed the definition of library as physical artifacts or warehouse to digital library as a library without wall.

The Association of Research Libraries (ARL) has recognized the following common characteristics or qualities in various definitions of a digital library:

- the digital library is not a single entity;
- the digital library requires networking technology to connect many entities;
- universal access to digital resources and information services is a goal.

1.1 CDC Digital Library

The CDC is developing a variety of documents, including school textbooks, school level curricula, teachers' learning materials, children reference materials, reports, audio-visual learning resources, as well as research reports, journals articles etc. The digital library system should be essential to identify, select, organize, keep online and preserve this knowledge.

The CDC digital library is an important achievement for accomplishing this task. After then the CDC decided to develop a digital library as the institutional repository with accumulating its publications which are the born-digital resources in 2012 A.D. It is developed using ResourceSpace, Open-Source Digital Asset Management Software. Its structure is planned on the ResourceSpace principles of communities, sub-communities, collections and items and digital resources are integrated with the bibliographic database created using PMB (PhpMyBibli). It has been starting to convert some selective and rare materials

(textbooks, curricula, children literature etc.) from print to electronic form by scanning to its collections (Rai, 2074).

Currently, the CDC digital library system contains over 10000 different types of digital resources including such text, audio, video, photos, and so on. After developing the digital repository as the digital library, CDC has stopped disseminating its publications in printed formats except for textbooks. The CDC digital library offers open access to all available resources. The library can be accessed through the library web-link http://202.45.146.138/catalog/opac_css/ within 24 (twenty-four) hours from anywhere.

2. Objectives of Study

The basic objective of this study is to investigate how users perceive the CDC digital library system. The study also focused on the following objectives, which include:

- To examine the level of the accessibility and user-friendly of users with the digital collections and services of the CDC digital library,
- To explore the level of users' satisfaction with the CDC digital library,
- To identify the barriers and obstacles encountered while using the CDC digital library system and,
- To explore the innovative system and service for CDC library system.

Review of Literature

3.1 Definition of Digital Library

Retrieve and access to information resources are available in the digital library are for all in the time and anywhere. Consequently, digital libraries have increasingly become a gateway for users to retrieve and access

library resources and services, thus significantly impacting the way people seek and gather information they need (Liu & Lou, 2011).

Digital library can have two types of information sources viz primary and secondary sources. The primary sources include internal publications of an organization and the secondary sources include bibliographic information of library holdings in the form of Online Public Access Catalogue (OPAC) and heterogeneous online databases. These collections must be well-organized and seamlessly combined in order to make information access more effective and efficient ways (Sankaranpillai & Ganesan, 2010).

The digital library is an online database of texts, still images, audio, video and other documents in digital media formats. In addition to storage, digital library allows for organizing, searching and retrieving the contents via computer and network. Institutional Repositories (IR) archives and digital library are needs of present scenario (Sharma & Chauhan, 2019).

Research Studies on Users' Perception on Digital Library

Keng et al. (1999) examined the impact of digital libraries on search and retrieval tasks, recommending ongoing studies to enhance their usefulness and user needs for future usage.

Jen (2005) studied usability evaluation in academic digital libraries, examining efficiency, effectiveness, satisfaction, and learn ability's interaction and connection.

Tammaro (2008) surveyed users on their perceptions of digital library services, comparing three humanistic cultural

organizations to the National Central Library of Florence. Results showed a favorable attitude towards digital libraries, but users often lack knowledge about usage and available services.

Sheeja (2010) studied data from 225 Cohcin University of Science and Technology (CUSAT) digital library users, finding that 89% of students are active in responding to information, while 21 are not. Most students prefer digital formats and are satisfied with library features and functionality.

Matusiak (2012) examined the use of digital library resources in undergraduate classrooms and faculty and students' perspectives. Results showed students and staff primarily use academic digital libraries for textual materials, but turn to the open Web for visual and multimedia resources. Further research is needed to understand user perceptions and adoption of educational digital libraries.

Dang and Felix's 2019 survey found that continuous training for users on the Federal University Dutsinma Library's digital library is crucial for effective use and satisfaction.

4. Methodology

The study employed quantitative methodology was used to explore the perceptions of users toward the CDC digital library. The descriptive and explanatory research design has been followed. The data were collected by studying eight years of reports of downloaded and viewed from the CDC digital library. To obtain the objectives of this research study, detailed analytical reports from January 2015 to January-September 2022 of the CDC digital library system were also studied. In this study the most of the data were primary sources. Data

were also accumulated from the observation of the CDC digital library system's analytical reports that were generated automatically.

5. Data Analysis and Discussion

In this regard, all raw data collected were tabulated, classified, and analyzed. Then they were categorized in various forms based on their need and nature, which were expressed and calculated numerically. For the presentation of collected data and information, both descriptive and analytical methods were used in this study. Tables were

used to present and analyze the collected analytical data or report.

These CDC digital library system analytical reports are presented on a year-by-year basis. The researcher observed and analyzed the entire CDC digital library system for this purpose, and produced analytical reports based on the time period (January 2015 to January-September 2022) generated by the system's automatic process. The analytic reports from the CDC digital library system are presented in the following table:

Table 1: Observation of the Analytical Report of CDC Digital Library System

Date	Resources Downloaded	Daily Downloaded	Resources Viewed	Daily Viewed
2015 (January-December)	1,10,690	303.3	2,72,649	747.0
2016 (January-December)	67,849	192.8	3,11,683	878.0
2017 (January-December)	1,77,661	486.7	3,46,623	949.7
2018 (January-December)	5,22,275	1,446.7	7,48,691	2149.8
2019 (January-December)	4,53,530	1,242.5	19,36,971	5,306.8
2020 (January-December)	36,94,236	10,205.1	23,08,987	6,360.8
2021 (January-December)	11,08,040	3,035.7	1732936	4,747.8
2022 (January-September)	6,68,374	2,652.3	15,13,522	5,958.7

Source: Analytical Report of CDC digital library system

The above analytical reports were collected using the CDC digital library systems which were maintained on the Digital Assets Management Software (DAMS) of Resource Space.

The above CDC digital library analytical study revealed that the number of downloads and views of resources has gone up and down over the last eight years. The numbers of knowledge materials download and views from the CDC digital library was limited in 2016, but the number of information materials was steadily increased in subsequent years.

The number of downloads and views of resources from the CDC digital library system increased dramatically during COVID19. It can be concluded that during the Lockdown, when there were no physical classes, the CDC digital library was efficiently and successfully used by teachers and students. As a result, the CDC digital library was in high demand during the Lockdown period, when no physical classes were held.

Finding and Conclusions

Based on the analysis of data collected from CDC digital library users, the findings of this

research can be summarized as follows:

The researcher observed and analyzed the entire CDC digital library system to obtain the users perception toward the CDC digital library, and produced analytical reports based on the time period (January 2015 to January-September 2022) generated by the system's automatic process.

This study revealed that the number of downloads and views of resources has gone up and down over the last eight years.

The number of knowledge materials in the CDC digital library was limited in 2016, but the number of information materials was steadily increased in subsequent years.

The number of downloads and views of resources from the CDC digital library system increased dramatically during COVID19. It can be showed that during the Lockdown, when there were no physical classes, the CDC digital library was efficiently and successfully used by users.

It can be argued that the CDC digital library is extremely useful and remarkable for users.

It can also be noted that users have a favorable attitude regarding the CDC digital library.

References

- Arms, W. (2005). Digital Libraries. Retrieved September 22 ,2022, from [http:// home.wlu.edu /~whaley/ classes/DigiLib/Whaley/Definition.html](http://home.wlu.edu/~whaley/ classes/DigiLib/Whaley/Definition.html).
- Beagle, D. (2000). Web-based learning environments: Do libraries matter? College and Research Libraries, 61(4), 367–379.doi.org/10.5860/crl.61.4.367.
- Borgman, C.L.(1999).What are digital libraries? Information Processing and Management,35,227-243.
- Davis, F.D.& Bagozzi, R.P. & Warshaw, P.R.(1989). User acceptance of computer technology: a

8. Recommendations

Based on the study's findings and conclusion, the following recommendations have been proposed for enhancing users' favorable perceptions of the accessibility and effectiveness of the CDC digital library:

The CDC digital library authority should address the negative attitude of users toward the digital library by upgrading digital library compatible mobile device and notification service.

The CDC library authority should make the plan and policy for sustainability of the CDC digital library system.

Creating awareness among users about the existences of the CDC digital library system should be a primary goal to increase usability of the available of resources and services. User education should be done to enhance the usage of different available resources and services on the CDC digital library.

It is essential to make the CDC digital library system compatible with the current ICT devices, such mobile devices.

- comparison of two theoretical models. *Journal Management Science*, 35(8) 982-1003.
- Ekere, J. N., Omekwu, C. O., & Nwoha, C. M. (2016). Users' perception of the facilities, resources and services of the mtn digital library at the university of Nigeria, Nsukka. *Library Philosophy and Practice*, 2016(1).
- Fox, E. (2018). Introduction to digital library. Paper presented at the Proceeding of the 18th ACM/LIEEE on Joint Conference on Digital Libraries ,New York, United States. University.
- Fox, E. A., Hix, D., Nowell, L. T., Brueni, D. J., Wake, W. C., Heath, L. S., & Rao, D. (1993). Users, user interfaces, and objects: Envision, a digital library. *Journal of the American Society for Information Science*, 44(8), 480–491.
- Nazim, M. (2013). Managing Digital Library Content: Issues and Challenges. *SRELS Journal of Information Management*, 117(24). www.IndianJournals.com.
- ResourceSpace.(2022, August19).Retrived August 19, 2022, from <https://www.resourcespace.com/>
- Sharma, V.K. & Chauhan, S. K. (2019). Digital Library Challenges and Opportunities : An Overview. *Library Philosophy and Practice (e-Journal)*, 234.
- Sheeja, N. K. (2010). Undergraduate students' perceptions of digital library: A case study. *International Information and Library Review*, 42(3), 149–153. <https://doi.org/10.1016/j.iilr.2010.07.003>.
- Zhou, Q. (2005). The development of digital libraries in China and the shaping of digital librarian. *The Electronic Library*, 23(4), 433–441.

Usage statistics of koha integrated library system in Nepal

 Rajendra Neuapne
PhD Scholar, TU

Abstract

Some Libraries in Nepal have started automation of library using open source integrated software viz. KOHA, PMB etc. This study is conducted in major 15 libraries of Nepal which have been using KOHA ILS for the automation of the library housekeeping operations. It is found that KOHA ILS is preferred by the librarians. Most of the librarians are satisfied with KOHA ILS. However because of the lack of technical knowledge adequacy the full-fledged use of it not achieved yet.

Key words. Library Automation, KOHA ILS, Nepalese Libraries

1. Introduction

Libraries have transitioned over the past 20 years from their old manual management system to an integrated library system. Open source software has recently emerged as the best substitute for all kinds of libraries in developing nations like Nepal. Since anyone can inspect, fix, or improve the program code, it is available for all to use (Fitzgerald, 2006). With the introduction of new sets of integrated library systems, the open source software movement has reached the library and information center. KOHA is currently

used by a large number of libraries in Nepal to manage library operations. This has been going on for a while. However, little work has been done by library and information science (LIS) researchers to examine and assess the software performance from the point of view of users since the introduction and adoption of KOHA in Nepalese libraries. Since KOHA was lately introduced to libraries in Nepal, it has become increasingly rare to find research that examines how libraries use KOHA and assesses whether it is effective library software for managing library materials.

2. Statement of the Problem

Few Libraries in Nepal have started management of library using open source integrated software viz. KOHA, PMB etc. However the full-fledged features of such software is still not been used. The extent to which a KOHA can be used by specified users to achieve specified goals with effectiveness, efficiency and satisfaction in a specified context of use is not gained. It is in the light of this gap, that this study endeavor to conduct an assessment of the use of KOHA library software among some selected libraries in Nepal. The problem towards which this study is directed is to find the answers to the following research question:

- What is the status of use of KOHA in Nepal ?
- What are the usability issues of KOHA ILS ?
- How well the user's expectations are achieved by the KOHA ILS system?

3. Objective of the study

- The objectives of this study are:
- To find out the status of use of KOHA ILS in Nepal.
- To find out the usability issues of KOHA ILS.
- To find out the users' prospects on KOHA ILS.

4. Limitation of the study

KOHA ILS has been implemented in some of the main libraries in Nepal. This study is limited to the usability of KOHA ILS only 11 big libraries of Nepal which have implemented KOHA ILS. The intended target groups include KOHA ILS developers, librarians, researchers, faculty and users of LIS. This study, however, is confined to users and professional librarians of those big libraries in Nepal

5. Review of Literature

Mamoriya, (2021) states, by using library automation software the work gets done easily and quickly. There is no error in library housekeeping operation and solve many issues like stock verification, bibliography, OPAC search operation easily by library automation software. Open-source software is Open bibliog. library management software, KOHA, Avanti. Proprietary software is e-Granthalaya, SOUL, TLSS, and Libsys. By using any software handling library housekeeping and administrative work is very easy and reduces duplication. Many modules are available in software for library operation and each has its unique quality by which the work can be done easily.

Qasim & Shah (2023) surveyed all the university libraries of Faisalabad, the library automation status showed that all the university libraries were partially

automated, and KOHA software was used for automation. The main reason behind the usage of KOHA software was that it was open source self-modified library software.

Qasim (2023) in his research found that, Open-source software is one of the best solutions for the automation of an academic library, it also provides digital content access to the library user anywhere with an authorized login. In recent days it is found that many academic and corporate libraries implemented open-source software for its operations. The open-source software is very convenient to adopt and work on it.

The results of Akinbobola & Adeleke (2013) imply that the KOHA software satisfies the requirements of library staff and has the capacity to do so effectively and efficiently. They added that library staff members have the skills and confidence to use computers and function well with the KOHA software.

Research, on the usability of KOHA in university libraries in Nigeria, conducted by Akerele and Agunbiade (2020) assessed the system's capabilities and graphical user interface. They discovered that KOHA was user-friendly and offered good functionality for library patrons.

Similar to this, Shaik and Hussain's study from 2021 in India assessed the usability of the KOHA OPAC among library users and found that while the system was generally simple to use, there were still some areas that required development to improve usability.

A lot of research on free and open source software for libraries phenomena has been conducted in previous years. However, the usability testing is a topic that is under explored. Several writers have written

various books, articles and research papers relating to usability of integrated library system from general prospective. This paper aims to explore the use of KOHA ILS in Nepal.

6. Research Methodology

The population frame of this study is all the libraries using KOHA ILS in Nepal. The sample size is one each librarians of 11 major libraries which have been using KOHA ILS. So, the non-probability purposive (convenient sampling) sampling is used in this study. The analysis is based on responses of questionnaire received from the librarians which was distributed via email. After questionnaire, the collected data and information is organized in a systematic order for analysis like editing, coding, classification etc. The responses

are categorized, tabulated, processed and analyzed.

7. Use of Koha ILS in Nepal

KOHA Open source integrated library system is an amazing technological development in library management system. The KOHA community of developers for KOHA open source integrated library system has been providing strong support services. Use of KOHA integrated library system in Nepal is in its infancy. The use of KOHA ILS has not passed even a decade. The some major libraries in Nepal have been using KOHA ILS for the automation. Most of the libraries have maintained the OPAC to its users. The following section will discuss about the use statistics of KOHA ILS in Nepal.

S.N.	Library	OPAC
1	Trihuvan University Central Library	https://opac.tucl.edu.np/
2	Nepali Army Central Library	http://library.nepalarmy.mil.np
3	Kathmandu University Central Library	https://opac.ku.edu.np/
4	Nepal Health Research Council	https://opac.nhrc.gov.np/
5	Khopa Engineering College	https://library.khec.edu.np/
6	Nepal National Library	http://104.248.140.158/
7	Centarl Campus of Technology Library	http://202.45.146.37/cgi-bin/KOHA/opac-library.pl
8	Martin Chautari Library	http://107.170.225.98/
9	Lumbini Buddhist University Central Library	https://opac.lbu.edu.np/
10	Federal Preliminary Library	http://library.parliament.gov.np/
11	Social Science Baha Library	https://library.soscbaha.org/cgi-bin/KOHA/opac-library.pl

Table 1: KOHA ILS OPAC in major libraries of Nepal

8. Findings and Discussion

The following section discusses on the findings on use of KOHA ILS.

8.1 Insight of Librarians on KOHA

The response shows that 80.15 percentages

of the respondents believe that Koha ILS is customizable, almost same percentage of the respondents has found KOHA ILS easy for library housekeeping operations. Similarly 76.35 of the librarians believe that union catalogue facility is available in KOHA ILS. This shows that majority of the librarians believe that KOHA ILS is easy for library housekeeping operations.

TABLE 2: Insight of Librarians on KOHA

Insight towards the use of KOHA	Agree	Disagree	Not Sure
Customizable	80.1%	9.0%	2.0%
Library Housekeeping operation is easy	80.4%	17.0%	3.6%
Union catalog facility is available	76.35%	5.9%	7.8%

8.2 Librarians Satisfaction with KOHA

The response shows that 96 percentages of the respondents are satisfied with KOHA ILS. Also, 93 percentages of the librarians

recommend the KOHA ILS to other librarians and 95 percentages of the librarians prefer KOHA ILS for the use. This indicates that the librarians are satisfied with KOHA ILS.

Table 3: Librarians Satisfaction with KOHA

Satisfaction with KOHA software	Agree	Disagree	Not Sure
Are you satisfied with using KOHA software	96%	2.0%	2.0%
Do you recommend the use of KOHA to other library ?	93%	2%	5.0%
Do prefer other software to KOHA?	1%	85%	4%

8.3 The Ease of Use and User Affability of KOHA

41.6 percentages of the respondents believe that KOHA ILS can be modified to make it work better however 47.4 percentages

disagree with the statement. Less than half (43.1 percentage) of the librarians are able to install KOHA ILS. This shows that the librarians have to believe on the experts for the installation of the software.

Table 5: The Ease of Use and User Affability of KOHA

The ease of use and user affability of KOHA.	Agree	Disagree	Not Sure
KOHA can be customized to make it work better	46.1 %	47.4%	6.5%
I can Install KOHA myself	43.1%	51.2%	5.7%
KOHA makes circulation simple	86.3%	21.8%	1.8%
KOHA makes cataloguing very easy	84.3%	2.0%	13.7%

8.4 Challenges on Use of KOHA

The respondents reveal that the main challenges of the KOHA ILS implementation is technical knowledge i.e. 84.3 percentage followed by administrative procedure by 65.7 % and 43.3 percentage by maintenance problems and 25.5 percentage by financial problems. From this result it can be said that main challenge is technical knowledge.

Table 6: Challenges on Use of KOHA

Challenges of KOHA software	Yes	No
Financial problems	25.5%	74.5%
Maintenance problems	43.3%	56.7%
Technical Knowledge	84.3%	15.7%
Administration	65.7%	34.3%

9. Conclusion

Some libraries in Nepal have used KOHA ILS for automation. The libraries have used KOHA mostly for cataloguing and circulation. Results show Koha ILS is the best and preferred ILS in Nepal. However because of lack of the technical expertise of the librarians the full-fledged use of KOHA is yet to achieve. To implement KOHA in full fledge manner regular training sessions and technical resources are required in the libraries.

10. References

- Akerele, A. O., & Agunbiade, O. A. (2020). Assessment of the usability of KOHA integrated library system in Nigerian university libraries. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 1-16.
- Fitzgerald, B. (2006). The Transformation of Open Source Software. *MIS Quarterly*, 30(3), 587–598. <https://doi.org/10.2307/25148740>
- Iqbal, M., & Warraich, N. F. (2012). Usability evaluation of an academic library website: A case of the University of the Punjab. *Pakistan Journal of Information Management and Libraries*, 13, 32–42. <https://doi.org/10.47657/201213777>
- Kalu, C. O., Nzeh, C. O. & Chidozie, O. (2021). The use of open source technologies in effective library services: An overview. *Gloryland Journal of Library and Information Science*, 1(4), 216 – 244.
- Mamoriya, A. (2021, July 9). Open-Source Software and Proprietary Software for Library Automation. *Journal of Advanced Research in Library and Information Science*, 08(02),1–3. <https://doi.org/10.24321/2395.2288.202101>
- Oyadeyi, A. E., & Fasola, O. S. (2022). Cloud Hosting Of Koha And Dspace For Effective And Efficient Library Services In Nigerian Academic Libraries. *Research Gate*. https://www.researchgate.net/publication/365824283_cloud_hosting_of_kohaand_dspace_for_effective_and_efficient_library_services_in_nigerian_academic_libraries
- Qasim, M., & Shah, M. A. (2023). A Research on the Status and Challenges of Library Automation in the University Libraries of Faisalabad Division, Pakistan. *Winter 2023*, 3(1), 362–371. <https://doi.org/10.54183/jssr.v3i1.174>
- Qasim, Muhammad. (2023). A Research on the Status and Challenges of Library Automation in the University Libraries of Faisalabad Division, Pakistan. *Journal of Social Sciences Review*. 3. 362-371. 10.54183/jssr.v3i1.174.
- Shaik, A. G., & Hussain, M. (2021). Usability of KOHA open-source library management software: A study of OPAC at Indian Institute of Technology Hyderabad. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 41(2), 91-97.

The Values and Ethics of Library and Information Science

 Chandra Bhushan Yadav
Library & Information Officer

Nepal Health Research Council, Kathmandu

Book Review:

“Librarians and information professionals are moral, responsible to themselves, others, and society as a whole. Our values and ethics provide a framework for our conduct, policies, and services. Without them, we are, as Foskett observed, merely lurching about stumbling in the dark. Values are strongly held beliefs that serve to guide our actions. When we think of values, we associate them with words like convictions or principles more than opinions. Values structure our experience and provide insight when we must make important decisions affecting the future. Institutions and professions also have values often remain the same, serving as an important compass when changes in purpose are contemplated. Let us take a look at some of the basic values that are integral to our professionals work”(Richard E. Rubin, 2013).

Seven Values of Library and Information Science

1. The First Value: Service

Perhaps the most unique feature of library and Information science, in deal, for

example, to computer science, is that the purpose of the field is to communicate knowledge to people. This is more than just “meeting an information need”, which is often the common treat for the activities of the modern library. Fundamental the value of service is the betterment of the individual and the community as a whole.

Ranganathan proposed five laws of library science that remain central to our understanding of libraries, and that reflect his truly held principle that the library is dedicated to the service of all people (1963).

1. Books are for use.
2. Books are for all.
3. Every book its reader.
4. Save the time of the reader.
5. The library is growing organization.

Ranganathan's laws are central to library and information science and they make clear many of the principles that guide our practices for structuring library collections, services, and staff even today.

Gorman (1995) revisited Ranganathan's work and advanced five new laws(Richard E. Rubin, 2013):

1. Libraries serve humanity.
2. Respect all forms by which knowledge is communicated.
3. Use technology intelligently to enhance service.
4. Protect free access to knowledge.
5. Honor the past and create the future.

2. The Second Value: Reading and the Book are Important

A central value of both libraries and library workers has been and continues to be a deep and abiding respect for both reading and the book:

Consider some of the advantage that books possess:

Are generally lightweight and very portable, easy to take to the beach or to bed; Require no electricity (except when it is dark); Require no additional equipment such as video display terminals, printers and so on; Require little maintenance and repair, and when repair is needed it is usually quite inexpensive and can be accomplished by an individual with minimal training no service contract is needed; Require no diagrams or documentation to use; Can get pretty damp and dusty and still function; Can be dropped on the floor with little damage; Are comparatively cheap; Can be browsed easily and contain finding aids, such as an index, that is relatively easy to use (compared with using Boolean logic); provide a large number of thoughtful and interconnected ideas in one place that can be read from start to finish or scanned in sections; Are an excellent source for stimulating the imagination; Store easily; Can be written in and text can be easily underlined for emphasis during later reading and study; Require little knowledge to operate; Can last a very long time, especially when printed on acid-free paper

3. The Third Value; Respect for truth and the search for truth

When individuals seek answers to questions, they expect the library to

provide accurate information. Library professionals would consider themselves without any problem if they failed in that task. However, library users are sometimes investigating issues that are much more complex than simply answering

4. The Fourth Value: Tolerance

Tolerance has a complementary relationship to truth: tolerance admits of the possibility that our ability to judge the truth is imperfect and that there might be many truths, or that the truth in some cases might not be known. It presumes that more than one perspective on a subject might be reasonable and that exposure to many ideas might help us understand and approach the truth. The value of tolerance thus suggests that library collections should possess a variety of perspectives on a wide display of topics. Tolerance suggests that LIS professionals should be nonjudgmental in terms of the value or direction of a library user's inquiry. Without such a value, library collections would be little more than the dogmatic assertions of the majority.

5. The Fifth Value: The public good

The notion of the public good is fundamental to library service and has several implications. First, it assumes that people and society as a whole are changed and, in the long run, improved by ideas. There is little reason for libraries to exist if we do not believe that they make a positive contribution to society. As noted earlier, a list of those contributions might include promoting literacy, reading and education, preserving the cultural records: serving as a community center.

and offering programs that entertain and inform. Second the notion of the public good recognizes people's right to enjoy life and that the library has a role in promoting entertainment and pleasure.

6. The sixth value: Justice

McCook (2001) pointed out that an underlying goal of our profession is information equity: inherent in this goal social justice -working for universal literacy: defending: intellectual freedom, preserving and making accessible the human record to all, (p.81). In part, this means that each individual's should have equal access to library and information services and be respected as an individual. providing inadequate service to any individuals is a violation of such a value.

7. The seventh value: Aesthetics

Certain materials are collected because they possess the elements of extraordinary creativity - the works of genius that epitomize the best of our cultural achievements. the great music art literature, and philosophy of the past, as well as those modern works that appear to have like potential, are often prized by libraries, even when their circulation levels are low. these works often receive special consideration for preservation.

References:

Richard E. Rubin. (2013). Foundations of library and information science (Third Edition). DBS Imprint.

Library Development in Nepal: From Royal Patronage to Public Access

 Sandip Sapkota

Coordinator, Tantra Charcha Nepal

Introduction

With the progress of human civilization on Earth, individuals have transmitted their languages, cultures, customs, and traditions from one generation to another in a systematic manner, often through the transfer of knowledge from one book to another. As humans navigate the uncharted realms of time, they document their life experiences and observations through various means, capturing their wisdom and insights in diverse ways, such as through documentation or archival processes. It is through such processes of experiencing and learning that the concept of a book has emerged. In accordance with comprehensive principles and methodologies, collections centers or archives have been established in the present era to manage and organize these books, introducing the concept of a library.

In the contemporary era, libraries have become paramount institutions in the preservation and dissemination of knowledge. They serve as central repositories, meticulously organizing an extensive array of books and informational

resources, embodying the collective wisdom of humanity in diverse subjects, genres, and formats. Utilizing advanced cataloging, classification, and archival systems, libraries have evolved into essential guardians of intellectual accomplishments, representing the aspirations, discoveries, and intellectual prowess of numerous generations.

Moreover, libraries have transcended their conventional roles as mere book repositories, transforming into dynamic institutions offering a wide range of specialized services and programs that cater to the diverse needs of their users. These include reference assistance, research support, interlibrary loan services, and educational initiatives, all aimed at facilitating the exchange and dissemination of knowledge, fostering a culture of lifelong learning, and promoting cultural enrichment. In the contemporary digital landscape, libraries are undergoing a profound transformation, embracing cutting-edge technologies and digital platforms to enhance accessibility, expand their reach, and adapt to the evolving needs of an increasingly interconnected global community. By seamlessly integrating technology into their systems and services, libraries aim to transcend the limitations of time and space, democratizing access to information and empowering individuals from all walks of life to embark on a quest for knowledge and intellectual growth. Thus, libraries, in their profound significance and multifaceted nature, stand as symbols of human intellectual pursuit, enlightening

society, nurturing a deep appreciation for the written word, and advocating for the relentless pursuit of knowledge and understanding amidst the intricate tapestry of human existence.

Ancient and Medieval Libraries

In the context of the establishment and development of libraries in Nepal, there is limited available evidence. Although extensive research has been conducted on ancient Vihars, Agam Ghars, temples, and manuscripts, revealing the dissemination of knowledge in the form of Vedas, Tantra, astrology, religion, philosophy, military arts, commerce, and science through stone inscriptions, copper plates, palm leaves, and bamboo strips, the specific origins of libraries remain elusive.

During ancient and medieval times, neighboring country India witnessed the presence of renowned universities and centers of education such as Takshashila, Vikramashila, Pataliputra, and Nalanda. These centers of learning undoubtedly influenced Nepali society, and the trends related to educational books and libraries must have had some impact on the lives of Nepali people during that era. When examining the history of Nepal, the Malla period holds significant importance in the development of library science. The interest of Malla rulers in writing, compiling, and studying books established a direct connection with libraries. The library in Bhaktapur, for instance, housed around 14,000 books during that time. Influenced by such libraries, famous historian Kark Patrick referred to Bhaktapur as “Nepal's Varanasi” in his book. The inscriptions

and copper plates of the Malla period, written in Sanskrit, played a crucial role in disseminating Sanskrit knowledge among the general population and shed light on the clear prospects of library development.

The formal history was began from the Lichhavi Dynasty. Lichhavi dynasty is called the golden age of Nepal. King Manadeva was the first king proved by the history. The written history was started form this period. Furthermore, the evidence discovered by King Pratap Malla, the ruler of Kantipur (present-day Kathmandu), reveals the usage of various languages and even the Roman script in his inscriptions. Such discoveries indicate the presence of a sophisticated understanding of multiple languages and the potential development of libraries (or book repositories) during that time. However, due to the limited available historical records, it is challenging to provide a comprehensive account of the establishment and development of ancient and medieval libraries in Nepal. Further exploration, research, and archaeological investigations are required to uncover more insights into this significant aspect of Nepal's intellectual and cultural heritage.

Modern Era

After the conquest of Kathmandu Valley by the founder of the modern Nepali state, King Prithvi Narayan Shah (1779-1831), all the official documents of the various kingdoms were collected and stored in the Hanuman Dhoka Palace complex in Basantapur. Although initially done informally, the task of archiving these state documents was carried out under the patronage of

King Prithvi Narayan Shah. Later, during the reign of his successor, King Girvan Yuddha Bikram Shah (1854-1873), on the auspicious day of the sixth lunar month of Bhadra in 1869, a Friday on the Shashthi tithi, all the preserved archives and available books in the palace were collected and the “Chitai Tahabil” (Archives Ledger) Act was promulgated. The term “Chitai” refers to documentation or recording, and “Tahabil” signifies a ledger or collection. This marked the formal recognition and establishment of the first library with legal authority in the history of Nepali libraries.

Under the provisions of the “Chitai Tahabil” Act, the preservation of books and libraries was supported by an annual budget of 125 silver rupees. Pandit Kedar Nath Jha was appointed as the librarian, along with two assistants. The assigned staff members were responsible for daily rituals, such as performing religious ceremonies in the evening and lighting lamps, as well as cleaning and safeguarding the documents and books from insects and moisture. This extraordinary initiative by King Girvan Yuddha Bikram Shah demonstrates his affection for books and indicates his appreciation for the role of libraries.

Moreover, it is worth noting that King Girvan Yuddha Bikram Shah himself had a deep love for books. He is known to have authored the book “Satkarma Ratnavali Part-1” and thus can be considered as both a lover of books and an author. These historical details shed light on the fascinating connection between King Girvan Yuddha Bikram Shah and libraries. However, further research and exploration are needed to gather more comprehensive

information about the development of libraries during the modern era in Nepal. The initiatives taken during the reigns of King Prithvi Narayan Shah and King Girvan Yuddha Bikram Shah laid the foundation for the recognition and preservation of books and libraries, marking a significant milestone in the history of Nepali libraries.

Rana Regime

During the reign of King Rajendra (B.S.1910-1972) in 1953, all the books and materials from the old palace library were transferred to a building similar to Kotha in Thapathali Durbar. Later, it was named “Durbar High School Library.” During that time, students, teachers, and masters from Durbar High School used to study in this library. However, due to the deterioration of the Durbar High School building, the library was relocated to a new building near Ghantaghar in 1957, and it was addressed as Ghantaghar Library. After Prime Minister Dev Shamsheer ascended to power, he published an announcement in the first issue of Gorakhapatra, the government Gazette, in 1957, declaring the library open to the general public. In 1962, the name was changed to “Veer Library Government Book House,” and studying in the library required the Prime Minister's approval. Furthermore, Dev Shamsheer invited the renowned French historian Silvain Lévi to study the ancient books and archives in Veer Shamsheer's special permission. Dev Shamsheer himself published a notice in volume 1, number 2 of Gorkhapatra, making the library accessible to the general public. In 1989, Bhim Shamsheer ordered to classify and prepare catalogs for the books in the library, dividing them into Sanskrit manuscripts and Bhot

manuscripts. Chittaharsha Bajracharya enthusiastically categorized and cataloged Tibetan manuscripts and books. Thus, the library progressed in a systematic manner. Later, in 2009, it was placed under the Department of Archaeology. Since Aswin 17, 2024, all the books from Veer Library Government Book House located near Ghantaghar have been transferred to the National Archives on Ramshah Path.

Library Festival

The Library Festival holds a significant place in the Nepali library world. In 1987, upon returning from studying Indian literature and being inspired by the values of intellectual freedom, book publication, and human liberty, a group of Nepali youth led by Dharmaraj Thapaliya gathered with the intention of opening a library as a first initiative of the public. As a result, 45 enthusiastic individuals, including Laxmi Prasad Devkota, came together to establish “Saraswati Guthi” and obtain permission to open a library through a letter of recommendation from the then Prime Minister, Shri 3 Bhim Shamsher. However, one member of this group, Ramchandra Adhikari, confronted the Prime Minister and falsely accused all the members of engaging in anti-government activities, leading to their arrest and subsequent release after paying a fine of NPR 100 each. This incident became known as the Library Festival.

Then, in 2013, Rajguru Hemraj Pande's private library was purchased by the government for IRS 300,000 and housed in Singha Durbar's Sikri Gate. The library was then renamed as the Nepal National

Library. At the time of its establishment, the library had a collection of 34,292 books. In 2023, it was relocated to Harihar Bhavan in Pulchowk through the Sikri Gate of Singhadurbar. Subsequently, in 2011, the National Education Committee formed by the government included the concept of a central library in its report, which further advanced the idea. With the joint signatures of the government and United States Agency for International Development (USAID), the modern library was established in Lal Durbar in June 2016.

Nepali Libraries

In 2016, along with the establishment of Tribhuvan University, the Tribhuvan University Central Library was established in Tripureshwar, acquiring around 1,200 books. Subsequently, in 2019, the Central Library of Tribhuvan University was established. Until now, it stands as one of the largest libraries in Nepal. On November 6, 2024, during the inauguration of its new building, the library had a collection of 36,000 books. We can acquire the Kaiser Library as another example of a library. Field Marshal Kaiser Shamsher developed his personal collection into the Kaiser Library, starting from 1909. Following his demise, his wife, Shrimati Krishnachandra Devi, transferred the library to the then government in 1968. At that time, the library had a total of approximately 30,000 books. Additionally, in 2013, the Kamal Mani Dixit Personal Collection was transformed into a library and managed through the Madan Puraskar Guthi.

according to the survey report on public and

community libraries in Nepal (2022) there are around 928 libraries in Nepal.

Summary

On the historic day of Bhadra 15, 1869 BS, the formal establishment of the Lal Mohar Library marked the beginning of celebrating Library Day in Nepal. With a span of 16 years since then, the Library Day has been commemorated as a significant occasion to honor achievements in the field of knowledge and information, as well as to contribute to the establishment of a civilized, cultured, and prosperous society.

The first objective of Library Day, initiated since 2065 BS (2008 AD), was to pay tribute to historical advancements. The second crucial objective focused on supporting the institutional development of libraries in the country, fostering knowledge-based and well-informed societies, and contributing to the creation of a civilized and prosperous

community. However, it remains a common curiosity as to how many of the questions raised during the pre-event program of the 16th Library Day could be fully addressed. This year's slogan for Library Day is "Library for generation to generation."

We all aim to raise awareness of education among all individuals, from the central government to local bodies, and in every citizen. Our goal is to promote the development of a reading culture, enhance national literacy rates, and uplift the national economy.

Long live books!
Long live libraries!
Long live Library Day!

The anonymous library of a famous person: 'Niranjan Govinda Memorial Library' at a glance.

Kishor Paudel
MLISc (Fourth Sem.)

CDLIS, TU

Abstract

This article provides a glance of a Late. Niranjan Govinda Vaidya's personal collections, highlighting personal library, collections, organizations of the documents, present state of the library and its sustainability. The personal library is a curated collection of books and other reading materials that reflects the individual's interests, knowledge, and personal growth. It serves as a valuable resource for intellectual stimulation, entertainment, and education. Additionally, it touches upon the arrangement and cataloging methods employed, as well as the benefits and value derived from maintaining a personal library. Interview was made with Shishir Vaidya, son of Mr. Niranjan Govinda Vaidya, and physical observation of the library was also done to capture the present state of the library. Findings reveal that Shishir Vaidya gets inspiration for reading and writing from the fact that he has a collection of books at home that he received from his father as a family legacy, but he is worried about the sustainability of the library.

Key words: *Collectors and collecting, Private and family libraries*

Niranjan Govinda Vaidya is a well-known person in Nepal's politics. He is one of the founders of Nepal Communist Party,

which was established in the 7th Baisakh of 2006 B.S. in Kolkata, India. Due to the political change in 2017 B.S. parties were banned, several leaders were arrested by the government, some went underground in Nepal and some were exiled in India but Mr. Vaidya established a progressive bookshop in Bhotahity, Kathmandu and started to sale communists ideology books published from Vietnam, China, Soviet Union (currently Russia) and other countries (Joshi, 2076). He founded the Pragati Publication, which released more than hundreds publications, many of which were translations of political books (Vaidya, 2076a). Vaidya's son, Shishir Vaidya, explained the book shop as the source of the memorial library.

Shishir Vaidya is maintaining this library after his father's death in 2061 B.S. He is a writer and had published more than two dozen of articles in different journals and newspapers. He has named 'Niranjan Govinda Memorial Library' for the collections. He acknowledges "my father's collection enabled me to seek reference from old literature while writing on political issue", and adds 'I authored some articles according to my father's handwritten note found in the library' (Vaidya, Shishir, Personal communication, 7th March, 2023). His reading and writing habits are bringing life to his father's collection and motivate to build up the personal library.

1. Collections

The library of Vaidya contains over 5000 books and documents in total. Collections are about political and political literature. Russian, Korean, Chinese, Indian, Bulgarian and Nepali publications books were found in this library. Library is rich in the diversity of languages too; English, Nepali, Hindi, Chinese and Vietnamese languages

books were preserved. Hindi-language newspapers from China, magazines from abroad and many children's literature books in foreign languages are found in the library (डेगाना पुस्तकालय, 2074). The photographs of Marx, Engels, Lenin, Stalin, Ho Chi Minh, and Mao Zedong's hanging on the library's wall gave the impression that it is a library of a communist political party. Some of the famous books of the world, from large volume books to small pamphlets can be seen in this library. Out of them there are some rare books and documents were preserved. The first edition of 'Muna Madan' of Laxmi Prasad Devkota, handwritten letters and papers of his fathers and others were also found in the library.

2. Organization of the documents

a. Building/Area

Vaidya's library covers a room about (10*12ft) 120 square feet. Library was built on the third floor of his house located in the Putalisadak, Kathmandu.

b. Classification System

Books are organized by language and publication date wise. Russian, Korean, Chinese, Indian, Bulgarian and Nepalese publications books are in separate stacks in the bookracks.

c. Furniture

Seven bookracks were used to store books.

d. Security System

Books are in the open bookracks. In the owner's absence, there might be a chance to pick up the book. Vaidya claimed that "Some friends hadn't returned books," but he is unable to identify the title because he doesn't keep a registry.

3. Current state of the library

Though, Vaidya has a collection about 5000 having with some rare books, his library was not maintained well. The worse state of this library is also evident in a few

previously published articles; Collector Mr. Shishir Vaidya himself had written that 'An anonymous library that looks like a storehouse of books. Messy and scattered books. Some books are standing on racks but no book order, no signs. The book seen the previous day is missing. The pages of old books have started to be torn. The letters of the newspaper are being opened. How many books have had their bindings torn into two or three pieces' (Vaidya, 2076b).

Article of the Annapurna post picturized the situation of the library as 'Books with torn covers are scattered on the floor. Dust clings to the cover of the book. The letters in the newspaper can't be read well without cleaning. The pictures on the wall look blurry' (डेगाना पुस्तकालय, 2074).

Lawoju, Niraj interpreted that 'probably there was no room for the family, later books were stored in a room in the back house' (Lawoju, 2078). When Vaidya was questioned about the deplorable situation during a physical observation (7th March 2023), he responded, "It is because of the lack of manpower, I am also not getting time to manage library because of my profession and business."

4. Sustainability of the library

The leader and the minister of Nepal Mr. Narayan Kaji Shrestha had visited his library once. Out of them few readers/writers used to visit this library rarely. If users let him know they are interested to visit library, he stated he won't hesitate to welcome them.

Vaidya is worried about the sustainability of the library. He claimed that one of the friends of one communist political party made approach to handover his collections to the party but he thinks it will be unusual to give to the political party. He declared that once he had visited one governmental library and saw the book corner donated by an individual person and ashamed by not getting users. After that he changed mood.

Now, his aim is to establish a library center from his father's name, which reflects the contribution of his father and made his father long lively.

5. Conclusion:

In conclusion, the deplorable situation of the library of a famous person is indeed a matter of great concern. The library, which is meant to be a treasure trove of knowledge and a sanctuary for intellectual exploration, has fallen into a state of neglect and disarray. This sad state of affairs not only diminishes the legacy of the library's owner but also deprives the public of a valuable resource.

The library's deplorable condition can be attributed to a variety of factors. Lack of proper funding and maintenance, inadequate staffing, and a general lack of appreciation for the importance of preserving cultural heritage are among the chief reasons for its decline. As a result, the once-magnificent shelves that were once filled with rare and precious books now stand empty, covered in dust and cobwebs.

In light of this dire situation, it is imperative that immediate action be taken to restore the library to its former glory. Being a

personal library, the first responsible person is Shishir Vaidya himself, who is carrying out the collection of his father, just as the son carries out the lineage of the father. He has to spend some hours a day in the library for its better management. If that is not possible, then, in my opinion, it will be great if he donates the books from the library to other libraries. Just as a separate section called 'Singha Collection' has been kept in TUCL for the collection of Singh Shumsher (TUCL, 2023), if the receiving institution makes a separate section in the name of Niranjan Govinda Vaidya, the contribution of the collector will be appreciated, readers will get the old rare books, and the collection will get readers too.

Finally, the deplorable situation of the library of a famous person is a sobering reminder of the fragility of our intellectual heritage. It serves as a call to action to prioritize the preservation and restoration of these invaluable institutions. Only through concerted efforts can we ensure that future generations will have the opportunity to explore the vast world of knowledge that lies within the walls of a library.

References

Joshi, H. (2076, B.S). कम्प्युनिस्ट फ़ैलाउने निरञ्जनगोविन्द. <https://nepalmag.com.np/memoir/2019/06/19/20190619155739>

Lawoju, N. (2078, B.S). निरञ्जन गोविन्द वैद्य र पुस्तक. Ekagaj. <https://ekagaj.com/article/thought/31239/?fbclid=IwAR10oWmImTaYymZrGkMTwMpJkcBtilvziRwDC7mVptgzEUPpiQUpxMExjpQ?v=1>

TUCL. (2023). <https://tucl.edu.np/collections-sections/> Vaidya, S. (2076a).

केही फाइदा बालाई भयो होला, केही फाइदा संग्रोलालाई. <https://nepalmag.com.np/literature/2019/11/19/20191119153228>

Vaidya, S. (2076b, B.S). माओसँग आमने-सामने.

<https://ekantipur.com/koseli/2020/02/29/158295706057283657.html?fbclid=IwAR1pgoYGyQgAJEHS-bMMacP23JK7miMYqgVOwTG3WqKaOxkzuMqw5AVib68>

खकzuMqw5AVib68

डेगाना पुस्तकालय. (2074, B.S). Annapurna Post. <https://annapurnapost.com/story/88177/>

Strategic Layout Design for Digital Data Preservation in Libraries

 Sanjiv Kumar Singh
MLISc. Fourth Sem., CDLIS, TU

Abstract

The study collected data from eight libraries in Nepal to examine the strategic layout design for digital data preservation. The libraries were selected using convenient judgmental sampling, and a short interview was conducted to trace out the strategy and develop a layout of the system implemented. Digital setup was limited to having setup like a computer, networking, integrated library software, institutional repository software etc. The study found that out of the eight libraries, only two had implemented mirror backup systems while SAARC Library and American Center both are having more advanced backup systems maintained from international inter-operative servers with various toolkit sets. The study also revealed that most libraries are doing backups by taking backup on the hard-disk and storing it in safe cupboard but only a few are conducting time-to-time refreshing, copying and pasting onto the new hardware and software system. The study suggests that libraries accordingly need to develop the concept of Digital Librarians and guidelines to bring uniformity among layout designs for regular backup to ensure the longevity of digital data in Nepal as the library's resources are being paperless and spread out of library-without-wall.

Keywords: Digital Preservation, Layout Design, Systems Librarian

Introduction

A traditional library conjures up the image of an apartment filled with books on a book rack, along with its staff members who help us check in and check out of the books. Although the way that each person perceives this could differ depending on the services that their local library and librarian offer. Additionally, how a country is classified as underdeveloped, developing, or developed may affect how it is pictured. However, the development of information communication technology (ICT), as well as Born Digital and Digitised Library resources, has given us access to materials that go beyond those found in a typical library in recent decades. The preferences of library users and the services they require have changed dramatically as a result of the wide availability of electronic devices and networks. Digital or electronic e-resources can fulfil the current expectation of modern consumers to have resources at their fingertips. As a result, the idea of libraries and the services they provide now overcome geographical limitations and exist in the realm of the digital world. Libraries must plan and implement innovative methods of long-term preservation outside of the traditional restrictions of physical book racks and closed environments to meet this new demand and guarantee continuing access to digital resources. To satisfy the changing demands of users in the digital age, adopting a library-without-walls approach leads us to the active preservation of those digital data.

Literature Review

UNESCO (2023) describes digital data preservation as a series of processes aimed at assuring digital items' continuing accessibility. To do this, digital preservation entails re-presenting what was initially

provided to consumers via an array of software and hardware tools working on digital data. Because of the fast digitization of collections, the proliferation of born-digital resources, and increasing dependence on digital resources, signifies the value to design a strategy for digital data preservation. Digital preservation is a difficult task for information institutions, requiring teamwork and new abilities from library employees. A concerned study in Jordan indicated a moderate perception of the benefits and importance of digital preservation. It is critical to raise awareness of its critical role in ensuring long-term access to knowledge. Interestingly, gender, experience, education level, and specialization did not affect the findings, emphasizing the issue's universality (Awamleh & Hamad, 2022).

The Integrated Library System (ILS) automates all areas of library operation using computers. In general, these items are organized into modules that handle distinct functional areas (Emeka et al., 2015). Many libraries have used integrated library software (ILS) to manage their collections and operations more efficiently. The bulk of them has chosen the open-source Koha software, which has grown in popularity because of its broad features for cataloguing, circulation, and handling of electronic resources. Institutional Repositories originated as an online option for gathering, archiving, and disseminating the knowledge of universities, colleges, and other research institutions. The repository swiftly expanded into a platform for libraries to publish and promote an institution's whole body of scholarship, including articles, books, theses, dissertations, and journals. The incorporation of support for photos, video, audio, and other media has increased the richness of repository collections. Since 2000, a variety of repository software has

emerged, each with its own set of advantages and technological requirements (Bankier & Gleason, 2014).

The Library Server is a type of World Wide Webserver that allows information providers to make softcopy libraries available through the Internet and Intranet. The computer company's BookManager Library Server product is the next generation of web-based softcopy technology-based products. The Library Server administrator creates a comprehensive softcopy library using the usual BookServer Library administration interface (Witten et al., 2009). In modern libraries, IT support and expertise play a crucial role in managing and preserving digital resources efficiently. Librarians and library professionals need to have a strong understanding of information technology to ensure smooth operations and optimal use of digital tools and resources. The IT expert in the library performs tasks such as general IT support, digital collection management, user training and assistance, data backup, server management, digital data preservation and developing security and privacy for it (Ashiq & Warraich, 2023). Data backup in libraries is essential for protecting valuable digital information. Regular data backup practices enable redundancy and data protection from loss in the event of hardware failure, inadvertent deletion, or calamities. External hard drives, cloud servers, and automated periodic backups are some of the backup solutions used by libraries. A well-designed data backup strategy enables librarians to protect and maintain the integrity of their digital collections, guaranteeing information accessibility and continuity for patrons and scholars alike. Farid et al., (2023) state that libraries have had challenges with data security and privacy policies, data backup, information security systems, hardware and software upgrades, and technical assistance for library employees. They also

confront fiscal constraints as well as a lack of preparation among librarians to accept new tools and technologies.

As more information is produced in digital formats and most of printed is going to be digitised, there is an increasing preference for electronic formats among people involved in knowledge production, such as knowledge creators, publishers, and those responsible for preserving knowledge for future generations. To efficiently manage digital information resources and services in libraries and to prevent digital content from loss, ICT-skilled library and information science personnel are warranted, known as “Digital Librarians”(Singh, 2023). This type of ICT specialist is in-charge of maintaining and organising the digital library, as well as managing digital information resources and services utilising the necessary devices and tools set (Dash, 2022).

Discussion

Data were collected from eight libraries of Nepal, regarding their digital data storage server. The libraries were selected based on the convenient judgemental sampling method. During the selection of the sample, the mind was set to select the library that contain some extent of digital setup. Selected libraries are the Birat Medical College (BMC) Library, Research Centre for Educational Innovation and Development (CERID) Library, Karnali Academy of Health Science (KAHS) Library, Nepal National Library (NNL), South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) Library, Supreme Court Library, and Tribhuvan University Central Library (TUCL). The symbol (☹) refers to no and (✓) refer to yes.

Method
A brief interview and observation were conducted in conjunction with a research plan. The interview focused on tracing out the exact approach that was used in their libraries to overcome the loss of digital data and backup strategy, explaining the

risks and obstacles involved with digital data preservation and the function of the server in it. In this study, loss of digital data means that the original data was partially, completely, or unwittingly permanently lost due to any cause or fault. Respondent comments were turned into a block diagram and table of their data. In this study, installing the integrated library software (ILS) and institutional repository software (IRS) on the same system means storing data on the main Personal Computers (PCs). Local server storage is concerned with storing data on an in-house, institutional, or own organisation server to install the ILS and IRS and its generated data. The third-party server is a cloud server that is managed by a third party for periodic maintenance, and the data is stored someplace else outside of their organisation to install ILS and IRS and its associated data.

Finding

Fieldwork and an interview with library staff were used to acquire primary data. These data were then consolidated and displayed in a simple table. The data was recorded based on information provided by library workers, time constraints, and accessible digital setup.

Table 1: Software used by Libraries (ILS and IRS)

SN.	Library	ILS	IRS
1.	BMC Library		☹
2.	CERID Library	☹	☹
3.	KAHS Library		
4.	NNL		
5.	SAARC Library		
6.	Samshodhana Mandala		☹
7.	Supreme Court Library		
8.	TUCL		

Except for the CERID Library, all libraries include integrated library software (ILS), as noted in the table above. The majority of libraries use Koha software for ILS. According to a study, the BMC Library,

CERID Library, and Samshodhana Mandala did not have institution repository software (IRS) software installed. DSpace was used as repository software by almost all libraries.

Table 2: Data stored at different Server

SN.	Library	Main PCs Server	Local Server	Third-Party/Cloud Server
1.	BMC Library			κ
2.	CERID Library		κ	κ
3.	KAHS Library			κ
4.	NNL			
5.	SAARC Library			
6.	Samshodhana Mandala		κ	κ
7.	Supreme Court Library			
8.	TUCL			

The table above illustrates that NNL, SAARC Library, Supreme Court Library, and TUCL possess all three types of servers: main PCs server, local server, and third-party server/cloud server. On the other hand,

CERID Library and Samshodhana Mandala have opted to use their main computer as the server. Meanwhile, BMC Library and KAHS Library utilize main PC servers and local servers within their organizations.

Table 3: Practices carried out within Libraries

SN.	Library	Maintenance	Extra Backup	Backup Techniques
1.	BMC Library		κ	κ
2.	CERID Library	κ	Pen-drive	κ
3.	KAHS Library		κ	κ
4.	NNL		Hard-disk	Mirror Backup (2TB)
5.	SAARC Library		Hard-disk	Cloud Backup (Active Preservation)
6.	Samshodhana Mandala	κ	Hard-disk	κ
7.	Supreme Court Library		κ	Periodic Backup
8.	TUCL		κ	Mirror Backup

As shown in the above table, Except for CERID Library and Samshodhana Mandala, all libraries' concerned technicians perform maintenance work for any types of issues

that develop on it, as stated in the above table. BMC has an IT department that assists with IT support in the library. They did not have a backup plan and relied on backup

solutions to avoid data loss. CERID Library does not have a library professional or library paraprofessional to oversee the library. They have made a backup of the data on the official pen drive as a precaution in case of data loss on the primary PC. As a result, CERID developed mechanisms for data backup such as transferring to a pen drive. The KAHS Library is unconcerned about the extra backup and the tactics utilised to create it. The NNL has completed a hard-disk backup and a mirror backup in the server room. The SAARC Library keeps frequent backups on an external hard drive and has a cloud server at the SAARC office's headquarters. The Samshodhana Mandala also performs frequent backups on an external hard drive. The Supreme Court Library automatically performed periodic backups on the primary server. TUCL has a solid infrastructure in place for regular backups to external hard drives and mirror backups to the local server.

Conclusion

Except for the CERID Library, almost all libraries have integrated library software (ILS), with the majority using the Koha software. The BMC Library, CERID Library, and Samshodhana Mandala, on the other hand, do not have institution repository software (IRS). DSpace, on the other hand, is practically every library's repository software. When it comes to server types,

NNL, SAARC Library, Supreme Court Library, and TUCL stand out since they have all three: main PCs server, local server, and third-party server/cloud server. CERID Library and Samshodhana Mandala, on the other hand, have chosen to use their main computer as the server, whilst BMC Library and KAHS Library rely on primary PC servers as well as local servers within their organisations. Most libraries have specialist experts to address any issues that emerge with maintenance and IT support. BMC Library has an IT staff to help with IT assistance, however, CERID Library does not have a designated library professional or paraprofessional to oversee things. To compensate for this, CERID Library employs data backup mechanisms, such as transferring data to a pen drive. In terms of data backup practises, the NNL, SAARC Library, and Samshodhana Mandala all perform backups on external hard drives regularly. The Supreme Court Library's principal server has automated periodic backups, whereas TUCL has a sophisticated infrastructure for regular backups to external hard drives and mirror backups to the local server. KAHS Library, on the other hand, is unconcerned about additional backup measures. These findings show the variability of library technology uptake and data management practises, emphasising the necessity for specialised solutions to maintain efficient and secure operations.

References

- Ashiq, M., & Warraich, N. F. (2023). A systematized review on data librarianship literature: Current services, challenges, skills, and motivational factors. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(2), 414–433. <https://doi.org/10.1177 / 09610006221083675>
- Awamleh, M. A., & Hamad, F. (2022). Digital preservation of information sources at academic libraries in Jordan: An employee's perspective. *Library Management*, 43(1/2), 172–191. <https://doi.org/10.1108/LM-10-2021-0088>
- Bankier, J. G., & Gleason, K. (2014). Institutional Repository Software Comparison. UNESCO.

<https://repositorio.minedu.gob.pe/handle/20.500.12799/2899>

- Dash, A. (2022). Librarianship in digital age transformation and technology (First). Bharti Publications.
- Emeka, C. U., Oyebola, O. J., & Izuchukwu, A. C. (2015). The use and application of open source integrated library system in academic libraries in Nigeria: Koha example. DigitalCommons@University of Nebraska - Lincoln, 1250.
- Farid, G., Warraich, N. F., & Iftikhar, S. (2023). Digital information security management policy in academic libraries: A systematic review (2010–2022). Journal of Information Science, 01655515231160026. <https://doi.org/10.1177/01655515231160026>
- Singh, S. K. (2023). Exploring digital data preservation techniques in libraries of Nepal [Unpublished]. Tribhuvan University.
- UNESCO. (2023). Concept of Digital Preservation [INGO]. UNESCO. <https://en.unesco.org/themes/information-preservation/digital-heritage>
- Witten, I. H., Bainbridge, D., & Nichols, D. M. (2009). How to Build a Digital Library. Morgan Kaufmann.

Use of IoT in Library Services

 Rasmita Karki
MLISc. Third Semester
CDLIS, TU

Introduction

The Internet of Things (IoT) has emerged as a game-changer across numerous industries in an era defined by connection and technical breakthroughs. The Internet of Things, or IoT, is a network of interconnected, web-connected devices that can collect and share data. Libraries are embracing IoT to transform their services since they serve as information hubs and community centers. Libraries may increase productivity, improve user experience, and react to changing customer needs by integrating IoT technologies. The Smart Home concept, a network of various devices including plugs, switches, lamps, heat sensors, air conditioners, refrigerators, irons, humidifiers, locks, etc., is the simplest and most evident “thing” that satisfies these IoT requirements. Although all of these gadgets can be controlled manually, some scenarios might be carried out automatically due to their “smartness”. A sensor that monitors the air quality “sees” negative changes and activates an air purifier, For instance, if the temperature is higher than usual, an air conditioner is activated; if a sensor monitoring the air quality “sees” unfavorable changes, an air purifier is activated; etc.

Here, the various IoT applications, needs, characteristics of IoT, the significance and

drawbacks of IoT, various synonymous terms used for IoT in library services, and the advantages they offer to users and librarians are discussed and analyzed.

IoT Enablers and their Alternative Terms

Although most of us are unaware of the different names for the Internet of Things, we all agree that it is a full version of IoT. Depending on its qualities, it goes by a variety of names. The following is an introduction to these varied names:

- Internet of Things, widely referred to as IoT, which is the common moniker for it. The Industrial Internet, Smarter Planet, Machine to Machine (M2M) communication, Industry 4.0 (Internet for Non-Humans), The Fog, and Internet of Everything (Internet for Devices)
- Tsensors, also referred to as Trillion Sensors In order to use IoT platforms to acquire the targeted data and identify patterns, many of the terms mentioned above can be stated in a single line. It boosts productivity, lowers costs, and improves asset utilization.

Characteristics of IoT:

IoT characteristics include accuracy, speed, and consistency in every task that was previously only possible with human resources. The Internet of Things (IoT) is a remarkable innovation of the current day. It is understandable based on its traits, and it is as follows:

- Standards
- Energy
- Intelligence
- Communication
- Integration
- Interoperability

Importance of IoT

Bullock cart transportation in the past and modern aviation travel today.

In the past, education was obtained through formal education; today, it is obtained online.

Information was formerly available through traditional libraries and is currently available online. The world (the globe in my hands) has come a long way thanks to the examples above. This clearly shows the necessity for information technology, which includes the Internet of Things (IoT). That is to say, human people have always exchanged information and they will continue to do so. Information technology is thus essential for facilitating the direction of progress. IoT is a contemporary type of information technology, and the following are some of its requirements:

Data flood, device miniaturization, autonomous management, IPv6 as an integration layer, wide adoption in the commercial sector, a variety of applications in agriculture, industry, homes, cities, the environment, health, energy systems, retail, and logistics, as well as the use of AI and machine learning to give devices intelligence.

If we discuss the sector and profession of libraries, IoT can offer a global, real-time connection of a sizable number of these types of institutions. IoT makes it possible for libraries to perform their duties in this way in a more effective and intelligent way.

Integration of IoT Technologies in Libraries

The Internet of Things has the potential to transform the operations of libraries and services. Through the use of technologies like Wi-Fi or Bluetooth, libraries may locate cellphones in certain locations and deliver tailored information, such as event announcements. RFID tags can make material checkout and return easier. Wi-Fi device tracking makes it possible to identify

popular bookcases and helps with better space utilization choices. It is possible to use intelligent lighting systems to enhance both indoor and outdoor lighting. Additionally, safety is provided via internet-connected fire sensors by identifying and responding to potential fires. Smart energy systems make it possible to regulate energy usage in accordance with particular needs. The future of IoT in library services seems bright, with much promise. IoT devices will advance today's libraries technologically and become widely accessible to users with the advanced way of interacting with their needed resources of the libraries.

The significance of IoT in Libraries along with the drawbacks

Drawbacks Include

IoT devices in libraries capture and send data, including user information and activity logs, raising concerns about privacy and data security. Data security and privacy are raised by this. IoT devices can be vulnerable to hacking or illegal access if they are not adequately secured, which could compromise user information or library resources. To safeguard private data and manage security issues, libraries must put in place strong security measures.

Implementation and maintenance costs might be high when deploying IoT equipment in libraries, particularly in smaller or underfunded institutions. Major expenditures are needed for IoT hardware, networks, and software solutions. Continuous upkeep, updates, and troubleshooting may further raise the entire cost. In order to secure long-term viability, libraries must carefully assess the financial implications of integrating IoT technology. To guarantee optimum performance and security, IoT devices need frequent maintenance, updates, and fixes. In order to properly manage and maintain the IoT

infrastructure, libraries must allot resources and staff time. System vulnerabilities, compatibility problems, and even system breakdowns can result from a failure to keep up with maintenance and upgrades.

In order to leverage the advantages of IoT while avoiding any negatives, it is crucial for libraries to handle these difficulties through careful design, adequate security measures, user education, and continuing maintenance.

Significant Includes

Gaining access to high-quality data; improving tracking and management; optimizing resource use; automating processes; providing comfort and convenience; saving time and money; and improving customer service in libraries. Some of the advantages of IoT in libraries are mentioned below:

Adaptive Shelves: The installation of smart shelves is one of the main IoT uses in libraries. IoT sensors installed on shelves can track the position and availability of books in real-time. By streamlining inventory management, this technology makes it easier for librarians to track and find particular books. Smart shelves also aid in preventing theft and misplacing items, improving the library's total resource usage.

Automated check-in and check-out: The Internet of Things (IoT) makes it possible for libraries to install self-checkout terminals with RFID tags or barcode scanners. By streamlining the borrowing and returning procedure for library users, this automation cuts down on waiting times and gives individuals more autonomy over their transactions. The operational efficiency of the library will increase as librarians can then concentrate on more challenging jobs.

Environmental Monitoring: It is crucial to maintain the integrity of library materials. IoT sensors are able to track

environmental factors inside the library, including temperature, humidity, and air quality. Librarians can maintain the best circumstances for book preservation by regularly monitoring and analyzing this data, avoiding harm brought on by unfavorable environmental conditions.

Space Management and Utilization: IoT technology can help libraries make the most of their available space. Implementing occupancy sensors allows libraries to obtain information on how frequently various spaces are used and modify their architecture accordingly. By allocating space more effectively, enhances user experience while also enabling energy management through occupancy-based adjustments to lighting and HVAC systems.

Personalized Recommendations: IoT devices have the ability to gather user information, such as reading preferences, browsing histories, and borrowing habits. By using this data, libraries can offer specialized reading lists, personalized book suggestions, and real-time alerts about new releases or pertinent events. Such individualized interactions inspire participation, strengthen bonds with users, and promote collection exploration.

Resources tracking and location: Libraries frequently loan out a variety of resources, including laptops, tablets, and multimedia equipment. IoT asset monitoring technologies make it possible to manage and track these resources effectively. Libraries can make sure that patrons have easy access to these priceless materials while reducing the likelihood of loss or theft by keeping an eye on their whereabouts and availability.

Improved Security: IoT-based security technologies are essential for protecting library resources and preserving a secure environment. Integrating access control, motion detection, and surveillance systems

with IoT platforms enables increased incident response capabilities, real-time monitoring, and automated notifications. This improves the general safety and security of library patrons as well as the protection of library resources.

Remote Access and Virtual Services: IoT technology helps libraries expand their services beyond their physical bounds through remote access and virtual services. For instance, IoT-enabled book delivery robots can bring books to users' homes or offices, opening up library services to a wider audience. Utilizing immersive experiences, virtual tours, and virtual access to rare or restricted materials, virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technology can be linked to library services.

In a nutshell, IoT is generally changing libraries by streamlining operations, personalizing services, enhancing resource accessibility, and enabling data-driven decision-making. It improves the user experience, encourages efficiency, and gives libraries the ability to adjust to the shifting demands and expectations of their clients in

the contemporary world.

Conclusion

In summary, the Internet of Things (IoT) is providing a variety of cutting-edge technologies that are changing library services. The use of technology in libraries is currently in demand and the application of the Internet of Things (IoT) in Modern Library Activities and Services is expanding. Additionally, it allows the library to make the most use of its resources while saving time, energy, and money. IoT technology improves productivity, convenience, and user experiences with everything from smart shelves and automated check-in/check-out procedures to personalized suggestions and remote access. Libraries that use IoT may react to their users' changing demands, encourage resource optimization, and offer a more stimulating learning environment. Libraries are poised to evolve into dynamic, tech-enabled hubs that empower and engage their communities by utilizing the revolutionary power of the Internet of Things (IoT).

References

- Hahn, J. (2017). The internet of things (IOT) and libraries. *Library Technology Reports*, 53(1), 5-8.
- Li, S., Xu, L. D., & Zhao, S. (2015). The internet of things: a survey. *Information systems frontiers*, 17, 243-259.
- Madakam, S., Lake, V., Lake, V., & Lake, V. (2015). Internet of Things (IoT): A literature review. *Journal of Computer and Communications*, 3(05), 164.
- Pandey, J., Kazmi, S. I. A., Hayat, M. S., & Ahmed, I. (2017, December). A study on implementation of smart library systems using IoT. In *2017 International Conference on Info{com Technologies and Unmanned Systems (Trends and Future Directions)(ICTUS)* (pp. 193-197). IEEE.
- Patel, K. K., Patel, S. M., & Scholar, P. (2016). Internet of things-IOT: definition, characteristics, architecture, enabling technologies, application & future challenges. *International journal of engineering science and computing*, 6(5).
- Pujar, S. M., & Satyanarayana, K. V. (2015). Internet of Things and libraries. *Annals of Library and Information Studies (ALIS)*, 62(3), 186-190.
- Qin, J. (2018, May). The Research of the Library Services Based on Internet of Things. In *4th International Symposium on Social Science (ISSS 2018)* (pp. 399-407). Atlantis Press.